

**TROAS BÖLGESİ ARKAİK DÖNEM KENTLERİ
VE
SAVUNMA DUVARLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cem ŞAHİN

2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne ait
"Troas Bölgesi Arkaik Dönem Kentleri ve Savunma Duvarları"
adlı Çalışma jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında
YÜKSEKLİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Başkan Doç. Dr. Nurettin ARSLAN
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)
Üye Prof. Dr. Ali Osman UYSAL
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TROAS BÖLGESİ ARKAİK DÖNEM KENTLERİ
VE
SAVUNMA DUVARLARI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nurettin ARSLAN

Hazırlayan
Cem ŞAHİN

Çanakkale–2008

ÖZET

Bu çalışma ile Troas bölgesindeki Arkaik döneme ait savunma duvarlarının tipolojisi, kronolojisi ve yapım tekniklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Özellikle Troas bölgesinin güney kısmındaki Assos, Gargara, Lamponia, Kebren ve Neandreaia yerleşimlerini inceledik.

Stratejik konumuyla Troas bölgesi, Antik Çağ'da doğu ile batı dünyası arasındaki yoğun geçişlerde ilk adım atılan alan olmuştur. Bu nedenle bölgedeki yerleşmelerin konum ve tipleri de bu hareketliliğin sağladığı kozmopolit halk yapısına göre şekillenmiştir.

Çalışmamızın konusu kapsamında Troas bölgesinin topografyasına değinilerek coğrafi ve jeolojik özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bölgenin sınırlarının nasıl olduğu antik ve modern yazarların görüşleri doğrultusunda belirlenmeye çalışılmış ve bölgenin genel tarihi anlatılmıştır.

İncelemeye çalıştığımız savunma duvarları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Antik çağ kentlerinde savunma yöntemlerinin neler olduğu incelenmiştir. Daha sonra savunma duvarlarının özellikleri, savunma duvarlarında kullanılan malzemeler, bunların çeşitleri, duvar yapım teknikleri ve tipolojileri hakkında bilgiler verilmiştir. Savunma duvarlarını oluşturan öğelerin neler olduğu ve bunların planları incelenmiştir. Savunma duvarlarının planlarının nasıl şekillendiği ve ne gibi plan özellikleri içerdikleri konusuna da değinilmiştir.

Arkaik dönem Troas bölgesinin savunma duvarları konulu çalışmamızın son bölümünde antik kaynaklardan bu şehirlerde daha önce inceleme yapmış gezgin, arkeolog ve araştırmacılardan edinilen bilgilerle kentlerin tarihi coğrafyası ve tarihleri lokalizasyonları ve en yakın tarihe kadar olan araştırmalara değinilmiştir. Son olarak kentlerin savunma duvarları detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

This study is intended to determine the typology chronology and construction type of the defence walls of the Troad belonging to the Archaic period. It is examined especially in the southern part settlements of the Troad including Assos, Gargara, Lamponia, Kebren and Neandreaia.

Due to its strategic location, Troad has acted as a stepping stone between the east and the west during the ancient periods. This led to the presence of cosmopolis population in the area affected the location and formation different types of settlements.

It has touched the topography of the Troad which is the subject of our study, has given knowledge about its geographical and geological features. In this study, it is tried to define the border of the region with the opinion of antique and modern writers, and given general history of the region.

It has given knowledge about the defence walls, which is the subject of our study. It has examined what the defence methods in antique period towns are. After that it is given knowledge about defence walls and their features, materials which is used in defence walls, and their kinds, construction technique of walls and their typology. It is examined the plans of the defence walls and how they shaped.

The name of the study defence walls of the Archaic settlements' at the Troad, at the last part is concerned with the historical geography, history and localisation of the towns and the researches done about it until recent years by means of the information obtained from travellers, archaeologist and researches having visited this town and of the antique resources. After that deals with the defence walls widely.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
ÖNSÖZ	xxi
1. GİRİŞ	1
2. YÖNTEM	20
3. TROAS BÖLGESİ	21
3.1. TROAS BÖLGESİ TOPOGRAFYASI	22
3.1.1. Troas Bölgesi'nin Coğrafi Özellikleri	23
3.1.2. Troas Bölgesi'nin Jeolojik Özellikleri	28
3.2. TROAS BÖLGESİNİN SINIRLARI	32
3.3. TROAS BÖLGESİNİN TARİHİ	34
4. ANTİK ÇAĞ KENTLERİNDE SAVUNMA YÖNTEMLERİ	44
4.1. İlk Savunma: Sınır ve Arazi Savunması	45
4.2. İkinci Savunma: Savunma Duvarları	53
4.3. Son Savunma: İç Kale	58
5. SAVUNMA DUVARLARI ve ÖZELLİKLERİ	59
5.1. Malzeme	60
5.1.1. Kerpiç	61
5.1.2. Taş	64

5.1.2.1. Çeşitleri	66
5.1.2.2. Yüzlerinin işlenişi ve Çeşitleri	66
5.2. Savunma Duvarı Yapım Teknikleri	71
5.2.1. Duvar Örgü Türleri	72
5.2.2. Duvar Yapımı ve Ek Yapılar	81
5.2.3. Savunma Duvarı Planları	90
6. SAVUNMA DUVARI KULELERİ VE ÖZELLİKLERİ	92
6.1. Planları	93
6.2. Gelişimi	97
7. SAVUNMA DUVARI KAPI TİPLERİ VE ÖZELLİKLERİ	101
7.1. Kapıların Yapı Özellikleri	102
7.2. Tipleri	104
7.2.1. Ana Kapılar	105
7.2.1.1. Bindirmeli Tip	106
7.2.1.2. İki Kuleli Tip	107
7.2.1.3. Alt Geçitli Kuleli Kapılar	109
7.2.1.4. Avlulu Kapılar	109
7.2.1.5. Dış Avlulu Kapılar	110
7.2.2. Çıkış Kapıları	113
8. ARKAİK DÖNEM TROAS BÖLGESİ KENTLERİNİN SAVUNMA DUVARLARI	118
8.1. GARGARA	118
8.1.1. Tarihi	119
8.1.2. Araştırmalar	124

8.1.3. Savunma Duvarları	134
8.1.3.1. Malzeme	135
8.1.3.2. Duvar Örgüsü	135
8.1.3.3. Planı ve Özellikleri	137
8.1.3.4. Kapılar ve Kuleler	140
8.1.3.5. Tarihleme	140
8.2. KEBREN	141
8.2.1. Tarihi	142
8.2.2. Araştırmalar	145
8.2.3. Savunma Duvarları	150
8.2.3.1. Malzeme	150
8.2.3.2. Duvar Örgüsü	151
8.2.3.3. Planı ve Özellikleri	153
8.2.3.4. Kapılar ve Kuleler	153
8.2.3.5. Tarihleme	155
8.3. NEANDREİA	155
8.3.1. Tarihi	161
8.3.2. Araştırmalar	165
8.3.3. Savunma Duvarları	167
8.3.3.1. Malzeme	168
8.3.3.2. Duvar Örgüsü	168
8.3.3.3. Planı ve Özellikleri	170
8.3.3.4. Kapılar ve Kuleler	179
8.3.3.5. Tarihleme	181
8.4. LAMPONIA	182
8.4.1. Tarihi	183

8.4.2. Araştırmalar	184
8.4.3. Savunma Duvarları	185
8.4.3.1. Malzeme	185
8.4.3.2. Duvar Örgüsü	186
8.4.3.3. Planı ve Özellikleri	187
8.4.3.4. Kapılar ve Kuleler	188
8.4.3.5. Tarihleme	188
8.5. ASSOS	189
8.5.1. Tarihi	194
8.5.2. Araştırmalar	199
8.5.3. Savunma Duvarları	200
8.5.3.1. Malzeme	201
8.5.3.2. Duvar Örgüsü	201
8.5.3.3. Planı ve Özellikleri	202
8.5.3.4. Kapılar ve Kuleler	202
8.5.3.5. Tarihleme	203
9. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	204
KAYNAKÇA	209

KISALTMALAR LİSTESİ

AJA	American Journal of Archaeology.
AM	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts.
AMS	Asia Minor Studien.
Ath. Mitt	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AW	Antike Welt.
BABESCH	Bulletin Antieke Beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellenique.
BMC	Catalogue of the Greek Coins in the British Museum.
BSA	Annual of the British School at Athens.
EEA	Enciclopedia Dell' Arte Antica, Classica e Orientale.
Et, Gud.	Etmologicum Gudianum.
Et. M.	Etmologicum Magnum.
Hekat.	Hekataios.
Hesych.	Hesychios, Lexicon.
IK Illion	P. Frisch, Die Inschriften von Illion (1975).
JHS	Journal of Hellenic Studies.
ÖJh	Jahreshefte des Österreichischen archaologischen Institutüs in Wien
Plin, NH.	Plinius, Naturalis Historia.
Ps. Plut.	Pseudo Plutarkhos
RE	Pauly-Wissova, Real Encyclopädia der Klassischen Altertumswissenschaft.
SNG	Sylloge Nummorum Graecorum
Steph. Byzanz	Stephanos Byzantion.

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1: Antik Çağ'da Anadolu
(Talbert, 2000, 8).
- Resim 2: Antik Çağ'da Troas Bölgesi
(Talbert, 2000, 14).
- Resim 3: Troas Bölgesi'nde Helen Kolonileri
(Grant, 1983, 28).
- Resim 4: Strabon'un Anlatımına Göre Troas Şehirleri
(Cook, 1973, 50).
- Resim 5: Antik Çağ'da Troas Bölgesi
- Resim 6: Antik Çağ'da Troas Bölgesi
(Tenger, 1999, 105).
- Resim 7: Troas Bölgesi Akarsu İskeleti
(Leaf, 1923, 3).
- Resim 8: Troas Bölgesinin Jeolojik Haritası
(Bilgin, 1969, 12).
- Resim 9: Kuzeydoğu Ege Denizi'nin Jeomorfolojik Haritası
(Bilgin, 1969, 21).

- Resim 10: Antik Çağ'da Troas Bölgesi
(Tenger, 1999, 105).
- Resim 11: Attika Sınır Kaleleri.
(Akarca, 1998, 119, res. 68).
- Resim 12: Attika'da Dema Duvarı. Çeşitli Kesimlerde Plan.
(Jones- Sackett- Eliot, 1957, 157, res. 3.)
- Resim 13: Yenice Boğazından Kapıkaya. Savunma Hattı ve Kule Planları.
(Winter, , 1966, 128, res. 1).
- Resim 14: Lebedos.
(Bean, 1966, levha 34).
- Resim 15: Miletos, Kalabaktepe ve Berzahtaki Kuleli ve Çıkış Kapılı Savunma Duvarları.
(von Gerkan, 1935, 3).
- Resim 16: Samos. Yerleşim Planı ve Savunma Duvarları.
(Cook, 1965, res. 37).
- Resim 17: Ptolemais. Cebal Aktar'da Savunma Duvarları ve Üçgen Planlı Kule.
(Kraeling, 1962, levha I).
- Resim 18: Eski İzmir M.Ö. 9. yüzyıl Savunma Duvarlarının Temsili Resmi.
(Nicholls, 1958–59, res. 7).

- Resim 19: Eski İzmir M.Ö. 8. , 7. ve 4. yüzyıl Surlarının Temsili Resimleri.
(Nicholls, 1958–59, res. 7).
- Resim 20: Gela. Savunma Duvarları, Üst Kısmı Kerpiç.
(EAA III, 1960, 801, res. 994).
- Resim 21: Rhamnus. Köşeleri Yontulmamış Bir Kule (J kulesi).
(Pouilloux, 1954, levha X, res. 4).
- Resim 22: Ptolemais. Dört Kenarı Yontulmuş, Yüzü Perdahlı Duvar Örgüsü.
(Kraeling, 1962, levha VII A).
- Resim 23: Thasos. Zeus ve Hera Kapısı Yakınındaki Kuşaklı Savunma Duvarı.
(Bernard, 1965, levha II).
- Resim 24: Erithrai. Kalker Savunma Duvarlarında Trakhit Kuşaklar.
(Bean, 1966, levha 28).
- Resim 25: Side. Kuşaklı Savunma Duvarları.
(Mansel, 1964, res. 8).
- Resim 26: Perge Kule, Plan ve Kesit.
(Lanckoronski, 1890, res 43).
- Resim 27: Eleusis. Duvar Yüzü Çeşitli Şekilde İşlenmiş Yuvarlak Kule.
(Martin, 1965, levha LII, 1).

- Resim 28: Leontioni.M.Ö. 7. yüzyıl Savunma Duvarları.
(De Mire- Villard, 1955, levha 6).
- Resim 29: Dolgulu Duvar Çeşitleri.
(Akarca, 1998, 109, res. 58).
- Resim 30: Larisa-Buruncuk. Solda Kavisli Çokgen Örgü, Sağda Kuşaklı
İsodomos Örgü.
(Böchlau-Schefold; 1940, levha 6b).
- Resim 31: Keramos. Düz kenarlı Çokgen Örgü. Hellenistik Dönem.
(Akarca, 1998, levha VI, 14).
- Resim 32: Notion. İsodomos Örgü.
(Martin, 1965, levha XLIII).
- Resim 33: Termessos Yöresinde Kapıkaya, Geçmeli Yamuk Pseudo-
isodomos Örgü.
(Winter, 1966, levha 34, 6).
- Resim 34: Alinda. Atkılı Örgü.
(Akarca, 1998, levha VIII, 17).
- Resim 35: Leontioni. M.Ö. 7. yüzyıl Savunma Duvarları.
(De Mire-Villard, 1955, levha 6).
- Resim 36: Dikdörtgen İsodomos Örgü. İki Boy Taşla.
(Martin, 1965, res. 174).
- Resim 37: Dikdörtgen İsodomos Örgü. Tek Boy Taşla.
(Martin, 1965, res 174).

- Resim 38: Dikdörtgen Taş Duvarlar. Pseudo-isodomos Örgü.
(Martin, 1965, res. 173).
- Resim 39: Dikdörtgen Taş Duvarlar. Atkılı Örgü Çeşitleri.
(Martin, 1965, res. 182).
- Resim 40: Selinus. Akropolis'in Şevli Doğu Savunma Duvarları.
(De Mire-Villard, 1955, levha 79).
- Resim 41: Samsun Yakınlarındaki Akalan Kale Girişi. Düzensiz Dörtgen Örgü, Şevli Duvarlar.
(Macridy, 1907, levha V).
- Resim 42: Leontinoi'da Şevli Savunma Duvarları, M.Ö. 6. yüzyıl.
(De Mire-Villard, 1955, levha 7).
- Resim 43: Latmos Eteğindeki Herakleia. Savunma Duvarları ve Seyirdim Yeri.
(Krischen, 1922, levha 39).
- Resim 44: Seyirdim Yeri Çeşitleri.
(Mansel, 1964,1964, res. 11).
- Resim 45: Perge. Savunma Duvarları ve Tonozlu Sistem.
(Lanckoronski, 1890, res. 49).
- Resim 46: Atina Savunma Duvarlarının Temsili Resmi (Orlandos' göre).
(Orlandos, 1966, res. 37).
- Resim 47: Dirsekli Savunma Duvarı Çeşitleri: 1 ve 2 Menderes, 3 Testere Ağzı.
(Akarca, 1998, 133, res 81).

- Resim 48: İsaura. Şehir Kapısında ve Akropolis Kapısında Çok Köşeli Kuleler.
(Swoboda-Keil-Knoll, 1935, 121).
- Resim 49: Gortis Kalesi. Savunma Duvarına Yamanan Kule Planı.
(Martin, 1947–48, levha XIV).
- Resim 50: Gortis Kalesi. Savunma Duvarını Kesen Kule Planı.
(Martin, 1947–48, levha XIV).
- Resim 51: Side. Savunma Duvarını Keserek İnşa Edilmiş Kuleler.
(Mansel, 1963, res. 18).
- Resim 52: Kedreia. Kaideli Kule, Atkılı Örgü.
(Anadolu, 1965, res. 12).
- Resim 53: Latmos Herakleia'sı. Bir Kulenin İçi.
(Akarca, 1998, levha XVIII, 40).
- Resim 54: Gözetleme ve Mazgal Deliği Çeşitleri.
(Akarca, 1998, 145, res. 92).
- Resim 55: Palaio-Manina Savunma Duvarlarında Yalancı Kemerli Kapı.
(Noack, 1906, levha 129, b).
- Resim 56: Oiniadai Savunma Duvarlarında Kemerli Kapı.
(Powell, 1904, res. 3).
- Resim 57: Bindirmeli kapı çeşitleri 1) kulesiz 2) kuleli 3) Kapının kule ile gizlenmesi 4) avlulu.
(Akarca, 1998, 149, res. 94).

- Resim 58: Mantineia. Bindirmeli Tipte Şehir Kapısı.
(Fougeres, 1898, res. 29).
- Resim 59: Stympholos Şehir Kapısı.
(Orlandos, 1926, 132).
- Resim 60: Miletos'ta Kutsal Kapı.
(Lawrence, 1957, res. 130).
- Resim 61: Pire. Kuzey Savunma Duvarı ve Asti Kapısı.
(Judeich, 1931, res. 11).
- Resim 62: Miletos. Arslanlı Kapı.
(von Gerkan, 1935, res. 30).
- Resim 63: Pire. Kuzey Savunma Duvarı ve Asti Kapısı.
(Judeich, 1931, res. 12).
- Resim 64: Bergama. Kuzeybatı Kapısı.
(Dörpfeld, 1902, 41, res. 8).
- Resim 65: Gortis. B Kapısı.
(Martin, 1947–48, lev. XV).
- Resim 66: Atina. M.Ö. 4. Yüzyıl Sonunda Dipyron ve Kutsal Kapı.
(Judeich, 1931, res. 10).
- Resim 67: Samothrake Savunma Duvarlarından Çıkış Kapısı.
(Seyrig, 1927, res. 1).
- Resim 68: Alabanda. Savunma Duvarları.
(Edhem, 1905, res. 446).

- Resim 69: Apollonia (Kirenaika). Savunma Duvarları ve Kapıları.
(Pedley, 1967, plan 141).
- Resim 70: Mantinea.
(Fougeres, 1898, levha VIII).
- Resim 71: Mantinea bir Kulede Çıkış Kapısı.
(Fougeres, 1898, 159, res. 33).
- Resim 72: Gargara Yerleşimi
(V. Tutmaz Arşivi)
- Resim 73: Gargara Hava Fotoğrafı
(V. Tutmaz Arşivi)
- Resim 74: Palai (Eski) Gargara.
(Cook, 1973, 258).
- Resim 75: Gargara'nın Yer Aldığı Tepe.
- Resim 76: Gargara ve Çevresi.
- Resim 77: Gargara Savunma Duvarları Polygonal Duvar Örgüsü.
- Resim 78: Gargara Savunma Duvarları Polygonal Duvar Örgüsü.
- Resim 79: Savunma Duvarında Kullanılan Dolgu Tekniği.
- Resim 80: Savunma Duvarında Kullanılan Dolgu Tekniği.
- Resim 81: Gargara Zirvesindeki Kayalık Alan.

- Resim 82: Gargara İkinci Savunma Duvarı.
- Resim 83: Savunma Duvarları Havadan.
(V. Tutmaz Arşivi).
- Resim 84: İç Savunma Duvarı.
- Resim 85: Akropolis Savunma Duvarları.
- Resim 86: Savunma Duvarlarında Yer Alan Kapı Açıklığı.
- Resim 87: Burç Kalıntıları.
- Resim 88: Kebren Yerleşimi.
(Cook, 1973, 329).
- Resim 89: Kebren. Çaldağ ve Fuğla Tepe.
- Resim 90: Kebren Savunma Duvarları.
- Resim 91: Genişliği Ölçülebilen Savunma Duvarları.
- Resim 92: Savunma Duvarlarının Örgü Tekniği.
- Resim 93: Eklektik Duvar Tekniği.
- Resim 94: Eklektik Duvar Tekniği.
- Resim 95: Çaldağ Köyü'nde Yer Alan Savunma Duvarları.
- Resim 96: Çaldağ Köyü'ndeki Savunma Duvarları.

- Resim 97: Kenti Çevreleyen Savunma Duvarları.
- Resim 98: Batı Savunma Duvarlarında Yer Alan Kule Kalıntısı
- Resim 99: Kebren Savunma Duvarları: Güneybatı Kapısı.
- Resim 100: Neandrea Yerleşim Planı
(Akarca, 1977)
- Resim 101: Arkaik Savunma Duvarı. Güney Kesimi, Kayalar Üzerindeki En Yüksek ve Uzun Parça.
(Akarca, 1977, levha 18).
- Resim 102: Kırtıl Burnu. İki kayalık Arasındaki Savunma Duvarlarının Ayakta Kalan Orta Parçası.
(Akarca, 1977, levha 26).
- Resim 103: Arkaik Savunma Duvarı Doğu Kesimi.
(Akarca, 1977, levha 17).
- Resim 104: Arkaik Savunma Duvarı: Kapı Kulesinden Batıya Doğru.
(Akarca, 1977, levha 17).
- Resim 105: Arkaik Savunma Duvarı: Güney Kesimden.
(Akarca, 1977, levha 19).
- Resim 106: Arkaik Savunma Duvarı. Güney Kesimi, Kayalar Üzerindeki En Yüksek ve Uzun Parça.
(Akarca, 1977, levha, 18).

- Resim 107: Arkaik Savunma Duvarı Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu'na Çıkarken İlk Büyük Parça.
(Akarca, 1977, levha 20).
- Resim 108: Arkaik Savunma Duvarı Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu'na Çıkarken Son Parça.
(Akarca, 1977, levha 22).
- Resim 109: Arkaik Savunma Duvarı Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu Batı Kayalıkları.
(Akarca, 1977, levha 23).
- Resim 110: Kırtıl Burnu İki Kayalık Arasındaki Savunma Duvarlarının Ayakta Kalan Birinci Parçası.
(Akarca, 1977, levha 25).
- Resim 111: Kırtıl Burnu İki Kayalık Arasındaki Savunma Duvarlarının Ayakta Kalan İkinci Parçası.
(Akarca, 1977, levha 26).
- Resim 112: Kırtıl Burnu İki Kayalık Arasındaki Savunma Duvarlarının Ayakta Kalan Üçüncü Parçası.
(Akarca, 1977, levha 27).
- Resim 113: Arkaik Savunma Duvarı: Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu'na Çıkarken Duvar İçine Alınmış Kaya Parça.
(Akarca, 1977, levha, 21).

- Resim 114: Arkaik Savunma Duvarı Kırtıl Burnu Kuzeyi Buradaki En Sağlam ve En Uzun Parçanın Taş Örgüsü.
(Akarca, 1977, levha 30):
- Resim 115: Erken ve Geç Dönem Savunma Duvarlarının Konumları
(Akarca, 1977, levha 50).
- Resim 116: Arkaik Savunma Duvarı Doruktan Üç Pırnarlar Kapısına İnerken.
(Akarca, 1977, levha 31).
- Resim 117: Arkaik Savunma Duvarı Doruktan Üç Pırnarlar Kapısına İnerken Geride 4. Yüzyıl Savunma Duvarları.
(Akarca, 1977, levha, 32).
- Resim 118: Arkaik Savunma Duvarı Doğu Kesimi.
(Akarca, 1977, levha 17).
- Resim 119: Kozlu Dağındaki Lamponia Yerleşimi.
(Cook, 1973, 262).
- Resim 120: Kozlu Dağ'daki Lamponia Yerleşimi.
(Google Earth).
- Resim 121: Assos Akropolünün Planı.
(Clarke- Bacon- Koldewey, 1902–21, 119).

Resim 122: Assos. Akropol ve Batı Savunma Duvarları.
(V. Tutmaz Arşivi).

ÖNSÖZ

Üzerinde sayısız uygarlığın kurulmasına ve gelişmesine olanak sağlayan Anadolu yarımadasında birçok kentin kurulması için gerekli coğrafi koşulları sağlayan ve konumu gereği insanları her zaman cezbeden önemli bölgelerden birisi de Antik Çağ'da Troas Bölgesi olarak adlandırılan, Anadolu yarımadasının kuzeybatısındaki bölgedir. Troas Bölgesi, coğrafi konumu itibarı ile Asya'yı Avrupa'ya, Karadeniz'i Ege Denizi'ne bağlayan bir köprü niteliğindedir. Troas Bölgesi gerek jeopolitik konumu gerekse verimli toprakları ile çağlar boyunca göçler yoluyla birçok insan topluluğunun akımına uğramış ve yaklaşık Göç Neolitik Dönemden itibaren kesintisiz bir yerleşime sahne olmuştur.

Troas Bölgesi, Arkaik dönem içerisinde de bu özelliğini sürdürerek yeni yerleşimlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Daha önceki dönemlerden kurulan yerleşimlerle birlikte, bölgede yer alan bu dönem kentleri, bölgenin de jeopolitik konumu nedeniyle sürekli olarak dış tehditlere açık kalmıştır. Antik dönemde etkili ve en caydırıcı savunma yöntemi ve kentin gücünün belirtisi, kentlerin etrafını çeviren savunma duvarları olmuştur. Bölgede yer alan Arkaik dönem kentleri de saldırılardan korunmak için bu yöntemi tercih etmişlerdir. Savunma duvarı aynı zamanda kentlerin askeri ve ekonomik gücünün de bir simgesi niteliğindedir. Çalışmamızın konusunu bölgenin güneyinde yer alan kentlerin savunma duvarları oluşturmaktadır.

Konunun seçiminde beni yönlendiren ve çalışma sürecince bana yol gösteren, değerli hocam, danışmanım Doç. Dr. Nurettin Arslan'a, fikirleriyle bana yardımcı olan Doç. Dr. Turan Takaoğlu'na ve Yrd. Doç. Dr. Göksel Sazcı'ya, arazi çalışmaları ve resimlerin çekilmesinde yardımcı olan Arş. Gör. Oğuz Koçyiğit'e ve Arş. Gör. Hüseyin Yaman'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma yaptığım tüm enstitülerdeki çalışanlara da yardımları dolayısı ile teşekkür ederim.

Maddi ve manevi her konuda beni destekleyen annem ve babam ve canım eşim
Gülseren'e candan teőekkürlerimi sunarım.

Cem Şahin

Çanakkale 2007

1 GİRİŞ

Kentler bazı ihtiyaçlar ve gereksinimler göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Kentlerin oluşması ve gelişmesi için doğal ve ekonomik şartlar gereklidir. Yerleşik hayata geçen insanlar yaşayacakları yerleri gelişi güzel değil, coğrafik ve topografik şartlar doğrultusunda seçmişlerdir. Bu zelliklerin başında kuşkusuz ilk olarak tarıma elverişli bir arazi gelmektedir. İnsanlar tarıma elverişli topraklara ve bu topraklara hâkim olabilecek yakın yerlere şehirler kurmuşlardır. Ovalar ve sulak araziler daima nüfus çoğunluğunun fazla olduğu yerler olmuştur. Bunun yanında savunma endişeleri ve siyasi güvensizlik, bazı şehirlerin korunaklı yerler oluşturan yüksek tepelerde kurulmasını gerektirmiştir. İnsanların hayatında ticaretin öneminin artması da şehirlerin kurulmasında diğer bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bu da şehirlerin bazı önemli ticaret yolları üzerinde ve deniz kenarlarında uygun noktalarda kurulmalarını ve buralarda gelişmelerini zorunlu kılmıştır.

Kentlerin yerini tayin eden önemli bir etken de su kaynaklarıdır. Doğal su kaynakları olan akarsular, gller, pınarlar ve kaynaklar insanları etraflarına toplamıřtır¹. Saydığımız tüm bu şartların çoğuna sahip olan ve coğrafi konum olarak da avantajlı bölgelerde kurulan kentler tarih boyunca önemlerini korumuşlar, uygarlığın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

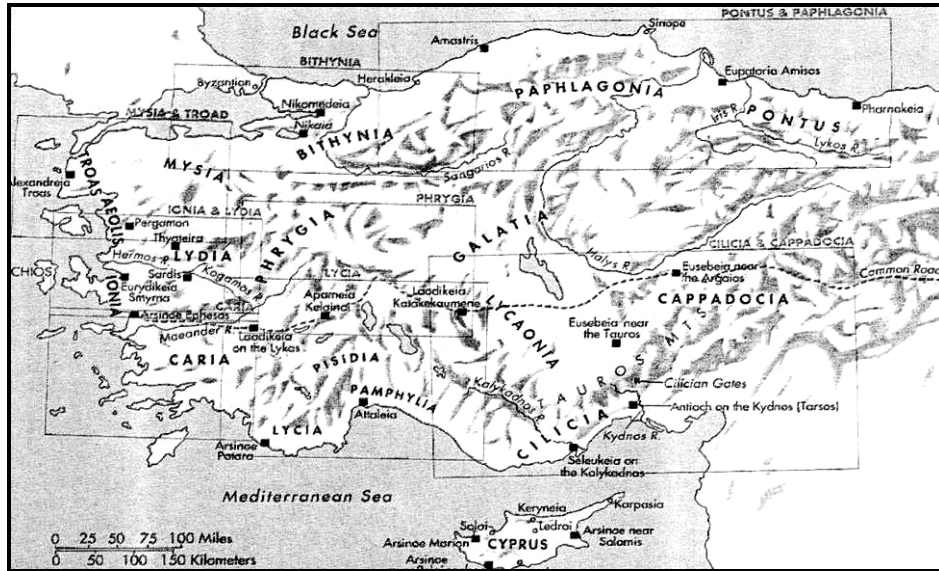
Bir yerleşimin kent sayılabilmesi için yukarıda saydığımız özelliklerin dışında çok daha karmaşık ve kapsamlı oluşumlar karşımıza çıkmaktadır. Kent, insanların birbirleriyle buluştukları, malların değiş tokuş edildiği ve fikirlerin yayıldığı bir ilişkiler ve kararlar merkezidir. Kentte farklı faaliyet türleri bir araya gelmekte, her bir unsurun birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu dışa açık bir sistem vücut bulmaktadır. Bu bakımdan kent, kendine ait özellikleri bulunan ve belli bir meknda yoğunlaşmış bir yerleşim sistemi olup, karmaşık toplum yapısının birey ve aile düzeyinde zlemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağlayan bir oluşumdur.

---

¹ Akarca, 1998, 24.

Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi üstlenen Anadolu yarımadası, konumu, elverişli coğrafi özellikleri ve zengin doğal kaynakları sayesinde tarihin her döneminde oldukça yoğun bir iskâna uğramıştır (Resim 1). Anadolu, yüzyıllar boyunca, göç yolları üzerinde yer aldığı için bunun doğal bir sonucu olarak birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Farklı iklimleri ve bölgeleri arasındaki farklı fiziki şartları Anadolu'nun her yöresinde değişik uygarlıkların doğup gelişmesine neden olmuştur². Öyle ki; Anadolu topraklarında kıyılardan uzak, iç kısımlarda değişik kültürlerin, yine coğrafi yapısı gereği birçok kentin kurulmasına olanak sağlayan kıyı kesimlerinde ise daha değişik kültürlerin izlerini görmek mümkündür.

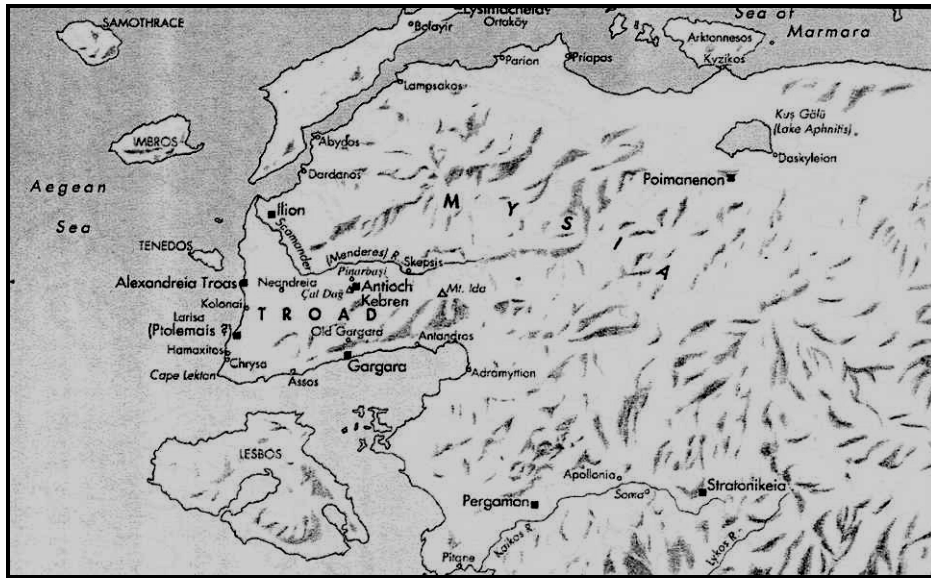

Resim 1. Antik Çağ'da Anadolu.

Anadolu'nun kendine özgü koşullarında, insanların, bir araya gelerek ortak bir yerleşim yeri kurmaları, başlangıçta, bazı dış etmenlerin baskısı ile olmuştur. Bunlar yukarıda da belirttiğimiz gibi, ortak düşmana karşı kendini koruma gereği, ender rastlanan su kaynaklarını birlikte kullanma kaçınılmazlığı, besin üretimi için mevcut tarım toprağının ortaklaşa kullanımındaki zorunluluktur. Anadolu'da, bu koşulları sağlayan akarsu düzlüklerini sayısı sınırlı olduğundan, aynı yerleşim yerleri, farklı dönemlerde, tekrar tekrar iskân edilmiştir. Aynı yerlerde sürekli olarak yeni yerleşimler kurulmuştur.

² Sevin, 1999, 11.

Üzerinde birçok uygarlığın kurulmasına ve gelişmesine olanak sağlayan Anadolu Yarımadası'nda birçok kentin kurulması için gerekli coğrafi koşulları barındıran ve konumu gereği insanları her zaman cezbeden önemli bölgelerden birisi de Antik Çağ'da Troas Bölgesi olarak adlandırılan, günümüzde ise Biga Yarımadası olarak adlandırılan Anadolu'nun kuzeybatı köşesindeki bölgedir (Resim 2). İsmi ev sahipliğini yaptığı en önemli şehir olan Troia'dan alan bu bölge, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Anadolu'yu karşı kıyıda ki Trakya topraklarına bağlayan yolların geçtiği ve kesiştiği bir noktada yer alan önemli bir coğrafyaya sahiptir³.

Resim 2. Antik Çağ'da Troas Bölgesi.

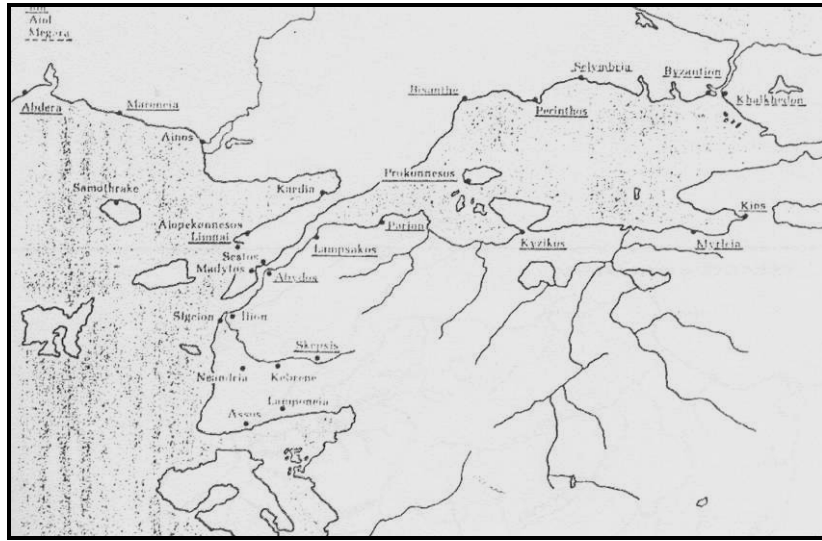
Troas Bölgesi, çağlar boyunca göçer yoluyla birçok insan topluluğunun akınına uğramış ve yaklaşık Geç Neolitik Dönemden itibaren kesintisiz bir yerleşime sahne olmuştur⁴. Basit köyler şeklinde olan bu ilk dönem yerleşimleri, Tunç Çağı'ndan itibaren yerlerini surlarla çevrili, yerel bir beyin yönetimindeki ve küçük bir devletçik şeklinde örgütlenmiş olan kentlere bırakmışlardır. Troas Bölgesinde bu koşullara sahip olan en önemli yerleşim şüphesiz Troia'dır. M.Ö. 2500–2300 yıllarına tarihlenen Troia II, Anadolu'da ortaya çıkan ilk kent-devletidir.

³ Akarca, 1978, 2.

⁴ Koşay- Sperling, 1936, 14.

İklim, bitki örtüsü, ekilebilir tarım toprağının toplam alanı ve taşıma olanakları açısından Aşağı Mısır ve Aşağı Mezopotamya kadar uygun koşullara sahip olmayan Anadolu’da, toplumsal örgütlenmenin ilk adımının atıldığı yer olarak kuşkusuz önemli bir yere sahiptir. Troia kenti bulunduğu konum itibariyle deniz aşırı ülkeler ile ticari ilişkiler içinde bulunmuş, Anadolu’nun iç kısımları ile sürekli bağlantı halinde olmuş ve boğazın kontrolünü elinde tutarak zamanla gelişmiş ve zenginleşmiştir⁵.

Ticaretin gelişmesi ve Yunan Kolonizasyon Hareketleri’nin başlaması ile birlikte coğrafi anlamda önemli bir yer olan Troas Bölgesi, devrin egemen güçlerinin hâkimiyeti için sürekli bir mücadele sahası teşkil etmiş ve bölge kıyıları hemen hemen tamamı ile kolonize edilmiştir⁶ (Resim 3).

Resim 3. Troas Bölgesi’nde Hellen Kolonileri.

Yunan Kolonizasyonu döneminde birçok yeni kent kurulmuş ve var olan kentlerde kolonize edilerek daha da büyümüştür. Fakat bu dönemde konumları gereği gelişemeyen, komşu kentlerin siyasi baskılarına dayanamayan ve ticari anlamda başarı sağlayamayan birçok kent ya terkedilmiş ya da başka bir kentin himayesi altına girmek zorunda kalmıştır⁷. Tarihi süreç içerisinde her dönem yeni

⁵ Cook, 1973, 91.

⁶ Jones, 1971, 36.

⁷ Leaf, 1923, 235.

kentlerin kurulduğu gibi, zamanla terk edilen kentlerin de bulunduğu Troas Bölgesi'nde önemini ve gücünü hiçbir zaman kaybetmeyen günümüze kadar koruyabilen kentlerde bulunmaktadır.

Daha önce de değindiğimiz gibi yerleşimin görülmeye başlandığı ilk zamanlardan itibaren, Troas Bölgesi coğrafi etkenleri, topografik şartları ve jeopolitik konumuna binaen, zamanla gelişen birçok yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu kentlerden çok az bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiş ya da kazılar sonucu ortaya çıkartılabilmektedir. Bunların dışında kalan diğer kentler ise onlar ile ilgili arkeolojik kanıtlardan yoksun olmamız ve bazen antik kaynakların detaylı bilgi vermemeleri sonucunda kaybolup gitmişlerdir. Günümüze kadar ulaşabilen kentlerden daha şanssız olan bu kentlerin, yine de antik kaynakların ve destanların verdiği ipuçları doğrultusunda yapılan bilimsel araştırmaların ışığında ve coğrafi verilerin de göz önünde tutulmasıyla yerleri tespit edilebilmiştir. Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalarla ve araştırmalarla hakkında çok az şey bilinen ve neredeyse kaybolup gitmiş olan bu kentlerle ilgili önemli bilgiler elde edilebilmiştir.

Antik Çağ'da yazılan eserler, günümüzde, yazıldıkları dönemler ile ilgili arkeolojik araştırmalarda önemli bir veri kaynağı niteliğindedir. Bir yerin tarihi söz konusu olduğunda başvurulması gereken vazgeçilmez temel eserlerin başında gelmektedirler. Troas Bölgesi ile ilgili olarak da başvurulması gereken eserlerden biri şüphesiz M.Ö. 7. yüzyılda Troia Destanı'nı bir metin halinde toparlayan ünlü ozan Homeros'un *İlyada* adlı yapıtıdır. İlyada'da sadece 10 yıllık bir savaş ve onun etkileri değil aynı zamanda sosyal ve kültürel bir hayata ilişkin her türlü detay anlatılmıştır. Tabii ki bunların yanında en önemlisi bölgenin bütünüyle coğrafyası, tarihi, halkları ile ilgili geniş ve detaylı bir kimliği eserde okuyucuya aktarılmaktadır⁸.

Antik Çağlarda yazılan ve Troas Bölgesi'nin antik coğrafyası ile tarihi hakkında başvurulması gereken bir diğer yapıt da Eskiçağın ünlü coğrafyacısı olarak tanınan Strabon'un (M.Ö.1- M.S. 1. yüzyıl) *Geographika* adlı eseridir. 17 kitaptan

---

⁸ Homeros, 1997, 19.

oluşan ve batıda Atlas Okyanusu, doğuda ise İndus Irmağı ile sınırlanan bütün Eskiçağ dünyasının coğrafyası üzerine bilgiler veren, M.S. 1. yüzyılda yazılmış olan bu eserin XII. , XIII. ve XIV. kitapları Anadolu ile ilgili olanlardır ve özellikle XIII. kitap Troas Bölgesi'nin coğrafyasını vermektedir⁹. Strabon bu eserinde sadece Eskiçağ'ın coğrafyasından değil, aynı zamanda anlattığı yerlerin tarihçesinden de bahseder ve tarihi hakkında da bize bilgiler verir¹⁰.

Strabon kitabında adeta övünerek çok gezdiğinden ve ondan fazla gezmiş bir kimsenin bulanamayacağından bahseder¹¹. Ancak onun bu iddialarına karşılık büyük bir gezgin olduğu söylenemez. Çünkü yazdığı eserden, İtalya gezilerinde Brundisium-Roma, Roma-Neopolis- Puteoli ve Roma-Populonia yolunu izlediği, her gelişinde Roma da uzun süre oturmadığı anlaşılmaktadır¹². Yunanistan'da ise Korithos'tan başka bir yere, hatta Atina'ya dahi gitmemiştir. Anadolu'da ise Phrygia Bölgesi'nde Hierapolis (Pamukkale)'i Karia'da Nysa (Sultanhisar)'ı, İonia'da Ephesos (Selçuk)'u görmüş, Pontus Bölgesi'ni yakından tanımış, Sinope (Sinop'ye, Kyzikos (Erdek)'e ve Nikaia (İznik)'e gitmiştir. Karia ve Klikia Bölgelerinde 'de dolaşmış fakat Troas Bölgesi'ne gitmemiş, Hellespontus'u görmemiştir. Bu nedenle kitabında anlattıklarının tümü Strabon'un kişisel izlenimlerine dayanmamaktadır¹³. Bu bölgeyi anlatırken kendi eserinde de bahsettiği gibi kendisinden yaklaşık 200 yıl önce yaşamış olan Skepsis'li Demetrios'un "Troialı Kuvvetlerin Sevk ve İdaresi" adlı eserinden yararlanmış ve alıntılar yapmıştır¹⁴ (Resim 4).

---

⁹ Strabon, 2000, xii.

¹⁰ Strabon, 2000, xii.

¹¹ Strabon, 2000, II. 5.11.

¹² Strabon, 2000, xv.

¹³ Leaf, 1923,. xxviii I-1.

¹⁴ Strabon, 2000, XIII. 1.55.

Resim 4. Strabon'un Anlatımına Göre Troas Şehirleri.

Homeros ve Strabon'un eserleri dışında ayrıca tarihçi Herodotos'un M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında yarattığı ünlü eseri *Herodot Tarihi*'nde, Ksenophon'un (M.Ö 5–4 yüzyıl) *Hellenica*'sında ve Polybios'un (M.Ö.2 yüzyıl) *Polybios Tarihi* adlı eserlerinde de Troas Bölgesi'nin tarihi coğrafyası hakkında bilgiler ve anlatımlar vardır.

Antik yazarların vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda bölgeyi, M.S. 16 yüzyıldan günümüze kadar birçok seyyah ve araştırmacı gezmiştir. Troas Bölgesi, topografik çalışmalar için model bir saha olarak kabul edilmekte ve bu yüzden birçok araştırmacının bölge üzerinde çalışmada bulunmasına zemin hazırlamıştır. Üzerinde oldukça fazla araştırmanın yapıldığı ve birçok gezginin araştırdığı ve hakkında birçok yayının yapıldığı ve çeşitli çalışmaların hazırlandığı bir bölge olarak önemini her devir korumuştur. Bölge hakkındaki ilk araştırmaların, Avrupalı gezgin ve tarihçiler tarafından yapıldığını söyleyebiliriz. Bu ilk araştırmaların daha çok gördükleri eserleri kayıt altına almak ve eserlerin de yüzeysel olarak tasvir edilmeleri şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. 16. yüzyılın ortalarında bu tarzda

başlayan çalışmalar daha sonraki zamanda artan şekilde devam etmiş ve bölge Avrupalı araştırmacıların gözde mekanı olarak karşımıza çıkmıştır¹⁵.

Bölgeyi gezen ilk Avrupalı gezgin ve aynı zamanda şöhretli bir doğa bilimcisi olan Pierre Belon'dur. Küçük Asya ve Arap ülkelerini gezen Belon, 1548 yılının Ağustos ayının sonunda Abydos ve Aleksandria Troas'ı ziyaret etmiş fakat burasını yanlışlıkla Troia olarak adlandırmıştır. Aynı zamanda Simois ve Skamender nehirlerinin aktığı yerleri de gezmiş ve Yenişehir'de kalıntılar olduğunu belirtmiştir. Burasının olasılıkla Akhilleus'un tümülüsü olabileceğini belirtmiştir¹⁶.

Belon'dan üç yıl sonra 1551 de ilk Fransız elçisi olan Nicholas Nicholay Daulphinios da Troya olabileceğini söylediği kalıntılar görmüş ve Çanakkale hakkında kısa bilgiler vermiştir¹⁷.

Bölgeyi daha sonra birçok gezgin ve bilim adamı da gezmiş ve bölge hakkında çeşitli eserler vermişlerdir. Bunlara ismen değinecek olursak, 1594 tarihinde bölgeyi gezen İngiliz elçisi Richard Wrag, 1599 da gezmiş olan Thomas Dallam; ki kendisi hem Aleksandria Troas daki hem de Yenişehir Burnu'ndaki kalıntıları ziyaret etmiş, buralarının Troya olabileceğini söylemiştir¹⁸. 1609–10 kışında William Lithgow yanında iki Marsilyalı tüccar ile birlikte bir Yunan rehber ile bölgeyi ziyaret etmiştir. Yine aynı yıl içinde diğer bir bilim adamı olan George Sandys, Yenişehir, Troia ovası, Aleksandria Troas ve Çanakkale'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında edindiği izlenimlerini ve bölgenin genel bir topografyasını da eserinde anlatmıştır¹⁹.

1613 yılında Thomas Coryate beraberinde 14 zırhlı İngiliz askeri ve bir Yahudi rehber ile bölgeyi ziyaret etmiş ve bölge hakkında kısa bilgiler içeren birçok mektup yazmıştır. Bu mektuplar kendisi Hindistan'da öldükten sonra yayınlanmıştır. Troas Bölgesini ziyaret eden bu ilk seyyah ve bilim adamlarının sonuncusu Pietro Della'dır. Kendisi Aleksandria Troas Yenişehir ve Kaleleri, Ağustos 1914'te

---

¹⁵ Cook, 1973, 16.

¹⁶ Belon, bölgede yaptığı çalışmalar sonucunda "Les observations de plusieurs et choses memorables" adlı eserini yazmıştır.

¹⁷ Cook, 1973, 16.

¹⁸ Dallam, 1893, 47.

¹⁹ Cook, 1973,17.

başlamış olduğu uzun doğu ziyaretinin başında görmüştür. Tıpkı Belon gibi Troas'ı yanlışlıkla Troia olarak adlandırmıştır²⁰.

Yukarda bahsedilen gezgin ve bilim adamları dışında bölgeyi gezen ve bizlere bilgiler aktaranlar ise, Stochove (1631), Henry Blount (1634), Du Loir (1640), Jean de Thevenot (1655) ve Jan Struys (1650'ler)'dir. Bölgeyi ilk defa ziyaret eden ve hep aynı monotonlukta süren anlatımlar içeren bilgiler zinciri kıran ise 1668 tarihinde kendisi hakkında az şey bilinen bir gezgin olan Des Mauceaux olmuştur. Bu tarihte kendisi Kutsal Toprakları ve Suriye'yi gezmiş, Anadolu'da da Smyrna ve Ephesos'u görmüş ve buradan yukarı doğru sahili izleyerek Troas, Bursa ve Konstantinapolis'i ziyaret etmiştir. H. Kipert'in keşfinden 200 yıl önce kendisi Adramyttion yerleşimini belirlemiş ve aynı zamanda buradaki sıcak su kaynaklarını (Ilica) ve çeşitli antik kalıntıları Altınoluk yolunda tespit etmiştir²¹. Bölgeyi daha sonra Lyon'lu Jacop Spon ve George Wheler 1675 tarihinde Yunanistan ve Levant'a yaptıkları seyahat esnasında ziyaret etmişlerdir. Özellikle Aleksandria Troas üzerinde yoğunlaşmışlar, Spon burasının Troia olabileceğini belirtmiş fakat Wheler burasının Aleksandria Troas ve yeni Ilium olduğunu söylemiştir²².

18. yüzyıldan itibaren arkeolojiye ve doğu medeniyetlerine artan ilgiyle birlikte tüm Anadolu ve Troas bölgesi birçok gezginin ve bilginin artan oranda ilgisini çekmiş ve onların uğrak noktalarından birisi haline gelmiştir. Yapılan bu ziyaretler ve araştırmalar sonunda Troas Bölgesi hakkında birçok yeni keşif yapılmış ve bu ziyaretlerin sonuçlarını anlatan eserler yazılmıştır. Bu dönemde bölgeyi ilk ziyaret eden Aaron Hill olmuştur. Kendisi 1700'de henüz onbeş yaşında Konstantinapolis'deki amcası Lord Paget'in yanına gönderilmiş ve onun koruması altında Troas'ı ziyaret ettiğine inanılmaktadır. Yine aynı dönemde, ömrünün 25 yılını gezmeye ayıran bir Fransız Protestan olan Aubry de la Motraye de ilk defa 1699'da Kaleleri görmüş ve tekrar 1710 yılında yine aynı bölgeyi ziyaret etmiştir. İkinci ziyaretinde Yenişehir Burnu'ndan Lemnos ve Tenedos adalarına, Aleksandria

²⁰ Cook, 1973,18.

²¹ Des Mauceaux, izlenimlerini 1725 yılında Paris'te basılan "Voyages de Corneille le Bruyn la Moscovie, en Perse, et aux Indes orientales" isimli eserinde yazmıştır.

²² Cook, 1973, 19.

Troas'ı ziyaret ederken, bir kayık ile gitmiştir. Burada kayıkçıları ikna ederek bir lahdi açmıştır²³.

Takip eden 25 yıl içinde tanınan gezginler azdır ve hemen hemen tamamı İngilizdir. Fakat bu dönem bölgeyi ziyaret eden gezginlerin çalışmalarında gözle görünür bir gelişim olduğu izlenmektedir. Ve bunlar artık Troas'ın iç kısımları ile de ilgilenmeye başlamışlardır. 1738 tarihinden biraz önce Oxford Magdalen Koleji'nden Thomos Lisle, Troas Bölgesi'ne bir ziyarette bulunmuş. Çığırı dağındaki yerleşimi görmüş ve edindiği izlenimleri ve yaptığı keşifleri Pococke ve Wood ile paylaşmıştır. Bölgede bu dönemde en detaylı çalışmalardan birisini yapan daha sonra İrlanda Kilisesi'nde piskopos olan Richard Pococke olmuştur. 1737–40 yıllarında yakın doğuyu ziyaret etmiştir. 1740 tarihinde olasılıkla Temmuz ayının sonlarına doğru kuzey batı Troas'ı incelemiştir²⁴. Troia'nın araştırılmasında daha fazla yol alan ve bölgeyi daha geniş olarak inceleyen diğer bir kişi ise Robert Wood'dur. Ege'yi ziyaret etmiş ve 1742 tarihinde Menderes'in kaynağına kadar süren bir ziyarette bulunmuştur. 1750 yılında Temmuz ayının sonlarına doğru 10 günlük bir ziyarette daha bulunarak Troas Bölgesini incelemiştir. Wood'un yapmış olduğu Troas Bölgesi gezisi Lechevalier'den önce yapılan en kapsamlı ve en fazla bilgi alınmış ve bölge hakkında yeni olan birçok şeyin ortaya çıktığı bir seyahat olmuştur²⁵.

Troas Bölgesi'nin arkeolojik açıdan modern olarak incelenmeye başladığını Jean Baptiste Lechevalier ile başladığını söyleyebiliriz²⁶. Lechevalier bölgeyi 1785, 1786, 1787 ve 1791 yıllarında dört defa ziyaret etmiş ve bu ziyaretleri esnasında bölgeyi detaylı olarak incelemiş, bu incelemeleri de Troas Bölgesi akarsuları ve topografyası üzerinde olmuştur. Bu ziyaretleri sırasında edindiği bilgileri aktaran kitaplar yazmıştır²⁷.

18. yüzyılın sonlarına doğru artık Troas Bölgesi, bölgeyi ziyaret eden bilim insanları ve gezginler tarafından kendisi hakkında daha fazla bilgi edilebilecek

²³ Cook, 1973, 19.

²⁴ Pococke, bölge ile ilgili izlenimlerini “ A Description of the East” adı altında 1745 basılan eserde aktarmıştır.

²⁵ Cook, 1973, 21.

²⁶ Cook, 1973, 21.

²⁷ Cook, 1973,22

şekilde incelenmeye ve antik kaynaklardaki yazılanların doğrulanmasını veya eksikliklerin ortaya çıkarılmasının amaç edinilerek incelenmeye başlanmıştır. Özellikle bu tarihten itibaren bölgede yapılan araştırmaların tek bir amaç için yapıldığı gözlenirse de yine de birçok önemli sonuç ve yeni keşifler yapılmıştır. Bölgeye gelen tüm araştırmacıların amacı Homeros'un İlyada'sında bahsettiği efsanevi Troia şehrini ortaya çıkarmaya yönelik olmasıdır. Bununla birlikte bu ana amaç için çalışılırken, bölgenin araştırılması esnasında çok önemli bilgiler edinilmiş, bu bilgiler yazılı hale getirilerek kalıcılık kazanmış ve daha sonraki bilim insanlarına ve gezginlere birer başvuru kaynağı olmuşlardır. Bu çalışmalar esnasında bölgenin topografyası ve haritalanması konularına da yönelinilmiştir.

Özellikle 19. yüzyılda Troas Bölgesi batılı bilim insanlarınca bir araştırma üssü niteliğine bürünmüştür. İsimlerini burada sayamayacağımız sayıda seyyah ve bilim insanı bu dönemde bölgede çalışmalarda bulunmuştur. 1801 yılında genç İngiliz araştırmacı William Gell, kıyıyı takip ederek Aleksandria Troas'a varmış ve oradan da karayoluyla Troia ve Ballı Dağ'ın bulunduğu bölgeye varmıştır. Bu gezi sırasında bölgenin pekçok resmini yapmış ve 1804 yılında bölgedeki gözlemlerini de aktardığı kitabını da yayınlamıştır. Yine 1801 yılında Troas çevresinde araştırmalar yapan İngiliz Edward Daniel Clark, Gell'in resimlerinden kısmen yararlanmıştır. Clark İstanbul'da İngiliz elçisi olan Lord Elgin'nin isteği için bölgeye gidip araştırmalar yapmış, bölgenin resimlerini yapmış, haritalarını çıkarmıştır. İlk yayınlarda olmasa da bölgedeki gözlemlerini aktardığı kitabının üçüncü cildini 1812 yılında yayınlamıştır. Bu yayının Hisarlık Tepe'nin olduğu yer İlium Novum olarak işaretlemiştir. Clark bu tespitini William Gell'le yaptığı görüşmeler ve onun yaptığı haritalardan yararlanarak gerçekleştirmişti. Ayrıca Hisarlık Tepe'yi ziyareti sırasında tespit ettiği sikkelerde bu tahminini desteklemiştir. Bu yayın üzerine o dönemde Paris'de bulunan Choiseul Gouffier bir uzman yollayarak Hisarlık'la ilgili bilgi toplamıştır.

Bundan sonraki en önemli adımı ise araziye çıkmadan masa başında çalışan İngiliz araştırmacı ve yayıncı Charles Maclaren atar. Maclaren 1822 yılında, kendinden önceki yayınları oldukça iyi bir şekilde tarayarak ve antik geleneği de göz

önünde bulundurarak Neu-Ilium'un eski Troia ile özdeş olması gerektiğine inanmıştır. Maclaren'in Troas Bölgesi'ne 1847 yılında yapmış olduğu gezi, bölgenin topografik özelliklerini yerinde inceleyip değerlendirmek amacını taşımıştır. Bu gezilerindeki gözlemlerinin de yer aldığı ikinci kitabını 1865 yılında yayınlayarak Troia: Hisarlık tezini biraz da güçlendirir. Ancak Maclaren'in 1822 yılında ortaya attığı tezden konuyla ilgili herkesin haberi olmaz. Pekçok araştırmacı Pınarbaşı ve Ballı Dağı'nın eski Troia olduğuna inanarak ziyaret ederler. Bazıları gördükleri karşısında hayal kırıklığına uğrar, bazılarıysa romantik bir şekilde inanmaya devam ederler.

Takip eden dönem içinde Troas Bölgesi'nde gerçekleştirilen diğer önemli bir çalışma da Kiel (Kuzey Almanya) Üniversitesi tarih ve filoloji profesörlerinden Peter William Forchhammer'in 1839 yılında T.A.B. Spratt'la birlikte hazırladığı harita o döneme kadar hazırlanmış en iyi topografik çalışmadır.

Prusya kralının bursuyla Troas Bölgesi'nin haritasını çıkarmak için 1838 yılı sonbaharında yola çıkan Forchhammer önce Paris'e gidip, ölçüm çalışmaları için gerekli aletleri satın alır. Daha sonra ise Roma üzerinden Malta'ya geçer ve orada İngiliz Deniz Kuvvetleri amirali Kaptan Grave'i, kendisinin de İngiltere Akdeniz-Topografik Ölçüm Araştırmaları projesinde birlikte çalışabilmesine ikna eder. Bu çalışmalarda Forchhammer, Troas kıyı bölgesi hakkında tüm verilerin toplanması görevini üstlenir, ayrıca kendisine ölçümlerde yardımcı olması için o zamanlar bir subay olan Spratt görevlendirilir. Spratt daha sonraki dönemlerde general yardımcılığına kadar yükselir.

Forchhammer önce Yunanistan'a giderek oradaki topografya çalışmalarını gerçekleştirir. Daha sonra buradan İngilizlerin topografik ölçüm gemisiyle yola çıkar ve fırtınalı on günlük bir yolculuktan sonra Beşik Koyu'na (Troia'nın 4 km güney batısındaki liman) varırlar. Koyda Fransız ve İngilizlerin deniz filosu, Osmanlı İmparatorluğu'nu karşı ayaklanan Osmanlı'nın Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın gemilerine karşı korumak için beklemektedir. Burada demir atmış gemiler aynı zamanda Troas Bölgesi araştırmaları için de bir hareket merkezi işlevini görürler.

1839 yılının 14 ağustosunda Forchhammer ve Spratt arazi çalışmalarına başlarlar. Bir ay süren topografya çalışmaları sırasında arazideki çadırlarda kalınır. Forchhammer hastalığı nedeniyle gemiye geri döner. Spratt ise çalışmalarına ara vermeden devam eder. Forchhammer'in hastalığı artınca İntepe'deki tümülüste kazı yapmak istemesine rağmen, İstanbul, İzmir, Roma ve İskenderiye üzerinden Almanya'ya geri döner. Çalışma önce 1842 yılında Londra'da yayımlanır. Düzeltilmiş ve üzerinde çalışılmış Almanca baskısı ise ancak Almanya - Danimarka Savaşı sonrasında, 1850 yılında Frankfurt'da yayımlanabilir.

Çalışmada Chevalier'nin Pınarbaşı-Troia teorisine bağlı kalmakla birlikte, yapmış oldukları olağan üstü detaylı araştırmalarıyla günümüz araştırmacılarının bile hala kullanabildikleri bir eser ortaya konmuştur. Haritada köy yerleşmeleri (Rum-Türk) ,eski kalıntılar (mimari,çanak-çömlek), yükseklikleriyle mezar tepeleri, antik yerleşmelerin (Ofrineion-Rhoteion-Sigeion) lokalizasyonu, büyüklü küçüklü bütün akarsular, kaynaklar, kanallar, setler, tarla sınırları ve nelerin ekili olduğuna kadar detaylarla doludur.

Forchhammer ve Spratt'ın bu çalışması özellikle Maclaren'i yakından ilgilendirir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Maclaren 1822 yılında yayınladığı kitabıyla Nuvum İlium-Troia özdeşliğine değinmişti Forchhammer-Spratt çalışması üzerine 1847 yılında Troas'ı ziyaret eden Maclaren 1822 yılındaki kitabı üzerine biraz daha çalışır ve Novum İlium-Troia: Hisarlık teorisini daha detaylı ve inandırıcı bir şekilde 1865 yılında yayınladığı kitabında yeniden ele alır. Bu görüşten sonra araştırmacıların dikkatleri bu yöne doğru çevrilir.

Bu arada devam etmekte olan Kırım Savaşı nedeniyle Çanakkale bölgesinde de hareketli dönemler başlar. İngiliz hükümeti askeri amaçlarla İzmir ve Abydos'a hastane yaptırmak istemektedir. Bu iş için Londra'dan mühendis Mr. Brunton görevlendirilir. Bölgeye geldiğinde Troia'ya yaklaşık 8 kilometre güney doğusunda bulunan Erenköy yakınlarında bir yeri hastane olarak seçer. Bir olasılıkla F. Calvert'in resmi görevi nedeniyle tanışılır. Brunton arkeoloji literatürüne F. Calvert'in 1860 yılında Erenköy bölgesi üzerine yayınladığı yazıda haritayı çizen kişi olarak geçer. Kırım Savaşı'yla ilgili barış görüşmeleri başlar başlamaz Brunton'a

hastane yapımına son vermesi emri verilir. Böylelikle emrindeki 150 kişi biranda boş kalır. İşte bu sorun Troia’da ilk kazının yapılmasına neden olur. 1855–1856 yılında Brunton, Troas’ın birkaç yerinde kazılar yapar.

Ancak Brunton’un yaptığı kazılar Troas’taki ilk kazılar değildir. Troas’ı 1810 yılında ziyaret etmiş olan Danimarkalı P. Brödsted şöyle yazmaktadır: *“Bu kalıntılara bakarken insanın aklına hemen bu tümülüslerden birini açıp tunç bir kremasyon kabını bulmak geliyor.”*

Bu kazma düşüncesi daha 1787’de Choiseul Gouffier’in “Akhilleus’un Mezarı” olarak anılan Yenişehir Köyü’nün hemen altındaki tümülüsü kazdırır. Ancak sadece Hellenistik Döneme ait buluntular ortaya çıkar. İngiliz araştırmacı John B.S. Morrit ise, 1795 yılında yine Troia ovasında olan ve Hektor’a atfedilen mezar tepesini kazdırır. Sonuç aynıdır. Ancak aynı yıllarda bölgeye duyulan arkeolojik ilgide yöntemsel değişiklikler olur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Forchhammer ve Spratt 1839’da bölgenin o döneme kadarki en detaylı haritasını çıkarmışlardır. İşte bu harita o zamana kadar ileri sürülen argümanların büyük ölçüde değişmesine yol açmış ve yeni tezlerin ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Bu haritanın daha sonra Mac Laren’in Hisarlık-Troia teorisini biraz daha sağlamlaştırdığını belirtmiştik

1812 ve 1816 yılları arasında İngiltere’nin İstanbul’daki ikinci konsolosu olan William Turner ise Hisarlık’la ilgili şunları yazar: *“Yeni İlium olduğumu sandığımız kalıntılara sahip olan bu tepeye Türkler Issarlık demekteler. Harabeler, harabe olarak tanımlanabilirse, çünkü onlarda zamanla yok olup gitmektedirler, küçük taşlardan meydana gelmekte. Bunların arasında mermer kiremit parçaları bulunmaktadır. Taşlar tepenin üstüne dağılmış durumda ve bir taş diğerinin üstünde değil.”*

Midili adasında İngiliz elçi yardımcısı olan Charles Thomas Newton ise 1853 yılında Troas’ı ziyaret eder, ancak ziyaret etmeden önce Malta adasında Spratt ile buluşmuş ve Troas bölgesiyle ilgili bilgi almıştır. Frank ve James kardeşlerin İntepe’deki evlerinde birkaç gün kaldıktan sonra Troia’yı aramak için Pınarbaşı’na

gider. Newton'un izlenimleri şöyledir: *“Bu tepenin bir akropolis olup olmadığını anlamak için, ilk kez Bay Burgon'un bir süre önce dikkati çektiği Homeros yerleşmeleri olan Myken ve Tiryns'de çokça bulunduğu erken dönem çanak çömlek kalıntlarına rastlamayı umduk. Toprakta ne bu tür çanak çömlek izine ne de yüzeydeki ana kayaya oyulmuş temel duvarlarına rastlamadım. Belki de kalıntılar tepedeki erken dönem Grek kenti tarafından teraslanarak kaldırılmış olabilir... Kalafatlı'dan, yüzeyden bakıldığında çok küçük olan İlium Novum'a doğru ilerledik. Yüzeyin düzensiz bir şekilde olması nedeniyle, kalıntıların toprağın altında saklı olabileceğini sanmaktayım.”*

Brunton'un 1855–56 yıllarında Hisarlık'da yapmış olduğu kazıdan sonra, Troas Bölgesi'nin pek çok yerinde kazılar yapmış olan F. Calvert, Hisarlık'a pek uzak olmayan Akça Köy yakınlarındaki, tarih öncesi yerleşme olan Hanay Tepe'yi “Troialıların ortak mezarı” olduklarına inanarak kazmıştır.

1864 yılında ise Avusturya'nın Syra adasındaki konsolosu olan Alman Johann Georg Hahn, arkadaşları Juluis Schmid ve Ernst Ziller ile birlikte, Frank Calvert'in de rehberliğiyle 1864 yılında Pınarbaşı'ndaki Ballı Dağ'da kazılar yaparlar. Hahn kazı sonuçlarıyla ilgili olarak şunları yazar: *“İlyada'daki Troia'ya işaret edecek, Ballı Dağ'ın kuzeyindeki yamaçtaki akropolisden Pınarbaşı kaynaklarına kadar, büyük bir kentin varlığını gösteren küçük bir işaret bile yok. Israrlı aramalarımıza rağmen, eskiye ait insan yerleşmesini işaret eden, yukarıda bahsettiğimiz mezar tepelerinden başka bir şey bulamadık. Antik bir yerleşmeye şahitlik yapan eski bir tek çanak ya da kiremit parçası bile yoktu... Her yerde insan elinin değmediği doğal yüzey.”*

Hahn, Ballı Dağ'da Hellenistik Döneme ait bulunduğu kent duvarı kalıntıları ve diğer kalıntıları küçük bir kitapçık olarak 1865 yılında yayınladı. Bu yayımla ilgili olarak, Hahn'la birlikte Ballı Dağ'da çalışan Ernst Ziller günlüğüne şu ilginç notu düşmüştür: *“Bu broşürü Atina'ya gelen ve ilk kez Troia'ya gitmek isteyen Dr. Schliemann için temin ettim.”*

Troas Bölgesi'nde 19. yüzyıl içinde araştırma ve kazı çalışmaları devam ederken aynı dönemde bölgenin haritalanmasında da önemli çalışmalar

yapılmaktadır. Bunların içinde en önemlilerinden biri olan 19. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya gelen ve bu yüzyılın sonuna doğru Batı Anadolu'nun kapsamlı bir haritasını hazırlayan Alman bilim adamı ve Berlin'de yıllardır profesör olan ve antik dünyanın kartografyası hakkında çok önemli bilgilere sahip ve bir kartograf olan Heinrich Kiepert'dir²⁸. 19. ve 20. yüzyılda onun haritaları, Anadolu gezginleri için vazgeçilmez önemdedir²⁹.

Bu dönemde bölgeyi ziyaret eden ve isminin anılması gereken diğer bir kişi ise Frank Calvert'tir³⁰. Frank Calvert 1887 ve 1890 yıllarında İngiliz Konsolosu ve birçok yıl da Amerikan Konsolosu olarak Anadolu'da görev almıştır. Kendisi jeolojik, paleontolojik ve botanik türleri toplayan bir koleksiyoner olarak bilinir ve koleksiyonunun bazı parçaları Avrupa'ya araştırmacılar tarafından çalışılmak üzere götürülmüştür. Troas Bölgesi'ndeki incelemeleri esnasında Çanakkale'nin gerisindeki Astrya'daki antik altın madenlerini keşfetmiştir. Fakat kendisinin en önemli ilgi alanı ise Troas'ın arkeolojisi olmuştur. 1850'ler ve 1860'larda bölgede birçok yerde araştırmalarda bulunmuş, bu araştırmalar sonucu bazı yerleşimlerin yerlerini tespit edebilmiştir. Bölgede sadece araştırmalarda bulunmamış aynı zamanda kazılarda yapmıştır. Fakat bu kazılarının birçoğu mezar kazısı olmakla birlikte, bunun yanında geleneksel olarak Patroklos ve Priamos'un tümülüsü olarak bilinen yerleri de kazmıştır. Bu çalışmalarının asıl amacı Troya'yı bulmaya yöneliktir ve kredisinin büyük kısmını buna harcamıştır. Sonunda Troya'nın Hisarlık'ta olabileceği sonuca varmış ve 1865'te burasını kazmaya başlamıştır. Bu kazı esnasında Athena Tapınağını bulmuştur. Fakat burada çok daha büyük kapsamlı bir kazı gerektiğini çıkan kalıntılardan gören Calvert, daha sonra Schliemann'ı cesaretlendirerek onu burasını kazmaya yöneltmiştir³¹.

Calvert, Troas'ta yapmış olduğu araştırmaların sonuçlarını birkaç dergide yayımlamıştır. Fakat sadece birkaç cümle olarak bunlara değinmiştir. Burada yapmış olduğu çalışmalar hakkında, her ne kadar az bahsetmiş olsa da, Troas'ın topografyası

---

²⁸ Cook, 1973, 34

²⁹ Henrich Kiepert'in 1898 yılında yayımladığı "Die Ausdehnung des Hellespontes Beiden Antiken Geographen" adlı eseri Troas Bölgesi tarihi coğrafyası için oldukça önemli bir yapıttır.

³⁰ Cook, 1973, 36

³¹ Cook, 1973, 36.

ve alan arkeolojisi hakkındaki bilgilerimizin en başta gelen kaynaklarından biri olma durumundadır. Dardanel'deki (Çanakkale) görevinden dolayı ve bölge halkıyla olan iyi ilişkisi sonucu Troas'daki diğer arkeologların hoşlanmadığı avantajları bulunuyordu. Ve çok iyi karar verebiliyordu. Troas'a bütün uluslardan ziyarete gelen bilim adamlarınca çok saygı görmektedir. 1890 yılında Troia'daki uluslararası konferansta çekilen grup fotoğrafında da yer almıştır.

19. yüzyılın ortasından itibaren bölgede seyyah ve bilim insanlarının yanında artık arkeolojiyi merak edinen diğer disiplinleri de görmekteyiz. Böylelikle Troas bu dönemden itibaren her alanda daha detaylı bir incelemeye tabi tutulmaya başlanmıştır. Bölgeye gelen bilim insanları ve araştırmacılar Troas'ın daha önce hiç gidilmemiş ve hakkında pek az bilgiler olan yerlerine giderek, buralarını araştırmaya ve Troas'ın coğrafyasını, topografyasını ve arkeolojisini ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Bunlara ismen değinecek olursak; Charles Thomas Newton (1853), George Parrot (1856), William Semion (1857), Henry Fanshawe Tozer (1861), Richard Papplewel Pullon (1861–1866), Johann Georg von Hann (1864).

19. yüzyılda bölgede çalışmalarda bulunan ve ismi zikredilmeden geçilmeyecek diğer bir kişi de Henrich Schliemann'dır. Kariyeri oldukça iyi bilmektedir. Bölgeye ilk ziyareti 9 Ağustos 1868'dir³². Burayı gelmeden önce ömrünün büyük bir kısmını Homeros'un İlyada'sı üzerine yoğunlaştırmış ve Troya'nın yerini bulmayı amaçlamıştır. Bölgeye ilk geldiğinde Troya olarak Pınarbaşı'nı düşünmüş fakat daha sonra eldeki verileri gözden geçirerek burasının olamayacağına inanmıştır. Fakat burada üç gün süren bir kazı çalışmasında da bulunmuştur. Daha sonra Hisarlık'a yönelmiştir. Hisarlık, Calvert'in daha önce kazı yapmış olduğu yer olup buradaki kalıntıları da gören Schliemann, Troia'nın burada olduğuna inanarak bütün dikkatini buraya yöneltmiş ve 1870 yılından itibaren kazı çalışmalarına başlamıştır. Buradaki çalışmalarını 1890 yılına kadar devam ettirerek kendisini arkeoloji literatürünün en önde gelen isimleri arasına Homeros'un Troia'sını bulan kişi olarak sokmuştur. Her ne kadar daha sonraki araştırmalarda kendisinin bulduğu eserlerin o dönemin Troia'sı olmadığı ortaya çıkmış olsa da ve

---

³² Cook, 1973, 36.

burada yaptığı çalışmaların arkeolojik açıdan yanlışlığı kanıtlanmışsa da o devirde kendisinin yapmış olduğu çalışma da devrin metoduna uygun olarak yapıldığını söyleyebiliriz.

19. yüzyılın son çeyreğinde bölgeye Assos'ta kazılarda bulunmak üzere Amerika'lı arkeologlar da gelmişlerdir. Amerikan ekibi 1881–83 yıllarında bölgede kazı ve araştırmalar yapmış ve ekibin lideri olan Joseph Thacher Clarke daha önce 1879 yılında F.H. Bacon ile birlikte bölgede oldukça ayrıntılı bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret esnasında yanlarında jeolog Joseph Silas Diller'de bulunmaktadır ve birlikte bölgenin güney kısmında oldukça kapsamlı çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar esnasında birçok jeolojik ve arkeolojik keşifler yapılmış bölgenin güneyindeki antik dönem yerleşimlerinin yerleri tespit edilmiştir³³. Clarke aynı zamanda Neandria yerleşimiyle de ilgilenmiştir. Ekibin diğer üyesi William Cranston Lowton, Troia ovasına yapılan bir geziyi rapor etmiştir. Assos ekibine 1882 yılında katılan Alman mimar Robert Koldewey, Lesbos'da arkeolojik yüzey araştırmaları yapmış, Babylon'un en iyi kazıcısı olarak bilinen Koldewey 1883 yılında Aleksandria Troas'ın hamamlarında da çalışmıştır. 1889 sonbaharında bölgeye tekrar gelerek Çığı Dağı zirvesinde araştırmalarda bulunmuş ve Neandria yerleşiminin tam olarak yerini tespit etmiştir.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başında Troas'da önemli çalışmalarda bulunan diğer bir bilim adamı da aynı zamanda antik tarihçi ve topograf olan Alman Walter Judeich'tir. Roma konusunda uzman olan, Alman arkeoloğu Hans Dragendorfl ile birlikte bölgede oldukça kapsamlı bir araştırmada bulunarak Kiepert'in haritasını daha da zenginleştirmişlerdir³⁴. Judeich bölgede önemli çalışmalarda bulunmuştur³⁵.

³³ Ekibin Assos yerleşiminde 3 sezon süren (1881–83) kazı çalışmaları sonucunda elde ettikleri veriler ve bölgede bu dönemde yapmış oldukları araştırmalar “Report on the Investigations at Assos” adlı eserde yayımlanmıştır.

³⁴ Cook, 1973, 41.

³⁵ Judeich yapmış olduğu çalışmalar sonucunda “Bericht Über eine Reise im Nortwestlichen Kleinasien” adlı makalesini 1898 yılında Sitzungsberichte Berlin Akademisinde yayımlamış ve yine gezilerinde edindiği izlenimleri “Die Schlacht am Granikos” isimli 1908 yılında yayımlanan kitabında bizlere sunmuştur.

20. yüzyıla gelindiğinde ise Troas Bölgesi'nde önemli çalışmalarda bulunan iki kişi dikkat çekmektedir. Bu iki araştırmacı Leaf ve Cook'tur. Bu iki araştırmacı bölgeyi oldukça kapsamlı bir şekilde araştırmış ve bölgede yer alan ve antik yazarların eserlerinde adlarını zikrettikleri ve haklarında çeşitli bilgiler verdikleri yerleşimlerin yerlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Yapmış oldukları çalışmalar sonucunda Troas'ın tarihi, topografik tüm özelliklerini inceleyerek bölge hakkında önemli bilgiler toplamışlardır. Leaf, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Troas Bölgesi'nde çalışmalarda bulunmuştur³⁶. Cook da Troas Bölgesi'ni ele almış ve ziyaret etmiştir. Çok uzun bir süre bölgede araştırmalarda bulunan Cook, kendinden önce bölgeyi ziyaret eden diğer gezginlerin ve bilim insanlarının çalışmalarını da dikkate alarak Troas Bölgesi'nin coğrafyası ve tarihi hakkında oldukça önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalarını eserinde toplayan Cook, bölgedeki yerleşim yerlerini kendinden önceki araştırmacılarında görüşlerini yansıtarak tespitini yapmaya çalışmıştır.

Şüphesiz tüm bu eserler ve adının burada sayamadığımız birçok eser, arkeologlar ve araştırmacılar için birinci elden başvuru kaynakları olmuş ve geçmişi günümüze aktaran bir köprü vazifesi görmüştür. Antik yazarların vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda 16. yüzyıldan günümüze kadar Troas Bölgesi, seyyahlar ve bilim insanları tarafından araştırılmış ve bölge hakkında çok önemli bilgiler elde edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda antik yazarların eserlerinde adları geçen birçok yerleşim yeri tespit edilebilmiştir. Günümüzde ise bölgede hala yerleri tam olarak tespit edilemeyen yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bu da göstermektedir ki bölge, insan topluluklarının iskânında önemli bir yer teşkil etmiş ve çok sayıda yerleşim kurtulmuştur. Bölgede araştırmalar halen devam etmekte olup yeni sonuçlara elde edilmektedir.

Bu çalışmada ise, Troas Bölgesi'nin güney kısmında yer alan ve yukarıda bahsettiğimiz antik kaynaklarda ismi geçen, Arkaik Dönem kentlerinin savunma

---

³⁶ Leaf, bölgede yapmış olduğu çalışmalar sonucunda bölge hakkındaki ilk eserini 1912 "Troy A Study in Homeric Geography" adı altında yayımlamıştır. Bu eser isminden de anlaşılacağı üzere Homeros'un destanında anlattığı coğrafya üzerine bir keşif çalışması niteliğindedir. İkinci eseri olan "Stabo on the Troad" ise 1923 yılında basılmış ve Strabon'un anlattığı Troas Bölgesi'nin coğrafyası incelenmiştir.

duvarlarının saptaması amaçlanmış ve bu çalışma yapılırken da coğrafi ve topografik özellikler günümüz koşulları göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Bölgede incelenen kentlerin siyasi tarihleri ve var oldukları dönemlerdeki önemleri açıklanmaya çalışılmıştır. Kentler arası ilişkiler, halklarının kökenleri gibi unsurlara değinilmiş ve bu kapsamda kentlerin kuruldukları topoğrafya ile savunma sistemleri arasındaki ilişkiler araştırılarak topoğrafyanın savunma sistemleri üzerindeki etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışmada incelenen arkaik dönem kentlerinin savunma sistemlerinin planlarının çıkartılması amaçlanmış ve kentlerin nasıl bir yayılım gösterdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada antik ve modern kaynaklar yardımı ile bölgedeki kentler incelenerek yapılan arazi çalışmaları ile birlikte bölgenin güneyinde kurulmuş olan arkaik kentler ve bu kentlerin savunma sistemleri hakkında somut bilgiler elde edilecektir.

2 YÖNTEM

Çalışmamızda öncelikle konuyla ilgili, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Amerikan Araştırma Merkezi Kütüphanelerinden yararlanılarak, literatür araştırması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında antik kentlerin yerleri tespit edilerek, arazi çalışmasıyla günümüze kadar gelen kalıntıları ve buluntuları ortaya konulmuştur. Günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşan kentlerin savunma duvarları sistemli olarak incelenmiş, savunma sistemleri oldukça tahrip olan ve sadece temel ya da birkaç sırası günümüze kadar gelebilmiş kentlerin savunma sistemleri de var olan buluntular doğrultusunda incelenebilmiştir. Yazım aşamasında, Troas Bölgesi hakkında genel bir bilgi verildikten sonra çalışma

konumuzu oluşturan savunma duvarları ve sistemleri hakkında bilgiler verilerek konunun daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bölgenin özellikle güney kısmında yer alan ve çalışma konumuzu oluşturan Arkaik Dönem kentlerinden Neandreia, Gargara, Lamponia, Kebren ve Assos kentlerinin lokalizasyonu, tarihçesi, yapılan araştırmaları ve savunma sistemleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bölgede Arkaik savunma duvarına sahip birkaç yerleşim daha bulunmaktadır. Bu yerleşimlerden birisi Sigeion ve diğeri de güney Troas'ta yer alan Polymeidon yerleşimleridir. Fakat bu iki yerleşimin Arkaik savunma duvarları oldukça tahrip olduğu için çalışmanın kapsamında değerlendirilmeye alınmamıştır.

3. TROAS BÖLGESİ

Günümüzde Anadolu'nun kuzeybatı çıkıntısı olarak tanımlanan kuzeyde Marmara Denizi (Propontis), kuzeybatıda Çanakkale Boğazı (Hellespontos), güneyde Edremit Körfezi, batıda ise Ege Denizi (Mare Aegaeum) ile çevrelenen Çanakkale topraklarının büyük bölümünü içine alan Biga Yarımadası antik dönemlerde Troas Bölgesi olarak isimlendirilmekteydi (Resim 5). Ünlü coğrafyacı Strabon (M.S. 1. yüzyıl) ise '*Geographica*' adlı eserinde Troas Bölgesi için; "*Her ne kadar harabe halinde, terk edilmiş ise de sahip olduğu ün, yazarları kendinden uzun uzun söz etmeye zorlar.*" demiştir³⁷.

Gerçekten de Troas Bölgesi coğrafi konumu açısından stratejik bir yer teşkil etmesi dolayısı ile tarihin her döneminde önemli bir yerleşim bölgesi olarak

---

³⁷ Strabon, 2000, XIII 1,1

karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca çeşitli insan topluluklarının akınına uğrayan Troas, daima doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi görevi üstlenmiştir. Antik çağlardan başlayan önemini hiçbir zaman yitirmemiş, zamanımıza kadar önemli bir coğrafya olarak kalmayı başarmıştır. Troas Bölgesi başlığı altında ki bu bölümde, bölgenin topografik ve coğrafik özellikleri ile birlikte tarihi de ele alınmaya çalışılmıştır.

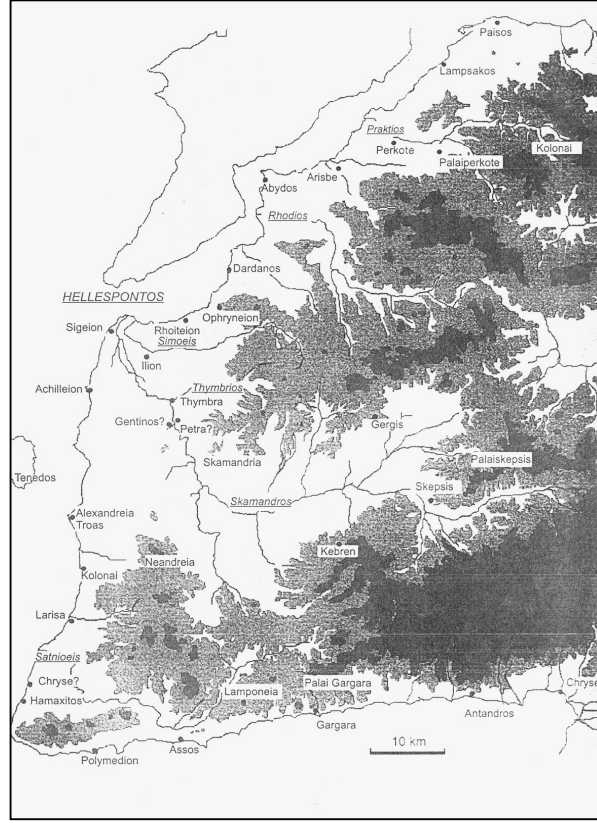
Resim 5. Antik Çağ'da Troas Bölgesi.

3.1. TROAS BÖLGESİ TOPOGRAFYASI

Troas Bölgesi topraklarının büyük bir çoğunluğuna sahip olan Biga Yarımadası, Marmara Bölgesinin güneybatısında olup yaklaşık 9500 km²'lik bir alanı kapsar³⁸. Biga Yarımadası'nın hemen hemen çok büyük bir kısmı bugünkü Çanakkale ili sınırları dâhilindedir. Doğu sınırını güneydoğu - güneybatı yönünde uzanan Gönen Çayı (Aisepos) oluşturur. Batısı Ege Denizi, kuzeyi Marmara Denizi ile çevreli olup bu iki deniz arasında bir geçiş vazifesi gören Çanakkale Boğazı (Hellespontos) yer almaktadır. Batıda Kumkale Burnu'ndan Gönen Çayı'na kadar

³⁸ Ercan, 1996, 1.

yarımadaının uzunluğu 125 km., kuzeydoğuda Karabiga ilçesinden güneybatıda Baba Burnu'na kadar uzunluğu yaklaşık 200 km'dir³⁹ (Resim 6).

Resim 6: Antik Çağ'da Troas Bölgesi.

3.1.1. Troas Bölgesinin Coğrafi Özellikleri

Biga Yarımadası vadilerle yarılmış tepelik bir görünüşte olup çukur ovalar az yer tutar. Bunlar da genelde bazı akarsu boylarında ve ağız kısımlarında gelişmiştir. Örnek olarak Kocabaş (Biga) Çayı üzerinde Biga ovası (Adresteia), ağız kısmında Sinekçi ovası, Menderes çayı boyunca Bayramiç ve Ezine ovaları (Samanion) ile ağız kısmında Troia ovası vardır. Baba Burnu (Lekton) ise hem Biga yarımadasının hem de Anadolu topraklarının en batı ucunu oluşturmaktadır.

³⁹ Ercan, 1996, 1.

Troas Bölgesi oldukça engebeli bir yapıya sahiptir. Bu bölgenin en etkileyici ve Eskiçağda en tanınmış engebese, güneydoğuda Mysia sınırındaki İda (Kaz) dağıdır. Homeros'un en yüksek doruğuna (1774 m.) Gargaros dediği bu dağın⁴⁰, antik çağ yazarlarına göre Palaiskepsis yöresindeki (Kotylos) Susuz Tepe (1507), Gürgen Dağı (Ptyna) 1425 metre ve (Dikte) Kalafat Tepe 1417 metre olmak üzere üç büyük doruğu daha vardır. Homeros üzeri sık ormanlarla örtülü olan İda'yı "hayvanların anası ve kaynağı bol"⁴¹ olarak nitelemektedir. Strabon kuzeybatı ucunu Zeleia (Sarıköy); güneybatı ucunu ise Lekton (Babakale) Burnu'na değin uzandığını bildirdiği İda'nın çok tepeli yamaçlarını bir kırkayağı andırır biçimde tanımlamaktadır⁴². Buna ek olarak Plinius'da bölgenin kuzeydoğusunda Chios (Gemlik) Körfezine dökülen Ekhelos (Parmaklar) deresi ile güneybatıda Lekton (Baba Kale) Burnu arasında yayıldığını bildirmiştir⁴³. Ksenophon, Troas'ı kuzeyde Gönen Çayı ile Edremit Körfezi'nin batısında uzanan bölge olarak ele almıştır⁴⁴. Aynı şekilde, Herodotos'da Antandros (Yarma Taş) ve Lamponia'nın (Kozlu Dağ) birer Troas kenti olduğunu açık bir biçimde ifade etmiştir⁴⁵.

Biga Yarımadasında büyük akarsular yoktur. Çoğu Kaz dağında doğan irili ufaklı akarsuların hepsi sonbahar yağmurlarında ve karların erimeye başladığı nisan, mayıs aylarında kabarmakta, bu dönemin dışında ise debileri birkaç yüz litreye kadar düşmektedir. Bölgenin en önemli ırmağı Kara Menderes (Skamandros) Çayı olup güneybatı ucunda sularını Ege Denizine boşaltan Tuzla Çayı (Satnioeis), kuzeyde Çanakkale Boğazı'na dökülen Koca Çay (Rhodios) onun biraz yukarısında yine boğaza akan Yapıldakçay (Selleis) ve Umurbey Çayı (Praktios) vardır. Yine kuzeyde Bayramdere (Paisos) ve Biga-Kocabaş Çayı (Granikos) ise sularını Marmara Denizi'ne boşaltırlar. Yakacak Dere (Rhesos) ve Kırkgeçit (Heptagoros) Çayları ise Biga Çayının kolları durumundadırlar. Ayrıca bölgenin doğu sınırını oluşturan Gönen Çayı (Aeseos) da Marmara Denizine dökülür. Saydığımız bu ırmaklar bölgenin akarsu iskeletini oluşturan belli başlı ırmaklardır (Resim 7).

⁴⁰ Homeros, 1997, XIV.292.

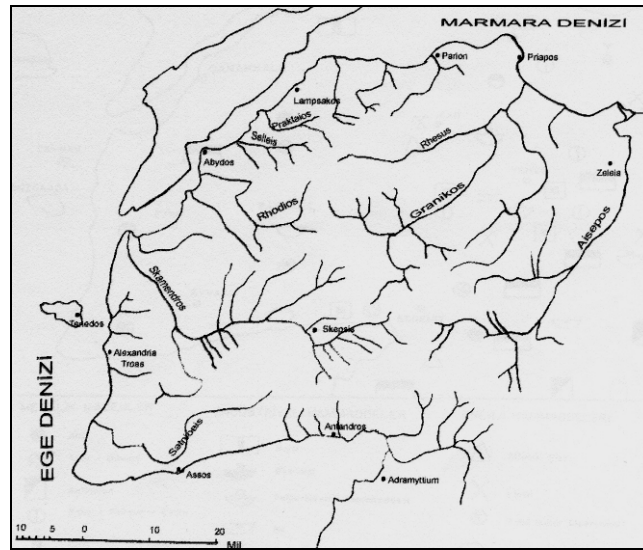
⁴¹ Homeros, 1997, VII.47.

⁴² Strabon, 2000, XIII.583,3.

⁴³ Plinius, 40-41.

⁴⁴ Ksenophon, *Anabasis*, VII. 8.7.

⁴⁵ Herodotos, 2004, V. 26.

Resim 7. Troas Bölgesi Akarsu İskeleti.

Güney Troas Bölgesi'nin coğrafyasına daha iyi hâkim olabilmek için bölgenin en büyük nehri olan Kara Menderes (Skamandros)'e biraz daha ayrıntılı bakmakta yarar vardır. Troas'ın en önemli akarsuyu, İda (Kaz) Dağı'ndan doğarak önce batı, sonra da kuzeye doğru uzanan ve Homeros'un 'tanrısal' sıfatını yakıştıırıp⁴⁶ bir adına da Ksanthos⁴⁷ olduğunu bildirdiği Kara Menderes (Skamandros) Çayı'dır. İda'dan çıktıktan sonra gittikçe genişleyen vadisi, yukarı, orta ve aşağı olmak üzere üç parçaya bölünür. Orta ve Aşağı Menderes vadilerini 8 km. uzunluğunda 500 metre. genişliğinde bir boğaz ayırır. Adına Araplar Boğazı denir; yer yer küçük derelerle yarılmıştır.

Aşağı Menderes vadisi 15–50 km. uzunluğunda ortalama 4 km. genişliğinde zengin bir ovardır. Ovanın batı kenarı 'Sarmatien' evresine ait, kuzey-güney doğrultusundaki yassı tepelerle sınırlıdır. Doğuda ise Kazdağı kütesinden batıya doğru uzanan parmak şekilli sırtlar ve bunlar arasındaki dar ya da geniş vadilerden meydana gelir. Ovanın güneyinin üzerini Mahmudiye ve Üvecik köylerinin bulunduğu alçak bir plato kapatır⁴⁸.

⁴⁶ Homeros, 1997, XII.22.

⁴⁷ Homeros, 1997, XX.74.

⁴⁸ Bilgin, 1969, 12.

Aşağı Menderes ovasının güney kısmında, ırmağın iki kolu vardır. Ovanın doğusunda ki Kalafatlı Azmağı ve ovanın ortasından akan bugünkü yatağı, orta kesimlerde batı sırtlarının önünde, orta yatağın batıya sapması ile üçüncü bir yatak belirir. Doğu yatağı olan Kalafatlı Azmağı, Hisarlık sırtının kuzeyinde iki kola ayrılır. Bir kol İntepe sırtları önünden kuzey doğrultusunda, Çanakkale Boğazına ulaşır; bu kola sırtın üzerinde ki Roma çağına ait 'İntepe' adı ile bilinen tümülüsten dolayı İntepe Azmağı denir. Günümüzde Sivaz Azmağı da denilmektedir⁴⁹.

İkinci kol ovayı çapraz olarak kuzeybatı doğrultusunda keser; bu kolun adı Sakar Azmağı'dır. Bugün 'Pestilce' azmağı da denilmektedir.

Aşağı Menderes ovası özellikle 17. yüzyıldan günümüze Homeros destanları ve Troia savaşları dolayısıyla Avrupalıların oldukça ilgisini çekmiştir. Merakları bu destanların doğru olup olmadığını kontrol etmek ve bu destanda adı geçen yerlerin varlığını tespit edebilmektir. Pek çoğunun ilgisi İlyada'da geçen yerleri ovanın topografyası ile bağdaştırabilmek üzerindedir. Başlıca sorun Troia'nın nerede olduğu idi. Homeros⁵⁰ ve Strabon⁵¹ gibi eski yazarların Troia ovasının vaktiyle körfez olduğunu yazmaları, Troia savaşları zamanındaki kıyı çizgisinin bilinmesini zorunlu kılıyordu. Strabon kendi zamanında ki Troia şehri ile kıyı arasında ki mesafeyi 12 stadion olarak vermiştir. Başka bir sorun da Homeros'un Troia önlerinde Skamandros ile Simois çaylarının birleştiğini yazması idi. Skamandros'un Kara Menderes olduğu oldukça kolay bulunmuştur. Fakat Simois'in teşhisi çok kolay olmamıştır. Çünkü Kara Menderes o tarihlerde, Troia olduğu ileri sürülen Hisarlık önünden akmamaktaydı. Hisarlığın kuzeyinden geçen zayıf Dümrek Çayı da İlyada daki coşkun Simois'e uymamaktadır. Bu sorun Kara Menderes ovasının yer yapısının incelenmesine neden olmuştur. En sonunda Kara Menderes'in zaman içinde yatak değiştirdiği anlaşılmıştır⁵².

⁴⁹ Bilgin'de Batı kaynaklarındaki özellikle 1839 İngiliz deniz haritasındaki bir yazım hatası yüzünden Sakale Azmağı olarak geçer.

⁵⁰ Homeros, 1997, X.10

⁵¹ Strabon, 2000, XIII.1. 36.

⁵² Erol, 1972, 9.

Kara Menderes'in hangi tarihte hangi yataktan aktığına bakmak gerekirse, Homeros dâhil, Troas'a değinmiş eski yazarların verdiği bilgilerin ışığı altında, hiç değilse belirli bazı tarihlerde, aydınlığa çıkarmak mümkündür. M.Ö. 9–7. yüzyıllar için kaynağımız Homeros'tur. O tarihlerde yukarıda da bahsettiğimiz gibi Skamandros (Kara Menderes) ile Simois (Dümrek Çayı), Troia önlerinde birleşip denize dökülmekteydi. Şu halde o tarihlerde Kara Menderes, en doğu yatağı olan Kalafatlı Azmağı'ndan akmakta, Hisarlık önünde ise Dümrek Çayını alıyordu.

M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda Kara Menderes'e dair bilgimiz, Strabon'a ve kitabından Strabon'un yararlandığı Skepsisli tarihçi ve gramerci Demetrios'a dayanır. Bu yüzyıllarda Skamandros, Simois ile birleştikten sonra Sakar Azmağı'ndan akıp Sigeion yakınlarında denize dökülüyordu⁵³. Denize döküldüğü yerde bir bataklık ağzı '*Stomalimne*' yani lagün yapmaktaydı. Strabon, çayın döküldüğü yerle Troia arasındaki mesafeyi 20 stadion olarak vermekte ve Skamandros'un ağzından daha doğuda ve Troia'ya 12 stadion mesafede Akhaların limanı denen bir yer olduğunu söylemektedir⁵⁴.

Strabon'dan bir yüzyıl sonra, Plinius zamanında Kara Menderes'in ağzı hala Sigeion yakınlarında, fakat daha batıda idi⁵⁵. Bu çağda deltanın üç kolu bulunmaktadır. Skamandros, Ksanthos ve Palai-Skamandros; Skamandros'un içine gemiler sokulabiliyordu. Sarı anlamına gelen Ksanthos, Simois ile birleşen koldu ve Akhaların limanına dökülüyordu. Eski Menderes anlamına gelen Palaiskamandros denize dökülmeden önce bataklık yapmaktaydı⁵⁶.

Bu belgelerin ışık tutamadığı bir kol Ege'ye dökülen Terazi Azmağı'dır. 1839 tarihli İngiliz deniz haritası, Plinius'tan sonra, elimizdeki tek kesin belgedir. Bu tarihte Kara Menderes ovanın batısından akmakta ve Kumkale'nin doğusunda boğaza dökülmekteydi. Bu dört belgenin gösterdiği ve Bilgin'in de saptadığı gibi

⁵³ Strabon, 2000, XIII. 1.36.

⁵⁴ Strabon, 2000, XIII. 1.36.

⁵⁵ Plinius, V. 33.

⁵⁶ Akarca, 1978, 7.

Kara Menderes saat gibi önce doğudan batıya, sonra batıdan doğuya doğru yatak değiştirmiştir⁵⁷.

Çanakkale Boğazı ise; Biga ve Gelibolu yarımadaları arasında kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda uzanan Ege Denizi ve Marmara Denizini birleştiren doğal bir su yoludur. Uzunluğu 65 km. olup en dar yeri 1250 metre, en geniş yeri ise 8 km.'dir. En derin yeri Çanakkale il merkezinin karşısında olup 106 metredir. Bu boğaz, kuvarterner de akarsuların açtığı geniş ve derin bir vadinin yeridir. Bu vadi sonradan sular altında kalmıştır. Boğazda üst akıntı ile az tuzlu Marmara Denizi'nin suları Ege Denizine akar. Altta ise Ege Denizi'nin tuzlu suları Marmaris Denizi'ne akmaktadır⁵⁸.

Antik çağlarda ismi Hellespontos (Ελλήσποντος) olan Çanakkale Boğazı, Ege ve Marmara Denizleri arasında bir geçiş vazifesi üstlendiğinden daha bu zamanlarda önemi anlaşılmış ve stratejik konumdaki önemini her zaman korumuştur. Tarihçi Herodotos, Hellespontos'un dört yüz stad boyunca yedi stada kadar daraldığını ve Propontis (Marmara Denizi) ile Ege Denizi arasında yer aldığını belirtir⁵⁹. Ayrıca Herodot Tarihi adlı eserinin birçok yerinde Hellespontos yerleşimleri ve halkları hakkında bilgi verir. Aynı şekilde coğrafyacı Strabon'da Hellespontos'un kıyılarında kurulan kentlerden ve bu kentleri kimlerin kolonize ettiği gibi detaylı bilgileri araştırmacılara ve okuyuculara aktarmaktadır.

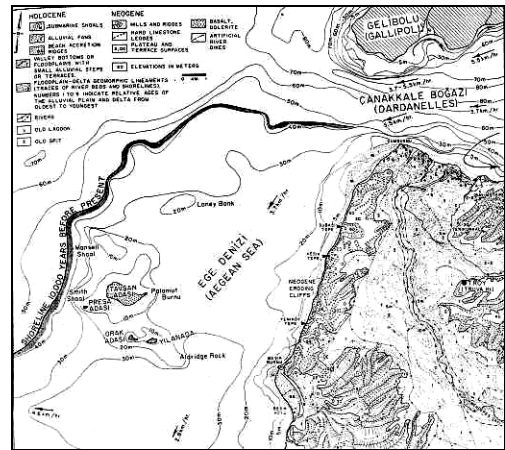
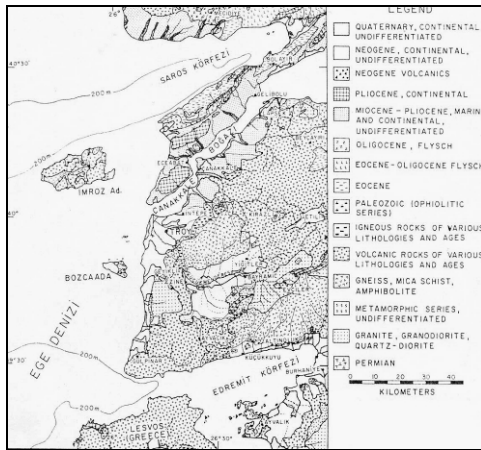
3.1.2. Troas Bölgesi'nin Jeolojik Özellikleri

Bölgenin en yaşlı kayaç topluluğunu, metamorfik kayaçlardan ve granitoidlerden oluşan paleozojik yaşlı kıtasal bir temel meydana getirir. Kaz dağı grubu olarak adlandırılan bu grup, Permiyen öncesi yaş metadonit, metaharzburgit, metagabro, piroksenit, amfibolit, gnays, şist, mermer ve bunların epimetamorfik karşılıklarından oluşmuştur. Yer yerde granitoidlerle bir arada izlenir (Resim 8–9).

⁵⁷ Bilgin, 1969, 153–56.

⁵⁸ Ercan, 1996, 1.

⁵⁹ Herodotos, 2004, I. V.85.

Resim 8: Troas Bölgesinin Jeolojik Haritası Resim9: Kuzeydoğu Ege Denizi'nin Jeomorfolojik Haritası.

Kazdağı masifinin bir bölümünde çalışan Gözler⁶⁰, bölgede temelde kısmi ergime ile oluşmuş anateksi graniti bulunduğunu, istifin yönlü granitler, diyateksitler, metatoksitler, gnayslar, anfibolit ve metadunitler ile mermerler şeklinde devamlı bir dizilim gösterdiğini ve bunların üzerinde de uyumsuz olarak Permiyen yaşlı şistler ve mermerlerin yer aldığını belirtmiş, temelde ki birimleri “Kaz Dağ formasyonu” bunların üzerinde ki şist ve mermerleri de “Nusretiye formasyonu” olarak adlandırmıştır.

Kazdağı masifi kayaları üzerinde Karakaya formasyonu olarak adlandırılan daha sonra ise Karakaya grubu ya da Karakaya kompleksi olarak tanımlanan kaya bilimleri yer alır⁶¹.

Bu biçimlenme spilitik bazalt, diyabaz, gabro, çamurtaşları, çört ve radyolaritlerle zaman zaman giriklik gösteren feldispatlı kumtaşı, kuvarsit, konglomera ve siltaşı araldanmasında meydana gelmiştir. İçinde yer yer çeşitli boyutlarda Permiyen ve Karbonifer fosilleri içeren kireçtaşı blokları bulunmaktadır. Karakaya biçimlenme çok azda metamorfizmaya uğramıştır ve Alt Triyas yaşlıdır. Siltaşları üzerinde yapılan radyometrik yaş tayini ile 174 ± 18 milyon yıllık bir değer elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda onların çoğunlukla toleyitik nitelikte olup

⁶⁰ Gözler, 1986, 133–42.

⁶¹ Bingöl, 1994, 56.

okyanus tabanı ve okyanus eşiği bazaltlarının kimyasal özelliklerini taşıdıkları saptanmıştır. Dolayısıyla, Karakaya biçimlenmesinin meydana geldiği ortamın bir okyanus tabanı ile ilişkili olduğunu ve bu formasyonun Palaotetis okyanusunun evrimi ve durumunu belirlediğini öne sürmüşlerdir. Okay ise, Karakaya kompleksinin Permon Triyas yaşlı bir volkanik yay ve bununla ilgili yığışım kompleksi olduğunu, ya da bölgede Paleotetis'in güneye doğru olan yitimi ile ilişkili bir yay olduğunu, Riftleşme havzasına ait kaya birimleri olabileceklerini belirtmiştir⁶². Karakaya kompleksinin benzer yaşlı fakat değişik havza koşulları ve tektonik ortamları yansıtan dört tektonostratigrafik birimde meydana geldiğini; bunların Nilüfer birimi, Hodul birimi, Orhanlar grovakı ve Çal birimi aldıklarını belirtmiştir⁶³.

Nilüfer birimi yeşil metatüfler ve bunlarla aralanmalı mermer ve fillatlardan yapılmıştır. En altta bulunan bu birim, Kazdağı grubu gnaysları üzerinde tektonik dokanaklar yer alır. Hodul birimi, beyaz arkozik kum taşları ve bunların üzerine gelen Permo-Karbonifer yaşta kireçtaşı olistolitleri içeren kum taşı ve şeyllerden yapılmıştır. Bazen arkozik kumtaşları içinde spilit türde tektonik bloklar bulunur. Hodul biriminin üst kesiminin yaşı Noriyendir. Orhanlar grovakı sarımsı kahve grovak ve şeyllerden meydana gelmiş olup içinde seyrek ara seviyeler halinde siyah çörtler ve ufak bloklar şeklinde Alt Karbonifer siyah kireç taşları bulunur.

Çal birimi başlıca spilit, grovak, şeyl ve değişik boyda yaygın Permien kireçtaşı ve spilit blokları içeren olistostromlardan yapılmıştır. Ayrıca Çal birimi içinde seyrek ara seviyeler halinde radyolaryalı çört ve pelajik kireçtaşları bulunmaktadır.

Karakaya kompleksi üzerinde orta Triyas yaşlı kireçtaşlarının yer aldığı, bunların koyu renkli, orta tabakalı, yer yer kumlu kireçtaşı şeklinde olup, en çok 70 metre kalınlıkta olduklarını, daha üstte ise ince taneli kumtaşı, silttaşı, kumlu kireçtaşı ve konglomera ardalandırılmasından oluşan üst Triyas yaşlı çökeller

---

⁶² Okay, 1995, 76.

⁶³ Okay, 1995, 68.

bulunduğu belirtilmiştir⁶⁴. Ancak sonra yapılan çalışmalarla bu birimlerin Karakaya kompleksi içinde oldukları öne sürülmüştür⁶⁵.

Biga yarımadasında Jura devri, en fazla 150 metre kalınlık gösteren kumtaşları ve bunlar üzerinde yer alan kireçtaşları ile oolitik ve sileks yumrulu kireçtaşları ile temsil olunmaktadır. Bunların üzerinde üst Kretase yaşlı ofiyolitli melanj birimleri yer almaktadır. Ofiyolitli melanj birimler, serpantin, fillit, diyorit, metadolarit, metaçört, glokofan şist, split, rekristalize kireçtaşı vb. gibi farklı ortamları temsil eden kaya türlerinden oluşur. “Yeniköy formasyonu” olarak adlandırılan⁶⁶, bu birimi oluşturan bloklar bimatriksten yoksun olarak yan yana bulunmaktadır. Bloklar dokanaklarında tektonik özellikler göstermekte olup karışık özellikleri ile yitim sonunda meydana gelmiş bir karışığa karşılık gelebilir ve yerleşme yaşı üst Kretasedir.

Oligosen sonunda Biga yarımadasında önemli bir aşınma evresi oluşmuş, bu nedenle karasal, göksel ve sığ denizel nitelikteki Miyosen çökelleri ve volkanitleri çok farklı eski kaya birimleri arasında yer almışlardır⁶⁷.

Biga yarımadasının orta kesimlerinde Alt-Orta Miyosen volkanizması ile eş zamanlı olarak karasal çökeller oluşmuştur. Bunlar bitimli şeyl, siltaşı, kumtaşı ve kömürden meydana gelmişlerdir.

Bölgede Pliyo-kuvaterner’de ise; çakıltası, kumtaşı ve şeylden oluşan fluviyal çökeller ile göksel karbonatlar oluşmuşlardır. Siyako tarafından “Bayramiç Formasyonu” olarak adlandırılan bu birimler daha yaşlı kayalar üzerinde uyumsuz olarak yer alırlar. Karada 200- 300 metre kalınlığa erişen Bayramiç formasyonunun Edremit Körfezi içinde deniz altında kalınlığı 1.500 metreye kadar çıkmaktadır. Bölgede en son kuvaterner yaşlı taraçalar ve alüvyonlar yer almaktadır⁶⁸.

---

⁶⁴ Bingol, 1973, 70–71.

⁶⁵ Okay, 1990, 89–90.

⁶⁶ Şentürk, 1984, 154.

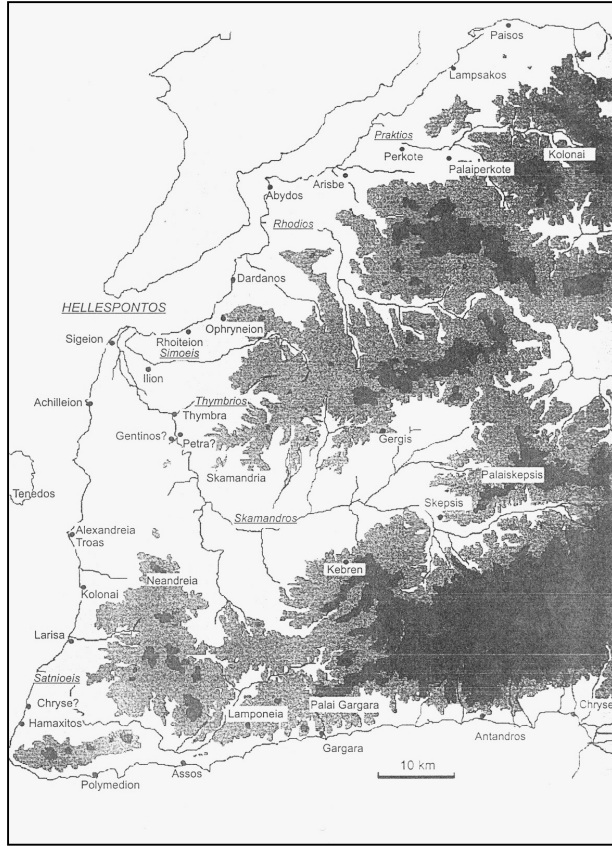
⁶⁷ Siyako, 1989, 188.

⁶⁸ Siyako, 1989, 190.

3.2. TROAS BÖLGESİNİN SINIRLARI

Marmara Bölgesi'nin güneybatısında kalan ve adına Biga Yarımadası denilen bölgeyi kapsayan Troas, kuzeyde Çanakkale Boğazı (Hellespontos), batıda Ege Denizi'nin (Mare Aegaeum) kuzey kısmı, güneyde ise Edremit Körfezi ile çevrilidir.

Etnik ve siyasi bir kavram ifade etmeyen Troas, genel olarak doğuda Mysia, batı ve güneyde Ege Denizi, kuzeyde de Çanakkale Boğazı (Hellespontos) ve Marmara Denizi (Propontis) ile çevrenmiştir (Resim 10).

Resim 10: Antik Çağ'da Troas Bölgesi.

Günümüzde Biga Yarımadası adını taşıyan bu bölge, genel olarak Gönen Çayı'nın (Aisepos) Marmara denizi'ne (Propontis) döküldüğü yerden, güneybatıda İda (Kaz Dağı)'ya doğru çekilecek bir çizginin batısında kalan kesimdir. Ancak bu

çizginin tam sağlıklı bir belirleyici olduğu savunulamaz. Çünkü ünlü coğrafyacı Strabon eserinde bu konuya değinmiş ve genel olarak, Homeros'a dayanarak doğu sınırını Gönen Çayı'nın (Aisepos) denize döküldüğü yerden İda Dağı'na (Kazdağı) çekilecek ve Adramyttium kentini de içine alacak bir çizginin oluşturduğunu söylemekte ve bu karışık durumu eserinde aynen şu sözlerle açıklamaya çalışır: “... *Propontis'teki yerler hakkında başvurduğumuzda, Homeros Troas'ı Aisepos ırmağından, Eudoksos ise Priapos'un karşısında uzanan Kyzikene adasındaki Artake'den başlatır ve böylece sınırları daraltır, fakat Damastes, Troas'ı Parion'dan başlatarak ülkeyi daha da daraltır ise de öte yandan onu Lekton'a değin uzatır. Öteki yazarlar ise onun sınırlarını farklı biçimlerde uzatırlar. Lampsakoslu Kharen onu Praktion'dan başlatarak yayılma alanını üç yüz Stadia daha küçültür ki, bu da Parion'dan Praktion'a değin olan uzaklıktır, bununla birlikte onu Adramytteion'a kadar uzatır...*”⁶⁹

Bu karmaşık ifadeye ek olarak Plinius da bölgenin kuzeydoğuda Gemlik (Kios) Körfezi'ne dökülen Parmaklar (Ekhelos) Deresi ile güneybatıda Babakale (Lekton) Burnu arasında yayıldığını bildirmektedir⁷⁰.

Anlaşılabacağı üzere Eskiçağ da bölgenin doğu ve güney sınır noktaları konusunda büyük bir belirsizlik söz konusudur, ancak zaman içindeki siyasi gelişmelerle ilgili olarak ortaya çıkan bu değişikliklere ilişkin tartışmalara fazla girmeden Ksenophon'un⁷¹; “... *Buradan (Lampsakos) yola çıkarak, Troas'tan geçtiler ve İda'yı aşarak önce Antandros'a vardılar. Buradan kıyı boyunca giderek Mysia'daki Thebe (Edremit-Havran) ovasına geldiler...*” şeklindeki anlatımına dayanarak Troas'ı kuzeyde Gönen Çayı ile Edremit Körfezi'nin batısında uzanan yöne doğru ele almak daha uygun bir davranıştır. Nitekim Herodotos da Antandros (Yarmataş) ve Lamponion'un (Kozludağ) birer Troas kenti olduğunu açık bir biçimde ifade etmektedir⁷².

⁶⁹ Strabon, 2000, XIII.1,4.

⁷⁰ Plinius, 40–41.

⁷¹ Ksenophon, *Anabasis*, VII.8,7.

⁷² Herodotos, 2004, V. 26.

Nitekim bölge ile ilgili oldukça kapsamlı çalışmalarda bulunan ve bölgeyi gezerek Troas'ın tarihi, topografik tüm özelliklerini inceleyen çağımızın iki önemli araştırmacısından biri olan Leaf, Troas Bölgesi'ni, Strabon'un anlattıkları doğrultusunda ele alıp incelerken⁷³; diğer araştırmacı Cook ise ondan tamamen farklı olarak bölgeyi Abydos'tan güneyde Adramyttium Körfezine çekilen dik bir çizginin batısında kalan bölüm olarak incelemiştir⁷⁴.

3.3. TROAS BÖLGESİ TARİHİ

Troas ismiyle tarihte ilk kez Homeros'un İlyada Destanı'nda karşılaşmaktayız. Ozan, Troya ya da İlion olarak bahsettiği Troia kentinin egemenliği altında bulunan yerleri tek tek sayarken orada kimlerin yaşadığını, kimlerin yöneticilik yaptığından bahseder. Destanın anlatıldığı Troia savaşı sırasında Troia'nın hâkim olduğu toprakların 9 dynastes (hanedanlık) arasında bölüşülmüş olduğunu, bunların da Troas adı altında Priamos'un egemenliğinde yaşadıklarından da söz eder.

Homeros, Troya ya da İlion'un sahibi Priamos'un yönettiği ülke için Troya (Τροία), burasının çevresi ve tüm Hellespontos için ise Troas (Τρωιάς) isimlerini kullanmıştır. Bu iki isimde yerel bir formda türetilmiş olup tüm bu bölgede Priamos'un egemenliği altında yaşayanlar, Troesliler olarak adlandırılmışlardır. Bunların yanında destana göre genel olarak Troas Bölgesi dokuz dynastes'liğe (hanedanlığa) bölünmüştür. Bölgede yaşayan Troesliler dışındaki kabilelerde Priamos'un egemenliği altında yaşamışlar ve Troia Savaşı sırasında Troya ya gelerek savaşa katılmışlardır. Destanda adı geçen bu isimlere bakacak olursak;

---

⁷³ Leaf, 1923, xv. 2.

⁷⁴ Cook, 1973, 2.

<u>Aşiret ve Kabile</u>	<u>Kentler</u>	<u>Yöneticiler</u>
Kiliker	Lyrnessos	Mynes
Kilikies	Thebe	Eetion
Leleges	Pedassos	Altes
Troes	İlios	Hektor
Dardanians	?	Aineias
Lykians	Zeleaia	Pandaros
Troes	Sestos, Abydos, Perkote	Asios
Troes	Adrasteia	Merops'un oğulları
?	?	Eurypylos

Tüm bu dynates'ler (hanedanlıklar) Troas Bölgesi'nin yerli halklarını oluşturmakta olup Troialılar ile birlikte yaşamışlar, onlarla kaynaşmışlardır. Öyle ki, Homeros, Priamos'un oğlu Hektor'un karısı güzel Andromakhe'nin, Kilikalıların kralı Mynes'in kızı olduğunu söyler⁷⁵. Yine antikçağ yazarlarından Herodotos, Troas Bölgesi'nden söz ederken “Τρωαῖδι” formunu, Thukydides “Τρωαδας” ve Xenophon ise “Τρωαῖδα” formlarını kullanmışlardır⁷⁶.

Günümüzde Çanakkale'nin en verimli tarım alanları olan düzlüklerde yerleşimin M.Ö. VI. bin yıldan itibaren başlamış olduğunu gösteren izler mevcuttur. Troas bölgesinde çeşitli tarihlerde yapılan bilimsel çalışmalar ve arkeolojik araştırmalar bölgenin en eski yerli sakinlerinin Besigetepe ve Kumtepe yerleşmelerinde yaşamış olan halklar olduğunu göstermektedir. Kumtepe'nin yerel bir adı yoktur. Burada kazı yapan hafirlerce bu ad verilmiştir. Burası 1934 yılında Troia'da kazı yapan Amerikan ekibi tarafından keşfedilmiş ve kazılmıştır⁷⁷. Kumtepe Höyüğü'nün ilk iki katı olan Ia ve Ib yapı katları Geç Neolitik Çağ'a ya da

⁷⁵ Homeros, 1997, VI. 369–502.

⁷⁶ Leaf, 1923, XII.

⁷⁷ Akarca, 1978, 12.

Erken Kalkolitik Çağ'a kadar gitmektedir. Üçüncü yapı katı olan Kumtepe Ic ise Troia'daki ilk yerleşme ile çağdaştır⁷⁸. Bu bölge için Kumtepe'nin önemi Troia'dan daha erken bir yerleşmeye sahne olması ve Troia kültürünün öncüsü olmasındandır.

Kumtepe kadar eski bir yerleşmede; Beşige Burnu'nun gerisindeki yamaçta bulunan, Besige Tepe olarak isimlendirilen yerleşmedir⁷⁹. Bu yerleşme hiç umulmadık bir şekilde bulunmuştur. Troia'nın ilk hafiri olan Schliemann 1879–1882/85 yılları arasında Troia Savaşı kahramanlarının mezarları olarak düşündüğü tümülüsleri araştırılırken Beşige Limanının kuzeyindeki tek yığma tepeyi de kazmıştır. Tepenin içine 2 x 2 metre ölçülerinde bir kuyu ile inen Schliemann 8.50 metrede tarih öncesi seramikler ile karşılaşır. Bunun üzerine kazdığı ilk kuyuyu haç şeklinde kesen, 5.50 metre uzunluğundaki temeller açmış ve seramiğin buralarda da devam ettiğini görmüştür. Schliemann, Troia Savaşı'nın kahramanlarının tümülüslerini ararken, böylece bölge tarihine çok önemli bir ışık tutacak olan Beşige Tepe'yi bulmuştur. Beşige Tepe seramiğinin özelliği, perdahlı oluşudur. Çömlekler öyle peydahlanmıştır ki yüzey de dikey, yatay ya da balık kılıcı şekille bezemeler meydana getirirler. Aynı tarz bezeme Yunanistan da, Doğu Afrika da ve buranın yakınlarındaki adalarda Geç Neolitiğe ait seramiklerde ve Girit'te Geç Neolitik ya da ilk Tunç Çağı'na ait Pirgos Seramiğinde de görülür⁸⁰.

Beşige Tepe ve Kumtepe'nin yerli halklarını M.Ö. 3000'li yıllardan M.Ö. 1250-1200'lü yıllara kadar herhangi bir dış etki altında kalmadan yaşayan İlion (Troia) halkları izler. Bu yerli halklar az önce de değindiğimiz Kilikalılar, Lelegler, Dardanalılar, Lykialılar ve Troesliler gibi farklı kabilelerden oluşmaktadırlar. Homeros'tan başlayarak pek çok eski çağ yazarı bu kavimleri Hellen öncesi Ege Dünyası toplulukları olarak kabul etmişlerdir. Bu halklardan özellikle Lelegler Troia Bölgesi'nde çoğunluğu oluşturmaktaydılar. Bunların bir kısmı gezici halk olup bir kısmı ise bağımsız kentler kurmuşlardır.

⁷⁸ Koşay-Sperling, 1936, 14.

⁷⁹ Bu tepe birçok yayında Beşiktepe olarak geçmektedir. Oysa burasının adı 19.yüzyılda olduğu gibi bu günde Beşige'dir.

⁸⁰ Akarca, 1978, 13.

Bölgedeki hemen hemen bütün höyüklerde yaklaşık M.Ö. 1200'lerde yerleşimlerin büyük bir yıkımla sona erdiği görülmüştür. M.Ö. 13. yüzyılın sonlarından M.Ö. 11. yüzyıla değin Yunanistan, kuzeyden gelen ilkel kavimlerin göçüne sahne olmuştur. Bu göçler sonucunda Yunanistan'daki Akha uygarlığı yıkılmıştır

M.Ö. 1200 civarında Antik bölgeye Troia savaşlarının başlaması ile Akhalar gelmiştir. Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına doğru yapılan ilk göçler ve istilalar M.Ö.14. yüzyıllara değin uzanır. Bu tarihlerde Yunanistan bir kısım feodal beylikler biçiminde yaşayan Akhalar tarafından istila edilmiştir. M.Ö. 1380 yıllarına doğru ise bölgede efsanevi Kral Minos'un adıyla anılan Girit'in deniz egemenliği sona erince, önderlik Yunanistan'daki Akhalara geçmiştir. Akhalar Anadolu'daki Hitit egemenliğinin zayıflamasından da yararlanarak M.Ö. 14 yüzyıl başlarından itibaren ticari ilişkiler kurdukları Anadolu kıyılarına daha fazla gelmeye başlamışlardır. Nitekim Homeros'un İlyada destanının konusunu oluşturan Troia Savaşı Akhaların bu bölgeye verdikleri önemin bir göstergesidir. Homeros bu destanda Yunanistan'da egemenliğini sürdüren Sparta kralı Menelaos'un güzel karısı Helena'nın Troia kralı Priomas'un oğlu Paris tarafından kaçırılışını savaş nedeni olarak belirtse de gerçek savaş nedeninin Akhalar'ın Hellepontos Boğazı ve yöresine yerleşmek istemeleri olduğu açıktır. Birleşik Akha ordusunun Çanakkale'nin güneyindeki Troia önlerinde on yıl çarpışması sonucunda ele geçirilen kent yakılıp yıkılmış ve yerine yeni bir Akha yerleşmesi kurulmuştur. İlyada destanının içeriğinde elbette bir tarihsel olay yatmaktadır. Ancak Troia'nın önemli stratejik konumu ve Akhaların savunma duvarı ile kıyılarına değin ulaşan güçlü yayılımı onların Karadeniz ve Güneydoğu Avrupa'nın kilit noktası durumundaki bir yerde kurulmuş olan Troia kentini ele geçirmek için savaşlar yaptıkları düşüncesini akla getirmektedir. Fakat öyle anlaşılıyor ki; Akhaların bu savaşları sonuçsuz kalmıştır. Nitekim Homeros İlyada destanında belki bir sonuca ulaşmayan on yıllık bir savaşın son dönemlerini anlatmıştır. Demek ki bu destan, Akhalar'ın Kuzeybatı Anadolu'ya yüzyıllar boyu süregelen, bununla birlikte hiçbir sonuca ulaşamayan akınlarının poetik bir öyküsüdür. Alınması güç olan kale İlyada'dan sonra yazılmış olan Odyssea'da anlatıldığı üzere bir "*Strateogen*", bir

savaş hilesi, yani tahta at yardımıyla ele geçirilmiştir. Ancak tahta at gerçek bir *Strateogen* değil bir sunu eser olup, poetik fantezi bundan yeni bir eser ortaya koymuştur.

Fritz Schachermegen güzel bir görüşle tahta atı depreminde tanrısı olan Poseidon ile ilgili olarak dile getirmiştir. Bu görüşü Canon W.S. Pythian Adams bir başka ilginç yorumla tamamlamıştır. Buna göre tahat at Troia'yı bir depremle tahrip ettiği için Akhaların Tanrı Poseidon'a sundukları bir armağandır. Eğer gerçekten Troia'yı Akhalar tahrip etmiş ise, Pythian Adams'a dayanarak diyebiliriz ki; Akhalar ancak depremin yıktığı Troia'yı alabilmişler ve böylece kendilerine böyle bir olanağı sağlayan Tanrı Poseidon'a şükran borcu olarak bir at heykeli sunmuşlardır. Ancak M.Ö. 1300–1275 sıralarında meydana gelen depremden sonra bile Akhaların Troia'yı ele geçirebildiklerini, yani orayı iskân ettiklerini belirleyebilecek kanıtlardan yoksunuz⁸¹.

Gerçekte Troia, Akhaların eliyle değil “Ege Göçleri” sırasında Güney Doğu Avrupa'dan gelen ilkel kavimler tarafından yıkılmıştır. Çünkü M.Ö. 1240 sıralarında Akhalar yayılma güçlerini ve Akdeniz'deki ticaret hâkimiyetlerini yitirmiş bulunuyorlardı. Bu tarihlerde Troia'ya değin uzanan büyük bir savaş harekâtı gerçekleştirmeleri olanaksızdır. Nitekim Troia Vlla'nın yıkılmasında sonra kurulan VII b katında Miken seramiği çoğalacağına azalmıştır. Daha ilginç bir olgu ise, bu yapı katında araştırmacıların “Coarse Ware” dedikleri elle yapılmış ilkel bir seramik türünün ortaya çıkmış olmasıdır. Söz konusu bu seramik türü Korakion, Lefkandi, Peradi, Atina ve Mykenai'de de bulunmuş olup Jeremy B. Rutter ve Elisabeth French'in araştırmalarına göre bir Güneydoğu Avrupa kavmine aittir⁸².

M.Ö. 13. yüzyılın sonlarından M.Ö. 1150 yıllarına değin Yunanistan kuzeyden gelen ilkel kavimlerin göçüne sahne olmuştur. Bu göçler sonucunda Yunanistan'daki Akha uygarlığı yıkılmıştır. Yeni gelen halk İonlar, Aioller ve Dorlar olmak üzere üç topluluğa ayrılıyordu. Yunanistan'ın yeni sahibi olan bu kavimler daha sonraları M.Ö. 8. yüzyıldan başlayarak tüm Batı Anadolu kıyılarını

---

⁸¹ Akurgal, 1998, 189.

⁸² Akurgal, 1998, 191.

ve bu arada Biga Yarımadası'nı da Kolonizasyon Hareketleri adı altında istila etmeye başlamışlardır.

Troia VII a yapı katının yıkılmasından sonra gelen VII b1 katında Güneydoğu Avrupa kavimlerine ait bulguların bulunması ve Troia VII b2 yapı kentinde de yine Güneydoğu Avrupa kökenli Buchel seramik bulunmuş olması Troia VII a'nın önceden değindiğimiz gibi Akhalar tarafından değil de "Ege Göçleri" sırasında Balkanlardan gelen ilkel kavimler tarafından yıkılmış olduğunu belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır⁸³.

Troas Bölgesi'nde oldukça gelişmiş bir kültür yaratmış olan Troia kentinin yıkılmasından sonra bölge bir süre karışıklık yaşamış ve hâkim bir gücün oluşmasını beklemiştir. M.Ö. 8. yüzyılda başlayan Hellen Kolonizasyonu yavaş yavaş bölgede kendini hissettirmeye başlamıştır. Bölge bu tarihlerden itibaren artık doğu ile batı arasındaki üstünlük mücadelelerinde önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Bulunduğu konumdan dolayı Ege ve Marmara Denizleri arasında bir kontrol noktası durumunda olan bölge, devrin egemen güçlerinin hâkimiyeti için sürekli bir mücadele sahası teşkil etmiştir.

Troas Bölgesi'nde M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise Lydia Devleti'nin bir hâkimiyet kurduğunu görmekteyiz⁸⁴. Öyle ki bu dönemde Lydia kralının izni alınarak koloni kentleri kurulmuştur⁸⁵. M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına doğru ise Atina, Persler ile yapmış olduğu Salamis Savaşı'nı kazandıktan sonra, Euxine'nin buğday ticaretine engel olmak için yönünü bu bölgeye çevirmiştir.

Peisistratos, Sigeion da bir yerleşim yeri kurmaya çalışmış, ancak Chersonese'de bağımsız bir yönetim kurmayı başarabilmiştir. Atina imparatorluğunu bölgeye ilk defa sokan kişi ise Mitridates olmuştur. Antik çağın önemli bir deniz gücü olan Atinalılar, boğaz girişinde bulunan Sigeion'da kendi egemenliğini kurmuştur⁸⁶. Atina yönetimi burada yeni bir güç olan ve Lydia

⁸³ Akurgal, 1998, 192.

⁸⁴ Sevin, 2001, 57.

⁸⁵ Strabon, 2000, XIII. 591.

⁸⁶ Cook, 1973, 179; Leaf, 1923, 187.

Devletini M.Ö. 6.yüzyıl ortalarında yıkan Persler ile karşı karşıya gelmiştir. M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Pers egemenliğini tanımış bulunuyordu. İki büyük Pers imparatoru olan Dareios ve Xerxes ise, Troas Bölgesi'ni daima Avrupa'ya ulaşmak için bir kilit noktası olarak görmüşlerdir.

Bu dönemde Anadolu'nun büyük bir bölümü ele geçiren Pers İmparatorluğu, genişlemesini yarımadanın batı kıyılarına doğru sürdürmüştür. M.Ö. 514 yılından itibaren Pers imparatoru Dareios, İstanbul Boğazı üzerinden Trakya'ya geçtikten sonra Trakya ve Makedonya'yı Pers egemenliği altına almış, bu sırada Pers üstünlüğü Troas Bölgesi'nde de devam etmiştir.

M.Ö. 546'dan itibaren Pers egemenliği altına giren, Batı Anadolu'daki kentler, Perslerin Salamis, Plataia ve Mykale'de Atinalılar tarafından yenilgiye uğramaları sonucu, kısmen özgürleşmişlerdir. Fakat tam kurtuluşları içinse Büyük İskenderin gelişi gerekecektir. M.Ö. 478 yılında Attik-Delos Deniz Birliği kurulmuştur. Kuzeybatı Anadolu kent devletlerinin ve öncelikle kıyı kentlerinin de bu birliğe katılmaları sağlanmış ve bu kentler kısmen özgürleştirilmişlerdir.

M.Ö. 412 yılında ise, Pers kralı ile yaptıkları anlaşma gereği Spartalar Anadolu kıyılarında Perslerin tekrar güçlenmesi için yardımda bulunmuşlardır. Sparta Namarkhos'u ve Lysandros'un Perslere yardıma gelerek, Atina Donanmasını M.Ö. 407'de yenmesi ve arkasından M.Ö. 405'teki Aigos Potamos yenilgisi onun örgütlendiği yönetim Batı Anadolu kıyılarının tekrar Pers egemenliğine girmesine neden olmuştur.

Traos Bölgesi, diğer batı Anadolu kıyılarından biraz daha farklı özellikler gösterir. Bölgenin Pers Yönetim merkezi olan Daskylium'a olan yakınlığı ve gerek siyasi gerekse ekonomik çıkarlar bölge topraklarının bu dönemde sürekli Atinalılar, Spartalılar ve Persler arasında bir üstünlük mücadelesine sahne olmasını doğurmuştur. Aralarında sürekli bir çekişme ve mücadele olan Atinalılar ile Spartalılar ekonomik anlamda çıkarları için bölgede hâkim güç olan Persler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Bütün bu iyi ilişki çabalarına rağmen bazen

kolonistlerin örgütlediği Troas kentleri ile Pers satrapları arasında büyük savaşlar meydana gelmiştir.

Persler egemenlik kurdukları yerlerde sistemli bir Persleşme politikası izlememişler ve yerel kültürün gelişmesini engellememişlerdir⁸⁷. Bu nedenle Troas Bölgesindeki kentler kültürel alanda özgün gelişimlerini devam ettirmişlerdir. Yaklaşık iki yüzyıl kadar bölgede hâkim güç olan Persler, kurdukları satraplık merkezlerinden Anadolu topraklarını yönetmeye çalışmışlar ve sadece düzenli vergi toplamışlardır. Bunun dışında hâkim oldukları Anadolu topraklarında hiçbir şehir devletini baskı altında tutmamışlar, onların gelişimlerini ve kültürlerini engellememişlerdir. Aksine burada yöneticilik yapan Pers satraplarının ve onların hizmetinde olan Perslilerin burada yaşayan Hellenlerden etkilendiği, yaşadıkları toprakların kültürünü benimsedikleri gözlenmektedir. Bu etkileşimi ve kültür alışverişini Perslere ait mezar stellerinde ve ölü gömme adetlerinde izleyebilmek mümkündür.

Bölgeyi M.Ö. 5. yüzyılda önce Mytineliler, daha sonra Atinalılar ve bu yüzyılın sonlarına, M.Ö. 4. yüzyılın başlarına doğru ise Daskylium Satraplığına bağlı olarak Pharnabazos'un atadığı Zenis adlı bir bey yönetmekteydi. Zenis'in ölümü üzerine satrap Pharnabazos aynı göreve Zenis'in karısı Mania'yı atamıştır. Mania Pers Satrapına yalnızca düzenli vergi ödemekle yetinmeyip ücretli bir ordu toplayarak onun Mysialılar ve Psidialılar üzerine yaptığı bir ceza seferinde de yardımda bulunmuştur⁸⁸.

M.Ö. 4. yüzyıl başlarına gelindiğinde ise, Hamaksitos, Larisa ve Kolonai, çok geçmeden onlara katılan İlion, Neandreia ve Kolylion kentleri Pers egemenliğine karşı ortak bir isyana girişmişlerdir⁸⁹. Perslere karşı oluşturulan bu ortak isyan M.Ö. 387 yılına kadar sürmüştür. Fakat bu tarihte imzalanan Antalkides Barışı ile Perslere tamamen teslim olmuşlardır. Ancak Pers yönetiminin pek kuvvetli olmadığı görülmektedir. Öyle ki, kentler ellerine geçen her fırsatta hep ayaklanmışlardır. Bölgedeki şehirler bir süre tyran olarak adlandırılan yöneticiler

⁸⁷ Akurgal, 1998, 339.

⁸⁸ Cook, 1973, 363.

⁸⁹ Sevin, 2001, 58.

tarafından yönetilmişlerdir. Bu şekildeki tyranları Assos'da, Lampsakos'da ve Zeleia'da görebilmekteyiz⁹⁰.

M.Ö. 334 yılında Makedonya kralı Büyük İskender, Perslere karşı büyük bir harekât başlatmış ve Çanakkale Boğazı'nı geçerek Troas Bölgesi'ne gelmiştir. Burada bugünkü Karabiga yakınlarında bir yerde ünlü Granikos meydan savaşında Pers ordusunu yenilgiye uğratarak bölgedeki Pers egemenliğine son vermiştir. Fakat bu savaştan sonra bölgenin iç yapılanmasında pek fazla bir değişikliğin olmadığı gözlenir. İskender geçtiği kentlerde yüksek rütbeli subaylarını Perslerde olduğu gibi satrap ünvanı ile vali olarak bırakmıştır.

Granikos zaferinden İskender'in ölümüne kadar geçen süre içinde bölgenin sakin bir yönetim altında yönetildiğini görmekteyiz. M.Ö. 323 yılında Büyük İskender'in ani ölümü üzerine satraplar iktidar kavgalarına başlamışlardır. İskender'in M.Ö. 323 yılındaki ölümünden sonra bölge sırasıyla, Leonnatos, Arrhiados ve sonra da Antigonos yönetimine geçmiştir. İlk ikisinin bölgedeki hâkimiyeti kısa sürmüştür⁹¹. İskender'in diadoklarından Antigonos M.Ö. 323 sonrasında bölgeyi yönetimi altına almıştır. Bölgedeki ufak, güçsüz ve dağınık halde bulunan fazla nüfusa sahip olmayan kentler bir araya getirilerek Antigoneia (Aleksandreia Troas) adı altında büyük bir kent kurulmuştur. Ancak Troas bölgesinin yönetimi İpsos Savaşı'ndan (M.Ö. 301) sonra tekrar değişmiş, yönetim doğudaki Antigonos'tan batıdaki Lysimakhos'un eline geçmiştir.

M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Balkanlarda ekonomik zorluklar içinde kalmış olan Galatlar, M.Ö. 280 yılında Çanakkale'yi geçerek Troas bölgesine egemen olmuşlardır. Burada fazla kalamamışlar, doğuya yönelmişlerdir. Aynı dönemlerde Hellenizm tarihinin üç büyük krallığından biri olan Bergama Krallığı'na kurulmuştur. Bölge ise M.Ö. 280–188 yılları arasında Seleukos Krallığı'na bağlanmıştır. M.Ö. 190 yılında Romalılar ile Seleukos kralı III. Antiokhos arasında Magnesia'da yapılan savaştan sonra, savaşın galibi Romalılar, bölgeyi Lampsakos ve Troia gibi kimi özgür kentleri de tanıyarak, bu başarının kazanılmasında

⁹⁰ Serdaroğlu, 1995, 14.

⁹¹ Tenger, 1999, 134.

kendilerine yardımcı olan Bergama kralı II. Eumenes'e (M.Ö. 197–150) vermişlerdir.

Bölge daha sonra yönetimi altında bulunduğu Bergama Kralı III. Attalos'un krallığını bir vasiyetname ile Roma İmparatorluğu'nun bırakması üzerine Roma eyalet sistemi içerisine alınmış ve Asia eyaletine bağlanmıştır⁹². Uzun yıllar Roma hâkimiyeti altında yönetilen Troas, Roma İmparatorluğu'nun getirmiş olduğu barış ortamında oldukça sakin bir süreç geçirmiştir. Romalılar bölgenin verimli topraklarında nüfusu azalan ya da tamamen terk edilen kentlerde emekli askerler için yeni yerleşim yerleri kurmuşlardır⁹³. Troas'ın kuzeyinde Marmara Denizi kıyısındaki Parion ve Lampsakos⁹⁴, ile batıda Ege Denizi kıyısındaki Aleksandreia Troas bölgede en fazla Romalı barındıran kentlerdir. Birçok yüzyıl Roma'nın herhangi bir merkezi eyaleti gibi Troas'da aynı kaderi paylaşmıştır. Roma döneminde Troas'da dört büyük yıkıcı deprem meydana gelmiştir. Bunlardan 1. ve 2. yüzyıldaki depremler Roma'nın en güçlü zamanlarında olmuş, deprem sonrası kentler, Roma İmparatorlarının da ilgisiyle kısa sürede eski hallerine tekrar kavuşmuştur⁹⁵. Bölgenin, Roma döneminde özellikle de deniz kenarında bulunan liman kentlerinin zengin ticaret ve sosyal hayatı, Hıristiyanlığın tanıtımını yapan Havari Paulos'un bölgeye iki defa ziyarette bulunmasının sağladığıdır⁹⁶.

Roma İmparatorluğu'nu takiben burası yine birçok yüzyıl Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yönetilmiştir. Troas'da Doğu Roma dönemi Troia yakınlarındaki bir savaşla başlar. M.S. 324 yılında Konstantinus, Aianteion yakınlarında rakibi Licinius'u yenerek İmparatorluğun tek hâkimi olmuştur⁹⁷. Troas, Konstantinus'un imparatorluğun idari sisteminde yaptığı reformlar sonucunda Provincia Hellespontos eyaleti olarak bölünmüştür⁹⁸. İmparator Justinian, Sestos'da boğazın geçişini kontrol altında tutmak için bir kale inşa ettirmiştir.

⁹² Sevin, 2001, 58.

⁹³ Vittinghoff, 1951, 1303.

⁹⁴ Frisch, 1978, 136.

⁹⁵ Rose, 2001b, 120.

⁹⁶ Wallace-Williams, 1999, 110.

⁹⁷ Rose, 2001a, 280 (dipnot 2).

⁹⁸ Tenger, 1999, 160.

M.S. 7. yüzyılda yeni bir ekonomik toparlanma yaşayan Troas kentleri, bu ve izleyen yüzyıllarda, Arap akınları sonunda tekrar çöküşe uğramıştır. M.S. 8. yüzyılda ise bölge Arap saldırılarına maruz kalmış, M.S. 709 ve 717 yıllarında Süleyman yönetimi altındaki Araplar Hellespontos'a ulaşmışlardır. Bu akınlardan özellikle kıyı kentleri çok büyük zarar görmüştür⁹⁹.

Anadolu, uzun süre müslümanların saldırılarına uğramıştır. 1080 yılında Süleyman Şah, tüm Troas'ı ele geçirerek Bizans yönetimini sona erdirir. I. Haçlı ordusu, komutan Hermit Peter yönetiminde 1097 yılında bölgeden geçerken, Selçukluları da bölgeden uzaklaştırır. Bölge 1189 yılındaki III. Haçlı seferinden çok olumsuz etkilenmiştir. Bunu izleyen oldukça uzun süreli sakin dönem, hristiyan yerlileri tarafından terk edilen güney Troas'a eski parlak günlerinin geri getirememiştir. Selçuklu Devletinin parçalanmasından sonra ise Beylikler Dönemi'nde Karesi Beyliği egemenliğini tanımıştır.

1288'de I. Osman'ın Lemnos'taki zaferinden sonra, Osmanlı baskısı 1359'da kesin bir egemenliğe dönüşmüş, bu tarihte Sultan I. Murat'ın Troia ve Çanakkale'yi Karesilerden satın almasıyla ve bölge sürekli olarak Osmanlılar'ın yönetimine girmiştir.

4. ANTİK ÇAĞ KENTLERİNDE SAVUNMA YÖNTEMLERİ

Tarihsel süreç içerisinde büyüyerek gelişen kentlerin savunulması da buna oranla değişim geçirmiştir. Başlangıçta küçük olan ve kalabalık bir yapılanma teşkil etmeyen yerleşimlerin etrafını savunma duvarlarıyla çevirmek yeterliyken, büyüyerek daha geniş bir arazi üzerine yayılan ve yapıları da bu oranda artan

---

⁹⁹ Tenger, 1999, 172.

kentlerin savunma yöntemleri de değişim geçirmiştir. Antik dönemde kent devletlerinin savunma yöntemleri üç hat üzerine kurulmuştur. İlk hattı araziye koruyan kaleler, kuleler ve duvarlar oluşturmaktadır. Yerleşimlerin savunulmasında ikinci sırada yer alan ve savunma sistemlerinin en önemli halkasını oluşturan yapılar, kentlerin etrafını çeviren savunma duvarlarıdır. Antik dönemde yerleşim yerlerinin üçüncü ve son savunması akropolis yani iç kalede yapılmaktadır.

4.1. İlk Savunma: Sınır ve Arazi Savunması

Antik dönemde kent devletlerinin savunması üç hat üzerinde kurulmuştur. İlk savunma hattını araziye koruyan kaleler, kuleler ve duvarlar meydana getirmektedir. Düşmanın şehre saldırabilmesi için önce bu dış savunmayı geçmesi gerekmektedir. Kaleler ve kuleler stratejik önemi olan tepeler üzerine inşa edilmiştir. Duvarlar dağ geçitlerini, boğazları ve berzahları kapamak için çekilmiştir. Köylerde ve kırlarda yaşayan halkı korsanların baskınından korumak için, özellikle Ege adaları kıyılarında kuleler inşa edilmiştir. Çiftlikler korsan ve eşkıyalara karşı kulelerle korunmaktaydı. Anadolu'da bu kale ve kulelere '*baris*' denilmektedir¹⁰⁰.

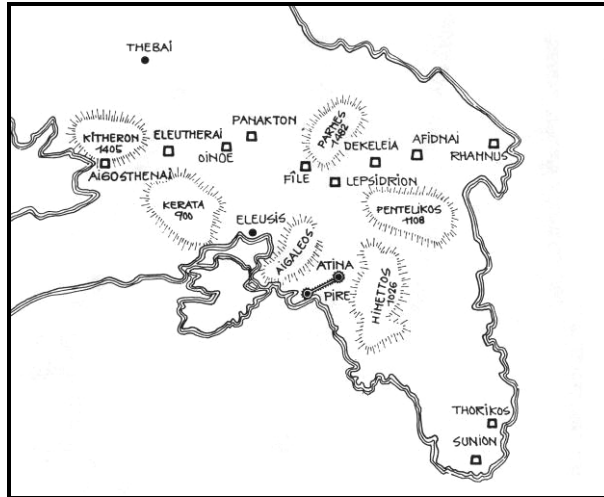
Sınırları savunan kaleler istilacı düşmanı tamamen durdurmamakla birlikte onu hırpalamağa ve tedirgin etmeğe yetecek güçtedir. Yerin önemine göre kale ya da kule inşa edilmektedir. Çok defa kulelerin, bağlı oldukları kalenin görüş alanı içinde olmaları ve iki kale arasındaki haberleşmeyi de sağladıkları için, her iki kaleden de görülmeleri gerekiyordu¹⁰¹.

Atina'nın Sınır Savunması. En büyük Yunan devleti olan Atina'nın sınırları M.Ö. 5. yüzyıldan bu yana kaleler zinciri ile korunmuştur (Resim 11). Kuzeyden Euboia boğazına kadar, Eleutherai, Oinoe, Panakton, Phile, Lepsidrion, Dekeleia, Afidnai ve Rhamnus kaleleri sıralanmıştır. Bu kalelerin çoğu Attika'dan Boiotia'ya

¹⁰⁰ *JHS* 67, 1947, 73–74.

¹⁰¹ Polibios, X 43–47.

giden yolların üzerinde yer almıştır. Hem devamlı bir üs hem de savaş halinde çevre halkının barınağı olarak kullanılmıştır.

Resim: 11 Attika Sınır Kaleleri.

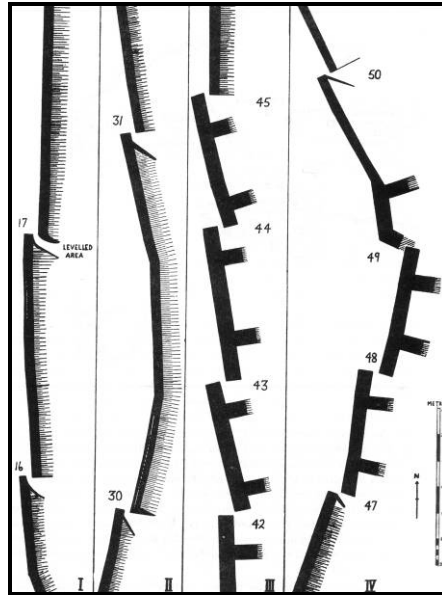
M.Ö. 4. yüzyılda Atinalı gençler 16–17 yaşlarındaki efeblik eğitimlerinin ikinci yılını bu kalelerde geçirirdi. Yarımada'nın kıyıları üç deniz kalesi ile korunmaktaydı; kuzeyde Euboia boğazında Rhamnus, güneyde Thorikos ve Sunion kaleleri bulunuyordu. Rhamnus'u inceleyen Pouilloux'a göre bu kalenin başka bir görevi de kuzey Ege'den Attika'ya buğday getiren gemilerin güven içinde geçmesini sağlamaktır¹⁰². Korinth körfezindeki Aigosthena etrafı dağlara ile çevrili küçük bir kıyı vadisinin ortasında yer almaktaydı. Korinth körfezinden Attika'ya yapılabilecek bir deniz çıkarmasına karşı koymak üzere inşa edilmiştir.

'Dema' Duvarı; M.Ö. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Atina ovasının kuzeybatısındaki Aigaleos ve Parnes dağları arası, uzunluğu 4,5 km. ye yaklaşan bir duvarla kapatılmıştır. Bu duvar Atina ovası ile Eleusis ovasını birbirinden ayırmakta ve iki dağı birbirine bağlamaktaydı. Bu sebeple yerel olarak 'Dema' duvarı yani 'Bağlantı' duvarı olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde oldukça sağlam halde olan bu duvar bir sınır savunması olarak değil, Atina ovasının batısını korumak için, taktik sebeplerle inşa edilmiştir. İki dağ arasındaki gediği kapatmakta ve buradan

¹⁰² Pouilloux, 1954, 28.

geçiş kontrol altında bulundurmaktaydı. Sırtlardan değil, yamaçların üst tarafından geçirilmiş, iyi görüşü olan noktalar içte, çukur arazi dışta bırakılmıştır. Düz bir izden gitmemekte, arazinin şekline uyum sağlayarak bükülmekteydi. Bu duvarla ilgili iki tane de işaret ve kumanda kulesi vardır. Biri geçidi ve savunmasını kontrol altında tutmak için kullanılıyordu, Aigaleos dağının en yüksek yerinde olan ikincisi, Atina ile haberleşmeyi sağlıyordu. Bu kulenin Atina'nın savunmasında devamlı bir gözetleme yeri olarak da önemi vardır.

Yapı tarzı bakımından duvar iki parçaya ayrılmıştır. 2950 metre uzunluğu olan, sağlam yapılı güney kesimi ve uzunluğu 1410 metre olan itinasız kuzey kesimi. Güney kesimi birbirini aşan ve aşım noktalarında çıkış kapıları bulunan 53 duvar parçasından meydana gelmiştir (Resim 12).

Resim 12: Attika'da Dema Duvarı. Çeşitli Kesimlerde Plan.

Duvar parçalarının uzunluğunu ve yapısını, arazinin şekli tayin etmiştir. Uzunluk 45–105 metre arasında değişmekteydi. Eğimli arazide duvar kalınlığı 1.50–1.80 metre olup arkası aşağı yukarı 3 metre derinliğinde, devamlı bir rampa ile desteklenmiştir. Bu duvarların sayısı 39 kadar idi. Arazinin düz olduğu yerlerde ise duvarlar kalın olmaktadır. Sayısı 14 olan bu duvarların ortalama kalınlığı 2.78 metre kadardı ve arkadan yalnız iki rampa ile desteklenmiştir. Rampalar ortalama 2.75

metre genişliğinde ve 5 metre uzunluğunda idi. İnce duvarların seyirdim yerine kadar yüksekliği ortalama 1.60 metre, kalın duvarların 1.86 metre kadardır. Seyirdim yerinin genişliği ise, ince duvarlarda ortalama 1.16 metre, kalın duvarlarda 2.10 metre civarındaydı. Dış yüzler itinalı, arka yüzler daha kaba işlenmiş, ortası döküntü taşlarla doldurulmuştur.

Duvar, iki yol ile kesilmiştir. Vadi yolu üzerindeki kapı, duvarın içine meyilli olarak yerleştirilmiş ve iç tarafta huni şeklinde iki duvarla sınırlandırılmıştır. Yamaçtaki kapı kavisli olarak içe açılmaktaydı. Çıkış kapılarının sayısı ise çoktur. Bunlar 50 tane sayılmıştır; savaş taktiğinde hepsi sağa doğru açılmaktaydı. İnce duvarlar ucundaki çıkış kapıları, gerideki rampa kenarlarının iki yana açılması ve kıvrılması ile huni şeklini almıştır.

İzmir'in Sınır Savunması. Anadolu'da dış savunma sistemi en iyi bilinen şehir İzmir'dir. İzmir bir tarafı denize açık, üç tarafı dağlarla çevrili, doğuya doğru daralan bir ovanın batı kenarında kurulmuştur. Ovanın genişliği batıda 12 km., doğuda 5 km. dir. İlk İzmir şehri ovanın kuzeybatısında Yamanlar Dağı eteğinde, Hellenistik ve Roma dönemi şehri ovanın güneybatısında, bugünkü yerinde idi. Yerleşimin yeri kuzeyde ya da güneyde olsun, ovanın etrafını çeviren dağlar, Arkaik dönemden beri tahkim edilmiştir. Bu tahkimat günümüzde üç küme halinde kalmıştır. Yamanlar Dağı'ndaki kale ve kuleler, İç Anadolu'ya giden yol üzerindeki kaleler ve güneye inen yol üzerindeki tek kalen oluşmaktadır.

Kuzeyde, Yamanlar Dağı'nda irili ufaklı beş tahkimat bilinmektedir. İki dağın doğu kesiminde, üçü batı kesimindedir. Doğuda Bayraklı'da eski şehrin üstünde küçük bir kale ile 19. yüzyıl arkeologlarının şehrin akropolisi sandıkları 370 metre yükseklikte bir hisar vardır. Araştırmalara göre bu hisar M.Ö. 4. yüzyılda bir beyin ya da büyük bir memurun konutu olarak kullanılıyordu. Yapısı ve avlusu iki bölümden meydana gelmiştir. Daha aşağıdaki küçük kale, hisarın kapsayamadığı, doğu taraftaki arazinin savunması için aynı çağda inşa edilmişti¹⁰³.

---

¹⁰³ Akarca, 1998, 121.

Yamanlar dağının batı kesimindeki üç tahkimat, İzmir'den kuzeye giden yola hâkimdir. Bunlar Turan üzerinde Küçük Yamanlardaki kale, Alurca köyü yakınında Çoban pınardaki kule ve 500 metre yükseklikteki Ada tepe yahut köyün adı ile sancaklı kalesi denen kaledir. Ovanın doğusu ve buradan İç Anadolu'ya giden yol, birisi Bel Kahvede, diğeri de daha doğuda Kemalpaşa yakınında Nimphenion'da Akkaya denen kale ile korunmuştur. Bu yolun sonunda Lydia devletinin toprakları bulunuyordu. Lydia kralları saldırılarının bu yol üzerinden yapmışlardır. Güneye inen yol üzerindeki tek kale 430 metre yükseklikte Akçakaya kalesidir. Bu kale körfezin güney kıyısına da hâkim bir konumda yer alıyordu. Buradan karşıda Yamanlar dağı üzerindeki kale ve kulelerle işaretleşme olanağı bulunmaktaydı.

Günümüzde kale kalıntılarının çoğu Hellenistik Döneme aittir. Fakat toprak üstünde ve duvar içlerinde Arkaik döneme kadar çıkan seramik parçalarının bulunması aynı noktaların o dönemden beri tahkim edildiğinin göstermektedir¹⁰⁴.

Milasa'nın Sınır Savunması. Şehirlerin sınır savunmasına başka iyi bir örnek Karia'da Milasa'dır. Milasa tamamıyla dağlarla çevrili bir iç ovanın içinde yer alan bir yerleşimdir. Üç doruklu, tek bir dağın doğu eteklerindeki alçak tepeler üzerinde kurulmuştur. Tepelerin en büyüğü olan Hıdırlık tepesi şehrin akropolisi ve iç kalesi idi¹⁰⁵. Etrafını çeviren savunma duvarlarından günümüze iki ya da üç taş dizisi kalmıştır. Dik olan güney ve batı tarafında duvarlar kulelerle kuvvetlendirilmiştir.

Doğuda şehrin tam karşısında, bugünkü adları Kuyruklu Asar ve Beşik kalesi olan, iki sivri tepe üzerindeki kalelerle, ovanın bu tarafı korumaktaydı. Bu kalelerin güneyinden Muğla yolu geçmektedir. Eski çağlarda iç Karia'ya giden yol kalelerin kuzeyinden geçmekteydi¹⁰⁶. Birbirine yakın bu iki tepenin böylece tahkim edilmesinin arkasında yatan sebep düşmanın birinden birini ele geçirerek bir stratejik mevkiye sahip olmasını önlemektir¹⁰⁷. Güneyde ova bir plato ile sınırlıdır. Bu platonun kenarındaki bir kaya üzerinde günümüzde Menteşeoğullarının Peçin

¹⁰⁴ Akarca, 1998, 122.

¹⁰⁵ Akarca, 1998, 122.

¹⁰⁶ Akarca, 1998, 122.

¹⁰⁷ Akarca, 1998, 122.

kalesi yükselmektedir. Antik dönemde burasının da tahkim edilmiş olası gerektiği düşünülmektedir¹⁰⁸.

Kuzeyde dağlar üzerinde, Labraunda tapınağı ve kalesi bulunmaktadır. Alinda'ya ve kuzey Karia'ya giden yol buradan geçiyordu. Labraunda, kuzeyden yapılacak saldırıda aşılması gereken ilk kale idi. İonia İhtilalinde Kariyalılar, Perslere Çine Çayı (Marsias) kenarında yenildikten sonra, bu yol üzerinden Labraunda kalesine çekilmişler, fakat burada da ikinci bir yenilgiye uğramışlardır. Kale tapınağın daha yukarısında yer almaktaydı¹⁰⁹.

Labraunda ile Milasa'yı bugün kalıntılarına yer yer rastlanan döşemeli bir yol bağlıyordu. Bu yolun batısında, dağlar arasında bir tepe üzerinde, günümüzde Burgaz kalesi denen, büyük kesme taşlardan yapılmış bir kale kalıntısı daha bulunmaktadır. Bu kale Labraunda'nın ve Milasa'nın savunması ile ilgili idi. Yol yakınında müstahkem bir nokta olmaktan başka ikisi arasındaki haberleşmeyi de sağlamaktaydı¹¹⁰.

Yenice Boğazında Kapıkaya. Yenice Boğazı, Anadolu'da Pamphylia ile batıdaki dağlık bölge arasındaki tek geçittir. Bu boğazdan güneybatıya ayrılan, yokuş yukarı bir yol, yürüyüş mesafesinde iki saatte Güllük Dağı üzerindeki Termessos şehrine ulaşmaktadır. Burada savaşçı karakterleri ile ünlü ve adları Yunan efsanelerine girmiş, Anadolu'nun en eski halklarından biri olan Pisidialı Solimler yaşamıştır. Yenice Boğazı ve çevresi Hellenistik Dönem içlerine kadar onların egemenliği altında olmalıdır¹¹¹. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender, Termessos'u zaptetmek üzere Yenice Boğazı'na girdiği zaman, Termesoslular bu geçidi tutmuşlardır. Yenice Boğazı Termessos savunmasının ilk hattını oluşturmuştur. Hellenistik Dönem ortalarında boğazın günümüzde Kapıkaya denen geçidine kuleli bir savunma duvarı çekilmiştir. Fakat gariptir ki bu savunma duvarı Termessos'u savunmamaktaydı. Tersine, Termessos tarafından yapılacak bir

¹⁰⁸ Akarca, 1998, 122.

¹⁰⁹ Akarca, 1998, 122.

¹¹⁰ Akarca, 1998, 122.

¹¹¹ Akarca, 1998, 123.

saldırıya karşı planlanmıştır¹¹². Kuleleri Termessos tarafına bakmaktadır. Savunma duvarı da kapıyı batıdan savunacak şekilde eğimli oturtulmuştur. Bu nedenden ötürü Kapıkaya savunma duvarını Termessos'un savunması ile açıklamak mümkün değildir. M.Ö. 190 yılında Magnesia savaşının sonucu ortaya çıkan yeni şartlar altında, başka bir devlet tarafından inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir¹¹³. Bu savaştan sonra yapılan Apameia barışı ile Bergama kralları Pamphylia'ya inmişler ve kıyıda Attaleia şehrini kurmuşlardır.

Kapıkaya duvarı, yeni kurulan bu şehir ile Termessos arasında, sınırda, Attalos oğulları tarafından inşa ediledildiği düşünülmektedir¹¹⁴. İnşası savaşla değil, diplomasi yoluyla kararlaştırılmıştır. Attaleia kurulurken komşu şehirlerden bazı fedakârlıklar ve tavizler istenmiş olmalıdır. Termessos belki bu duvarın çekilmesine razı olmuş, Olbia ile Perge topraklarından bir miktar feragat etmek zorunda kalmıştır¹¹⁵. Attaleia'nin kurucusu II. Attalos'un Termessos agorasının kuzeybatı kenarına bir stoa inşa ettirmiş olması manalıdır. Termessos agorasındaki stoayı, sınır savunma duvarına karşılık olmak üzere, II. Attalos tarafından yapılan bir jest sayabiliriz. Böylece Kapıkaya savunma duvarı, Attaleia'nın sınır savunması olarak kabul edilmelidir¹¹⁶.

Kapıkaya savunma duvarı, bir sınır savunması olarak düşünülmelidir. Ancak piyade ve süvari saldırısını durdurabilecek bir yapı göstermektedir. Savunma duvarı, Güllük Dağı yamaçları ile kuzeydeki tepe arasına çekilmiştir. Yol ikisinin ortasından geçmekteydi. İki kare kule tarafından korunan kapı 4.25 metrelik bir genişliğe sahipti. Günümüzdeki Antalya-Korkuteli yolu eskiçağ kapısının alt tarafından, savunma duvarına açılmış bir gedikten geçmektedir.

Savunma duvarının güney parçası kapıdan itibaren 250 metre uzunluktadır ve kapıya oranla kuzeydoğu-güneydoğu doğrultusunda eğimli olarak oturtulmuştur.

---

¹¹² Akarca, 1998, 123.

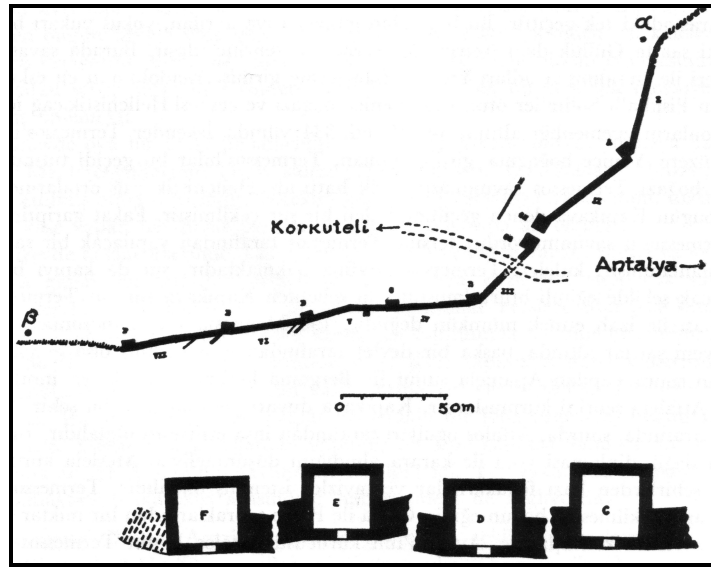
¹¹³ Akarca, 1998, 123.

¹¹⁴ Akarca, 1998, 123.

¹¹⁵ Akarca, 1998, 123.

¹¹⁶ Akarca, 1998, 123.

Bu kesim beş kule ile takviye edilmiştir. Kuzeydeki tepe üzerindeki savunma duvarılar kapıdan itibaren doğu-batı yönünde ve uzunluğu 200 metredir. Bu parçada savunma duvarının dirsek yaptığı yerde bir kule bulunmaktadır. Savunma duvarının güney ucu kapıdan 50 metre, kuzey ucu 30 metre daha yüksektir. Böylece kapı ve yol iki yandan kısaç içine alınmıştır (Resim 13).

Resim 13: Yenice Boğazında Kapıkaya.
Savunma Hattı ve Kule Planları.

Kuleler küçük olmakla beraber kunt bir şekilde yapılmıştır. Kapıları küçük ve alçaktır. Yükseklikleri sadece 1.47 metredir.

Duvar örgüsü yamuk pseudo-isodomostur. Fakat sıralar tam düzgün değildir, bağlantı sağlamak için arada büyük taş kullanılmıştır ya da küçük taşlardan kenetleme yapılmıştır¹¹⁷. Dış yüzde taşlar daha büyük ve içleri dolguludur. Duvar kalınlığı 2.50–2.60 metredir.

Berzahlara Çekilen Duvarlar. Bu çeşit duvarların belki en eskisi M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Gelibolu Yarımadası'nı kuzeyden gelebilecek istilacılardan korumak için çekilen duvardır. Atinalı soylu bir aileden olan Miltiades, Traklarla anlaşarak burada bir krallık kurmuş ve Chersonesos kıstağını kesmek ve

¹¹⁷ Akarca, 1998, 124.

Apsinthia'luların saldırılarına karşı korumak üzere yarımadanın başına, Kardia ile Paktya arasına bir duvar çekmiştir¹¹⁸.

Korinth berzahı M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren, kuzeyden gelebilecek istilacılara karşı, çeşitli tarihlerde duvarla kapatılmıştır. İlk duvar Thermopilai savunması yıkıldıktan sonra, Peloponnesos'u istiladan korumak için, Korinth ve çevre şehirlerden toplanan binlerce insanın emeği ile az bir zamanda taş, kerpiç, ağaç ve kumla yapılmıştır¹¹⁹. Bu duvara ait izleri bulmak için 1957–58 yıllarında Chicago Üniversitesince yürütülen kazılar Geç Miken dönemine ait, büyük taşlardan yapılmış, 2 km. uzunluğunda bir duvarın açığa çıkartılması ile sonuçlanmıştır¹²⁰. Bu duvarın Dor istilasına karşı inşa edildiği düşünülmektedir. Kazıda M.Ö. 480 yılı duvarından kalma hiçbir ize rastlanmamıştır. Fakat M.Ö. 3. yüzyıla ait başka bir duvar bulunmuştur¹²¹.

Savaşlar sırasında, engel ve savunma duvarlarının berzahlara inşa edildiği çok görülmüştür. Peloponnesos savaşlarında Thukydides'ten öğrendiğimize göre M.Ö. 415 yılında Atinalılar batı Peloponnesos'ta Phlos'un, doğu Peloponnesos'ta Methana'nın üzerinde bulunduğu yarımada ları böyle duvarlarla kapatmışlardır¹²².

4.2. İkinci Savunma: Savunma Duvarları

Antik dönemde yerleşimlerin savunulmasında ikinci sırada yer alan ve en önemlisini oluşturan yapılar, şehrin etrafını çeviren savunma duvarları olmuştur. Şehrin düşmesi ya da dayanması duvarların sağlamlığı ile bağlantılıydı. Savunma duvarlarını aşılmaz hale getirmek için hiçbir emekten ve masraftan kaçınılmamıştır. Aristoteles'e göre savunma duvarları hem koruyucu hem de bezeyici olmalıdır¹²³.

¹¹⁸ Herodotos, 2004, VI. 36.

¹¹⁹ Herodotos, 2004, VIII. 40, 71.

¹²⁰ Brooner, 1966, 346–362.

¹²¹ Brooner, 1966, 357.

¹²² Thukydides IV 3, 4, 13 ve IV 45, 2

¹²³ Aristoteles, VII. 10.

Şehir, savunma duvarlarının güzelliği ve ihtişamı ile yabancı üzerinde ilk etki yapmaktadır. Yaklaşan düşman üzerinde ise etkisi ezici ve bozucu olmaktadır.

Savunma duvarlarının şekli topografyaya bağlıdır. Ovada kurulan şehirlerde savunma duvarı yalnız yerleşim yerini çevirmektedir. Bu şehirlerin genellikle dikdörtgene yaklaşan planları bulunmaktadır. Güney İtalya'da Metapontum, Herakleia ve Lokri bu tarzdadır. Poseidonia, travertin bir kaya tabakası üzerine oturmakta ve savunma duvarları bu kayanın şeklini takip etmektedir. Batıda bir kenarı eğri olduğundan savunma duvarlarının planı yamuğa benzemektedir. Hellenistik Dönemde Anadolu'da kurulan Nikaia'nın savunma duvarlarının dikdörtgen biçimli olduğunu Strabon'dan öğrenmekteyiz¹²⁴. Karia'da Keramos'un ova kısmı, Lokri'de olduğu gibi dikdörtgendir. Berzahta küçük bir tepe önüne yayılmış olan Teos'un M.Ö. 3. yüzyıl savunma duvarlarının da dikdörtgen bir planı bulunmaktadır. Perge'nin ova savunma duvarları da aşağı yukarı dikdörtgen planlı idi¹²⁵.

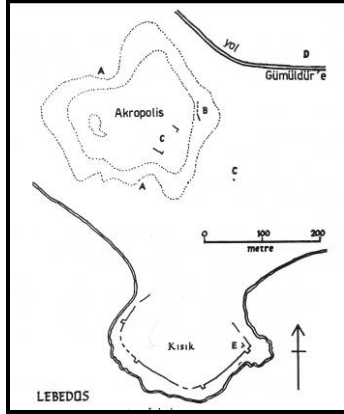
Doğu Peloponnesos'ta bir ova şehri olan Mantinea'nın savunma duvarları ise yuvarlak bir plan göstermektedir. Yuvarlak planın köşeli plana göre bazı avantajları vardır. Yuvarlak planlı savunma duvarları malzeme tasarrufundan dolayı, inşası daha az masraflıdır. Köşesi olmadığı için araziye daha hâkimdir. Buna rağmen bu şekil fazla kullanılmamıştır. Mantinea'dan başka yuvarlak planlı tek şehir Megalopolis'tir.

Yarımada üzerine kurulmuş şehirlerde savunma duvarları kıyıyı izlemekte, karada ise ya berzaktan geçmekte ya da berzahın gerisinde bir miktar araziye de içine almaktadır. Lebedos (Resim 14) ve Miletos'ta berzah dışındaki bir tepeyi de çevirmektedirler (Resim 15). Miletos'ta M.Ö. 2. yüzyılda berzahta güçlü bir savunma hattı inşa edilince, bu tepe şehir dışında bırakılmıştır¹²⁶.

¹²⁴ Strabon, 2000, XII 565.

¹²⁵ Akarca, 1998, 125.

¹²⁶ Akarca, 1998, 125.

Resim 14: Lebedos

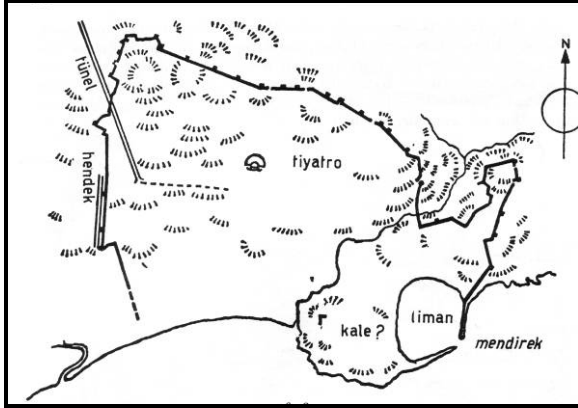
Resim 15: Miletos

Tepe eteğinde kurulmuş şehirlerde, yerleşim yeri ile savunma duvarı iki ayrı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle yerlerde yerleşim savunma duvarının şeklini etkilememektedir. Savunma duvarı, bu gibi yerlerde arazinin şekline uygun olarak yapılandırılmıştır. Savunma duvarları arazinin verdiği savunma imkânlarına göre inşa edilirdi. Samos, Halikarnasos ve Knidos'ta arazinin benzer durumundan dolayı, savunma duvarlarının genel şekli birbirine benzemektedir (Resim 16). Bu üç şehirde savunma duvarları kıyıdan başlayarak şehrin arkasındaki hâkim tepelerden geçmekte ve uçtaki tepeyi çevirerek tekrar denize ulaşmaktadır¹²⁷.

Yüksek bir dağ eteğinde kurulmuş, Anadolu'da Priene, Peloponnesos'ta Aleia ve kuzey Afrika'da Ptolemais'te savunma duvarları dağın üzerinde, üçgen şeklindeki bir kale ile son bulmaktadır (Resim 17). Savunma duvarları, engebesiz bir araziden geçerken düz bir yön izlemektedir. Dura-Europos ile Ptolemais'in batı savunma duvarı, Side'nin kara savunma duvarı ve Perge bu tipe iyi birer örnektir¹²⁸.

¹²⁷ Akarca, 1998, 128.

¹²⁸ Akarca, 1998, 128.

Resim 16: Samos

Resim 17: Ptolemais

Savunma endişeleri ile M.Ö. 4. yüzyılda, iskân edilmemiş geniş alanlar da savunma duvarları içine alınmıştır. Anadolu'da Priene, Latmos Herakleia'sı, Theangela, Sicilya'da Sirakusai, Peloponnesos'ta Megapolis ve Messene bunlara örnektir. Son iki şehrin savunma duvarlarının uzunlukları 8 ve 9 km kadardır. Sirakusai da ise savunma duvarlarının çevresi ise 27 km. olarak ölçülmüştür. Theangela bir dağ şehri olmasına rağmen çok geniş bir alanı kaplamaktaydı.

Savunma duvarları bazen '*diateikhisma*' adı verilen duvarlarla bölünebilmekteydi. Diateikhisma iç savunma duvarı anlamına gelmektedir. Bu duvarlar iki sebeple çekilmektedir. Arazinin bir kısmı savunma yönünden önemini kaybetmekte ve daha içten yeni bir savunma duvarı geçmektedir. Peiraeios'u Atina'ya bağlayan 'Uzun Savunma Duvarları' M.Ö. 4. yüzyılda savunma değerini kaybedince, Pniks tepesi üzerinden başka bir savunma duvarı geçirilmiştir. Latmos Herakleia'sında dağdaki büyük savunma duvarı halkası, inşa edildikten bir süre sonra yıkılarak daha içten başka bir savunma duvarı çekilmiştir. İlk savunma duvarının malzemesi iç savunma duvarının inşasında kullanılmıştır¹²⁹.

Diateikhisma duvarları şehir içinde topografya gereği olarak savunma hatları yaratmak ya da yerleşimi ayırmak içinde çekilmiştir. Geniş bir araziye içine alan kuzeybatı Yunanistan savunma duvarlarında, iç bölme savunma duvarlarına sıkça

¹²⁹ Akarca, 1998, 129.

rastlanmaktadır. Stratos, Plairos ve Tirrhenion'da olduğu gibi. Anadolu'da Assos, Theangela'da ve Kildera'da bu şekilde iç bölme duvarları bulunmaktadır¹³⁰.

Savunma duvarları tepelerin sırtından fakat daha çok şehir dışına bakan yamacın üst tarafından geçirilmektedir. İkinci şekilde, iç tarafta zemin daha yüksek olduğundan, savunma duvarının iç yüksekliği az, dış yüksekliği çok olmaktadır. Böylece şehri savunanlardan yana bir durum meydana gelmektedir. Yamaç arazide yağmur sularının akması için savunma duvarı bedenine oluklar ve çörtlenler konmuştur. Assos, Priene ve Euromos savunma duvarlarında bunları görebilmekteyiz.

Yalçın tepelerde savunma duvarları, genellikle kayalara dayandırılmıştır. Kayalar yeterli bir engel oluşturduğu için duvar inşasından da tasarruf edilmektedir. Örnek olarak Neandreaia, Priene ve Karia'da Keramos ve Kindya gösterilebilir¹³¹.

Savunma duvarının boyu şehir mülkü sayılmaktadır. Böylece özel kişilerin savunma duvarlarına sokulması ve savunma duvarı dibine tesis kurmaları önlenmiştir. Ephesos ve Ege adalarından Paros ve Nisiros'ta savunma duvarlarının sınırını tespit eden yazıtlar ele geçirilmiştir. Paros'ta savunma duvarı sınırı 3, Nisiros'ta 5, Ephesos'ta içte 40, dışta 50 ayak ölçüsündedir¹³².

Savunma duvarları çeşitli saldırı şekillerine karşı koymak üzere yapılmışlar ve savaş silahlarında icat edilen her yeniliğe uymak için yenilenmişlerdir. Savunma duvarlarının planlanmasında her çağda hâkim olan üç ana prensip bulunmaktadır. Bunlar;

- 1) Saldıran düşmanın kalkansız sağ yanını atış altına almak.
- 2) Düşman üzerine çıkış saldırıları yapıldığında, askerlerin açık sağ yanını savunma duvarları ile korumak.

¹³⁰ Akarca, 1998, 129.

¹³¹ Akarca, 1998, 130.

¹³² Akarca, 1998, 131.

3) Kapılarda savunmayı arttırmak ve engeller yaratmak.

4.3. Son Savunma: İç Kale

Antik dönem yerleşimlerinde üçüncü ve son savunması akropolis yani iç kalede yapılmaktadır. Tepe eteğine kurulan şehirlerde akropolis, önünde şehrin yayıldığı tepedir. Atina, Perge, Aspendos, Dura-Europos buna örnek verilebilir. Şehir dağ eteğine kurulmuş ise, iç kale şehrin yaslandığı bu dağ üzerinde bulunurdu. Priene, Latmos Herakleia'sı, Akro-Korinth, Argos ve kuzey Afrika'da Ptolemais bu tip şehirlere örnek verilebilir.

Tepe ve dağ şehirlerinde iç kale her zaman olmayabilir. Fakat çoğunun bir iç tahkimatı vardır. Bu şehirlerde iç kale bir kayalıktan ibaret olabilmektedir¹³³. Böyle bir kayalık yoksa iç kale, arazinin durumuna göre, iki şekilde inşa edilebilmektedir. Dorukta, savunma duvarından ayrı bir kale inşa edilir ya da savunma duvarları arazinin en sarp yerinden geçiyorsa, içten bir duvar çekilerek burası kale haline getirilebilirdi. Theangela iki türde yapılmış, iki iç kaleye sahiptir¹³⁴. Dağ üzerinde kurulmuş olan bu şehir, bir diateikhisma duvarı ile doğu ve batı olmak üzere iki parçaya ayrılmıştır. Yerleşim doğudaki kesimde yer almaktadır. Bu kesimin ortasındaki küçük tepe üzerinde bir kale yükseliyordu. Bu kale bir duvarla kuzeydeki ana savunma duvarına bağlanmıştır. Doğu ve batı kesimleri arasında bulunan ikinci bir tepenin kuzey ve doğu yamacından şehir savunma duvarı geçmektedir. Bu tepenin şehre bakan tarafına bir duvar çekilerek burası bir iç kale haline getirilmiştir¹³⁵.

¹³³ Bean, 1966, 103, res. 14.

¹³⁴ Akarca, 1998, 132.

¹³⁵ Akarca, 1998, 132.

İç kalenin, dış savunma duvarının bir tarafına duvarla bağlanması başka dağ şehirlerinde ve kalelerde de görülür. Assos'ta ve Theangela'ya pek uzak olmayan Kildara'da da bu tür duvarlar bulunmaktadır¹³⁶.

Attika'da Rhamnus'ta iç kale, savunma duvarlarından daha eskidir. Savunma duvarları M.Ö. 4. yüzyılda, iç kale M.Ö. 5. yüzyılda inşa edilmiştir. Bu durum bir çok şehrin tarihi gelişimini yansıtmaktadır. M.Ö. 5 yüzyılda ve daha önceki şehirler kapladıkları alan bakımından küçüktür ve savunmaları genellikle dorukta bir kaleden yapılmaktadır. M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren şehirlerin gelişmesi ve büyümesi ile yeni savunma duvarları inşa edilmiş ve eski tahkimat bir iç kale haline gelmiştir.

Akropolisten kente kolayca hakim olunacağı için, iktidarı ele geçirmek ya da egemenliğini sürdürmek isteyenlerin hedefi burasını zapt etmek olmuştur. Ele geçirilen şehirlerde düşman akropolise muhafız olarak asker yerleştirmektedir. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda tyranlar akropolis'te oturmayı tercih etmişlerdir. Aristoteles, engebeli arazinin tiranlığa, düz arazinin demokrasiye elverişli olduğunu söylemektedir¹³⁷.

5. SAVUNMA DUVARLARI VE ÖZELLİKLERİ

Antik dönmedeki mimari yapılarda iki değişik ana yapı malzemesi kullanılmıştır. Bunlar taş kaide üzerinde yer alan güneşte kurutulmuş kerpiç ve tamamıyla taşın kullanılmasıdır. Bu bölümde savunma duvarlarının inşasında kullanılan malzemelerden kerpicin ve taşın özelliklerine ve çeşitlerine değinilecektir. Duvar inşasında kullanılan taşların nasıl işlendiği ve farklı işlemler

¹³⁶ Akarca, 1998, 132.

¹³⁷ Aristoteles, VII 10, 4.

sonucu ortaya çıkan tiplerine değinilerek bunların duvarlarda nasıl kullanıldığına bakılacaktır.

5.1. Malzeme

Antik Yunan dünyasının mimarisi, öncelikle taş mimari olarak bilinmektedir. Bu durum özellikle büyük sivil binalardan kaynaklanmaktadır. Evler ve diğer yapılar, kerpiç olarak adlandırılan güneşte kurutulmuş samanlı kilden ve taştan inşa edilmekteydi. Büyük sivil binalar gibi şehri düşman saldırısından koruyan ve şehrin ihtişamını arttıran savunma duvarları da ilk başta, özellikle Arkaik Dönemde, kerpiçten yapılırken daha sonraki dönemlerde taştan inşa edilmişlerdir¹³⁸. Bununla birlikte kerpiçten savunma duvarı inşası geç dönemlere kadar devam etmiştir¹³⁹. Arkaik Dönemde taş temel üzerinde kerpiç duvarlar yükselmekteydi. Taş dolgudan alçak bir kaide üzerine kerpiçten yapılmış savunma duvarları ortadan kalktığı ve çok az bir iz bıraktığı için bu konuda karar vermek güç olmakla birlikte Arkaik Dönemin ilk başlarında tüm kentin savunma duvarlarıyla güçlendirilmesi belki kuraldışıydı¹⁴⁰. Bu uygulama 6. yüzyıl boyunca yaygın, 5. yüzyılda artık olağan duruma gelmiştir¹⁴¹. Tüm bu gelişmeler ışığında kerpicin ve taşın, savunma duvarlarının inşasında kullanılan iki ana malzemeyi oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Antik devirlerdeki büyük taş yapıları, inşası bakımından incelediğimiz zaman, gerek büyük kitlelerin nakli ve yerine konması, gerek karmaşık taş kesitlerin hatasız işçiliğinde gerekse taşıyıcı kısımların cesaretli kullanımında, günümüzdeki mühendislik yapıları ile eşit bir derecede olduğu görülür.

---

¹³⁸ Başgelen, 1993, 41.

¹³⁹ Başgelen, 1993, 41.

¹⁴⁰ Wycherley, 1949, 35.

¹⁴¹ Wycherley, 1949, 35.

5.1.1. Kerpiç

Taşıma ve yontma masrafı olmadığı ve ucuz bir malzeme olduğu için kerpiç antik dönemde yapılarda kullanılmıştır. Kerpiç, içine saman katılmış toprağın dövülerek ve su ile yoğrulularak kalıplara dökülmesi ve güneşte kurutulması sonucunda oluşturulan bir yapı malzemesidir. Kerpicein bu yapılışına günümüzde kerpiç kesme denilmektedir. Eski Yunancada kerpice ‘*plinthos omai*’, ya da ‘*plinthos gaiinai*’ denilmekteydi¹⁴².

Kerpiç hiç şüphesiz zaman ve paradan oldukça büyük oranda tasarruf yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Fazla bir işgücü gerektirmeden küçük aletlerle oldukça hızlı bir şekilde yapılabilen bir malzemedir. Fakat sadece ucuzluğu ve hızlı bir şekilde imal edilmesi kerpicein tercih edilme nedeni değildir. Yanmaz oluşu ve yüzeyinin iyice korunduğu durumlarda hava şartlarından fazla etkilenmemesi de yapılarda kullanılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda kerpiçten inşa edilmiş yapılar küçük boyutlu depremlerden de fazla zarar görmemektedir.

Kerpiç duvarlar eğer yüzeyleri korunaklı bir hale getirilmediği durumlarda yağmur ve selden etkilenerek çabuk bozulan bir özelliğe sahiptirler. Bu sebeple, bugün de olduğu gibi taş temel ve kaideler üzerine oturtulmakta ve yüzeyleri sıvanmaktadır.

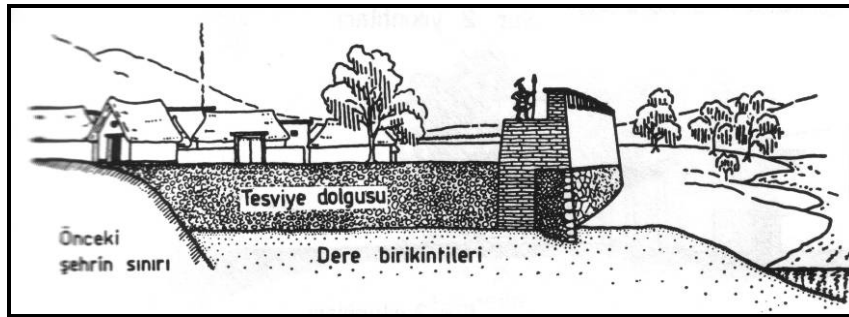
Eski Yunancada taş kaideye ‘*lithologema*’ adı verilmektedir. Yağmur sularının duvar içine sızması için savunma duvarının yüzleri toprakla sıvanmakta, seyirdim yeri ve korkuluk duvarının üstü su geçirmeyen bir madde ile kaplanırdı. Genellikle seyirdim yeri toprak damlı bir ev gibi ağaç ve toprakla örtülür ya da üzerine taş döşenirdi. Korkuluk duvarının üzeri ise kiremitle veya yassı taşla kapatılır ya da saz ve toprakla örtülürdü. Kerpiç savunma duvarlarının üstünlüğü, Vitruvius’un yazdığına göre, gülle ve darbelere karşı çok dayanıklı olmasından kaynaklanmaktadır.

---

¹⁴² Akarca, 1998, 107.

Eski Yunanlılar M.Ö. 9. yüzyıldan M.Ö. 2. yüzyıla kadar kerpiçten savunma duvarı inşa etmişlerdir. M.Ö.9–7. yüzyıllarda Eski İzmir, geometrik dönemde Eleusis, M.Ö. 7. yüzyılda Rodos'ta Vrulia, M.Ö. 6. yüzyılda Buruncuk-Larisa, M.Ö. 5. yüzyılda Atina, Plataia, Thebai, Mantinea, Tegeia, M.Ö. 4. yüzyılda Olinthos, Peiraeios, Mantinea, Megapolis, Gela, M.Ö. 3. yüzyılda Demetrias-pagasai, M.Ö. 2. yüzyılda Sparta savunma duvarları kerpiçten inşa edilmişlerdi¹⁴³.

Küçük bir yarımada üzerinde bulunan Eski İzmir'de savunma duvarları M.Ö.9. yüzyıl ortasından M.Ö. 7. yüzyıl sonuna kadar üç defa inşa edilmiştir. Yarımada'nın yüzeyini genişletmek ve düzlemek için savunma duvarları izlediği yamacın iç tarafının dere taşları ile doldurulması gerekmiştir. Belki bu sebepten, basınca dayanması için, savunma duvarları oldukça kalın örülmüştür. Birinci savunma duvarı 4.75 metre, ikinci savunma duvarı 8.75 metre, üçüncü savunma duvarı güneyde 9.50–10.00 metre genişlikte idi. Birinci savunma duvarında taş kaide yalnız dış tarafta kullanılmıştır (Resim 18). İkinci ve üçüncü savunma duvarında iki yüz taş, iç kerpiçtir (Resim 19). Son savunma duvarının iç taraftaki duvar kaidesi, üstteki kerpiç duvardan 30 cm. kadar bir taşkınlık yapmaktadır (Resim 19).

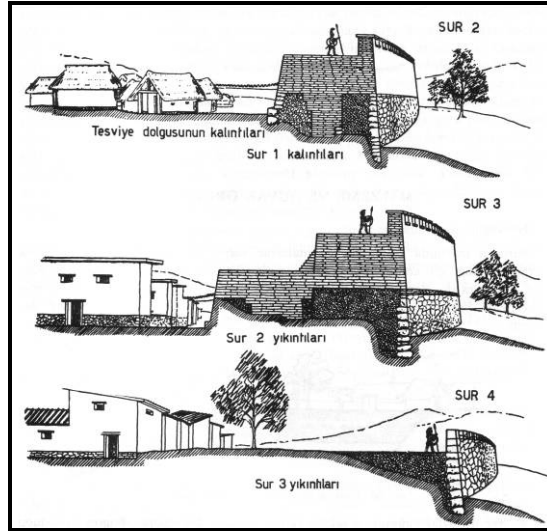

Resim 18: Eski İzmir M.Ö. 9. yüzyıl Savunma Duvarlarının Temsili Resmi.

Birinci savunma duvarının neden kullanılmaz hale geldiği kazılarda tespit edilememiştir. İkinci savunma duvarı M.Ö. 7. yüzyıl başındaki bir depremde tahrip

¹⁴³ Akarca, 1998, 107.

olmuştur. Üçüncü savunma duvarı M.Ö. 7. yüzyıl içinde, yavaş yavaş inşa edilerek yüzyılın sonunda tamamlanmıştır. Birinci savunma duvarında kullanılan kerpiç boyu 31 x 30 x 13 cm. idi; ikinci savunma duvarında ölçü hemen hemen aynı idi; üçüncü savunma duvarında ise 57 x 44 x 9 cm. dir.

Resim 19: Eski İzmir M.Ö. 8. , 7. ve 4. yüzyıl Surlarının Temsili Resimleri.

M.Ö. 4. yüzyılda Mantinea'da savunma duvarları küçük taşlardan yapılmış sadece yarım metre derinliğinde olan bir temel üzerine oturmaktaydı. Temelin üzerinde, dış yüzleri kesme taş, içi toprak ve taş döküntü ile doldurulmuş olan bir kaide vardı.¹⁴⁴ Kaide yerine göre iki, üç ya da dört sıra beyaz kalkerden yapılmıştır. Kaide taşlarının ortalama yüksekliği 65 cm., uzunluğu 100-130 cm., kalınlığı 40-50 cm. idi. Duvarın tüm yüksekliği 1.00-1.80 metre arasında değişmekteydi; kalınlık 4.50 metre idi. Aynı tarihlerde inşa edilmiş olan Megapolis savunma duvarı da aynı teknikte ve aynı kalınlıkta yapılmıştır¹⁴⁵.

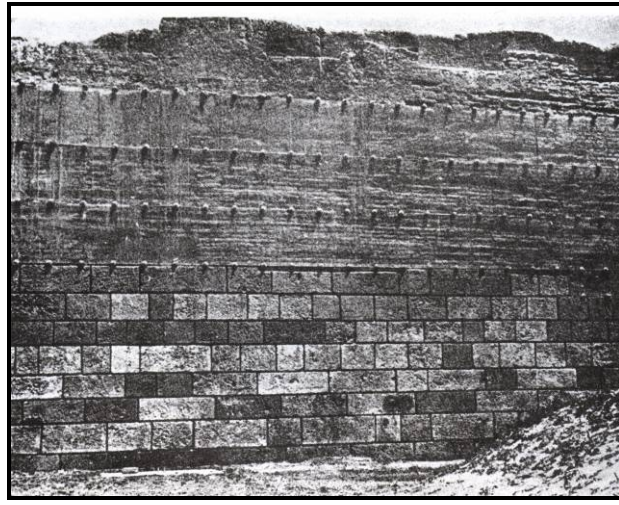
Üst kısmı sağlam olarak zamanımıza gelmiş kerpiç savunma duvarları Eleusis'te ve Gela'da meydana çıkarılmıştır¹⁴⁶. Gela'nın savunma duvarları 3. metre genişliği, 3.40 metre yüksekliği olan, kesme dikdörtgen taşlardan yapılmış bir kaide

¹⁴⁴ Faugeres, 1898, 146, res 22,

¹⁴⁵ Akarca, 1998, 109.

¹⁴⁶ Orlandos, 1966, 59.

üzerinde yükselmekteydi (Resim 20). Bu şehir M.Ö. 405 tarihinde Kartacalılar tarafından tahrip edilmiş, savunma duvarları M.Ö. 338 tarihinde bütün tepeyi kapsayacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. Savunma duvarlarının alt kısmı ikinci evreye aittir; kerpiç kısmı daha sonra M.Ö. 3. yüzyıl başlarında yapılmıştır¹⁴⁷. Zamanla kum altında gömülmüş olan Gela savunma duvarlarından 200 metre kadar bir parça meydana çıkarılmıştır. Kazıdan sonra yıkılıp dağılmasını önlemek için, iki yüzü esnek bir plastikle kaplanmış ve üzerine de plastikten bir çatı yapılmıştır¹⁴⁸.

Resim 20: Gela Savunma Duvarları. Üst Kısmı Kerpiç

5.1.2. Taş

Taşı, ince bir işçilik, kıymetli ve canlı bir malzeme haline getirir. Antik devirlerde taşları, çoğunlukla gayet düzgün şekilde taş ustaları kesmekte, perdahlamakta ve harçsız olarak duvar ustaları bu taşlarla duvarları örmekteydiler. Taş duvarların inşasında kullanılan taşlar, yatak yüzeyleri, alın kısmı, baş kısımları birbirleriyle dik açı meydana getirmek veya kullanılacağı yerin özelliklerine göre, gerekli şekillerde olmak üzere birçok işleniş safhasından geçmek suretiyle hazırlanmaktaydı.

¹⁴⁷ Castagnoli, 1963, res. 355.

¹⁴⁸ Akarca, 1998, 109.

Taşın işlenmiş veya işlenmemiş yüzleri, duvar içinde yerleştiriliş şekline göre çeşitli isimler alır. Taşın görünen yüzü *alın*'dır. Oturma yüzleri *yatak*'lardır. Örülüş istikametinde birbirlerine temas ettikleri düşey yüzler *baş*'lardır.

Taşlar ocaktan çıkarılırken çeşitli büyüklükte bloklar halindedir. Bunlar yapılarda kullanılacak ebattan 2–3 cm. daha büyük boyutta parçalara ayrılmaktadır. Bu parçalar ucu sivri varyözlerle biraz şekillendirilir. Bu çalışmaya taş sayalamak denilmektedir.

Sayalanmış yani fazla çıkıntıları kırılarak, kaba şekilde, hazırlanmış taş, murç, keski ve dişlilerle, tokmak veya çekiç kullanılarak işlenmektedir. İlk tefsiye murç ile yapılır; bu kaba tefsiyedir. Bundan sonra kalın ve ince dişlerle tefsiye edilerek inceltilir. Bazı çok sert taşlar dişli tokmak (mucarta) ile tefsiye edilir. Tamamıyla düzgün bir yüzey elde edilince kalemler kullanılır.

Bir duvarın, düşey yönde, üzerine tesir eden basınca direnç göstermesi ve örgüsünü meydana getiren küçük elemanların, bu basınç etkisiyle yerlerinden ayrılmaması için örgüyü oluşturan bu elemanların birbirlerine bağlanmaları gerekmektedir. Bu bağlantılar; kendinden geçmeli birleşmelerle, bu birleşmeler doğrudan doğruya taşlar üzerinde yapılan geçme şekilleriyle oluşmaktadır. Bu geçmeler çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bunlar daha çok kesme taş duvarlar için söz konusudur.

Madeni kenetlerle birleştirme, taşları birbirine veya varsa arka dolgu duvara bağlamak için çeşitli kenetler kullanılır. Kenetler 1,5–2,5 cm. genişliğinde bakır ya da demir lamalardan yapılmaktadır. Bunlar taşlarda açılan yuvalara yerleştirilip, yuva içine giren uçları kurşun ile doldurularak sıkıştırılmaktadır. Birbirine bağlanacak taşların durumuna göre bağlayıcı kenetlerin şekilleri de değişik olmaktadır.

5.1.2.1. Çeşitleri

Savunma duvarı yapımında her çeşit taş kullanılmıştır. Taşın çeşidinin tayin eden çevrenin jeolojik yapısıdır. Yakınında mermer ocağı bulunan Thasos, Samos, Notion ve Priene’de savunma duvarları mermerden yapılmıştır. En çok kullanılan taş çeşidi ise kalkerdir. Yerine göre konglomera (Atina’da Pniks tepesinden geçen M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarları, Side), breş (Eleusis’te Perikles devri savunma duvarları, Keramos’ta kule), granit (Latmos Herakleia’sı, Alinda, Alabanda, Neandreaia), gneis (Labraunda kalesi, Miletos Kalabaktepe), andezit (Samothrake, Assos, Eski İzmir’in kerpiç savunma duvarı kaideleri), tufa (Samothrake’de Arkaik savunma duvarları, Selinus) da kullanılmıştır¹⁴⁹. Çok defa yumuşak taşlar dört köşeli, sert taşlar çok köşeli olarak yontulmuştur. Savunma duvarı inşasında kullanılmış taş ocaklarını bugün bazı şehirlerde ve kalelerde görmek mümkündür.

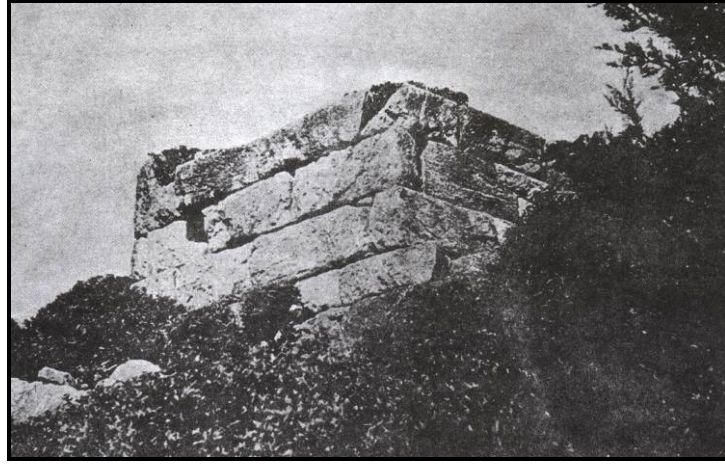
5.1.2.2. Yüzlerinin İşlenişi ve Tipleri

Taşların yüzleri çeşitli şekillerde işlenmektedir. Taş, ocaktan çıktığı gibi bırakılabilmekte ya da taşa çekiçle kaba bir yüz verilmektedir. Sivri kalemle noktalı ya da yollu çentilmekte, dişi kalemle pütürlü hale getirilmekte, yassı kalemle düzlenmektedir. Kenarlar ise olduğu gibi bırakılmakta ya da 2–4 cm. genişliğinde düzlenmekte, şevli olarak da kesilmektedir.

Taşların tam köşelerde birleştiği izlenimini vermek için, bu kısımları kalemle iki yanlardan 2–4 cm. genişliğinde, boydan boya çizgi halinde yontulmuştur. Böylece taşların birbirleri ile köşelerde sanki kıl payı birleştiği hissi verilmekteydi. Çizginin bulunmadığı duvarlarda köşelerde taşlar bir uzun, bir dar yanları ile belirlenmektedir. Attika’da Rhamnus kalesinde bu şekilde bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Resim 21). Köşelerin dikey olarak bu şekilde yontulması M.Ö. 5. yüzyılda başlamıştır¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Akarca, 1998, 110.

¹⁵⁰ Akarca, 1998, 116.

Resim 21: Rhamnus. Köşeleri Yontulmamış Bir Kule (J kulesi).

Yüzlerin işlenişi bakımından savunma duvarları şu şekilde tasnif edilmektedir¹⁵¹.

1) Kaba yüzlü; Ocaktan çıktığı gibi bırakılmış ya da az işlenmiştir. Kenarları birbiri ile iyi birleşmemiştir. Bu tarz işçilik çok köşeli kaba taşlardan örülen duvarlarda görülmektedir.

2) Çekiçlenmiş; Taşa çekiçe muntazam olmayan bir yüzey verilmiştir. Derzler iyi birleşmiştir. Thasos savunma duvarlarının M.Ö. 5. yüzyıl başına tarihlenen Parmenon kesimi ve M.Ö. 4. yüzyıl Peloponnesos savunma duvarlarının büyük bölümü bu tarzda işlenmiştir.

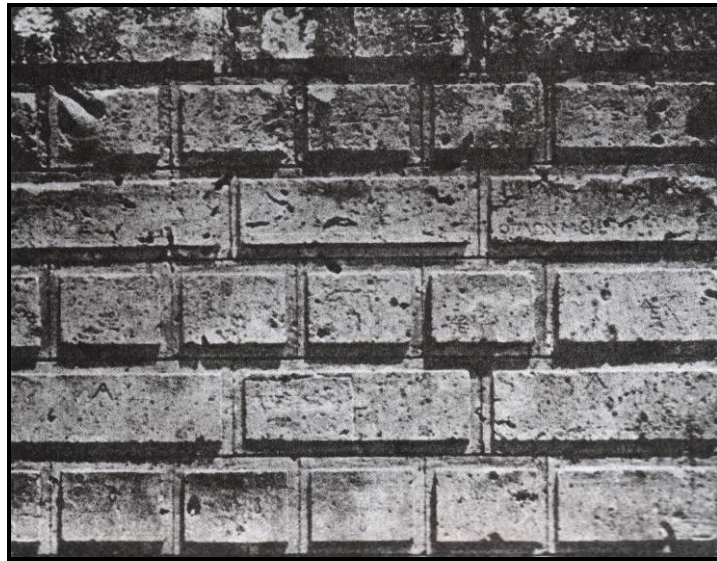
3) Çıkıntılı (bosajlı); Taşların ortaları kavisli bir çıkıntı yapmaktadır. Daha çok dikdörtgen şekilli taşlarda kullanılmıştır. Yüzey kaba ya da düz olarak işlenmekteydi. İlk defa M.Ö. 5. yüzyılda görülür. Eleusis'teki Perikles devri savunma duvarının kaidesi bu tarzda işlenmiştir. M.Ö. 4. yüzyılda ise yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Attika'da Eleutherai, Rhamnus, Phile, Peiraeios'ta Akte yarımadası, Peloponnesos'tan Mesense, Gortis, Megapolis, Orkhomenos, Samikon, Anadolu'da Notion, Kolophon, Priene, Halikarnassos ve Alinda sayılabilir.

4) Pütürlü; Taşın yüzüne kalemle pütürlü bir şekil verilmiştir. Thasos savunma duvarlarının kuzeydoğusu, Oiniadai ve Sunion'un M.Ö. 5. yüzyıl savunma duvarları bu şekilde işlenmiştir.

¹⁵¹ Martin, 1965, 409.

5) Çentikli; Az kullanılmış süslü bir işçiliktir. Yunanistan'da M.Ö. 4. ve 3. yüzyıl savunma duvarlarında görülür. En eski örnek Atina'da Dipylon ile Kutsal kapı arasında Konon devri savunma duvarlarıdır. Eleusis savunma duvarlarının M.Ö. 4. yüzyıldaki tamirinde, Messene'de Arkadia kapısında, Phokis'te Hiampolis savunma duvarlarında kullanılmıştır.

6) Çerçeveli; M.Ö. 4. yüzyılda ve Hellenistik dönemde, dikdörtgen şekilli taş örgüsünde çok kullanılmıştır. Derzler fazlası ile belirmiştir. En eski örneklerde taşın yalnız alt kenarı düzlenmiştir; Atina'da akropolisin kuzeyinde Themistokles savunma duvarında olduğu gibi. Daha sonraki dönemde taşın alt kenarından başka, dikey kenarı da işlenmiştir. M.Ö. 4. yüzyıldan sonra ise taşın dört bir kenarı da düzlenmiştir (Resim 22).

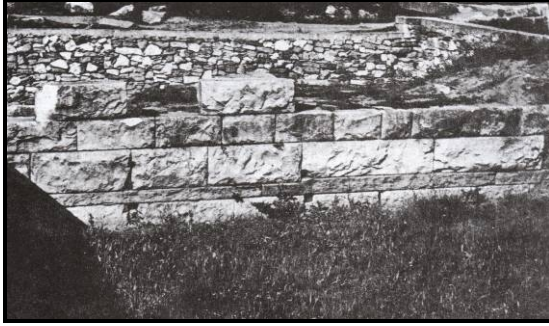

Resim 22: Ptolemais. Dört Kenarı Yontulmuş, Yüzü Perdahlı Duvar Örgüsü.

7) Perdahlı; Çerçeveli işlenen duvarların aksine, derzler kaybedilmek istenmiştir. Pürüzsüz bir yüzey elde edilmeğe çalışılmıştır. Örnek olarak Perge kulelerinin üst kısımlarını verebiliriz.

Düz ve tek düze duvar yüzlerinden hoşlanılmadığından duvara bir hareket verebilmek için çeşitli çarelere başvurulmuştur. Bazı şehirlerde duvar içine başka renk ve cins taştan kuşak geçirilmiştir. Mermer olan Thasos savunma duvarlarında

kuşaklar siyah gneistendi. Batı Anadolu'da Erithrai'da savunma duvarları beyaz kalkerden, kuşaklar kırmızıya çalan koyu kahverengi trakhittendir. Kuşaklı savunma duvarı kalıntıları Thasos'ta kuzeyde liman çevresinde ve batıda mezarlıklar tarafındadır (Resim 23). Erithrai'da şehrin güney doğusundadır (Resim 24).

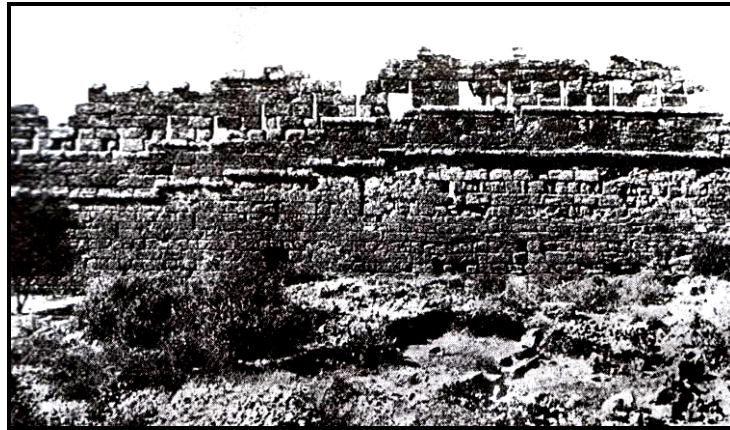

Resim 23: Thasos Zeus ve Hera Kapısı Yakınındaki Kuşaklı Savunma Duvarı.

Resim 24: Erithrai Kalker Savunma Duvarlarında Trakhit Kuşaklar.

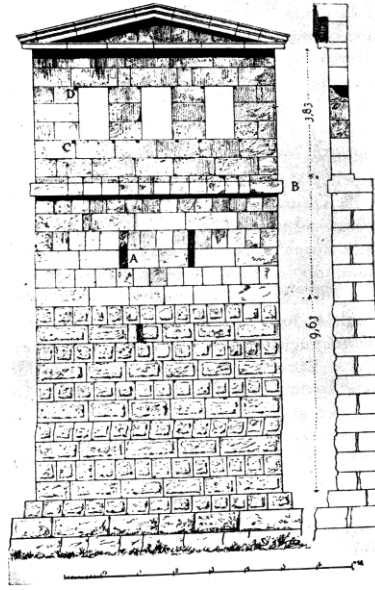
Side'de renk zıtlıklarında etki aranmamıştır. Konglomeradan yapılmış olan bu savunma duvarlarında kuşaklar sarı kumtaşındandır. Duvarların üst kısmından ince ve taşkın bir çift şerit halinde geçmekte ve arazinin engebesine uyarak kesilip kademeler yapmaktadır (Resim 25).

Resim 25: Side. Kuşaklı Savunma Duvarları.

Yine duvarlardaki aynı görünümü gidermek için, duvarların alt tarafı başka bir örgü, üst tarafı başka bir örgüde yapılmaktadır. Alt taraflar çokgen, üst taraflar

yamuk ya da dikdörtgen olabilmekteydi. Yahut Perge kulelerinde olduğu gibi, dikdörtgen olan örgünün iki ayrı çeşidi kullanılmakta ve yüzlere başka işçilik yapılmaktaydı (Resim 26).

Resim 26: Perge Kule, Plan ve Kesit.

Alt sıralarda taşların yalnız etrafı düzlenmiş, ortaları kaba bırakılmıştır; üstte ise bütün yüzey düzlenmiştir. Üçüncü kat seviyesinde dışarıya doğru taşan bir taş dizisi, duvar yüzünü daha da hareketlendirmiştir. Aynı duvar yüzünde değişik işçiliğe başka bir örnek Eleusis'te Perikles devri savunma duvarlarına ait yuvarlak kuledir. Burada alt sıralarda yüzey çentikli, üst sıralarda ise yüzey düz olarak işlenmiştir (Resim 27).

Resim 27: Eleusis. Duvar Yüzü Çeşitli Şekilde İşlenmiş Yuvarlak Kule.

Genellikle savunma duvarlarının şehir dışına bakan kısımları kaba, şehre bakan yüzleri düzgün işlenmektedir. Aynı fark kulelerin iç yüzleri ile dış yüzleri arasında da bulunmaktadır.

5.2. Savunma Duvarı Yapım Teknikleri

Savunma duvarlarının yapılış yöntemleri çok değişiktir. En iyi örnekler baştanbaşa güzel taş işçiliği gösteren, özenle kesilmiş ve herhangi bir bağlantı öğesine gerek göstermeyecek biçimde birbirine alıştırılmış büyük taş bloklardan yapılmıştır. Büyük masraf ve emek isteyen bir kaba dolgunun iki yüzeyi birbirine dayanarak uydurulmuş bloklarla kaplanır ve bu blokların iç yüzeyleri düzeltilmeden bırakılmaktadır. Savunma duvarlarında kullanılan taşın cinsi yapısal niteliği üzerinde pek önemli olmasa da görünüm açısından farklılıklar oluşuma katkı sağlamaktadır.

Savunma duvarlarında taş işçiliğinin tekniğine, başka yapılardakinden daha çok bağlı olduğundan sanatsal nitelikleri açısından kullanılan tekniklerde değişim gösterebilmektedir. Savunma duvarlarında kullanılan taşın cinsi, tekniği belirleyici bir faktör olarak görülmez. Teknikteki farklılıklar, taş bloklarının işlenmesine

yansır. Bunlar basit moloz taşlardan, kusursuzca kesilmiş, düzenli dizilmiş, yüzeyleri çok iyi yontulmuş, bıçak sırtı gibi keskin kenarlı taşlara değin değişir. İlki, yalnız erken tarihlere ilişkin olmasa da basit savunma duvarlarında, evlerin hatıllarında ve öteki küçük yapılarda olduğu kadar iyi yapılmış başka biçimdeki duvarların önemsiz eklerinde bulunur. İkincisi; tapınakların mermer duvarlarıyla bizi doğrudan doğruya ilgilendirmeyen başka önemli yapılarda görülür. Antik dönem mimarları, oldukça yapay bir teknik kullanırken bile, savunma duvarlarına sert ve güçlü bir görünüş vermeyi yeğlemişlerdir. Her zamanki gibi savunma duvarlarında da uyum sağlamaya gösterdikleri özen olağanüstü bir nitelikte olmuştur.

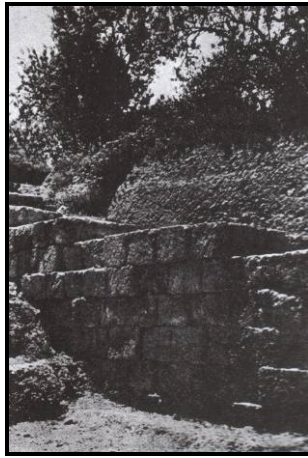
Duvar örme tekniğine dayanarak tarihlendirme olanaksız değilse de güçtür. Eski bir görüş olan Kyklop tarzı duvarlar-çokgen taşlardan yapılan duvarlar-kesme taştan yapılan duvarlar sırlaması tarihleme açısından pek doğru görülmemektedir. Anıtların ve yapıların pek azı görünüşlerine bakılarak kesin tarihlendirilebilmektedir. Duvarlar sürekli olarak onararak zamanın koşullarına uyarlanmış ya da çağdaş teknikler çerçevesinde genişletilmiş ve geliştirilmiştir. Bu durum sorunu biraz daha karmaşık hale getirmektedir. Ancak, kimi kez taş örme biçimlerinde belli bir dizinin saptanması kesin değilse de, göreceli tarihlemede yardımcıdır. Açık seçik bir sınıflandırmaya gidilmesi de olanaksızdır. Tekniklerin çoğunun birbiri içinde kaybolduğu izlenir.

5.2.1. Duvar Örgü Türleri

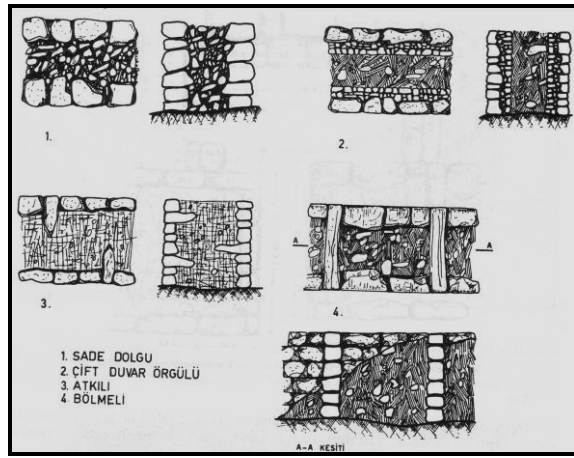
Savunma duvarlarının örülmesinde oldukça çeşitli örgü yöntemleri kullanılmıştır. Savunma duvarları tamamıyla kesme dikdörtgen taşlardan örülmüş olabileceği gibi, daha yoğun olarak, dış yüzleri taş, içleri dolgulu olarak inşa edilmişlerdir. Sırf kesme taşlardan örülmüş savunma duvarları da olabilmektedir. Arkaik dönemde Sicilya'da Leontinoi şehri savunma duvarları tamamen kesme taşlardan örülmüştür (Resim 28). Anadolu'da ise Hellenistik dönemde Alinda,

Alabanda, Side, Prege, İsaura savunma duvarları ile Silyon kapısı bu şekilde inşa edilmişlerdir.

Dolgulu savunma duvarlarının dört çeşidi vardır. Bunlar; a) sade dolgulu, b) çift örgülü, c) bölmeli ve d) atkılıdır (Resim 29). Birinci çeşitte yani sade dolgulu tipte, iki taş örgü arasında taş, toprak ya da kerpiç doldurmakla yetinilmiştir. Örnek olarak Korint savunma duvarları gösterilebilir.

Resim 28: Leontioni.

Resim 29: Dolgulu Duvar Çeşitleri.

Çift örgülü duvar örneği Arkadia'da Gortis kalesi savunma duvarlarıdır. Burada savunma duvarına daha fazla sağlamlık kazandırmak için, duvarların iç yüzlerine tarla taşlarından ikinci bir duvar örülmüştür. Bu teknik, çok defa, duvar kalınlığı fazla olmayan kulelerde de kullanılmıştır¹⁵².

Bölmeli ve atkılı duvarlar daha da sağlam bir yapı meydana getirmektedirler. Bölmeli duvarlarda dış yüzler ince bölme duvarları ya da atkı taşları ile bağlanmakta, meydana gelen bölmelere taş, toprak ya da kerpiç doldurulmaktadır. Örnek olarak Assos, Gortis ve Atina'da Pniks tepesinden geçen savunma duvarlarını verebiliriz. Atkılı duvarlarda dış yüzler örülürken duvar içine, aralıklı olarak atkı taşları uzatılmakta ve boşluklar dolgu malzemesi ile doldurulmaktaydı. Dolgulu

¹⁵² Akarca, 1998, 112.

duvarlara ya da bu tarzın atkılı çeşidine, çok defa Vitruvius'ta sözü geçen '*emplekton*' adı verilmektedir¹⁵³.

Savunma duvarlarının kalınlığı genellikle 2.50–3.50 metre arasında değişmektedir. Bununla beraber 4–5 metreyi bulan ve 2.50 metre altına düşen savunma duvarları da bulunmaktadır. Korint'te savunma duvarı kalınlığı çok defa 4 metre kadardı; Thasos'ta Herakles kapısında kalınlık 5 metreyi bulmakta, Priene savunma duvarları 2.00 metre, Milasa'da Hıdırlık kalesi 2.00–2.400 metre, Gortis'de küçük kale savunma duvarları 1.25–1.30 metre idi¹⁵⁴. Arazi şartlarına göre savunma duvarları bazı noktalarda daha kalın inşa edilmiştir. Savunma duvarları genellikle büyük taşlardan örülmüştür. Taşların ortalama uzunlukları 1.20–1.50 metre kadardır. Bunları yerlerinden oynatmak oldukça zordur. Dolayısıyla düşman karşısında daha dayanıklıdırlar.

Taşlar çeşitli şekillerde yontulmaktadır. Şekillerine göre, savunma duvarı inşasında kullanılan taşlar çok köşeli ve dört köşeli olarak iki gruba ayrılırlar. Taşların biçimlerine ve örülüşlerine göre savunma duvarları şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

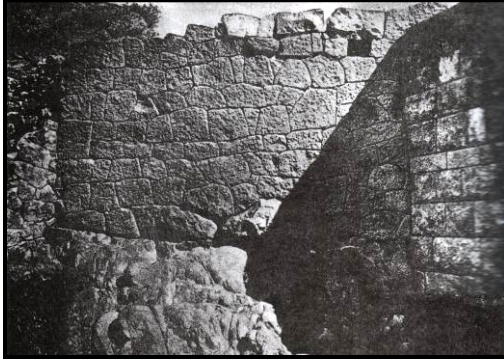
I. Çok köşeli taşlardan örülen duvarlar.

1. Kabaca işlenmiş taşlardan örülen duvarlar. Günümüzde kuru duvar denilen bu tip duvarları Eski Yunanlılar '*logaden*' olarak isimlendirmişlerdir¹⁵⁵.
2. Kenarları kavisli taşlardan örülen duvarlar. Lesbos tarzı (Resim 30).
3. Kenarları düz taşlardan örülen duvarlar. Düz kenarlı çokgen tarz (Resim 31).

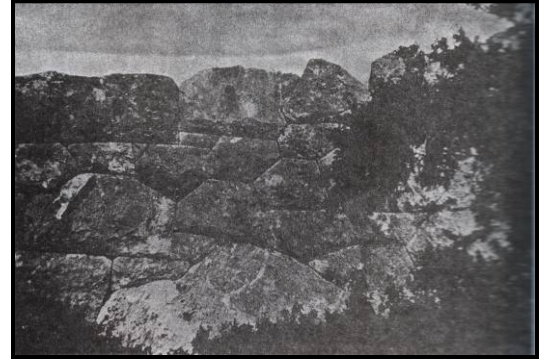
¹⁵³ Vitruvius, II. 8, 7.

¹⁵⁴ Akarca, 1998, 112.

¹⁵⁵ Akarca, 1998, 113.

Resim 30: Larisa-Buruncuk

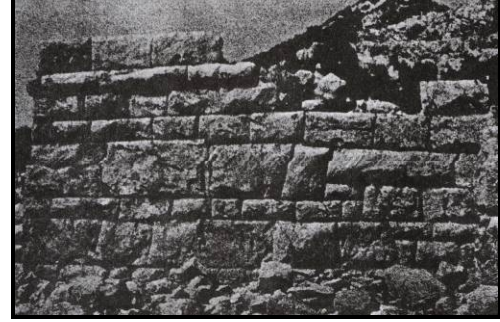
Resim 31: Keramos.

II. Yamuk şekilli taşlardan örülen duvarlar.

1. Düzenli sıralar izlemeyen örgü.
2. Aynı boy taşlardan örülmüş, düzenli sıralar yapan duvarlar: isodomos (Resim 32)
3. Bir yüksek bir alçak taş dizilerinden meydana gelen duvarlar: pseudo-isodomos (Resim 33).

Resim 32: Notion. İso-domos Örgü.

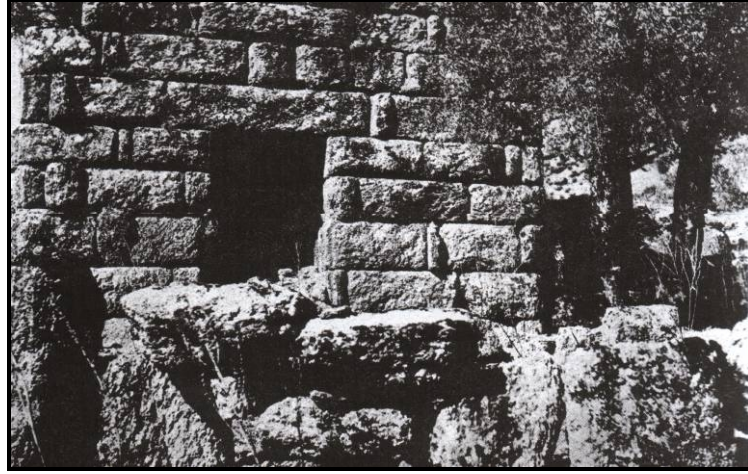

Resim 33: Termesos Yöresinde Kapıkaya

III Dikdörtgen taşlardan örülen duvarlar.

1. Düzensiz.
2. Aynı yükseklikteki taş dizilerinden meydana gelen duvarlar: isodomos
  - A Kerpiç tarzı örgü.
  - B Tek boy taşlardan, bir enine bir boyuna konmak suretiyle elde edilen örgü.
  - C Tek boy uzun taşların, başları dış tarafa gelmek üzere, enlemesine konması ile elde edilen örgü.

3. Bir yüksek, bir alçak taş dizilerinden meydana gelen duvarlar: pseudo-isodomos.
4. Atkı örgülü duvarlar (Resim 34).

Resim 34: Alinda. Atkı Örgü.

Kabaca yontulmuş, irili, ufaklı, çok köşeli taşlardan yapılmış savunma duvarlarına her dönemde ve her yerde rastlanmaktadır. Attika'da Aigaleos-Parnes duvarı, Thermopilai geçidi duvarı, Oiniadai, Miletos Kalabaktepe, Milas çevresindeki bazı kale duvarları böyle az işlenmiş taşlardan örülmüştür¹⁵⁶.

Kenarları kavisli yontulmuş taşlardan örülen duvarlar büyük bir emeği ve büyük bir masrafı gerektirmektedir. Bu örgüde taşların arka yüzleri işlenmemekte, fakat her taşın, yanındaki taşlara uydurulması gerekmektedir. Geçmeli olarak örüldüğü için sağlam, yüzeyde desenler çizdiği için güzel ve bezeyici bir örgü türüdür. Bu örgüye Aristo'da geçen bir sözden dolayı '*Lesbos tarzı*' denmiştir¹⁵⁷. Taşların kavisli kurşun tellerle alınır, yanına oturacak taşlar bu tellerin yardımı ile şekillendirilirdi. Genellikle taşların bir ya da iki yanı kavisli yontulurdu. Bu örgü M.Ö. 6. yüzyılda oldukça rağbet görmüştür. Özellikle Anadolu'da, Kiklad

¹⁵⁶ Akarca, 1998, 113.

¹⁵⁷ Scranton, 1941, 27.

adalarında, Attika, Boiotia, Phokis ve Thessalia’da örnekleri vardır. Argos bir yana bırakılırsa, Peleponnesos’ta tutulmamıştır¹⁵⁸.

Kenarları düz yontulmuş çok köşeli taşlardan örülen duvarlarda, taşların birbirine paralel olmayan, aşağı yukarı aynı uzunlukta beş kenarı vardır. Bu tarz M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıllarda yoğun olarak kullanılmış ve çok geniş bir alana yayılmıştır¹⁵⁹. Bu örgü, savunma duvarlarının özellikle alt kısımlarında kullanılmıştır. Aynı zamanda set inşasında da beğenilen ve tercih edilen bir örgü şeklidir. Samikon, Argos akropolü, Asine, Keramos savunma duvarlarının alt kısımları bu örgü tipinde yapılmışlardır.

Dört köşeli taşlar ya yamuk ya da dikdörtgen olarak yontulmaktaydı. Yamuk biçimli olanların genellikle üst ve alt kenarları paralel, yan kenarları paralel değildi. Böylece yamuk kenarları ile iki yanlarındaki taşlara bağlanmış olmaktadır. Düzenli ve düzensiz sıralar halinde örülebilirlerdi. Düzenli sıralar yapmayan yamuk örgülü duvarlarda taşlar yer yer birbirine kenetlenir ve duvarda daha fazla bağlantı oluşmaktadır. Bu sebepten bu örgü, daha çok, yamaçlarda kullanılmıştır. Peloponnesos’ta Messene, Gortis, Aleia, Orkhomenos ve Alifera, Attika’da Sunion ve Rhamnus, Anadolu’da Silyon bu örgünün en güzel örnekleridir. Taş sıraları eşit yükseklikte olan yamuk örgülü duvarlar daha yaygındır. Anadolu’da Kolophon, Notion ve İasos savunma duvarları bu tarzda örülmüştür. Bir alçak, bir yüksek taş dizilerinden meydana gelen duvarlar (pseudo-isodomos) Yunanistan’da Stratos, Nea Pleuron, Gortis ve Thorikos savunma duvarlarında görülür. Yamuk örgü M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, M.Ö. 4. yüzyılda ise yoğun olarak duvarlarda kullanılmıştır.

Dikdörtgen taşlardan örülen duvarların dört esas çeşidi vardır. Düzensiz dikdörtgen örgüde sıralarda aynı biçim aranmadığı için, ocaktan çıkarılmaları oldukça masrafsızdır. Bu yüzden bu örgü M.Ö. 5–3. yüzyıllarda çok kullanılmıştır.

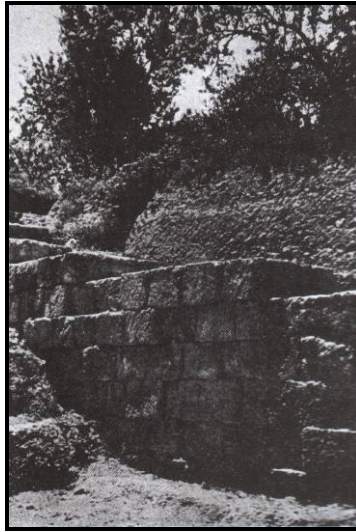
---

¹⁵⁸ Akarca, 1998, 114.

¹⁵⁹ Akarca, 1998, 114.

Örneklerini Miletos'da Kalabak tepedeki M.Ö. 6–5. yüzyıl savunma duvarlarında, Priene, Kolophon, Notion ve Bergama'da bulmak mümkündür.

Dikdörtgen isodomos duvarlar Hellenistik dönemden önce, savunma duvarlarının daha çok göze çarpan kısımlarında, özellikle kulelerde tercih edilmiştir ve bu örgü için yumuşak bir taş kullanılmıştır. Nitekim Eski İzmir'de M.Ö. 9. yüzyıla tarihlenen ilk savunma duvarının kuzey doğudaki kapı kulesinin dış yüzleri beyaz, yumuşak, dikdörtgen taşlardan örülmüş, ortası kerpiç dolgu olarak yapılmıştır. M.Ö. 7. yüzyıl Leontinoi savunma duvarının pek rastlanmayan bir örgüsü vardır. Bu savunma duvarları 1.60 metre boyunda tek sıra taşlardan yapılmıştır (Resim 35). Taşların hemen hemen kare olan başları yanlara gelmek üzere, enlemesine yerleştirilmiştir. Böylece taşların uzunluğu savunma duvarının kalınlığını da meydana getirmektedir.

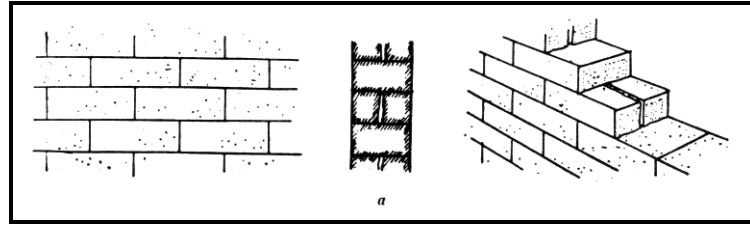

Resim 35: Leontinoi. M.Ö. 7. yüzyıl Savunma Duvarları.

Bu savunma duvarları bir tepenin alt yamaçlarından geçmekte ve daha çok bir set duvarına benzemektedir. Daha sonraki tarihlerde savunma duvarlarının tepenin alt tarafından değil, üst tarafından geçirilmesi öğrenilmiştir¹⁶⁰.

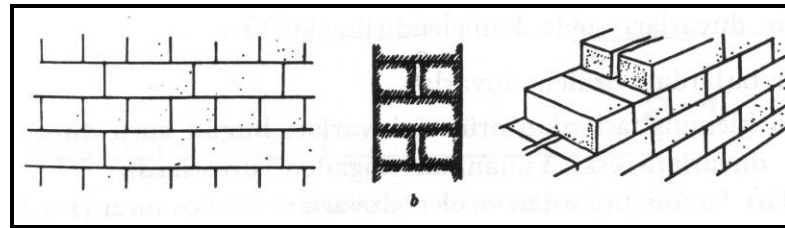
¹⁶⁰ Akarca, 1998, 115.

Dikdörtgen isodomos duvarlar, genellikle iki şekilde örülmektedir. Bir çeşidinde iki boy taş kullanılırdı. Taşların bir boyu duvar genişliğine eşit, bir boyu bunun yarısı genişliğinde hazırlanırdı (Resim 36). Bir sıra dar taşlar, uzun yanları dışa gelmek üzere, çift olarak yan yana dizilir, üzerlerine yassı taşlar kapatılmaktadır. Sıralar içinde dikey derzler, kerpiç duvarlarda olduğu gibi, üst ve alt sıralardaki taşların ortasına isabet ederdi. Kerpiç örgüye benzeyen bir örgü çeşididir. Bağlantı, bir taraftan taşların kerpiç tarzı dizilişinde, diğer taraftan dar taşlar üzerine kapatılan yassı taşlar ile sağlanmaktadır¹⁶¹.

Resim 36: Dikdörtgen İso-domos Örgü. İki Boy Taşla

İkinci tarz isodomos örgüde tek boy taş kullanılmaktadır; taşlar bir sıra yanları, bir sıra başları dışa gelmek üzere dizilmektedir. Bu örgüde aynı yükseklikte taş sıraları elde edilirdi, fakat kerpiç tarzı örgüde olduğu gibi taşların görünüşü aynı biçimde değildir. Duvar yüzünde bir sıra uzun, bir sıra kısa taş görünmektedir¹⁶² (Resim 37). Perge'de kulelerin orta katları bu tarzda örülmüştür.

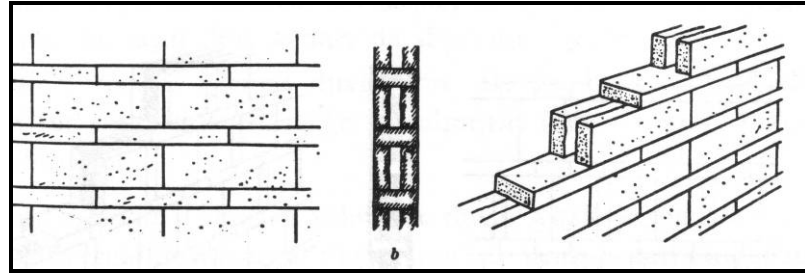
Resim 37: Dikdörtgen İso-domos Örgü. Tek Boy Taşla.

Pseudo-isodomos örgüde tek boy taş kullanılır. Taşlar bir sıra geniş yanları üzerine, bir sıra dar yanları üzerine, çift olarak diklemesine oturtulur (Resim 38).

¹⁶¹ Martin, 1965, 401, res. 173a

¹⁶² Martin, 1965, 402, res. 174b

Bunlar yüksek sıralar oluşturmaktadır. Üzerlerine kapatılan duvar genişliğindeki yassı taşlar, dar sıraları meydana getirmektedir. Diklemesine yanyana konan taşlar arasında bir boşluk kalmaktadır¹⁶³.

Resim 38: Dikdörtgen Taş Duvarlar. Pseudo-isodomos Örgü.

Atkılı duvar örgüsünde tek, ya da iki boy taş kullanılmaktadır. Atkı taşları, duvara daha fazla sağlamlık kazandırmaktadır. Atkılar genellikle her iki taşa bir atılmaktadır. Fakat daha seyrekte yapıldığı olmuştur. Bu örgü Asurlular tarafından da bilinmekteydi. Bu yüzden kökeni doğuda aranmaktadır¹⁶⁴. Hellenistik dönemde de oldukça çok kullanılmıştır¹⁶⁵.

Bu tip örgüye örnek olarak Halikarnasos, Euromos, Alinda, Alabanda ve Bergama savunma duvarlarını verebiliriz. Atkılı savunma duvarlarının dış görünüşü kumaş dokusuna benzetilmektedir¹⁶⁶. Atkılı örgü genel olarak isodomos tarzındadır (Resim 39). İsa'ura'da pseudo-isodomos tarz uygulanmıştır.

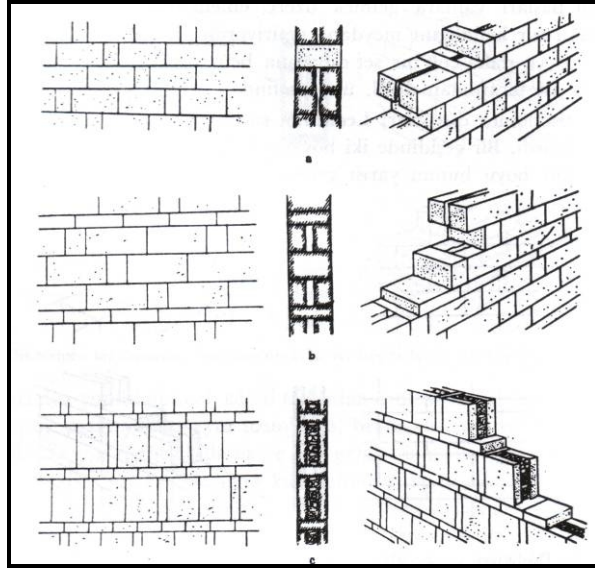
¹⁶³ Martin, 1965, 401, res. 173b.

¹⁶⁴ Martin, 1965, 408-409.

¹⁶⁵ Akarca, 1998, 116.

¹⁶⁶ Tomlinson, 1961, 133.

Resim 39: Dikdörtgen Taş Duvarlar. Atkılı Örgü Çeşitleri.

5.2.2. Duvar Yapımı ve Ek Yapılar

Savunma duvarlarının yukarıda bahsedilen örgü türleri altında yapılmasında arazinin konumu ve malzemenin temini önem arz etmektedir. Bunlarla birlikte daha öncede bahsettiğimiz gibi şehri düşman saldırılarından koruyan bu mimari unsurun sağlam olması göz önünde tutulması gereken son derece önemli bir faktör olarak bilinmektedir. Duvarların sağlamlığı kadar bu duvarların oturduğu yerlerde, antik dönemde mimarlar tarafından gözetilmiştir. Byzantionlu Philo'ya göre savunma duvarlarının temelleri, sağlamlık bakımından ve altından lağım ve sıçan yolu kazılmasına imkân vermemek için kayalara oturtulmalı ya da yeraltı su düzeyine kadar inmelidir¹⁶⁷. Yine aynı şekilde Vitruvius da temellerin sert zemine kadar kazılmasını ve üst duvarlardan daha geniş ve sağlam yapılmasını eserinde belirtmiştir¹⁶⁸. Savunma duvarlarının temel ve duvar özellikleri dışında bunlara eklenen bazı ek yapılarla fonksiyonerliği arttırılmıştır. Bu ek yapılar seyirdim yerleri ve korkuluk duvarlarıdır. Kapılar ve kuleler de savunma duvarlarına eklenen diğer

¹⁶⁷ Winter, 1953, 112.

¹⁶⁸ Vitruvius, I, 5. 1.

unsurlardır. Tüm bu ek yapılarla savunma sistemlerinin temel gereksinimleri karşılanmış olmaktadır.

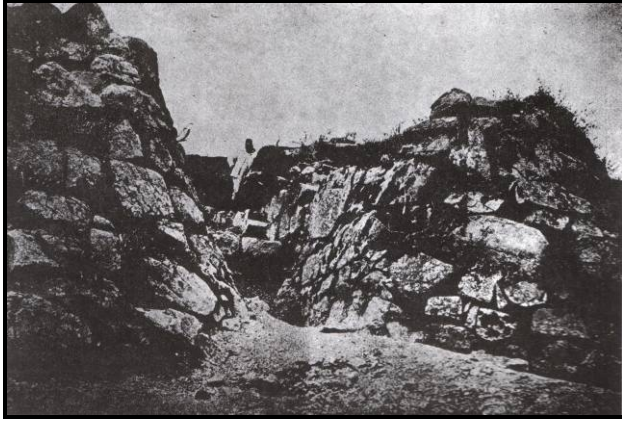
Arazi gerektirdiği zaman, savunma duvarları, şevli destek duvarları üzerine inşa edilmektedir. Sicilya’da Selinus’ta akropolisin doğu duvarı 9 metre yüksekliği olan basamaklı bir destek duvarı üzerine oturtulmuştur (Resim 40). Akropolisin bu tarafı dolgudur.

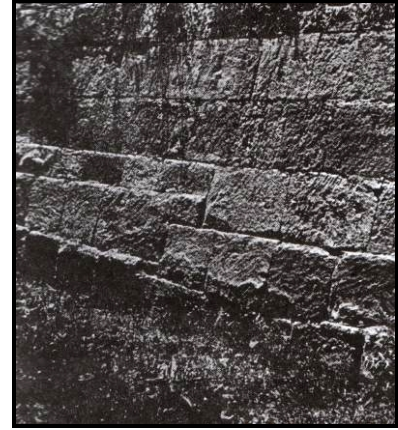
Resim 40: Selinus. Akropolis’in Şevli Doğu Savunma Duvarları.

Anadolu’da Samsun yakınlarındaki Akalan kalesinin eğimli tarafı da, şevli bir destek duvarı üzerinde yer almaktadır (Resim 41). M.Ö. 6. yüzyılda Sicilya’da Megara Hyblia ve Leontinoi savunma duvarları belirli bir şekilde şev yapmaktadır (Resim 42). Assos’ta batı savunma duvarlarının çokgen örgülü eski kesimi de şevlidir. M.Ö. 4. yüzyılda Eski İzmir’de savunma duvarlarının kuzey duvarı, olasılıkla Alyattes’in yığma tepesinden toprak kaymasına karşı, şevli yapılmıştır¹⁶⁹. Şev daha çok, arazinin doldurulduğu hallerde ve kaymayı önlemek amacı ile kullanılmıştır. Orta çağlardaki gibi saldırıyı zorlaştırmak için savunma duvarı kaidelerinin şevli yapılması bilinmemektedir.

¹⁶⁹ Akarca, 1998, 133.

Resim 41: Samsun, Akalan

Resim 42: Leontinoi, M.Ö. 6. yüzyıl.

Hellenistik Dönemde Bergama akropolisinin uçurum kenarına inşa edilmiş yüksek kuzey savunma duvarları içe doğru basamaklı ve şevlidir¹⁷⁰. Argolis'te tamamıyla şevli olarak inşa edilmiş bazı karakol ve gözetleme kuleleri bulunmaktadır¹⁷¹.

Savunma duvarlarının uzunluğu, araziye ve inşa tarihine göre değişiklik göstermektedir. M.Ö. 4. yüzyılda Mantinea'da ortalama uzunluk 25–26 metre kadardı, pek az olmak üzere, 23.00 metre ve 37.50 metre uzunluğu olan duvarlar da bulunmaktadır. Hellenistik dönemde düz arazide savunma duvarlarının uzunluğu genellikle 35–40 metre arasında değişmektedir. Side'de en kısa ölçü 48.50 metre, en uzun ölçü 76 metredir. Bir kesimde ise 62.50 metre tekrarlanmıştır¹⁷².

Byzantionlu Philo'ya göre, savunma duvarlarının boyu 9–10 metre olmalıdır¹⁷³. Günümüze kadar ulaşmış olan savunma duvarlarının çoğu bu yükseklikte değildir. Ancak Hellenistik dönemde bazıları bu yüksekliği ulaşmaktadır; Side savunma duvarlarının yüksekliği 10 metre, Assos'un 11 metreden fazladır. Pagasai-Demetrias'ta taş kaide ile kerpiç bedenin tüm yüksekliği, içten ölçülünce 3.95 metre, dıştan ölçülünce 5.85 metre idi. Messene'de 4.50–7.00

¹⁷⁰ EAA VI, 1965, 45.

¹⁷¹ Louis, 1939, 78 vd., lev. II-VII.

¹⁷² Akarca, 1998, 135.

¹⁷³ Winter, 1953, 112.

metre, Attika'da Phile'de bazen 8 metre, bazen 6 metre ölçülerindeydi. Latmos Herakleia'sında yükseklik 5.50 metre kadardır¹⁷⁴.

Savunma duvarlarında savunma, seyirdim yerinden yapılmaktadır. Seyirdim yeri, Yunancası ile '*parados*', savunma duvarı bedeninde, savunma duvarı boyunca uzanan bir gezi yeridir. Byzantionlu Philo'ya göre, genişliği 3.10 metre olmalıdır. Vitruvius, silahlı iki askerin rahatça geçebileceği kadar olmasını öğütlemiştir¹⁷⁵. Günümüze kadar gelmiş bazı savunma duvarlarından örnek verirsek; Pagasai Demetrias'ta 2.25–3.00 metre, Phile'de 2.10 metre, Side'de çıkmalı savunma duvarında birinci katta 2.10 metre, ikinci katta 1.30 metre kadardır.

Seyirdim yerine, savunma duvarına bitişik rampalarla ya da merdivenle çıkılmaktadır. Kulelerden seyirdim yerine açılan kapılar da bulunmaktadır. Miletos'ta yerine göre rampa, yerine göre merdiven kullanılmıştır. Latmos Herakleia'sında ve Assos'ta çıkış yalnız merdivenlerle sağlanmıştır. Side'de merdivene sadece doğu kapısının arkasındaki avlunun iki yanında rastlanmıştır. Side ve Messene'de seyirdim yerine, yalnız kulelerin içinden ulaşmak mümkün olmaktadır. Belki de günümüze kadar kalıntıları gelmemiş ahşap merdivenler kullanılıyordu¹⁷⁶.

Seyirdim yeri çeşitli şekillerde inşa edilmektedir.

1) Kökü Eski Doğu savunma duvarlarına dayanan, dolayısı ile en eski şekli savunma duvarı bedeninde bir dış yapılmasıyla oluşan tiptir. Bu tip için Priene, Latmos Herakleia'sı (Resim 43) ve Attika'da Phile örnek verilebilir.

¹⁷⁴ Akarca, 1998, 135.

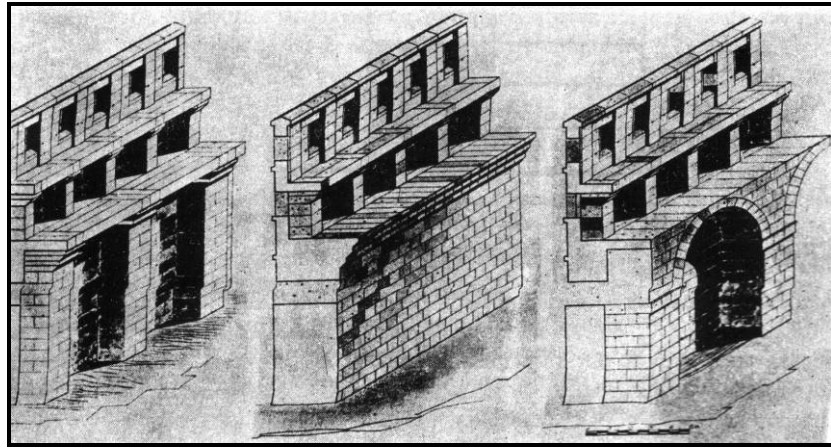
¹⁷⁵ Vitruvius, I, 5, 3.

¹⁷⁶ Akarca, 1998, 136.

Resim 43: Latmos Eteğindeki Herakleia. Savunma Duvarları ve Seyirdim Yeri.

2) Seyirdim yeri dayaklar (stohoi) üzerine oturtularak da yapılmaktadır. Dayaklar hem duvara sağlamlık kazandırmakta hem de seyirdim yerini taşımaktadır. Dayaklar kerpiçten ya da taştan olmaktadır (Resim 44a). Pagasai-Demetrias'ta taş temel üzerine kerpiçten yapılmıştır ve ölçüleri 1.00 x 1.10 metre idi.

a) Dayaklı

b) Çıkmalı

c) Kemerli

Resim 44: Seyirdim Yeri Çeşitleri.

Attika'da M.Ö. 3 yüzyılda Pniks tepesi üzerinden geçirilen savunma duvarlarında ise savunma duvarının inşa edildiği malzeme olarak poros taşı kullanılmıştır. Burada dayaklar arasındaki mesafe 3.93 metre idi. Dört metrelik bir

açıklığın ancak ahşap kalaslarla örtülebileceği düşünülürse, seyirdim yerinin ahşap olması gerekmektedir. Ahşap seyirdim yerinin yararlı bir tarafı vardır. Düşman savunma duvarları üzerine çıkmayı başardığı takdirde, ilerlemesini önlemek için, çabuk sökülmede ve kolaylıkla tahrip edilebilmektedir.

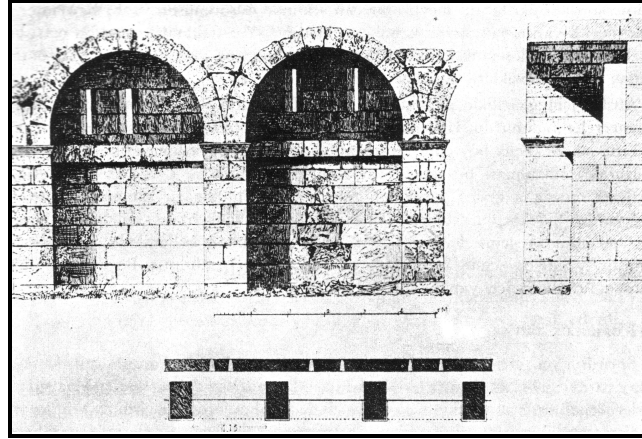
M.Ö. 3. ya da 2. yüzyılda Side'de kara savunma duvarlarının bir parçasında taş dayak kullanılmıştır. Burada dayaklar arası 3 metre kadardır. Yukarıya doğru genişleyen dayak başlıkları bu mesafeyi azalttığı için, seyirdim yeri taştan yapılmıştır (Resim 44a).

3) Seyirdim yeri savunma duvarı bedeninden çıkma şeklinde de yapılmaktadır (Resim 44b). Bu çeşit olasılıkla çok malzeme gerektirdiği ve altında yeterli bir barınak meydana getirmediği için, pek rağbet bulmamış bir tiptir. Side'de yalnız bir savunma duvarında (V no'lu duvarda) kullanılmıştır. Bu duvarın 3 metre kalınlığında, 15.80 metre uzunluğudur.

4) Seyirdim yeri kemer, ya da tonoz üzerine oturtularak da inşa edilebilmektedir (Resim 44c). Bu tipte olduğu bilinen üç örnek Rhodos, Perge ve Side savunma duvarlarıdır. Rhodos'un savunma duvarları günümüze kadar ulaşamamıştır, fakat Byzantion'lu Philo tarafından tarif edilmiş ve ölçüleri verilmiştir¹⁷⁷. Side'de kara savunma duvarlarının birinci kat seyirdim yeri, doğu kesiminde (VI no'lu savunma duvarından itibaren) derinliği 2.10 metre olan tonozlarla desteklenmekteydi. Perge'de ikinci kat tonoz üzerine oturmakta; birinci kat ise dişli tipte olup bu tonozların içinde bulunmaktaydı (Resim 45). Kemerler ve tonozlar, zemin katında, az veya çok derin, önü açık odalar ya da Orta Çağ'da kullanılan bir deyimle '*kazamatlar*' meydana getirmektedir. Bu odalar silah ve malzeme deposu olarak kullanılmakta ya da askerleri barındırma işlevinde kullanılmaktadır. Üzerine ağır mancınıklar da yerleştirilebilirdi¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Winter, 1953, 112.

¹⁷⁸ Akarca, 1998, 138.

Resim 45: Perge. Savunma Duvarları ve Tonozlu Sistem.

5) Seyirdim yeri ağaç dikmeler ve iskelelerden de yapılmaktadır. Byzantion’lu Philo’da geçen ‘*ikria*’ların ağaç dikme ya da iskeleleri ifade ettiği genellikle kabul edilmektedir¹⁷⁹. Ahşap seyirdim yeri ve ahşap iskelelerin faydası, düşmanın savunma duvarlarına tırmanmayı başarması durumunda, kalasları kaldırmanın ya da tahrip etmenin kolay olmasıdır. Bunlardan günümüze izler kalmamıştır. Atina savunma duvarlarının bir kısmında kullanıldığı, savunma duvarlarının tamirinde dair bir yazıt sayesinde bilinmektedir¹⁸⁰. Seyirdim yeri ve desteklerinin ahşap olduğu savunma duvarlarında, savunma duvarının fazla kalın olması gerekmemektedir. Kalınlık genellikle 1.00–1.25 metre arasında değişmektedir. Arkadia’da Gortis’te güneydeki küçük kalenin 1.25 metre genişlikte olan savunma duvarlarında ahşap seyirdim yeri kullanılmış olabileceği ileri sürülmüştür¹⁸¹. Dayak ve tonozlarla desteklenen savunma duvarlarında da duvar kalınlığı çok fazla olmamaktadır. Side’de bu çeşit duvarlarda kalınlık 1.75 metre kadardır.

Seyirdim yeri tek ya da iki katlı olabilmektedir. İki katlı seyirdim yeri Hellenistik Dönem savunma duvarlarında görülmektedir. En iyi örnek Side ve Perge savunma duvarlarıdır. Side’de birinci kat kemerler, ikinci kat küçük dayaklar üzerine oturmaktadır. Perge’de (Resim 45) birinci kat dişli tipte olup ikinci katı

¹⁷⁹ Winter, 1953, 113.

¹⁸⁰ Akarca, 1998, 139.

¹⁸¹ Winter, 1959, 164.

destekleyen tonozların içinden geçmektedir¹⁸². İki ya da daha fazla seyirdim yeri olan savunma duvarlarında, üst kat korkuluk duvarı hasar gördüğünde, savunmaya alt kattan devam edilmektedir. Bu tip seyirdim yerlerinin diğer bir yararı da, düşman savunma duvarlarına köprü attığında köprüyü, alt kattaki mazgal deliklerinden yakmaya olanak sağlamasıdır.

Seyirdim yerlerinin üzerleri genellikle açık olmaktadır. Fakat M.Ö. 4. yüzyıldan sonra, düşmanın yüksek kuşatma kulelerine attığı ok ve güllelere karşı askeri korumak için, seyirdim yerinin bir kısmının ya da tamamının bir çatı ile örtüldüğü düşünülmektedir. İki katlı örneklerde, birinci kat, ikinci kat ile kısmen korunmaktadır. Bunu gösteren en iyi örnek Side'nin savunma duvarlarıdır. Perge'de birinci kat tamamen tonozlar içinde bulunduğundan kapalıdır. Atina savunma duvarlarının tamirine ait M.Ö. 307–6 yıllarına ait bir yazıtta '*katastega*' yapılmasından söz edilmektedir. Bu yazıtı mimari yönden açıklayanlar bu kelimeyi, daha çok, seyirdim yerinin örtüsü olarak açıklamışlardır. Çoğunluk seyirdim yerini tamamıyla örten, iki tarafa meyilli bir çatı şeklinde düşünmüştür¹⁸³. Winter tek tarafla meyilli yarım çatı olarak kabul etmektedir¹⁸⁴. Yazıttaki tarife göre bu çatı ahşap mertekler üzerine döşenmiş kamış ve topraktan yapılacak ve korkuluk duvarı önünde bulunan kerpiç dayaklara (*stokhoi*) oturacaktır (Resim 46).

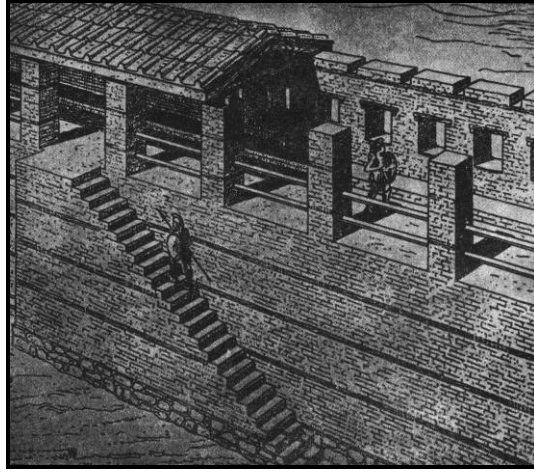
Atışlar için genellikle alt katlarda mazgal delikleri, üst katlarda mazgallar ya da pencereler bulunmaktadır. Hellenistik dönemde seyirdim yerlerinden oksibeis tipi mancınıklarla ok ve küçük boy gülle atışı yapılabilmekteydi. Seyirdim yerinin geniş tonozlar üzerine oturtulması bu nedene bağlanmaktadır. Side ve Perge'de dayakların ve tonozların meydana getirdiği her bölümde, çok defa paralel olmayan, iki mazgal deliği vardır. Side'de iki delikten birinin köşede ve küçük oluşu, bu deliğin gözetleme, öbürünün ateşleme için, iki ayrı asker tarafından kullanıldığı

¹⁸² Akarca, 1998, 139.

¹⁸³ Caskey, 1910, 298; Orlandos, 1966 res. 37.

¹⁸⁴ Winter, 1959, 176.

düşündürmektedir¹⁸⁵. Side’de zemin katında da mazgal delikleri açılmıştır. Böylece bu şehirde savunmanın üç düzeyden yapıldığını söyleyebiliriz.

Resim 46: Atina Savunma Duvarlarının Temsili Resmi (Orlandos’ göre).

Antik dönemde seyirdim yeri dış taraftan korkuluk duvarı ‘*epalkhion*’ ile korunmaktaydı. Korkuluk duvarı mazgallı ya da pencere şeklinde yapılmaktadır. Mazgallı tip daha eskidir¹⁸⁶. Mazgallar ve siperleri ‘*epalksis*’ eşit aralıklarla, kare şeklinde yapılmışlardır. Seyirdim yerinden yükseklikleri genellikle 1.40–1.50 metre kadardır. Kare şekil, Eski Doğu ülkelerinde görülmeyen bir mazgal biçimidir. Bu yüzden bu şeklin Yunanistan’a özgü olduğu tahmin edilmektedir¹⁸⁷.

Pencereli korkuluklar, mancınığın icadı ile M.Ö. 4. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan mazgal boşlukları pencere şeklini alınca, üstende bağlantı yapılmış olmakta ve korkuluk duvarı daha fazla sağlamlık kazanmaktadır. Bu yüzden korkuluk yüksekliğini 2.00–2.50 metreye çıkarmak mümkün olmuştur. Korkuluk duvarı yüksekliği artınca, koçbaşlarının yaptığı sarsıntıya karşı bu duvarların dayaklarla desteklenmesi de gerekmiştir. Bu gibi dayaklar Side, Messene, Aitolia’da Khalkis savunma duvarlarında ve Attika sınır kalelerinden Phile’de vardır. Korkuluk duvarları zayıf ve kolayca yıkılabilir olduğu için, Philo darbeleri yandan almaları

¹⁸⁵ Winter, 1959, 191.

¹⁸⁶ Akarca, 1998, 140.

¹⁸⁷ Nicholls, 1958–1959, 109–111.

için mazgalların çıkıntılı inşa edilmesini öğütlemiştir¹⁸⁸. Bu şekilde inşa edilmiş korkuluk duvarlarını günümüzde Orta Çağ kalelerinde görmek mümkündür. Antik dönem savunma duvarlarının korkuluk duvarları genellikle zamanımıza kadar gelmemiştir.

Pencereli korkuluklar, Latmos Herakleia'sı, İasos, Knidos, Samos, Side, Perge, Messene ve Aitolia'da Khalkis'te yapılmışlardır. Herakleia, Side ve Khalkis'te pencereler tahta kepenklerle kapatılmaktaydı. Kepenkleri tutturmaya ve çalışılmaya yarayan menteşe ve kanca yuvaları, pencere kenarlarında oyuklar halinde kalmıştır.

5.2.3. Savunma Duvarı Planları

Savunma duvarları düz, ya da dirsekli olabilmektedir. Byzantionlu Philo'ya göre dirsekli duvarların iki çeşidi bulunmaktadır. Bunlar; menderes şekilli ve testere şekilli plana sahip dirsekli duvarlardır (Resim 47). Menderes şeklinde dirsek yapan duvarlar; isminden de anlaşılacağı gibi, girintili çıkıntılıdır. Philo'ya göre bu tip plana sahip duvarlar daha çok düz arazide kullanılmaktadır¹⁸⁹. Girinti ve çıkıntılar dik açılı ya da dar ve geniş açılı olabilmektedir. Dura-Europos'un batı vadisi kenarında dik açı, doğu vadisinde geniş açı kullanılmıştır. Dik açılı başka örnek ise Kremna'nın güney savunma duvarı ve Side'nin kara savunma duvarlarının doğu köşesidir¹⁹⁰.

Testere ağzı duvarlarda dirsek aynı yöne bakmaktadır. Bu tip duvar Philo'ya göre¹⁹¹ ve mevcut örneklerde de görüldüğü gibi eğimli ya da engebeli arazide kullanılmaktadır. Testere ağzı duvarların en tipik örneği Peloponnesos'ta Gortis kalesi savunma duvarları ile Anadolu'da Priene savunma duvarlarıdır. Yunanistan'da testere ağzı savunma duvarları Thessalia'da Lamia'da, kuzey Ege'de

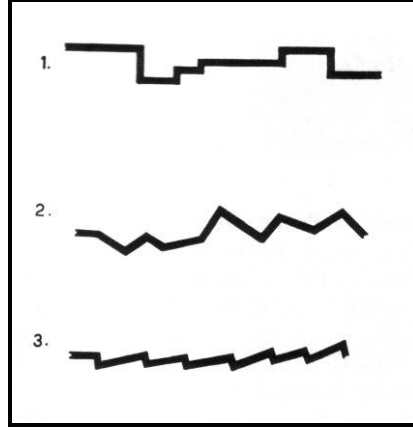
¹⁸⁸ Winter, 1953, 113.

¹⁸⁹ Winter, 1953, 113.

¹⁹⁰ Akarca, 1998, 134.

¹⁹¹ Winter, 1953, 113.

Samothrake'de, orta Yunanistan'da Abai'da, Akarnania'da Agrinion ve Palaio-Aoli'de ve Triflia'da Samikon'da kullanılmıştır. Anadolu'da Priene'den başka Erithrai, Kolophon, İasos, Milasa sayılabilir. Miletos, Ephesos ve Bergama'da testere ağzı küçük bir kesimde uygulanmıştır¹⁹².

Resim 47: Dirsekli Savunma Duvarı Çeşitleri: 1 ve 2 Menderes, 3 Testere Ağzı.

Dirsekli duvarlar hangi biçimde yapılmış olursa olsun, yandan atış yapmak imkânını sağlamaktadır. M.Ö. 4. yüzyıl ortasından sonra bu imkândan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Böylelikle kule inşasından kısıntı yapmak da mümkün olmuştur. Arazinin durumuna göre, aynı savunma duvarında, yerine göre, her çeşit dirsek kullanılmıştır.

Philo'ya göre savunma duvarları yarım daire şeklinde de olabilmektedir¹⁹³. Bu plan, savunma duvarlarının geri çekilmesi gerektiği yerlerde, söz gelişi, vadi başlarında uygulanmıştır. Yine Philo'ya göre savunma duvarları çift olarak da inşa edilebilirdi¹⁹⁴. Çift savunma duvarı, Sirakusai'da Eurialos hisarında ve Selinus'ta akropolisin kuzey tarafında dar bir alanın savunulması için kullanılmıştır¹⁹⁵.

¹⁹² Akarca, 1998, 134.

¹⁹³ Winter, 1953, 114.

¹⁹⁴ Winter, 1953, 114.

¹⁹⁵ Akarca, 1998, 134.

6. SAVUNMA DUVARI KULELERİ VE ÖZELLİKLERİ

Savunma duvarları yer yer kulelerle güçlendirilmiştir. Kuleler, savunma ihtiyaçlarına göre büyük ölçüde değişen aralıklarla komuta noktalarına yerleştirilmiştir. Kuleler, bazen duvarın içine örülür, bunlar çoğunlukla daha kütseldir ve üstün bir taş işçiliğine sahiptirler. Bazen de duvardan bağımsız olarak inşa edilirler. Kuleler savunmanın toplandığı merkezlerdir ve saldırıya geçen düşman üzerine yoğun atış ve yandan atış kulelerden yapılmaktadır. Kulelerin yerini ve sayısını arazinin durumu, yani topografyası belirlemektedir.

Savunma duvarlarında kulelere, kapıları ve savunma duvarlarını güçlendirmek için başvurulmaktadır. Kapılarda kuleler, arazini durumuna göre, kapının bir ya da iki yanına inşa edilirdi. Çift kule ile korunan anıtsal kapılarda girişin sağındaki kule, bazen, saldıran düşmanın kalkansız yanını atış altına almak için, ileriye çıkarılmış olabilirdi; Peiraeios'da Asti kapısı, Atina'da Kerameikos'ta Dipylon, batı Trakya'da Phlippoi'de C kapısı ve İsaura'da akropolis bu tarzdadır¹⁹⁶.

Savunma duvarlarında kuleler hem stratejik hem de zayıf noktalara inşa edilmekteydi. Düz araziden geçen savunma duvarlarını güçlendirmek için, aşağı yukarı aynı aralıklarla kuleler dikilmiştir. Mantinea, Dura-Europos, Ptolemais, Perge ve Side'de kuleler bu tarzda yapılmışlardır. Tepelerden geçen savunma duvarlarında hâkim noktalar kulelerle güçlendirilmiştir. Tepe ya da dağ şehirlerinde saldırıya açık taraflar kuleli, savunması daha kolay olan taraflarda ise savunma duvarları dirsekli yapılmışlardır. Örnekleri arasında Theangela, Minds, Milasa ve Yunanistan'da Eleutherai yer almaktadır. Genellikle deniz ile kara savunma duvarlarının birleştiği noktaya güçlü kuleler oturtulmaktadır. Limanı korumak için limana hâkim noktalara da kuleler inşa edilmiştir; Ephesos'da limanın güneyinde küçük bir tepe üzerindeki 'Aziz Paulosun Zindanı' denen kuleyi buna örnek gösterebiliriz.

---

¹⁹⁶ Akarca, 1998, 148.

Bazı şehirlerde kuleler savunma duvarının iç tarafına inşa edilebilmekteydi. Bu gibi iç kuleler arazinin durumu nedeniyle kulelere daha az yer verildiği hallerde, daha çok barınak ve depo olmak üzere yapılmış olmalıdırlar¹⁹⁷. İç kuleleri Neandreaia'da, testere ağzı dirsekli savunma duvarları olan Priene'de ve doğu tarafı doldurularak şevli yüksek bir duvarla desteklenen Selinus akropolisinde görmekteyiz. İç kulelerin savaş halinde, savunma duvarlarından üstünlükleri, sadece daha yüksekten atış imkânı sağlamalarıdır.

6.1. Planları

Kule planları; kare, dikdörtgen, yuvarlak ya da çok köşeli olarak karşımıza çıkmaktadır. En çok dört köşeli plan kullanılmıştır. Yuvarlak kuleler M.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sicilya'da Megara Hyblia ve Leontinoi, Boiotia'da Halai'da yuvarlak kuleler bu yüzyıla tarihlenmektedir¹⁹⁸. Yuvarlak kule inşası, taşların yuvarlak olarak yontulmasını gerekli kıldığından, daha zahmetli ve pahalıdır¹⁹⁹. Yuvarlak kulelerin üstünlüğü darbelere dayanıklı olması, hiç köşe yapmaması ve yaylım atışına imkân vermesidir. Bu yüzden yuvarlak kuleler en çok köşelerde inşa edilmişlerdir. Phile, Gortis, Megara Hyblia, Selinus, Paestum, Side ve Kirenaika'da Apollonia'da yuvarlak planlı kuleler karşımıza çıkmaktadır. Yuvarlak kuleler şehir kapılarının korunmasında da kullanılmıştır. Atina'da Peiraeios kapısı, Peiraeios'da Aitoneia kapısı, Mantinea kapılarından bazıları, Stymphlos, Korinth'te İsthmos kapısı, Megara Hyblia ve Perge kapısı yuvarlak çift kule ile korunmaktaydı. Knidos'ta limanı ağzında karşılıklı iki yuvarlak kule vardı. Kuleleri baştanbaşa yuvarlak olan tek şehir Arkadia'da Kleitordur²⁰⁰. Yuvarlak plan yarım daire, üç çeyrek daire, ya da tam daire olabilmektedir. İasos kara savunma duvarlarında ve Assos'ta U-şekilli plan kullanılmıştır. Güney İtalya'da Hipponion'da yarım daire şekilli kuleler kare kaide üzerine oturtulmuştur²⁰¹.

¹⁹⁷ Akarca, 1998, 148.

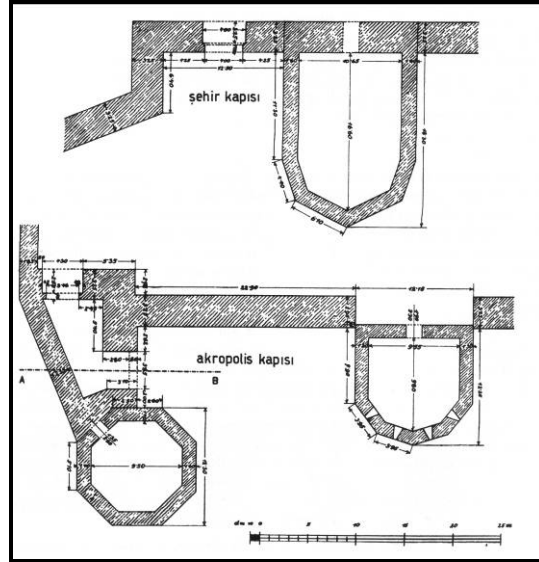
¹⁹⁸ Akarca, 1998, 141.

¹⁹⁹ Corinth III, 2. 52 res. 42.

²⁰⁰ Ppadreou, 1920, 120, res. 113.

²⁰¹ Marsden, 1968, 154, şek. 3.

Dörtköşe ve yuvarlak kulelerden çok daha az olmakla beraber, beş, altı ve sekiz köşeli kulelerde yapılmıştır. Mantinea, Miletos, Alabanda, Dura-Europos, İsaura (Resim 48) ve Nisiros'ta örnekleri vardır.

Resim 48: İsaura. Şehir Kapısında ve Akropolis Kapısında Çok Köşeli Kuleler.

Çok köşeli kuleler, dört köşeli kulelerin sakıncalı keskin köşelerini ortadan kaldırmakta ve inşasının da yuvarlak kuleler kadar masraflı olmasını engellemektedir²⁰². Bu yüzden daha sonraki tarihlerde çok köşeli kuleler kullanılmıştır. Bu şekil kulelerde, kule bedenine güller dik açıdan çarpmayacağı için, darbelerin etkisi azaltılmış olmaktadır. Philo bu yüzden, düşmana kulelerin çıkıntılı yanlarının verilmesini öğütlemiştir²⁰³. Beş köşeli kule Miletos, Alabanda, Dura-Europos ve Paestum'da kullanılmıştır. Bu plandaki kulelerden ancak yanlara atış yapılmaktadır. Kulenin tam önüne gelen alanın atış kapsamı dışında kalacağından, bu planın cepheden saldırıya açık olmayan arazi durumlarında tercih edilmiş olabileceği düşünülmektedir²⁰⁴. Beş köşeli kulelerin başka bir sakıncası iki yanlardan birden atışa imkân vermemesidir. Çünkü ön taraftaki dar üçgen alan karşılıklı iki mancınık yerleştirmeye ve çalıştırmaya yeterli değildir. Altı köşeli

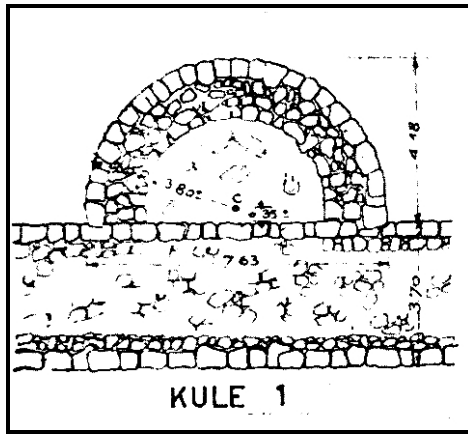
²⁰² Akarca, 1998, 143.

²⁰³ Winter, 1953, 114.

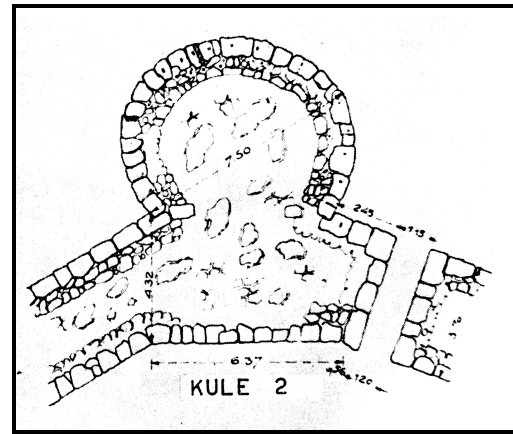
²⁰⁴ Marsden, 1968, 148–150.

kuleleri Phio kapılar için uygun bulmuştur²⁰⁵. Bu şekil kuleler kare kulelerin dış köşelerinin kesilmesi ile meydana gelmiştir. Böylece kulenin daha fazla yüzüne pencere açmak ve pencere gerilerine mancınık yerleştirmek mümkün olabilmektedir.

Kuleler, savunma duvarları ile bağları bakımından iki tarzda inşa edilmiştir. Bu iki tarz; savunma duvarlarına bağlanmadan ve savunma duvarını keserek inşa edilen kulelerdir. Birinci şekilde, kule savunma duvarına yamanmıştır; Arkadia'da Gortis kalesinde olduğu gibi (Resim 49). Kulenin savunma duvarına bağlanmadan inşa edilmesinin faydası, düşman kulede hasar yaptığı takdirde, savunma duvarı arkada sağlam halde kalmakta ve savunma duvarında gedik açılmamış olmaktadır. Savunma duvarını kesen kuleler (Resim 50) yıkıldıklarında, kulenin içi, yıkıntı ile dolmakta ve içeriye geçit tıkanmış olmaktadır. Bu tip kuleler Hellenistik dönemde inşa edilmiştir²⁰⁶. Bazen aynı savunma duvarında her iki tipe de rastlanmaktadır. M.Ö. 3. yüzyılda kurulan Kirenaika'daki Ptolemis'te kulelerin çoğu ikinci tipte olmakla beraber, bağlantısız olanları da bulunmaktaydı²⁰⁷.

Resim 49: Gortis Kalesi.
Savunma Duvarına Yamanan Kule Planı.

Resim 50: Gortis Kalesi. Savunma
Duvarını Kesin Kule Planı.

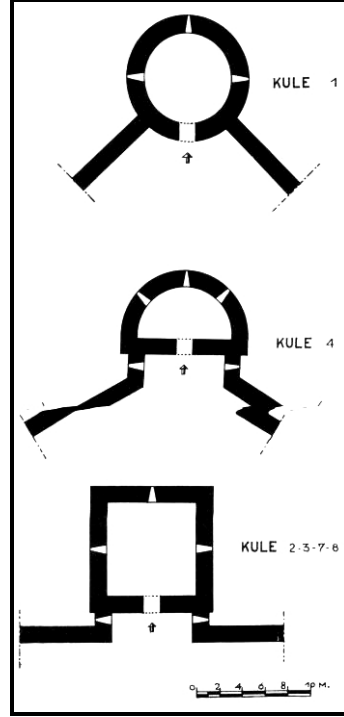
Savunma duvarlarını keserek inşa edilen kulelerin, savunma duvarı yüzünden çıkıntısı yalnız dış taraftan olabilmekte; ya da iç yüzde de çıkıntı yapacak şekilde olabilmektedir. İç taraftaki çıkıntı daima daha azdır. Birinci tip için Side (Resim 51)

²⁰⁵ Winter, 1953, 115.

²⁰⁶ Akarca, 1998, 147.

²⁰⁷ Akarca, 1998, 147.

ve Gortis’de küçük kalenin kulelerini örnek olarak gösterebiliriz. İkinci tip için Perge, Attika’da Eleutherai ve Dura-Europos savunma duvarlarını sayabiliriz.

Resim 51: Side. Savunma Duvarını Keserek İnşa Edilmiş Kuleler.

Kulelerin duvarları kestiği savunma duvarlarında, seyirdim yerleri arasındaki dolaysız bağlantı ancak kuleler içinden geçilerek sağlanmaktadır.

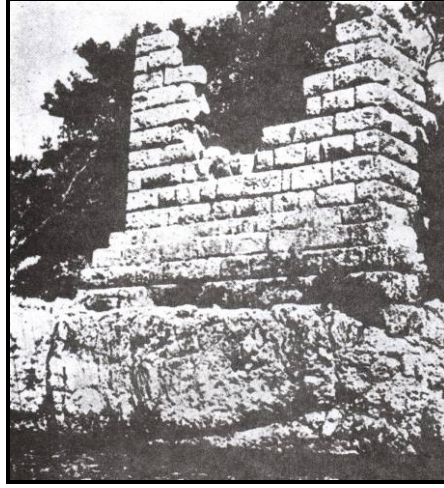
M.Ö. 4. yüzyıldan sonra kulelerin boyu yükselince, sağlamlık vermek için, alt kısımları daha geniş inşa edilmeye başlanmıştır. Kuleler kaideler üzerine oturuyormuş gibi bir izlenim vermektedirler. Bu kaideler şevli, ya da kademeli olabilmektedir. Peloponnesos’ta Triphilia’da Samikon kalesinde bir kule, şevli bir destek duvarı üzerinde yükselmektedir²⁰⁸. Karia’da İasos’ta ada savunma duvarlarında şevli yüksek bir kaide üzerinde inşa edilmiş bir kule bulunmaktaydı²⁰⁹. Yine Karia’da Kedreai’da deniz kıyısında kayalara oturtulmuş büyük bir kule (Resim 52) dört kademeli bir kaide üzerinde kurulmuştur²¹⁰. Eleusis’te M.Ö. 5.

²⁰⁸ Bisbee, 1937, 536, res. 17.

²⁰⁹ Levi, 1961–1962, 544, res. 61.

²¹⁰ Anadolu, 1965, 246 vd., res. 11–14.

yüzyıla tarihlenen bir yuvarlak kulenin kaidesi yukarıya doğru daralan dört taş dizisinden meydana gelmiştir²¹¹. Perge kulelerinin yerine göre alçak, yerine göre yüksek kaideleri bulunmaktadır²¹².

Resim 52: Kedreia. Kaideli Kule, Atkılı Örgü.

6.2. Gelişmi

En eski savunma duvarlarında fazla sayıda kule bulunmamaktadır. Sadece kapının bir yanı bir kule ile korunmuştur. Bu tip savunma duvarları için örnek Eski İzmir savunma duvarlarıdır. İlk kuleler küçüktür ve savunma duvarlarını da pek aşmamaktadır. Bu ilkel kuleler, seyirdim yerinden daha geniş bir alandan yoğun savunma yapma imkânını vermektedir²¹³. Daha sonra, savunma duvarı boyunu aşan, tek katlı ve mazgal delikli kuleler yapılmıştır. M.Ö. 6. yüzyılın sonu ile M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen Thasos savunma duvarlarında kulelere yer verilmemiştir. Fakat M.Ö. 6. yüzyıldan sonra, yandan atış yapmak için, kulelerin önemli bir konumda olduğunu söyleyebiliriz²¹⁴.

²¹¹ Martin, 1965, lev. LII, 1.

²¹² Akarca, 1998, 148.

²¹³ Akarca, 1998, 144.

²¹⁴ Akarca, 1998, 144.

M.Ö. 4. yüzyıl başlarında mancının icadı, kule inşasını etkilemekte gecikmemiştir. Bu yüzden Marsden, mancınık öncesi ve mancınık kuleleri olmak üzere kuleleri, iki büyük kümeye ayırmıştır²¹⁵. İskender ve sonrasında halefleri zamanında kuşatma silahları daha da gelişmiştir. 20–25 kilogram ağırlığındaki bir gülleyi 175 metre ileriye atabilen mancınıklar yapılmış; savunma duvarlarından daha yüksek, hareket eden, ahşap kuleler geliştirilmiştir. Saldırı silahlarındaki bu ilerlemeye, kule inşasının da ayak uydurması gerekmiştir. Daha sağlam ve yüksek kulelerin yapılmasına sebep olmuştur. Kule katları üçe ve dörde çıkmış, kule boyları 14–15 metreyi bulmuştur²¹⁶. Bu gibi çok katlı kuleleri, Sicilya’da Selinus’ta ve Sirakusai’de Eurialos hisarında, İtalya’da Paestum ve Pompei’de, Anadolu’da Assos, Perge, Side ve İsaure’da, Yunanistan’da Aigosthena’da bulabilmekteyiz.

Kule katları ahşaptan yapılmıştır. Taban kirişleri kule bedenini, genellikle yan duvarlarında bırakılan delikler içine yerleştirilir ya da duvardan çıkıntı yapan bir diş üzerine oturtulabilmektedir. Kiriş yuvalarının yan duvarlarda olmasının yararının Philo’dan öğrenmekteyiz²¹⁷. Buna göre düşmana bakan cephe duvarı hasara uğradığında çatı ve taban birlikte yıkılmamakta, hasar gören duvar yeniden örülebilmekteydi. Kiriş yuvaları olan kulelere örnek olarak Aigosthena ve Latmos Herakleia’sını gösterebiliriz. Aigosthena’da katlara daha fazla sağlamlık vermek için kulelerin ortasına büyük bir düver atılmış, bunun üzerine, karşılıklı iki duvara biraz daha küçük sekiz kiriş yerleştirilmiştir²¹⁸. Latmos Herakleia’sında da yan duvarlardaki deliklere yerleştirilen kirişlerin üzerinde, başları cephe ve arka duvarlardaki küçük yuvalara giren ince kirişler bulunmaktaydı (Resim53). Messene kulelerinde döşeme tahtalarının oturması için, kiriş yuvaları üzerinde, bütün kule içini çeviren bir diş bırakılmıştır. Her iki şekilde de, kirişlere binen ağırlık hafiflemiş olmaktadır.

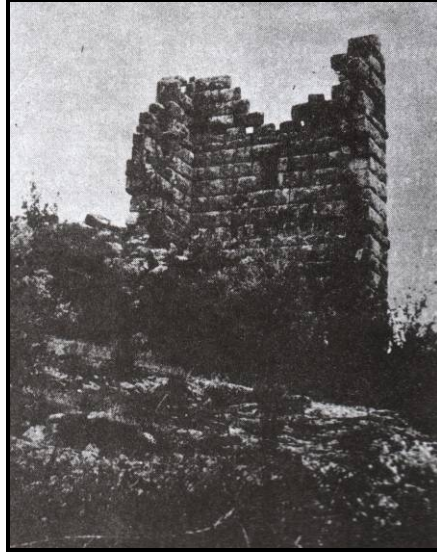
---

²¹⁵ Marsden, 1968, 156.

²¹⁶ Akarca, 1998, 144.

²¹⁷ Winter, 1953, 115.

²¹⁸ Akarca, 1998, 144.

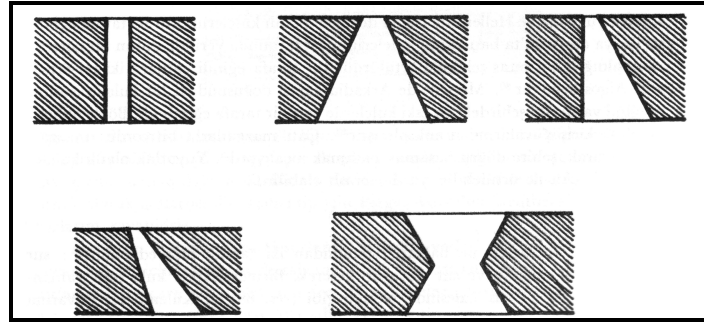
Resim 53: Latmos Herakleia'sı. Bir Kulenin İçi.

Üst katların yüksekliği her zaman alt katlardan az olmuştur. Katlar arasında bağlantı ahşap iç merdivenlerle sağlanmaktadır. Katları taşımak için kule içine bölme duvarları çekilebilmektedir. M.Ö. 6. yüzyıl sonunda Larisa-Buruncuk'ta, M.Ö. 4. yüzyılda Theangela hisarında, Hellenistik dönemde Dura-Europos, Megara Hyblia ve Selinus akropolisinde bölmeli kuleler bulunmaktaydı. Kuleler, üzerlerine çok ağır mancınıklar yerleştirildiği bazı durumlarda, ağırlığı taşıyabilmeleri için, dolgulu olarak inşa edilmektedir. Sirakusai'da Eurialos hisarında, yan yana dizilmiş 15 metre yüksekliği olan beş kule tamamıyla dolgulu olarak örülmüştür. Yalnız mancınık taşımak için değil, arazinin gerektirdiği hallerde, kuleler seyirdim yerine kadar dolgulu olabilmekteydi; Arkadia'da Gortis'te böyle kuleler bulunmaktaydı. Bu kulelerden bir ya da iki yan kapı ile seyirdim yerine geçit verilmektedir.

Çok katlı kulelerin zemin katları kuleye sağlamlık vermek içinde toprak ve taşla doldurulmuştur. Doldurulmadığı zamanda depo olarak kullanılırdı. Bu tip kulelerde, zemin katında, şehir ya da kale içine açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu katlarda mazgal deliği bulunmamaktadır. Bu tarz kuleler ışığı kapıdan almaktaydılar²¹⁹.

²¹⁹ Akarca, 1998, 145.

Mazgal delikleri seyirdim yeri düzeyindeki ilk katlara açılmaktadır. Buralardan genellikle ok ve sapan atışı yapılmaktadır. Mazgal delikleri, her bir yana atış yapabilmek için, genellikle içten (V) şeklinde kesilirdi; böylelikle 45 derecelik bir atış alanları bulunmaktadır. Gözetleme ve kule içini de aydınlatmaya yarayan bu delikler düz ya da bir tarafa bakar şekilde de kesilmiş olabilmektedir (Resim 54). Ortalama 10–12 cm genişliğinde, 1.00–1.10 metre yüksekliğe sahiptiler. Üst tarafları bir yapı taşı ile kapatılmaktadır. (V) şekilli mazgal delikleri için, Yunanistan’da sağlam durumda olan Eleutherai ve Mesense savunma duvarları çok iyi iki örnektir. Diğer tarz örnekleri Dura-Europos ve Miletos savunma duvarlarında görebilmekteyiz.

Resim 54: Gözetleme ve Mazgal Deliği Çeşitleri.

Kuleler eğimli arazide inşa edildikleri hallerde, zemin katlarda gülle atışı için pencereler açılmaktadır. İasos ve İsaura’da böyle zemin katta açılmış pencereler bulunmaktadır. Mancınıkları alt katlara yerleştirmenin yararlarından Philo bahsetmiştir²²⁰. Buna göre, üst katlardaki mancınıkları yeterince eğerek kule dibini dövmek mümkün olmamaktadır, eğer mancınıklar alt katlara yerleştirilirse atış alanının dışında hiçbir nokta kalmamış oluyordu. Mancınık için açılmış en eski pencereleri Marsden, Messene’de Arkadia kapısı batısındaki kulelerde ve Aitolia’da Khalkis’te tespit etmiştir²²¹. Bunlar 30 cm genişliğinde, üst tarafları sivri, (V) şekilli mazgal delikleri idi.

²²⁰ Winter, 1953, 115.

²²¹ Marsden, 1968, 163.

M.Ö. 4. yüzyılda ve Hellenistik dönemde dörtgen planlı kulelerin üstü iki tarafa eğimli bir çatı ile ya da Assos'da batı kapısı kulelerinin üst tarafında yerinde duran bir çörtenden anlaşıldığı üzere, teras şeklinde örtülmüştür. İki tarafa eğimli çatılara iki iyi örnek Perge ve Aigosthena'dır²²². Messene'de Arkadia kapısı doğusundaki bir kulede çatının az eğimi vardı. Bu şehirdeki en eski kulelerde çatı bir tarafa eğimli idi. Böyle olduğu duvardaki giriş yuvalarından anlaşılmaktadır²²³. Çatı mazgallarla bitmekte, mazgallar eğime uyarak, şehre doğru basamak basamak alçalmaktaydı. Yuvarlak planlı kuleler koni şekilli bir çatı ile ya da bir teras ile örtülebilmekteydi.

7. SAVUNMA DUVARI KAPI TIPLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Kapı en basit şekli ile savunma duvarına açılmış bir geçittir. Kapıyı gizlemek için, bazen kapı geçidi, savunma duvarını eğimli olarak kesmektedir. Thasos'ta Silen kapısı, Prene'de doğu kapısı, Miletos'ta güneydoğu kapısı ile Samikon kalesinde bazı küçük kapılar bu şekilde yapılmıştır²²⁴.

Kapı planlanmasında başlıca problem kapının korunmasını sağlamaktır. Uygulanan planda rol oynayan etken topografyadır. Kapı, topografyanın gerektirdiği şekilde kulelerden ya da savunma duvarlarından korunmaktadır. Kapılar tek, ya da çift kule ile korunmaktadır. Kapının savunulması savunma duvarlarından yapılıyorsa, duvarlar şu şekilde planlanmıştır;

1) Savunma duvarları kapının bir yanında ya da iki yanında dirsek yapmaktadır,

²²² Lawrence, 1957, lev. 127.

²²³ Marsden, 1968, 156 şek. 4.

²²⁴ Akarca, 1998, 149.

2) Kapı yayvan bir (V) şeklinde, birbirine kavuşan savunma duvarlarının ucunda yer almaktadır.

3) Kapı, birbirini aşacak şekilde birbiri üzerine bindiren savunma duvarları arasına yerleşmektedir.

7.1. Kapıların Yapı Özellikleri

Kapılar, sur çizgisiyle ara sıra girinti ve çakışma yoluyla dik açı yaparak yerleştirilmektedir. Tasarılarında gereksiz bezeme bulunmamakta ve bunlar basit olarak yapılmaktadır. Önemli kapıların yanında kuleler bulunmaktadır. Kimi kez, aralarında yuvarlak ya da dikdörtgen küçük bir avlu bulunan birer iç ve dış kapı da bulunabilmektedir. Bu şekildeki tasarıların en önemli amacı, saldıranların dış kapıyı yardıkları zaman kentin içine girmemelerini ve özellikle kolay yıpranmalarını sağlamaktır. Hellenistik dönemde kemerli kapılar kullanılmaya başlanmıştır. Doğallıkla kent kapıları belirli bir saygınlığı sahiptirler. Kimi kez içlerinde adak nişleri, dahası küçük gömütler bulunmaktadır.

Kapıların üzeri söğge (*linteau*), yalancı kemer ya da gerçek kemerle kapatılmıştır. Genellikle kapının dış yüzü söğeli, iç yüzü tonozlu olmaktadır. Büyük kapılarda geçit hayli derindir. Side'nin çift gözlü doğu kapısı hemen hemen 9 metre., Dura-Europos'un ana kapısı 22.58 metre genişliğindeydi.

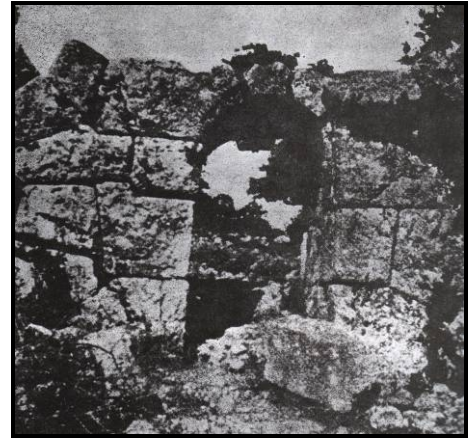
Yalancı kemer genel bir yükseklikten sonra taşların birbirine doğru taşırılarak örülmesi ile oluşan bir kemer çeşididir. Çok defa örgü, açıklığın tek bir taşla kapatılabileceği noktada kesilmektedir. Kapı derinliği, kapak taşlarını yan yana dizerek kapatılırdı. Kemer iki büyük taşın iç taraflarının kavisli olarak yontulması ile de oluşabilmektedir. Bu çeşit kapı örneklerini (Resim 55) M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda kuzeybatı Yunanistan'da görmekteyiz²²⁵. Bir ya da fazla taş dizisinden meydana gelen yalancı kemer örnekleri Anadolu'da Assos kapılarında, Ephesos'ta bir kule

²²⁵ Lawrence, 1957, Lev. 115.

kapısında²²⁶, Karia'da Bargilia'da Bozkale'nin ana kapısında, Theangela'da dört kuleli hisarın kapısında görülebilir. Bu kemer örneklerinin Yunanistan'da pek çok örneği günümüze kadar ulaşabilmiştir. Oiniadai'de böyle bir kemerli kapı bulunmaktadır (Resim 56).

Resim 55: Palaio-Manina. Yalancı Kemer

Resim 56: Oiniadai. Kemerli Kapı.

Gerçek kemer, Oiniadai (3 ve 7 no'lu kapılar), Samothrake, Assos, Priene, Keramos, Perge, Side, Silyon, İsaura ve Dora-Europos'ta görülmektedir. Bu şehirlerde gerçek kemer ana kapılarda da, ikinci derecedeki kapılarda da kullanılmıştır²²⁷.

Kapı açıklığı kapının büyüklüğüne göre, tek ya da çift kanatla kapatılmaktadır. Kanatlar ahşaptan yapılmakta ve arkadan kalaslarla sürgülenmektedir. Kalasın bir başı yandaki kapılarda, duvar içinde bırakılmış yatağa sürülmektedir. Kuleli kapılarda kulenin içine itilmekteydi. Bazı kapılarda, sürgü yuvaları günümüze kadar gelmiştir. Miletos ve Dura-Europos'da bu şekilde sürgüleri görebilmekteyiz²²⁸. Kanatların dış yüzleri, yangına ve koç başlarına karşı, Orta çağlarda olduğu gibi, antik dönemde de demirle kapatılmaktadır²²⁹. Assos'ta eşikte kanatların üzerinde döndüğü mil yuvaları meydana çıkmıştır.

²²⁶ Lawrence, 1957, Lev. 116.

²²⁷ Akarca, 1998, 172.

²²⁸ Winter, 1966, 134-137.

²²⁹ Akarca, 1998, 172.

Kapılar, tek, çift ya da üç gözlü olarak inşa edilmişlerdir. Çoğunluk olarak tek gözlü kapılar yapılmıştır. Çift gözlü kapılara ‘dipilon’, üç gözlü olanlara ‘tripilon’ denilmektedir. Çift gözlü kapılar eşit iki geçitten oluşmaktadır. Üç gözlü olanların orta gözleri geniş, yan gözleri daha dardır. Çift gözlü kapılara örnek olarak Atina Kerameikos’taki Dipylon ile Side’nin doğu kapısını verebiliriz. Gömülü bulunduğu kumladan temizlenen Side kapısı sağlam durumda günümüze ulaşabilmiştir. Bu kapı, ikisi büyük, biri küçük üç tonozdan meydana gelmiştir. Ortadaki tonoz 3.05 metre genişliği ile yan tonozların yarısından daha küçük bir ölçüye sahiptir. Tamamıyla sağır olup yan tonozların itişini karşılamak için yapılmıştır²³⁰.

Üç gözlü kapılara iyi bir örnek Philippi’deki (U) planlı batı kapısıdır. Sirakusai’da Epipolai kapısının ilk şekli de üç gözlüdür. Daha sonra bir geçit ile bu kapı iki gözlüye indirilmiştir. Antik kaynaklardan bilindiği gibi²³¹ Halikarnassos’ta M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında üç gözlü bir kapı bulunmaktaydı. Şehir 334 yılında İskender tarafından kuşatıldığında, İskenderin generallerinden Ptolemaios şehre bu kapıdan saldırmıştır. Bu kağı şehrin batısındaki Mindos kapısı olarak teşhis edilmek istenmiştir²³².

7.2. Tipleri

Kullanışlarına göre kapılar üç çeşide ayrılmaktadır:

1) Şehre ulaşan yolların sonundaki büyük kapılar. Bunlar şehrin ana kapıları olup tekerlekli araçların geçebileceği genişlikte yapılmışlardır. Bu genişlik, çok defa, 3–4 metre kadardır. Bununla birlikte daha geniş olanları da bulunmaktadır.

²³⁰ Akarca, 1998, 173.

²³¹ Arrianos, I 22.

²³² Akarca, 1998, 173.

Mantineia'daki B kapısı 4.40 metre, D kapısı 5.00 metre idi. Side'nin yeni keşfedilen çift gözlü kapısı 6.75 metre kadardır²³³.

2) Kırlara ve kır yollarına açılan kapılar. Bu kapıların özellikle askeri değeri bulunmaktadır. Şehir kuşatıldığı zaman, düşman üzerine ani saldırılar yapmak üzere yapılmışlardır. Genişlikleri yaklaşık olarak 1 metre kadardır. Yunanistan'ın kuzeybatı bölgesinde, geniş alanları çeviren savunma duvarlarında yer yer açılmış olan kapılar askeri olmaktan çok, şehrin köylerle bağlantısını sağlamak için yapılmışlardır²³⁴. Bu kapılar, savaş tehlikesinde köylerde ve kırlarda yaşayan halkın malları ve hayvanları ile savunma duvarlarının içine kolayca sığınmasına imkân vermektedir.

3) Diateikhisma duvarlarında, şehrin bölümleri arasında geçidi sağlamak için açılan kapılar. Assos'ta bu tip bir kapı 2.05 metrelik bir genişliğe sahiptir²³⁵.

7.2.1. Ana Kapılar

Savunma duvarlarında dışarıyı çıkışı sağlamak için kapılar bulunmaktadır. Bu kapılar çeşitli tiplerde ve topografya gereği savunma duvarlarının uygun yerlerine inşa edilmişlerdir. Savunma duvarlarındaki esas kapılara yani duvarlardan dışarıya çıkışı sağlayan kapılara ana kapı adı verilmektedir. Bunlar savunma duvarlarındaki büyük kapılardır. Ana kapılar planları bakımından iki tipe ayrılmaktadırlar.

---

²³³ Akarca, 1998, 151.

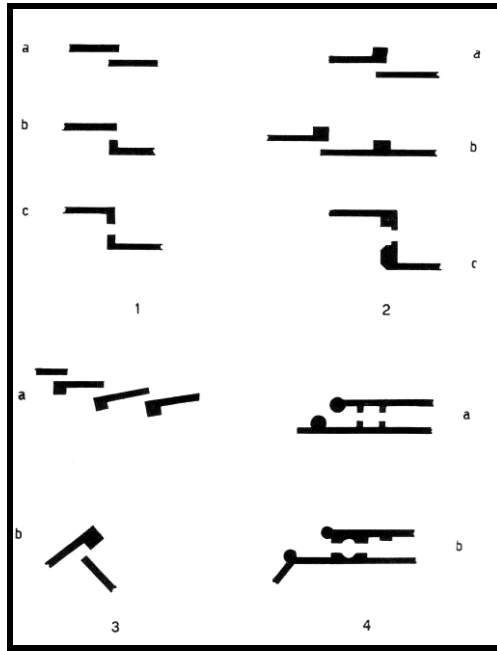
²³⁴ Akarca, 1998, 151.

²³⁵ Akarca, 1998, 151.

7.2.1.1. Bindirmeli Tip

Ana kapılarda karşımıza çıkan birinci tip, savunma duvarlarının birbirini aşarcasına kavuşturulması ile meydana getirilen kapılardır (Resim 57). Antik dönemde en eski savunma duvarı kapıları bu tipte yapılmışlardır. Bu tip, Miken savunma duvarlarında görülen bir kapı şekli olup, daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir²³⁶. Bu tip kapıların savunması genellikle, Miken savunma duvarlarında olduğu gibi, tek bir kuleden yapılmaktaydı. Bu kule, kapıya saldıracak düşmanın sağ yanına gelecek şekilde dış taraftaki savunma duvarının ucunda bulunmaktadır. En eski örnekler arasında Eski İzmir'i ve Neandrea'nın güneybatı kapısını sayabiliriz.

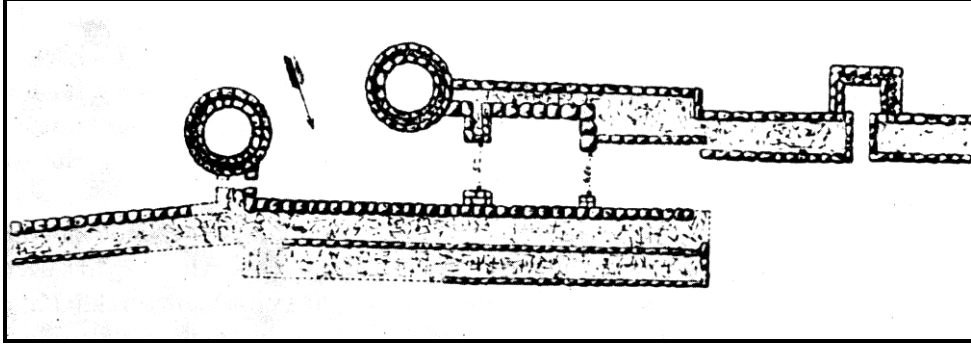

Resim 57: Bindirmeli kapı çeşitleri 1) kulesiz 2) kuleli
3) Kapının kule ile gizlenmesi 4) avlulu

Bu tipin en gelişmiş ve avlulu örnekleri M.Ö. 4. yüzyılda Peloponnesos'ta Mantinea (Resim 58) ve Stimplos'ta (Resim 59) yapılmıştır. Savunma duvarları bu şehirlerde bir koridor meydana getirecek şekilde uzanmıştır. Dış taraftaki savunma duvarının ucundaki kuleden başka, karşı savunma duvarı bedeninde ikinci

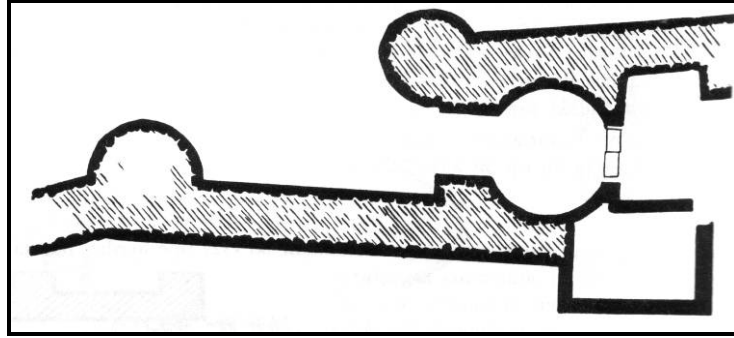
²³⁶ Akarca, 1998, 151.

bir kule ilave edilmiştir. Böylece, bir taraftan geçidi uzatmakla, diğer taraftan kule sayısını ikiye çıkarmakla savunma güçlenmiştir.

Resim 58: Mantinea. Bindirmeli Tipte Şehir Kapısı.

Bindirmeli kapı tipi çok defa kulesiz olarak, antik dönemin sonlarına kadar kullanılmıştır. Assos'un doğu savunma duvarlarındaki 7 no'lu kapı, batı savunma duvarlarındaki 2 no'lu kapı bu tipte yapılmıştır²³⁷.

Resim 59: Stympholos. Şehir Kapısı.

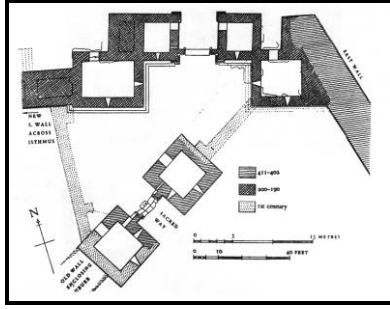
7.2.1.2. İki Kuleli Tip

Bu tip kapılar iki kuleli anıtsal kapılardır. Bu tipin kökeni Mısır ve Yakın Doğu'dadır²³⁸. Ana kapılarda bindirmeli tipten daha fazla kullanılmıştır. Kapı,

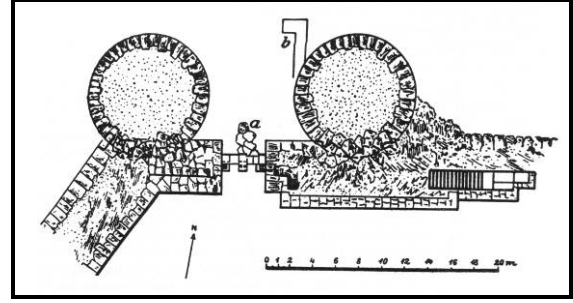
²³⁷ Akarca, 1998, 152.

²³⁸ Akarca, 1998, 153.

savunma duvarlarından ileriye doğru çıkıntı yapan eşit iki kulenin arasında yer almaktadır (Resim 60–61).

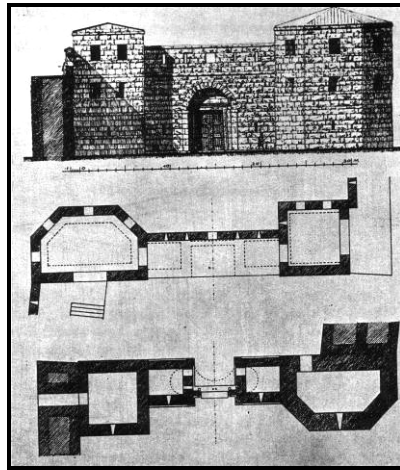

Resim 60: Miletos'ta Kutsal Kapı.

Resim 61: Pire. İki Kuleli Şehir Kapısı.

Miletos'un 'Arslanlı Kapı' adı verilen güneydoğu kapısı bindirmeli tip ile iki kuleli tipi birleştirmiştir. Bindirmeli olarak planlanmış, fakat iki köşesine birer kule inşa edilmiştir; iç köşedeki kule kare planlı, dıştaki beş köşeli plana sahiptir (Resim 62).

Resim 62: Miletos. Arslanlı Kapı.

Normal kapılardan ayrılan iki kuleli kapılarda yapılmıştır. Attika'da Rhamnus'ta M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarlarının ana kapısında eşit olmayan, yamuk duruşlu iki kule kullanılmıştır. Priene'nin doğu kapısının yamuk biçimli iki iç kulesi vardı. Bu kapı daha çok, kapı içi savunması için planlanmıştır. Kapı,

savunma duvarlarını eğimli olarak kesmekteydi. İç kuleler aynı yönleme uydurulmuştur. Bu yüzden şekilleri dikdörtgen değildir.

7.2.1.3. Alt Geçitli Kuleli Kapılar

Bu tip daha az kullanılmış bir kapı çeşididir. Bunlar, kapı açıklığı üzerine inşa edilen tek kuleli kapılardır. Bu kapıların biri kulenin dış yüzünde, biri iç yüzünde olmak üzere karşılıklı çift geçitleri bulunmaktadır. Silyon'da aşağı şehrin batı kapısı bu tipin bugüne sağlam bir durumda gelebilmiş tek temsilcisidir²³⁹. Lebedos'da yarımadanın güneydoğusundaki deniz kapısı da bu tipte yapılmıştır. Burada dış geçit bindirmeli olarak ayrı bir özellik göstermektedir. Bu kapılar Hellenistik döneme aittir. M.Ö. 4. yüzyılda Atina'da ve Thasos'ta daha iyi korunmak amacı ile savunma duvarlarındaki bazı kapıların önüne kuleler eklenmiştir. Atina'da Peiraeios kapısı, Thasos'ta Zeus ve Hera kapıları da bu şekildedir.

7.2.1.4. Avlulu Kapılar

M.Ö. 4 yüzyılın başlarından itibaren, genellikle, büyük şehir kapıları bir meydan ya da bir avlu gerisine alınmıştır. Böylelikle, avlu şehir girişine anıtsal bir görünüm vermekte ve düşman avluya girdiği takdirde, onu avlunun dar alanı içine sıkıştırarak imha etme olanağı sağlanmaktadır. Kapılar genellikle tek avlulu idi; fakat arka arkaya iki ve üç avludan meydana gelenleri de bulunmaktadır. Avlu sayısını arttırmak kapıyı aşılmaz hale getirmeyi amaçlamaktadır.

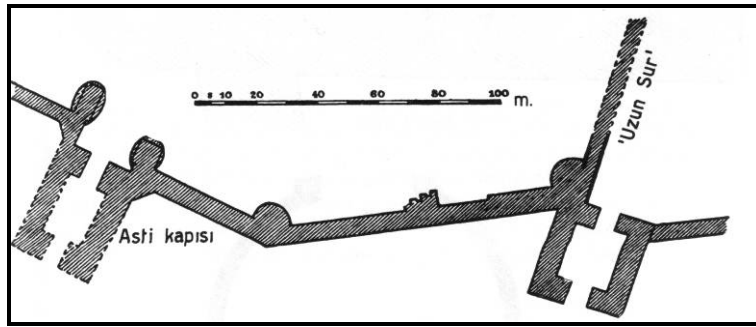
Avlu, hem bindirmeli hem de iki kuleli kapılarda görülür. Bindirmeli kapılarda avlu, savunma duvarlarının uzatılarak bir koridor halini alması ve bu koridorun yan duvarlarla bölünmesi ile meydana gelmektedir. İki kuleli kapılarda

---

²³⁹ Akarca, 1998, 153.

avlu, genellikle girişin arkasına, yuvarlak ya da köşeli duvarlar çekilmesi savunma suretiyle yapılmaktaydı. Avluların şekilleri dikdörtgen, yamuk, yarım daire, tam daire, oval ya da (U) biçimli olabilmekteydi.

Dikdörtgen avlulu kapılara, Atina'da Pniks tepesinden geçen diateikhima duvarında ve Peiraeios'un savunma duvarlarındaki Asti kapısında karşılaşmaktayız. Burada girişin sağındaki kule öne doğru uzatılmıştır (Resim 63).

Resim 63: Pire. Kuzey Savunma Duvarı ve Asti Kapısı.

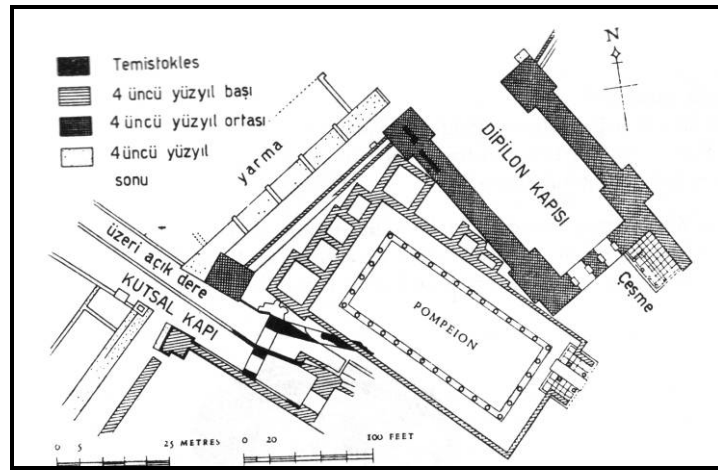
7.2.1.5. Dış Avlulu Kapılar

Bindirmeli ve çift kuleli ana kapıların içine ve gerisine yapılan avlulardan başka, savunma duvarlarının kırılması ya da kavislenmesi ile meydana getirilmiş, savunma duvarı dışı avlulu kapılarda bulunmaktadır. Bu kapılarda savunma, genellikle savunma duvarlarının verdiği olanaklar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Kule pek nadir kullanılmıştır. Bu kapıların bir çeşidinde savunma duvarları, karşılıklı dirsek yapar veya kavislenir; planları simetriktir. İkinci bir çeşitte bilinçli olarak simetriden kaçınılmış, avlu ve kapı gizlenmek istemiştir. Bu tip kapılar Hellenistik dönem ortalarında kullanılmaya başlanmıştır²⁴⁰. Örnekleri Bergama (Resim 64), Nisiros ve İsaura akropolisinde bulunmaktadır.

²⁴⁰ Akarca, 1998, 161.

Kuleler avlunun başına inşa edilmiştir²⁴². Güneydeki kapı çift kuleliydi; güneydoğudaki yalnız bir kule ile korunmaktaydı. Atina'nın kuzeybatısındaki Kutsal kapı ile Kerameikos'taki Dipylon'un ilk kapısı bu tipteydi (Resim 66). Kutsal kapı, Neandreaia'nın güneydoğu kapısı gibi tek kuleliydi. Dipylon ise tarih boyunca birçok değişikliğe uğramıştır. Roma döneminde dört köşesinde de kuleler bulunmaktaydı²⁴³.

Resim 66: Atina. M.Ö. 4. Yüzyıl Sonunda Dipylon ve Kutsal Kapı.

Kuzeybatı Yunanistan'da Stratos'un dış avlulu ana kapısı da dikdörtgen planlıydı; fakat burada avluyu oluşturan savunma duvarlarından ileriye çıkarılmış iki duvar bulunmaktaydı. Bu duvarların ucunda dikdörtgen kuleler bulunuyordu. Bu tip kapıların kuleli bir şekli orta Aitolia'da Vlokhos'ta yapılmıştır. Kapı savunma duvarlarının güneybatı köşesinde yer almaktadır. Kule köşeyi savunmakta ve avlunun batı yanını meydana getirmektedir. Geçit kavisin tam ortasına değil, daha iyi korunması ve gizlenmesi için, kuleden yana kaydırılmıştır²⁴⁴.

Yarım daire şeklindeki kapılardan Hellenistik döneme ait iki örnek bilinmektedir. Bunlar; Kirenaika'da Apollania'nın deniz kapısı ile Karia'da Keramos'un denize bakan güney kapısıdır. Apollania'da kapı, deniz içinde yer almakta ve savunma duvarı kıyı boyunca bir daire yapmaktadır.

²⁴² Akarca, 1998, 162.

²⁴³ Akarca, 1998, 162.

²⁴⁴ Akarca, 1998, 162.

Savunma duvarı önündeki avlulu kapıların anıtsal görünüşleri bulunmaktadır. Bu tarz kapılar, girişi mancınık atışına açık bıraktığı için sakıncaları olarak nitelendirilmektedir. Bu sakıncayı önlemek için avlunun önüne siper duvarları çekilmiştir. M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında Atina'da da, Kerameikos'ta Dipylon'un ve Kutsal kapının önüne hendekli bir siper duvarı inşa edilmiştir.

7.2.2. Çıkış Kapıları

Çıkış kapıları savunma duvarlarında ya da kulelerde bulunmaktadır. Çıkış kapıları, savunma duvarlarını genellikle düz, bazen de eğimli olarak kesmektedir. Çıkış kapılarının iyi planlanması gerekmektedir. Çünkü çıkış yapan ve geri çekilen askerlerin kalkansız sağ yanlarının daima savunma duvarları tarafından korunması gerekiyordu. Asker hiçbir zaman sola dönmek zorunda bırakılmamıştır. Çok defa bir kapıdan çıkış yapılır, ikinci bir kapıdan da geri dönülmektedir. Kapılar düşman tarafından kolayca görülmeyecek ve mancınık atışına hedef olmayacak şekilde yerleştirilirdi. Çıkış kapıları çok defa bir kule tarafından gizlenerek korunmuştur.

Savunma duvarlarından, düşmana kayıp verdirmek, kuşatma harekâtını tedirgin etmek ve bozmak, düşman mancınıklarını, kuşatma araçlarını ve köprüleri tahrip etmek için çıkılmaktadır.

Çıkış kapıları Klasik dönem savunma duvarlarında az kullanılmıştır²⁴⁵. M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında Samikon kalesinde, bir doğuda, ikisi güneyde olmak üzere üç çıkış kapısı bulunmaktaydı. Bu kapılar, kuleler ya da dirsek yapan duvarlarla korunmaktadır. M.Ö. 4. yüzyılda Mantinea'da savunma duvarları özellikle çıkış saldırıları için planlanmıştır. Hellenistik dönemde düşman üzerine karşı saldırı yapmak, şehir savunmasında çok büyük rol oynayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktaydı.

---

²⁴⁵ Akarca, 1998, 168.

Çıkış kapılarına çeşitli yerlerde ve çeşitli arazi durumlarında başvurulmuştur. Pamphylia'da çıkış kapıları ana kapıların korunması amacıyla kullanılmaktaydı. Perge ve Silyon'da kapı kulelerindeki çıkış kapıları, ana kapıyı zorlayacak düşmanı yandan çevirme amacını ile yapılmıştır²⁴⁶. Silyon'da sadece doğu kulesinde, Perge'de iki kulede de kapı bulunmaktadır. Side'de çıkış kapıları avlu içinde kullanılmıştır. Orta kulelerle üçe bölünmüş olan avlu girişinin iki yan geçidini korumaktaydılar.

Şehrin ana kapısını korumak için açılmış çıkış kapılarına Assos başka çeşit bir örnekle karşımıza çıkmaktadır. Bu şehrin batı savunma duvarlarının genel şekli, ters L' ye benzetilebilir. Burada ana kapının kuzey tarafında iki, batıda da bir kapı bulunmaktadır. Burada dört kapıdan aynı anda çıkış yapılabilirdi. L şeklindeki plan askeri, hem çıkışta hem de dönüşte korumaya elverişli bir durum arz etmektedir²⁴⁷.

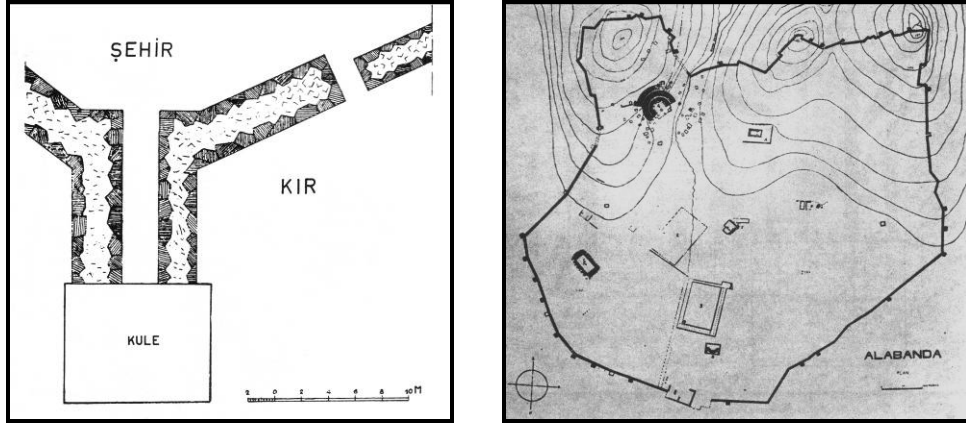
Savunma duvarlarının bir dereyi aşmak zorunda olduğu hallerde de çıkış kapılarına başvurulmuştur. Arkadia'da Gortis ve Samothrake, bu gibi topografya durumlarının nasıl bir şekilde halledildiğini gösteren iki iyi örnek olarak karşımıza çıkar. Savunma duvarı dereye bir kavisle geri çekilip kavisin iki başına birer kule inşa edilmiş ve dere tarafına, kulelerin himayesinde küçük kapılar açılmıştır (Resim 67). Gortis'te kavisin içinde üç kapı vardır. Samothrake'de kavisi arttırmak ve daha fazla güven sağlamak için, savunma duvarı 10 metre kadar öne uzatılmış ve buraya büyük bir kare planlı kule inşa edilmiştir. Karia'da Alabanda'da savunma duvarları şehrin arkasındaki iki tepiyi ayıran dereye geçerken (V) şeklinde geri çekilmiş ve yamaca, iki yanlara birer kule yapılmıştır (Resim 68). Burada savunma duvarları doğu tepesi kesiminde çok tahrip edilmiş olduklarından kapı tespit edilememiştir. Fakat sadece askeri bakımdan değil, aynı zamanda barış zamanında da savunma duvarı dışına ulaşmak için burada bir kapıya ihtiyaç duyulmuş olmalıdır²⁴⁸.

---

²⁴⁶ Akarca, 1998, 168.

²⁴⁷ Akarca, 1998, 168.

²⁴⁸ Akarca, 1998, 169

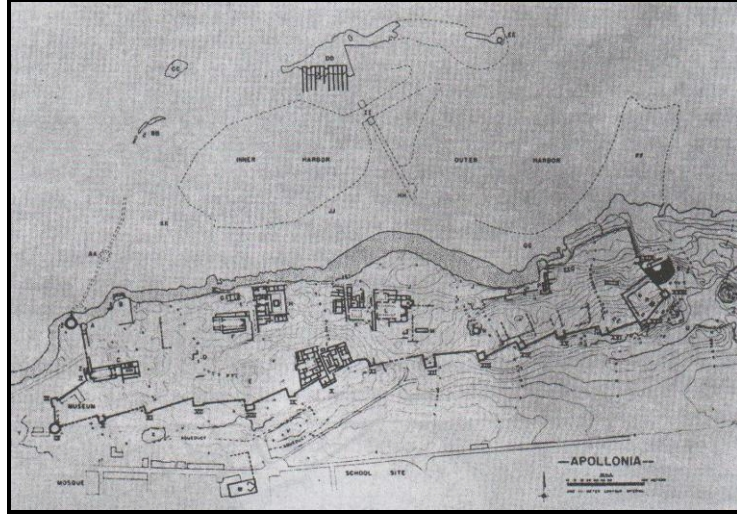
Resim 67: Samothrake. Çıkış Kapısı. Resim 68: Alabanda. Savunma Duvarları.

Savunma duvarlarının saldırıya açık olan kesimlerinde de çıkış kapıları bırakılmıştır. Dura-Europos'ta şehir bir taraftan ırmak, iki taraftan da vadi ile çevrili bir topografyaya sahiptir. Çöle bakan batı tarafında doğal bir engel olmadığı için, bu kesim kulelerle güçlendirilmiş; saldırıya geçebilmek için de kulelerin yanına savunma duvarında küçük kapılar bırakılmıştır. Burada savunma duvarı düzdür ve kapılarda belli aralıklarla açılmıştır²⁴⁹.

Attika'da Dema duvarında, Anadolu'da İasos ve Miletos'ta, Kirenaika'da Apollonia'da çıkış kapıları, testere ağızlı duvarların dirsekleri içinde yer almaktaydı. İasos'ta ve Miletos'da (Resim 15), kara savunma duvarlarında çıkış kapıları kulelerle birlikte kullanılmıştır. İasos'ta kuleler yuvarlak ve aralıklı olarak dizilmiştir. Miletos'da ve Apollanai'da her kapının önünde bir kule inşa edilmiştir. Kare planlı olan bu kuleler, kapıları tamamen gizlemekteydi. Miletos savunma duvarlarının bu kesimi M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmektedir²⁵⁰. Apollonia'da üzerlerine Orta Çağ savunma duvarları inşa edilmiş ve kapıların çoğu kaybolmuştur (Resim 69).

²⁴⁹ Akarca, 1998, 169.

²⁵⁰ Akarca, 1998, 169.

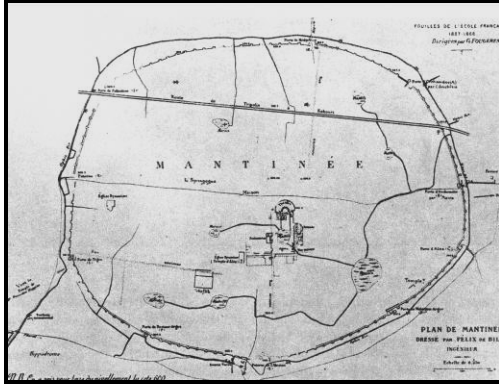

Resim 69: Apollonia (Kirenaika). Savunma Duvarları ve Kapıları.

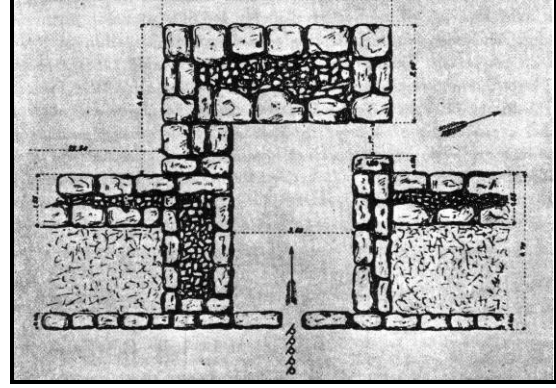
Karaya zamanla bitişmiş bir ada üzerinde olan İasos'da kara savunma duvarları, adanın savunmasına yardımcı olmak üzere inşa edilmiştir. Ada berzahtan saldırıya uğradığında, savunma duvarları karadan karşı saldırı yapmak için planlanmıştır. Adanın batısında hafif tepeli, platomsu bir araziye arkasının veren bu savunma duvarı hattı, 3-3.5 km. uzunluğundadır. Savunma duvarlarının dirseklerinde ve kulelerin yan duvarlarında açılmış 68 kapısı bulunmaktadır. Kulelerde kapılar karşılıklı olarak açılmıştır. Bunda amaç, saldırı yapan askerlerin geri dönüşünü kolaylaştırmaktır. Gülle atışı için, zemin katında beş, bir kulede ise üç pencere bulunmaktaydı. Mancınık atışları ve saldırı çıkışları için oldukça iyi planlanmış ve gelişmiş savunma tekniği, bu savunma duvarlarını Miletos'un kara savunma duvarlarına yaklaştırmaktadır. Bu savunma duvarlarının M.Ö. 3. yüzyılda ya da Hellenistik Dönem başında yapıldığı tahmin edilmektedir²⁵¹.

Düz ovada kurulmuş ve her taraftan düşman saldırısına açık olan Mantinea'da, İasos'da olduğu gibi, savunma duvarları çıkış yapan askerlerin güvenle şehre dönebilmeleri için planlanmıştır (70–71).

²⁵¹ Akarca, 1998, 171.

Resim 70: Mantineaia.

Resim 71: Mantineaia. Bir Kulede Çıkış Kapısı.

Kavisli olan savunma duvarları, birbirini aşar şekilde yapılmış ve aşım yerlerinde büyük giriş kapıları bırakılmıştır. Böylece yönleri saat yelkovanının tersine bakan, dokuz kapı meydana gelmiştir. Hemen hemen eşit aralıklarla kuleler inşa edilmiş, kulelerin sağ duvarlarında birer çıkış kapısı bırakılmıştır. Bazı yerlerde her kulede bir kapı, bazı yerlerde iki kulede bir kapı açılmıştır. Bazen herhangi bir düzen gözetilmemiştir. Kulelerden çıkış yapan askerler sağ yanlarını savunma duvarına vererek daha ilerideki bir kuleden şehre dönebilmekte ya da yüzleri aksi yöne bakan ana kapılardan şehre girebilmektedir.

8. ARKAİK DÖNEM TROAS BÖLGESİ KENTLERİNİN SAVUNMA DUVARLARI

Troas Bölgesinde Arkaik Dönem kentlerinin savunma duvarları konulu çalışmamızda bölgenin güneyinde yer alan Gargara, Kebren, Neandreaia, Lamponia ve Assos yerleşimlerinin savunma duvarları incelenektir. Adı geçen yerleşimlerin konumları, tarihleri, yerleşim yerleri hakkında günümüze kadar yapılan araştırmalar verildikten sonra savunma sistemleri detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

8.1. GARGARA²⁵²

Günümüzde Biga Yarımadası olarak adlandırılan, Antik dönemde ismi Troas olarak bilinen bölgenin güneyinde kurulmuş olan eski bir yerleşimdir (Resim 10). Kentin yeri; haritalarda Ocak Kaya diye gösterilen, yerli halkın Koca Kayası (Hoca Kayası) diye bildiği tepenin üzerine konumlandırılmaktadır (Resim 72–73). Bu tepe Çanakkale- İzmir karayolunun solunda, Çaltı köyü yolunun anayola bağlandığı kavşak yakınındadır. Çaltı köyü yoluna irip biraz ilerledikten sonra, eğimi daha elverişli kuzeydeki yamaçtan tırmanışa geçilerek, antik kente ulaşılmaktadır.

Resim 72: Gargara Yerleşimi

Resim 73: Gargara Hava Fotoğrafı

²⁵² Clarke, 1888, 291 vd. ; Cook, 1973, 250 vd. ; Stupperich, 1995, 127 vd.

Kentin üzerinde bulunduğu tepenin adı Luvi/Pelasgos dilinden gelmekte ve Karka-(u)ra, yüce doruk yeri öğelerinden türetilmiştir. Bu doruk İlyada'da Gargaros diye geçmektedir. Homeros Gargaros'u bir zirve olarak belirtmiş ve İda/Kaz Dağının yüksek kısımlarında Gargaros denen bir yer göstermiştir²⁵³. Bir Aeol kenti olan Gargara adını buradan almıştır²⁵⁴. Assos ile birlikte anılan Gargara, Assoslular tarafından kurulmuş bir yerleşim yeridir²⁵⁵.

Kent halkı biraz daha güneye, denize daha yakın bir tepe üstü düzlüğüne taşınmış ve Yeni Gargara kenti burada kurulmuştur. Bu kentin kalıntılarına ise Musuratlı Burnu'nun 2 kilometre kadar kuzey batısındaki bir tepenin üzerinde rastlanılmaktadır. Zindan Tepe denilen bu yer Çanakkale-İzmir karayolunda Küçükkuyu'ya gelmeden sağ tarafta Arıklı Köyü ile deniz arsında, Köyün 1,5 km. güney doğusundadır. Tepe üstünde hayli geniş düzlükler bulunmaktadır. Rektagonal teknikle kesilmiş taşlardan düzgün yatay sıraların üst üste yerleştirilmesiyle yapılmış Hellenistik dönem savunma duvarlarının bazı küçük bölümleri zamanımıza gelebilmiştir.

Gargara antik kentinin kuzeyinde; Kebren, Pionia, batısında; Lamponia, Assos, doğusunda; Antandros antik kentleri, güneyinde ise; Adramytion körfezi yer almaktadır.

8.1.1. Tarihi

Gargara'nın tarih sahnesine çıkışı hakkındaki bilgiyi antik kaynaklardan elde etmekteyiz. Bunlar arasında yerleşimin adının ilk olarak İlyada'da geçtiğini belirtmiştik. Bu durum yerleşimin varlığının en azından destanın yazıya geçirildiği düşünülen tarih olan M.Ö. 7. yüzyıla, hatta büyük olasılıkla da sözlü geleneği de kapsayacak şekilde 13–12. yüzyıla kadar indiğini söyleyebiliriz. Bu durumu işaret

²⁵³ Homeros, 1997, XIV. 292.

²⁵⁴ Homeros, 1997, XIV, 291.

²⁵⁵ Strabon, 2000, XIII. I. 58.

eder biçimde Nymphys'in kayıtlarında²⁵⁶ yerleşimin Lelegler tarafından İda dağında kurulduğu şeklinde bir ibare ile karşılaşmaktayız.

M.Ö. 1. binin başlarından itibaren Troas bölgesine Yunanlı göçmenler gelmeye başlamıştır. Troas'taki Yunan kolonizasyonunun ilk öncüleri Lesbos adasındaki Aeol kentleri Mytilene ve Metymna'dır²⁵⁷. Bölgenin bilinen ilk yerli halkının Lelegler olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yerli halk zaman içinde Yunanlı göçmenlerle kaynaşarak eski kimliklerini yitirmiştir. Ege Göçleri sonrası yapılan Grek kolonizasyonuna değinen orijinal metinlerden Gargara'ya göçler olduğu öğrenilmektedir. Birbiri ardı sıra aynı bilgiyi kullanarak yorum yapan Strabon²⁵⁸ ve Pomponius Mela²⁵⁹, Gargaralıları Methymna'dan gelmiş Aeol kolonistleri olarak göstermektedirler. Strabon'a göre Gargara, Lamponia ile birlikte Aeolislere aittir ve Assoslular tarafından kurulmuştur. Fakat nüfusları az olduğundan krallar Miletepolis'i tahrip ettiklerinde, buradan Gargara'ya göçmenler getirdiler ve böylece Skepsisli Demetrios'a göre Gargara'nın halkı yarı yarıya barbar oldu²⁶⁰. Maalesef Strabon bu kralların kim olduğunu belirtmemiştir; ancak dönem itibariyle Persli krallar olması muhtemeldir. Homeros'a göre ise bütün bu yerler Leleglere aittir²⁶¹.

M.Ö. 12–8 yüzyıllar arasına karşılık gelmesi gereken bu göçlere gönderme yapan bu bilgi, söz konusu yazarların zamanında geçmişi iyi bilinen parlak bir merkez Assos'dan yola çıkılarak üretilmiş olabilir.

Troas'ın M.Ö. 7. yüzyılda Lidya'luların egemenliğinde olduğunu Miletoslular'ın Abydos'u, Lidya kralı Gyges'in izniyle kurmalarından anlamaktayız²⁶². Troas'a Aeol göçlerinden sonraki en yoğun halk göçü Miletos'un Persler tarafından tahribi²⁶³ sonrasında İonia'dan yapılmıştır. Öyle ki kıyıdaki Assos

²⁵⁶ Nymphis. frag 10 1–4; Et. M. 221, 30.

²⁵⁷ Strabon, 2000, XIII. I. 58.

²⁵⁸ Strabon, 2000, XIII. I. 58.

²⁵⁹ Mela, I, 91–93.

²⁶⁰ Strabon, 2000, XIII. I. 58.

²⁶¹ Homeros, 1997, X. 429; XXI. 86.

²⁶² Strabon, 2000, XIII. I.22.

²⁶³ Herodotos, VI 18.

ve iç kesimlerdeki Skepsis'in bu göçlere sahne olduğu bilinmektedir²⁶⁴. Bu halk kıyıdan iç kesimlere giderken tıpkı Kebren'e olduğu gibi Gargara üzerinden geçen bir rotayı kullanmış olmalıdır. Nitekim Strabon'un bilgilerini kullandığı Skepsisli Demetrios'a göre²⁶⁵, Miletoslu göçmenlerin bir kısmı da bu göçler sırasında Gargara'ya yerleşmiştir.

Boğazlar üzerindeki egemenlik kurma isteği antik çağın önemli bir deniz gücü olan Atinalıları da buraya çekmiştir. Atina M.Ö. 600'den hemen önce, boğaz girişinde bulunan Sigeon'da kendi egemenliğini kurmuştur²⁶⁶. Lidya hâkimiyeti Kroisos'un M.Ö. 547 yılında yenilgisiyle sona erince bölgenin yeni hâkimleri Persler olmuştur. Daskyleion'daki satraplığa bağlanmış olan Troas'taki kentler, Perslere bağlı tiranlar tarafından yönetilmekteydi. Ayrıca iç bölgelerde Persli Beyler tarafından yönetilen küçük, kale-köyler de bulunmaktaydı. Bu nedenle özellikle iç Troas'taki Pers hâkimiyeti İskender'in Anadolu'ya gelişine kadar kırılmamıştır.

Jones, M.Ö. 5. yüzyılda bölgenin durumunu değerlendirirken, kolonilerin tümünün Yunan kolonisi olduklarından bahseder²⁶⁷. Buna göre bölgede Yunan iskânı Aeollerin M.Ö. 8. yüzyılda kuzeybatı Anadolu kıyılarına geçmeleriyle başlar. Güney kıyılarında Antandros, Gargara, Lamponia ve Assos, içte Kebren ve Brytis, batı kıyılarında Lekton'un yanında Hamaxitos, kuzeyinde Kolonai ve biraz içte Tymbra ve İlion, Hellespontus'ta Rhoeteum, Ophryneion ve Dardanos, Aeol kolonisi, Skepsis Miletos kolonisi olarak belirtilmiştir. M.Ö. 5. yüzyılda Troas bölgesindeki birçok şehrin durumu açıkça izlenebilmektedir.

Pers savaşları sonrasında, adalar, İonia, Aeolia ve Troas şehirlerinin büyük çoğunluğunun katıldığı Atik Delos Deniz Birliği kurulur. Bölge şehirleri birliğe ödedikleri vergi miktarı ile tespit edilebilmektedir. Gargara'nın ise M.Ö. 454 yılından 330 yılına kadar bu birliğe 4500 drahmi vergi ödediği görülmektedir²⁶⁸.

²⁶⁴ Erhard, 1988, 29–30.

²⁶⁵ Strabon, 2000, XIII 1. 58.

²⁶⁶ Cook, 1973, 179; Leaf, 1923, 187.

²⁶⁷ Jones, 1971, 220–221.

²⁶⁸ Leaf, 1923, 262; Cook, 1973, 259.

Gargara'nın birliğe ödemiş olduğu vergi miktarı Assos'un ödediği vergiye yakın bir miktardadır. Elimizde herhangi bir arkeolojik buluntu grubu olmadığı için Gargara'nın ticari potansiyelinin ne miktarda olduğunu tam olarak bilememekteyiz. Dolayısı ile bu denli yüksek bir verginin kaynağı neydi, bu da kesin olarak saptanamaktadır. Yani Gargara'nın bölgenin bazı yerleşimleri gibi, bu kargaşa zamanında, içteki yerleşimlerle kıyı arasındaki ticari dolaşımda yer alıp almadığı henüz belli değildir. Yerleşimin Grek standartındaki sikkeleri basmaya başlamasının da aynı tarihlere yani M.Ö. 5. yüzyı başlarına karşılık geldiği görülmektedir²⁶⁹. Gargara'nın böyle bir birlik içinde yer alması Klasik çağda da varlığını göstermektedir.

Pers savaşları ve devamında Peloponessos Savaşları döneminde çok sık hakimiyet değiştiren Troas içinde milliyetçi hareketler de hız kazanmış ve bölgede ciddi anlamda Grek birlikleri kurulmaya gidilmiştir. İskender'in Troas'a gelmesiyle Makedonyalılar tarafından propaganda amacıyla desteklenen bu birlikler arasında Athena Illias birliği önemli bir yer tutmuştur²⁷⁰. Eldeki kayıtlara göre Gargara'nın bu birliğe M.Ö. 306 yılında üye olduğu görülmektedir²⁷¹. Fakat üyeliğin ne kadar devam ettiği belli değildir²⁷². Troia'da ele geçen bir kitabede M.Ö. 4 yüzyılın sonlarında Gargara'nın ünlü vatandaşı Malousios'un Troia'daki Athena Illias birliğine kayda değer bağışlar yaptığı anlatılmaktadır²⁷³. Bu bilgiler ışığında Gargara'nın bu yüzyılda varlığını devam ettirdiğinin söyleyebiliriz.

Hellenistik dönem boyunca kendi adıyla özgür bir devlet olarak varlığını sürdürdüğünü, Grek standardında sikke basmaya devam ettiğini, kendi adını taşıyan sikkelerden anlamaktayız. Kent, Hellenistik dönemde önemini korumuş, hatta bu dönemde buldukları Koca Kaya denilen dağın eteklerinden, soğuk nedeniyle biraz

²⁶⁹ Sikke kataloglarında yayınları yapılan en erken Gargara sikkeleri M.Ö 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir, ancak internet üzerinde yayımlanan bir katalogda Gargara'ya ait en erken örnek M.Ö. 500-475'e tarihlenmiştir. (www. coinarchives. com. Gargara)

²⁷⁰ Jouguet, 1996, 15, 85 vd.

²⁷¹ IK Ilion. nr. 1

²⁷² M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Ilion'daki bir dekrette, birlikte görev yapan bir Gargara vatandaşının adı geçerken (IK Ilion, nr. 53) M.Ö. 77'ye ait Ilion Birliği listelerinde (IK Ilion, nr. 10) adı yoktur.

²⁷³ Cohen, 1995, 151.

daha güneye denize yakın bir tepe üstü düzlüğe taşınmış ve Yeni Gargara kentini orada kurmuşlardır.

Kentin tarihi hakkında bilgi veren diğer önemli arkeolojik veri ise sikkelerdir. Gargara'nın iyi tanınan en erken gümüş sikkeleri yaklaşık M.Ö. 420 tarihlerinden önceye verilmektedir²⁷⁴. Gümüş sikke basımı ve bronz sikke basımına bakılırsa en az Pergamon krallığının kuruluş dönemine, yaklaşık M.Ö. 284 tarihine kadar sikke basan şehir, bu tarihten Pergamon krallığının yıkılış tarihi M.Ö. 130 yılına kadar da sikke basmış gözükmektedir²⁷⁵.

M.Ö. 4 ve 3. yüzyılda basılmış Gargara sikkelerinde ilginç bir durum göze çarpmaktadır. Bunların üzerinde Gargara'nın adını ünlü kılan Zeus kültünün tasvirleri yerine, tanrı Apollon'unkiler yer almasıdır²⁷⁶. Bu yeni kült Helenistik dönem ile birlikte değişen şartlar ve olanaklar nedeniyle artık kıyıya taşınmış olması muhtemel "Yeni Gargara'ya" işaret ediyor olabilir. Ancak M.Ö. 2. yüzyıl sikkeleri üzerinde Apollon'lu örneklerin yanında yine Zeus tasviri olanların²⁷⁷ da bulunması bu geleneksel kültün bu tarihlerde devam ettiğinin göstermektedir. Bunun yanında yine sikkeler üzerinde yer alan at tasvirleri burada yönetimde olan aristokrat/feodal bir yapıya işaret etmektedir. Bu durum I. Antiokhos döneminde tıpkı Assos'daki yerel aristokrat yönetici Aristodikos'in hakimiyatını akla getirmektedir²⁷⁸.

Yerleşim Roma döneminde de yaşamını sürdürmüştür. Gargara da, Augustus'tan Septimus Severus dönemine kadar kesintisiz basılan nadir sikkelere de rastlanmıştır²⁷⁹. Cook, kentin Bizans döneminde de gelişip zenginleştiğinden bahsetmektedir²⁸⁰. Kent daha sonra bölgenin kaderini paylaşır ve 1296 tarihinde

²⁷⁴ Göktürk, 1995, 77.

²⁷⁵ Göktürk, 1995, 78.

²⁷⁶ SNG von Aulock (Troas) 5, 1959, Nr. 1508–1509.

²⁷⁷ SNG von Aulock (Troas) 5, 1959, Nr. 1511.

²⁷⁸ Welles, 1934, 60–69.

²⁷⁹ Cook, 1973, 260.

²⁸⁰ Cook, 1973, 260.

Karesi Beyliğinin topraklarına katılır; 1335 yılında da Orhan Bey zamanında Osmanlı Beyliğine geçmiştir.

8.1.2. Araştırmalar

Araştırmacıları Gargara yerleşiminin lokalizasyonunu yapmaya iten yazılı belgeler içinde en erken dönemlere işaret eden, Homeros'un İlyada'sıdır. İlyada'da Gargara, İda dağı'nın doruklarında, yoğun çam ormanları arasında, bol su kaynaklarıyla kaplı bir yer olarak geçmektedir²⁸¹. Takip eden yüzyıllar boyunca diğer antik yazarlar da bu bilgiyi kendi yorumları ile genişleterek kullanmış ve yerleşimin ismine eserlerinde çeşitli şekillerde yer vermişlerdir²⁸². Eserlerin çoğunda ortak biçimde, yerleşimin kıyıda içeride, İda dağı'nın zirvelerinde yer aldığından söz edilmektedir. Yine İlyada'da ve ondan yola çıkan diğer kaynaklarda, İda'nın bu zirvesi *Panteon*'un merkezi ve Zeus'un tahtının bulunduğu yer olarak betimlenmektedir²⁸³. Böylelikle Gargara, Grek koines için derin bir anlam yüklenerek adının unutulmayacağı bir yere sahip olmuştur.

Kardeş şehir Assos gibi Gargara da Troas Bölgesi'ndeki en önemli şehirlerden biridir ve konumu az veya çok olarak antik yazarlar tarafından tarif edilmiştir. Bunlardan Homeros sonrası en erkeni, M.Ö. 5. ya da 6. yüzyılda yazmış olan Phileas'a göre Gargara, Assos ve Antandros arasında yer almaktadır. Tarihçi Epheros Gargara'nın Assos yakınlarında olduğunu ekler. Edremit Körfezini doğudan batıya doğru tarif eden Mela'ya göre Gargara Antandros'tan sonra gelmekte ve ardından da Assos'un geldiğini söylemektedir. Bizanslı Stephanus ise, Gargara'nın İda dağı'nın zirvesinde bir yer olarak nakleder ve halkının soğuktan dolayı bu yüksek şehirden ayrıldığını ve aşağıda düz bir şehirde yerleştiğini yazar. Hesychios ise Gargara'nın Antandros'un komşusu olduğunu belirtmektedir.

²⁸¹ Homeros, 1997, II. XIV, 292.

²⁸² Hesych, 4215, 1; Hekat. frag. 224 satır 3, Apollinius. Soph. Lexicon Homericum, 52, 32; Plin. NH V. 22; Sph. Byzanz. "Γαργαρά"; Scholia in Dionysium Periegetam. Vita-verse, orbis descriptio, 10,39.

²⁸³ Homeros, 1997, VIII 48, XI 292, XI 352; Nymphis; Frag. 10, 4; Et. M. 221, 30; Steph. Byzanz. "Γαργαρά"; Ps. Plut.. XIII. 3.

Antik yazarlar aynı bilgileri tekrarlarlarken, Strabon bizlere burası hakkında farklı bilgiler ve yorumlar vermektedir. Şöyle ki yazar Gargara hakkında zamanına kadar gelen bilgileri toplamış ve bunları coğrafyacı bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Strabon'un anlatımında geçen ilginç nokta Gargara'nın birbirini takip eden dönemlerde iki ayrı yerde kurulduğuna işaret edilmesidir²⁸⁴ ki aslında bu bilgi ilk olarak M.Ö. 4. yüzyıla ait Nymphis yazımlarında karşımıza çıkar²⁸⁵. Ancak bu ve buradan alınan bilgileri yorumlayan kaynaklarda belirtilen Palai Gargara²⁸⁶, arkeolojik kalıntılar göz önüne alındığında Arkaik Gargara'nın içinde bir kesim olmalıdır. Fakat tarihi perspektif ve bilgiler birleştirilince, daha sonra taşınılan Gargara'nın Hellenistik dönem'de kurulmuş olması daha olasıdır.

Yerli dilinde “Yüce Doruk Yeri”²⁸⁷ anlamında olan Eski Gargara'yı Bizanslı Stephanus, İda dağının zirvesinde bir yer olarak nakleder ve halkının soğuktan dolayı bu yüksek şehirden ayrıldığını ve aşağıda düz bir yere yerleştiğini yukarıda bahsetmiştik²⁸⁸. Antik yazarlardan yola çıkan seyyahlar ve araştırmacılar da Gargara'nın yerini tespit etmeye çalışmışlardır. Kalıntıları ile Gargara'yı ilk lokalize etmeye çalışan Assos araştırmalarında coğrafyacı olarak çalışmış Diller'dir. Diller Kozlu Dağ'ın deniz seviyesinden 300 metre yükseklikte, kalıntıların bulunduğu alanı Eski Gargara olarak kabul etmiştir²⁸⁹. 19. yüzyıl araştırmacılarından Clarke, 1881'de söz konusu bu yeri Strabon anlattıkların temel olarak, Edremit Körfezi kuzeyinde Assos'un doğusundaki “Koca Kaya”²⁹⁰da bularak konumlandırmıştır²⁹¹. Fabricius ve Kiepert ise Kebren'i ziyaretleri sırasında geçtikleri Musuratlı Çayı civarında gördükleri antik kalıntıların Gargara'ya ait olabileceğini ileri sürmüşlerdir²⁹². Bu araştırmacıların verdiği bilgileri kullanan Judeich, söz konusu

²⁸⁴ Strabon, XIII I, 5

²⁸⁵ Nymphis; frag 10, 2-3 de yerleşimin Lelegler tarafından İda dağında kurulduğunu sonraları halkın soğuk nedeniyle daha aşağılara indiğini, terk edilmiş yerleşimin de bu nedenle Palaigargaros denildiğini belirtir.

²⁸⁶ Etymologicum Magnum, 221.30; Etymologicum Gudianum, 365.30, 297.20

²⁸⁷ Umar, 1993, 272.

²⁸⁸ Cook, 1973, 251.

²⁸⁹ Diller, 1882, 182 vd.

²⁹⁰ Burası Harita Genel Md. 1950 yılına ait 1:200000 ölçekli haritasında “Hoca Kaya” olarak geçmektedir.

²⁹¹ Clarke, 1888,298 vd.

²⁹² Fabricius, 1894, 904 vd.

yerdeki kalıntıların Gargara'ya ait olmadığını ve burada bir yerleşim bulunmadığına belirtmiş ve Gargara için en uygun yerin Adatepe olduğunu savunmuştur²⁹³.

Bölgede araştırmalarda bulunanlar için Eski Gargara'nın yeri oldukça büyük problemlere neden olmuştur. Yerleşim yerinin tespiti antik kaynakların sınırlı ve karmaşık anlatımı dolayısı ile araştırmacıları oldukça zor durumlarda bırakmıştır. Bu zorluğun diğer bir nedeni de yerleri günümüzden bir asır önce tam olarak bilinmeyen Lamponia ve Eski Gargara'nın yerlerinin karıştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Troas bölgesinin bu kesiminde yer alan bu iki antik yerleşim, birbirine yakınlıklarından dolayı araştırmacılar tarafından zorlukla lokalize edilmiştir.

Tabula Peuteringiana'da Roma yolları gösterilmiş durumdadır. Troas bölgesindeki yollarda bu Roma haritasında işlenmiştir. Buradaki yollar bölgenin kuzeyinde yer alan Dardanelden başlayarak Smintheion ve Assos'a ulaşmakta, takiben Assos ve Gargarayı birbirine bağlayarak (iki kule ile işaretlenerek önemli bir durak olduğu belirtilmiştir), daha sonra Antandros ve Adramytion'a ulaşmaktadır. Bu yüzden Tabula Peuteningiana Gargara'nın pozisyonunu belirlemede yardımcı olmuştur. Fakat bununla birlikte buradaki mesafelerde oldukça karışık ve anlaşılması zor olduğu için ve üzerinde işaretli birçok yerin hatalı olması dolayısı ile araştırmacılara kolaylıklar yanında güçlükler de çıkarmıştır. Buradaki ölçüleri göz önünde bulunduran Clarke ve takipçileri kendilerini Gargaradan oldukça uzakta ve daha doğuda bulmuşlardır. Strabon'da sahilde itibaren bazı ölçüler vermiştir. Şöyleki; Lekton-Polymeden arası 40 stadion, buradan 80 stadion sonra Assos gelmekte ve 140 stadion sonrası da Gargara ulaşılmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Gargara'dan Bizanlı Stephanus da bahsetmektedir.

Bu sektördeki Roma yolunun güzergâhı tam olarak bilinmemektedir. Tuzla ovasındaki. 6.50 metre genişliğindeki köprü Külahlıdaki Smintheion'a kadar sahil boyunca devam etmekte, buradan daha sonra arazinin zorlukları gereği yüksek bir

---

²⁹³ Judeich, 1901, 111 vd.

platoyu takip ederek Tuzla Çayının güneyi boyunca Assos'a ulaşmaktadır. Modern yolun uzunluğu yaklaşık 24 km. kadardır. Bölgede çalışmalar yapan Amerikan ekibi Assos'un aşağısında nehir yatağında antik bir köprüye ait kalıntılar bulmuştur. Çizimlerine göre yol sadece 2.70 metrelik bir genişliğe sahipti ve sadece tek yönlü bir yol için yeterli mesafeyi kapsamaktaydı. Bu yüzden burasının Roma anayolunun üzerinden geçtiği köprü olduğu kesin değildir. Şayet olsaydı, modern Ayvacık yolu gibi nehrin batı kesimi boyunca gitmesi gerekmektedir. Fakat Judeich dışındaki bütün bilim adamlarınca anayolun, sahil boyunca Çetme bölgesine kadar devam ettiğine dair izlenimleri bulunmaktadır. Sahil boyunca gittiği düşünülen bu rota 19. yüzyılda at sırtında iki seyyah tarafından takip edilmiştir. Bu iki kişiden birisi Fellows'tur. Çetme'den Assos'a kadar olan sahil kesimini denizden de yaklaşık yarım mil içerisini kapsayacak şekilde gezmiştir.

Bölgede çalışmalar yapan diğer bir seyyah da 1881 yılında Schliemann olmuştur. Kendisinin Assos'un doğusuna doğru olan ziyareti problemlili geçmiştir. Oldukça dar taşlık bir yolda doğuya doğru bir güzergâh izleyerek araştırmalarda bulunmuştur. İki saat içinde bu patika yükseklikten deniz seviyesine alçalarak inmektedir. Kendisi bundan sonra bütün gün boyunca derin bir kumun içinde atıyla gitmek zorunda kalmıştır²⁹⁴. Assos'tan ayrıldıktan dört saat sonra bir çeşmeyi incelemek için durmuş ve burada bir antik yerleşimin olabileceğini belirlemiştir. Daha sonra devam etmiş ve buradaki doğanın oldukça ilginç olduğunu belirlemiştir. Bir ya da iki millik bir alan içinde zengin zeytin ağaçları ve bölgeye özgü bitkilerin etrafı tamamen kapladığına şahit olmuştur. Kendisi burada Roma yoluna ait izler aramış fakat hiçbir belirti bulamamıştır. Cook'da sahil boyunca böyle bir yolun olmadı görmüş bu yüzden Küçükkuşu'ya kadar bir yol bulamamış ve bir tekne kiralayarak araştırmalarına devam etmiştir. Harita sahil boyunca devamlılık arzeden bir köy yolu gözükmesine rağmen Musuratlı'dan Behram Köy'e giden bir yolun varlığına ait izler bulunmamıştır.

---

²⁹⁴ Schliemann, 1884, 320.

Bölgede Judeich'te araştırmalarda bulunmuştur. Kendisi de diğer araştırmacıların da yaşamış olduğu, sahil yolunu bulmada güçlüklerle karşılaşmıştır. Kendisi harita da belirtilen Assos ile Gargara arasındaki bu yolun yanlış olduğunu düşünmektedir. Judeich'e göre bu yol İda'nın güney yamaçlarında iç kısımlarda yer almaktaydı²⁹⁵. Bölgede Diller de araştırmalarda bulunmuřtur²⁹⁶. Araştırmalarını Sazlı ve Ada Tepe arasında kalan bölümde gerçekleştirerek antik kaynaklarda adı geçen fakat yeri tam olarak tespit edilmemiş yerleşmeleri araştırmıştır. 1668 tarihinde bölgenin güneyinde Des Mouceaux da seyahat etmiştir. Kendisi Altınoluk'tan Batıya doğru Mıhlı Çay boyunca ilerlemiş ara ara da sahil kısmını terk ederek iç kısımları gezmiřtir²⁹⁷.

Aynı bölgede çalışmalarını yaklaşık 10 yıllık bir zaman diliminde aralıklarla yürüten Cook, 1959 yılında itibaren aynı bölgeleri gezerek çalışmalar yapmıştır. Kendisi Musuratlı deltasının batı kesimini gezerek izlenimler elde etmiştir.

Ayvacıkta, geç İmparatorluk dönemine ait bir yoltaşı (kilometre taşı) bulmuştur, fakat bunun kökeni bilinmemektedir²⁹⁸. Bununla birlikte yine de bazı önemli bilgiler elde edebilmemizi olanaklı kılmıştır. Bunun sayesinde belki de Roma yolu, Ayvacık ovasının aşağısından vadi boyunca Assos'a gitmekte ve Kozlu Dağın kuzeyinden geçerek modern yolun çizgisinde Koca Kaya'nın batı sahilini keserek gitmekteydi.

Günümüzde, Ayvacık- Assos arasındaki modern yolun uzunluğu 18 km. dir. En geç Shell haritasında (yaklaşık 20 kadar erken basımı vardır) Ayvacık'ta Küçükkuyu'ya olan mesafe 24 km. olarak verilmiştir. Bu da Tabula'nın çizdiği rotadan yaklaşık 6 km. daha fazladır. Modern yol dağların aşağısından Küçükkuyu'ya ulaşmakta ve böylelikle birçok kilometre, Musuratlı vadisinin aşağısından deniz boyunca gidilmesiyle azalmaktadır. şayet Gargara bu bölgede idi ise, böyle bir konumlanmanın doğru olduğunu söyleyebiliriz.

²⁹⁵ Cook, 1973, 252.

²⁹⁶ Cook, 1973, 252.

²⁹⁷ *In Voyage De Corneille le Byrun par la Moscovie, en Perse, et aux Indes orientales*, 1725, 457.

²⁹⁸ Cokk, 1973, 253.

Strabon'un deniz kıyısındaki Lekton'da Gargara'ya kadar ki vermiş olduğu toplam uzaklık ilk bakışta 240 stadion olarak görülmektedir ve bu da bizi yaklaşık olarak Küçükkuşu'ya kadar götürmektedir. (Polymedion'a 40, Assos'a 80 ve Gargara'ya 140 stadion) Fakat onun vermiş olduğu mesafeyi Lekton'dan aldığımızda bu olası görülmektedir. En azından Clarke böyle yapmıştır. Eğer böyle kabul edersek 140 stadionluk mesafe Gargara'yı, Kadırğa Burnu civarına çıkarmaktadır. Clarke, 1881 yılında Koca Kaya'daki antik yerleşimi keşfetmiş ve onu Eski Gargara olabileceğini belirtmiştir. Diller, Kozlu Dağı'ndaki başka bir dağ üzeri yerleşimi keşfettiğinde, kendi fikrini hemen değiştirmemiş, Diller'in fikrini kabul etmiş ve Eski Gargara'yı Koca Kaya'da, Lamponia'yı Kozlu Dağ'da yerleştirmeye devam etmiştir. Fakat daha sonra görüş değiştirerek Gargarayı Kozlu dağı'na yerleştirmiştir²⁹⁹. Bunu neden yaptığını tam olarak bilememekle birlikte Tabula Peuteringiana'ya bu şekilde uygun olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz, aynı zamanda Strabon'daki Kadırğa Burnu ile ilgili soruna da kendince böyle bir çözüm getirmiştir. Fakat biz doğal yerimize dönecek olursak, Kadırğa Burnu buna uygun düşmemektedir. Kozlu Dağı'ndaki yerleşimden yaklaşık 7 km. uzaklıkta ve civarında başka bir yerleşim bulunmamaktadır. Clarke burasını yeni Gargara olarak adlandırmış ve Assos'a yaklaşık 3 km. bir mesafede bulunmaktadır³⁰⁰.

Gargara kentinin lokalizasyonuna ilişkin görüş ayrılıkları meydana geldiğini yukarıda belirtmiştik. Bölgeyi ilk ziyaret eden araştırmacı Clarke olmuş, onu Schilemann izlemiştir. Her iki araştırmacıda Kozlu dağının denize yakın eteklerinde araştırmalar yapmış ve granit sütun parçalarına rastladıklarını dile getirmişlerdir³⁰¹. Araştırmalarına devam eden Clarke, Koca Kaya dağında Gargara antik kentinin izlerine rastlamış ve antik kentin denizden yaklaşık 6 km. içeride Musuratlı çayı ile Arıklı köyü arasında yer aldığını belirlemiştir. Yaptığı araştırmalar sonunda kent kalesinin dağın yüksek bir doruğunda ele geçirilemez bir konumda olduğunu söylemiştir. Kenti çevreleyen savunma duvarlarının M.Ö. 4. yüzyıldan daha geç

---

²⁹⁹ Cook, 1973, 253.

³⁰⁰ Cook, 1973, 254.

³⁰¹ Cook, 1973, 255.

olmadığını kabul eder³⁰². Ardından aynı bölgeyi Judeich'te ziyaret etmiş, Clarke'ın görüşlerinin kabul ederek Kozlu dağında yer alan 4 km'yi bulan kalıntılarla dolu alanın, antik bir yerleşim yeri olduğunu ancak Gargara'ya ait olmadığını, bununla beraber Hellenistik bir yerleşim olabileceğini dile getirmiştir³⁰³. Gargara'yı bulmak için 1896 yılında seyahatini daha doğuya doğru gerçekleştirmiş ve Ada tepe civarında muazzam taşlarla döşenmiş yerleşimi keşfetmiştir, ancak burayı da çok tatmin edici bulmamıştır. Fakat araştırma notlarında Gargara'yı Ada tepe civarında gösterir³⁰⁴. Choiseul Gouffier'da haritasında Gargara ile aynı pozisyonda görünüşe bakılırsa kıyıya yakın bir yerde Çetme'nin kuzeydoğusundaki günümüzde bilinmeyen bir köyü işaret etmektedir³⁰⁵. Bu yer, Strabon'un hesaplamış olduğu mesafeyle aynıdır³⁰⁶. 1888 yılında Fabricius ve Kiepert, Büyük Çetme'yi geçtiklerini ve Musuratlı çayının ağzında antik kalıntılara rastladıklarını işaret etmişlerdir. Bu bilgiler ışığında 1896 yılında o noktaya giden Judeich, yanında taşlar ve sütunlar olan sadece bir çeşmenin bulunduğu bir sahil bulabilmiştir, ancak kendisinin yer konusunda hemşerileri tarafından aldatıldığını fark etmiştir³⁰⁷. Leaf ise kıyıda yer alan Yunan kenti kalıntılarının, Gargara'ya ait olmadığını belirtmiştir³⁰⁸.

1959 yılının sonbaharında Cook bölgenin sahil kesiminde araştırmalar yaptığını daha önce söylemiştik. Ada tepe ve çevresini gezmiş ancak burada kayda değer bir şey bulamamıştır. Daha sonraki gülerde tıpkı Judeich gibi Koca Kaya'ya tırmanmış ardından denize doğru Musuratlı vadisine inişe geçmiştir. Buradaki araştırmaları sonucunda kıyıda verimli alüvyon toprak hariç kayda değer bir şeye ve insan izine ait bir buluntu görememiştir. Daha sonraki araştırmalarını dere ağzındaki Musuratlı yağ fabrikası ile deltanın batı tarafında yer alan Ahmetça yağ fabrikası arasındaki bölümde sürdürmüştür. Buradaki çalışmalar esnasında dağın eteklerinde iç bölgelerde bir mağaraya rastlanmıştır. Bu dağ yer haritalarında Zindan Dağı

---

³⁰² Leaf, 1923, 259.

³⁰³ Cook, 1973, 255.

³⁰⁴ Cook, 1973, 255.

³⁰⁵ Cook, 1923, 255.

³⁰⁶ Strabon, 2000, XIII. 1. 51, 56.

³⁰⁷ Cook, 1973, 255.

³⁰⁸ Leaf, 1923, 259.

olarak adlandırılmaktadır. Bilinen adıyla Arıklıdır. Musuratlı vadisinin sağ tarafında açıkça izlenebilmektedir. Buradaki mağara yerel insanlar tarafından bilinmektedir. Çalışmaları esnasında kapalı olduğunun tespit etmiş, muhtemelen taşlarla örülmüş bir tünelle mağaranın içine girilebildiğini düşünmektedir. Mağaranın ağzının etrafında modern yer seviyesinde binalara ait izler tespit etmiştir. Bununla birlikte yakınlarda eğimli ovaya dağılmış diğer parçalara ait izler not etmiştir. Hemen yakınlarda güzel bir şans eseri mermer bir kitabeye ait küçük harflerle yazılmış bazı paçalar ele geçirmiştir. Gargara'nın yerini tam olarak, zeytin ağaçlarının bölgeyi yoğun bir şekilde kaplaması dolayısı ile tespit edememiştir. Bununla birlikte alüviyal deltanın batı kesiminin iç kısımlarında ve belki de Musuratlı çayının yaklaşık bir km batısında olabileceğini işaret etmiştir³⁰⁹.

Bir köylünün ki daha önce kendilerine mağara ve tüneli göstermiştir, dağın eteklerinde Gargara'ya ait kalıntıların olduğunu söylemesi üzerine, burada yaptığı araştırma sonucu yerleşme izlerine deniz seviyesinden yaklaşık olarak 150 metre yükseklikte bir alanda rastlamıştır. Buradaki yoğun taş aktivitesinin bir yerleşimi desteklediğini belirtmekte ve antik bloklarla birlikte çok az mermer parçası not etmiştir. Buradaki baskın seramiğin Roma kırmızı seramiği olduğunu, bununla birlikte yarı sırlı ve diğer Hellenistik seramikler ve siyah sırlı balık tabağı, kantharos ve kandillere ait parçalarda ele geçirilmiştir. Az sayıda iyi durumdaki siyah sırlı birkaç parçadan dolayı Sparke tarafından M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir (fakat olasılıkla yüzyılın ortasından sonraya). Bu buluntulardan başka daha erken bir döneme tarihlenecek buluntu ele geçmemiştir. Nadir olarak ele geçen ve bir yapının çatısına ait olan, kırmızı kilden yapılmış tuğla parçasının bir tapınağa ait olabileceği ileri sürülmektedir³¹⁰.

Çok geniş bir alana yaklaşık bir kilometre ya da fazlası ağaçlıklı bir bölgeye yayılmış teraslanmış yamaç üzerinde yer alan bina teraslarına ya da bina gruplarının izlerine rastlanmıştır. Buradaki yüzey buluntuları oldukça zayıftır bulunanlar ise geç tarihlidir, fakat çalışma geç bir zamana kaldığı ve güneş kaybolmaya başladığı için

³⁰⁹ Cook, 1973, 256.

³¹⁰ Cook, 1973, 256–257.

tarihleme verebilecek buluntular elde edilememiştir. Strabon'un³¹¹ anlatımları doğrultusunda bu bölgenin Gargara'ya ait olduğu söyleyebiliriz. Bu görüş Cook tarafından da bu şekilde değerlendirilmiş ve kendisi Yeni Gargara kentinin lokalizasyonu için burasını belirtmiştir³¹². Tüm bu alan Helenistik-Roma kenti olan Yeni Gargara'ya aittir. Antandros'a uzaklığı dosdoğru gidilecek olursa yaklaşık 21 km. kadardır.

Cook yapmış olduğu araştırmalar sonucunda, İda Dağı'nın batı zirvesinde yer alan Koca Kaya'nın Gargara olduğundan emin olarak, bu yerin deniz seviyesinden 780 metre yükseklikte yer aldığını ve Alman haritalarında Ocak Kayası ve GS haritasında Hocakayası olarak adlandırıldığını belirtmektedir³¹³. Olasılıkla bu doruğun, üzerindeki eski şehirle birlikte antik ismi Gargaros idi. Kuşkusuz Zeus İda'nın bu zirvesinden Troia ovasındaki savaşı izlemiştir³¹⁴. Lesbos adasından karşı kıyıya geçen Metymna halkı tarafından bu dimdik zirvede bir yerleşimin kurulduğunu ve bu adı verdiklerini söyleyebiliriz³¹⁵.

Cook, yerleşmede yapmış olduğu araştırmalar sonucunda kentin planını çıkartmıştır (Resim 74). Ancak Fabricius'un anlattığı birçok şeyi tespit edemediğinin belirtmiştir³¹⁶. Araştırmasının başlangıç noktası, geniş dağ sırtının hafifçe alçalan eğimindeki kuzeybatı tarafıdır. Zirvenin hemen altında yer alan duvarın, düz bir hat üzerinde uzandığını belirtir. İki noktada duvarın genişliğinin 2.00 - 2.05 metre olduğunu, fakat Fabricius'un 3.00 metre verdiğini, batı taraftaki girişin 2.35 - 2.40 metrelik bir genişlikte olduğunu ve duvar izlerinin ise doğu taraftaki kule ile kaybolduğunu belirtmiştir³¹⁷.

³¹¹ Strabon, 2000, XIII 1. 51, 56, 62.

³¹² Cook, 1973, 255-256.

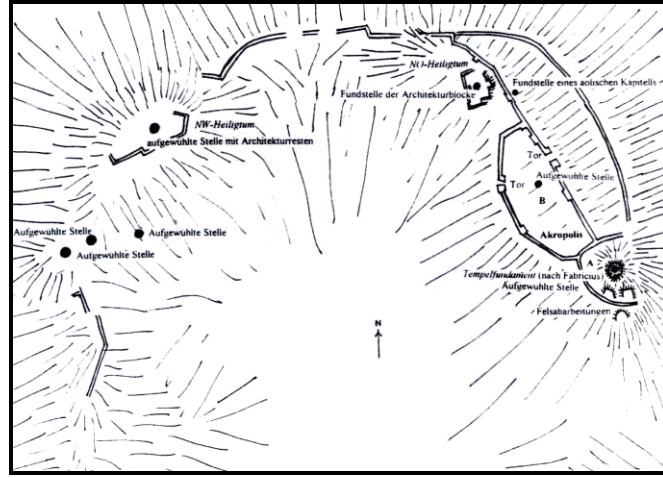
³¹³ Cook, 1973, 257.

³¹⁴ Homeros, 1997, XIV. 292.

³¹⁵ Cook, 1973, 258.

³¹⁶ Cook, 1973, 259.

³¹⁷ Cook, 1973, 259.

Resim 74: Palai (Eski) Gargara.

Fabricius'un anlatımlarıyla karşılaştırma yapan Cook, onun tapınak olduğunu söylediği alanda bazı izlere rastlamış, planında "B" olarak gösterdiği kayalık yerde izlerin seyrek olduğunu ancak "C" alanında ise oldukça yoğun seramik parçası ele geçtiğini ve M.Ö. 4. yüzyıla ait bir kiremitte ele geçmiştir³¹⁸. Aşağılara doğru sadece güneyde ya da batıda değil, kuzeydoğudaki meşe ağacı ormanlarında da buluntular ele geçmiştir. Geniş bir alana yayılan tüm bu buluntular sonucunda tepedeki yerleşimin bir kale olduğu ve halkın da tepenin yamaçlarında yaşamış olduğunu söyleyebiliriz. Aratus'un yazıtlarında da bahsettiği gibi hala M.Ö. 3. yüzyılda halkın bu dağlık alanda yaşamış olduğu düşünülebilir³¹⁹. Buradaki yerleşim M.Ö. 3. yüzyılda da varlığını korumuş fakat daha sonra deniz kıyısında yine aynı adda bir yerleşim kurulmuştur. Bu yeni yerleşim Cook'un daha önce bahsettiği Musuratlı Çayı yakınındaki Zindan Tepe düzlüğüdür. Aratus'un yazıtlarındaki o dönem topoğrafyası ve her iki yerleşimde ele geçen seramik parçaları ışığında, aşağıda kurulan yeni yerleşimin M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olabileceğini söyleyebiliriz³²⁰.

Bu araştırmaların yanı sıra Stupperich, 1989 yılında yerleşim yerinde çalışmalarda bulunmuştur. Cook'un anlatımları doğrultusunda çalışmalarını

³¹⁸ Cook, 1973, 259.

³¹⁹ Cook, 1973, 259.

³²⁰ Cook, 1973, 259.

şekillendirmiştir³²¹. Planda “A” olarak görülen yerdeki tapınak kalıntısı, kaçak kazılar yapılarak tahrip edilmiştir. Kuzeydeki kutsal alan olarak kabul edilen yerde basamak basamak kayalar aşağıya doğru sıralanmıştır. Burasının ölçüleri yaklaşık 30 x 30 metredir. M.Ö. 4. yüzyıla ait seramik parçaları ile iki farklı yapıya ait kiremitler ele geçmiştir. Bunların dışında Arkaik Döneme ait seramik parçalarına da rastlanmıştır³²².

Yine bu yerleşmeden kabartmalı büyük bloklar ele geçmiştir. Sarı kalkerden yapılmış buluntular 1989 yılında Assos kazıevine getirilmiştir. 4 büyük parça halinde ele geçen bloğun “A”, ve “C” parçaları 1989’da, “D” parçası ise aynı yerde ancak 1991 yılında bulunmuştur ve koyu renklidir. Bu bloklarda bir Gargara savaşçısının, savaş anı tasvir edilmiştir³²³.

Bu buluntu hakkında tartışmalı görüşler vardır. Kutsal alanda bulunduğu bilinmekte ve M.Ö. 6. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir³²⁴.

8.1.3. Savunma Duvarları

Daha önce yapılmış olan tüm araştırma verileri ve buluntularda göz önünde tutularak, yerleşim yeri incelemesine Cook ve Judeich’in işaret ettiği Koca Kaya’sından başlanmıştır. Koca Kaya’sındaki bu antik kent, iki tepe arasında kalmakta ve tepenin yamaçları ile vadi tabanında devam etmektedir (Resim 75, Resim 76).

---

³²¹ Stupperich, 1995, 127 vd.

³²² Stupperich, 1995, 129.

³²³ Stupperich, 1995, 131.

³²⁴ Stupperich, 1995, 133 – 135.

Resim 75: Gargara'nın Yer Aldığı Tepe

Resim 76: Gargara ve Çevresi

8.1.3.1 Malzeme

Oldukça yüksek noktada yer alan yerleşimin dar bir alana yayılmış olduğunu ve bu alanın savunma duvarlarıyla çevrelendiği görülmektedir. Etrafını tamamen dolduran yıkılmış dolgu ve blok taşlarıyla oldukça yüksek inşa edilmiş olduğu anlaşılan savunma duvarının halen yer yer 2–3 metre yüksekliğe kadar ayakta kalmış kısımları bulunmaktadır. Kalınlığı ise görebildiğimiz kesimlerde yer yer 2,5–3 metreyi bulmaktadır. Kuru duvar tekniği ile irili ufaklı konglemera cinsi yerel taşlardan taşlardan düzensiz polygonal örgü tekniği ile inşa edilen savunma duvarını bitki örtüsünden dolayı izleyebilmek oldukça güçtür.

8.1.3.2. Duvar Örgüsü

Çok dik bir yamaca sahip tepenin kuzeybatı tarafından gidildiğinde, zirvenin hemen altından başlayan polygonal tip duvar tekniğinde inşa edilen savunma duvarı ile karşılaşmaktadır (Resim 77–78). Üst kısmı incelenen bu savunma duvarının sadece günümüzde temel kısımlarının yer yer kaldığı ve yükseklik olarak 1.00 metre civarında olduğu gözlenmektedir.

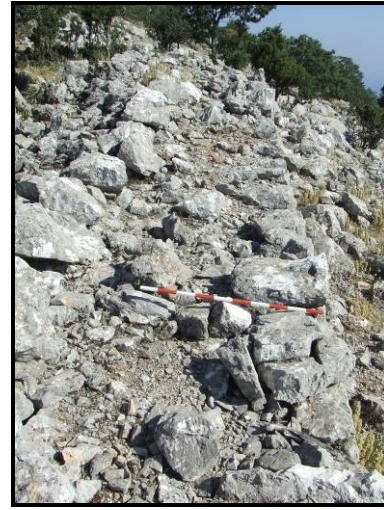
Resim 77: Polygonal Duvar Örgüsü

Resim 78: Polygonal Duvar Örgüsü

Savunma duvarının yaklaşık 2.50 metrelik bir genişliğe sahip olduğu ve dolgulu duvar tekniğinde örülmüş olduğu belirlenmiştir (Resim 79–80).

Resim 79: Dalgulu Duvar

Resim 80: Dalgulu Duvar

Zirvede geniş kayalık bir alan bulunmaktadır (Resim 81). Kayalardan ve kırık taşlardan oluşan bu geniş alanın antik kentin akropolü olduğu düşünülmektedir.

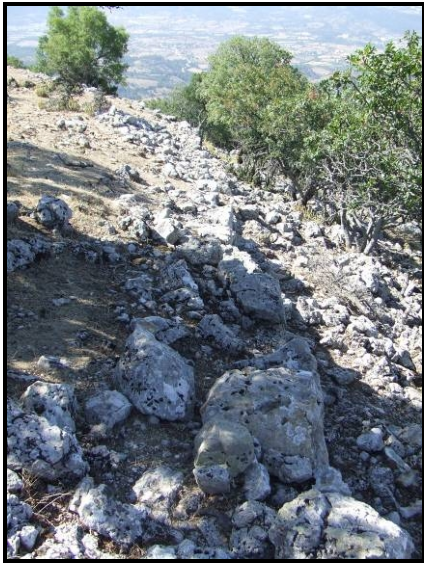

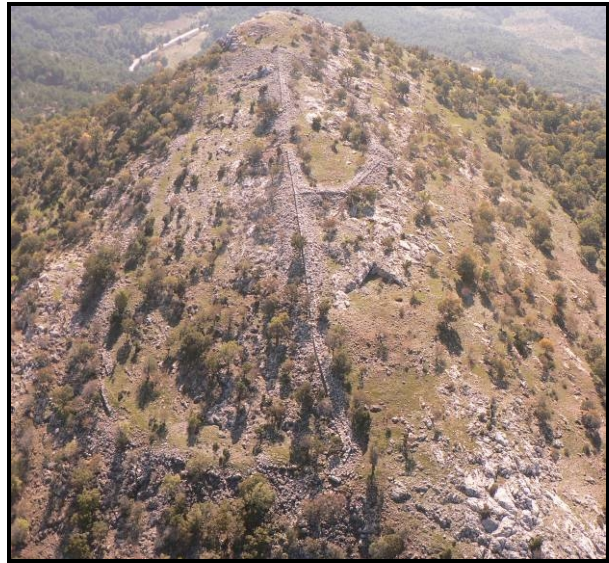
Resim 81: Gargara Zirvesinden Kayalık Alan.

8.1.3.3. Planı ve Özellikleri

Gargara antik yerleşiminin etrafını çevreleyen savunma duvarları iki hat üzerine kurulmuştur. Yerleşimin yer aldığı tepe üzerindeki ana savunma duvarları ve bu savunma duvarlarından yaklaşık 100 metre aşağıda tepenin eteklerinden geçen yine polygonal taşlardan yapılmış ikinci bir duvardan oluşmaktadır (Resim 83). Bu ikinci duvar tepenin orman yoluna bakan tarafında yer almakta olup diğer taraflarda bu duvarın izlerine rastlanılmamıştır (Resim 82).

Resim 82: İkinci Savunma Duvarı

Resim 83: Savunma Duvarları

Yerleşimin kurulduğu Koca Kaya tepesindeki savunma duvarları kesintisiz olarak devam etmekte olup doğu ve batı yönünde dar bir alanda yayılım gösterirken kuzey-güney yönünde kapladıkları alan oldukça geniştir. Burada ilginç olan bir durumda yerleşimi ikiye ayıran bir iç savunma duvarının varlığıdır (Resim 84).

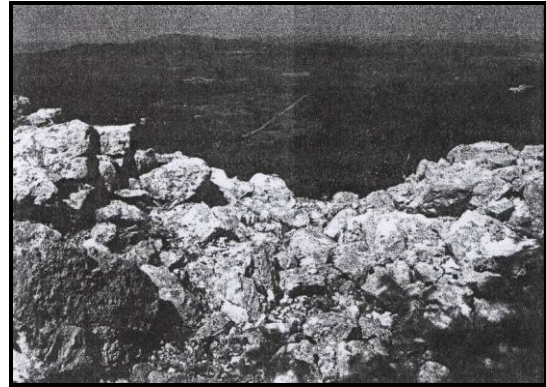

Resim 84: İç Savunma Duvarı

Akropolis olduğunu düşünülen bu alanın güney yönünden, doğu-batı doğrultusunda uzanan savunma duvarları çevrelemektedir (Resim 85). Bu duvarın yaklaşık olarak ortasında bir kapı açıklığı (Resim 86) ve bu açıklığın doğusunda yer alan burç izleri görülmektedir (Resim 87).

Resim 85: Akropolis Savunma Duvarları

Resim 86: Kapı Açıklığı

Resim 87: Burç Kalıntıları.

Akropolisin kuzeybatı tarafına doğru ilerlendiğinde nispeten düz sayılabilecek bir alanla karşılaşmaktadır. Bu alan üzerinde yoğun miktarda kiremit ve tuğla parçaları görülmektedir. Cook'un planında "C" olarak gösterdiği yer burasıdır. Fabricius'un tapınak olduğunu işaret ettiği alanda kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır³²⁵. Araştırmaya akropolisin güneyindeki vadiye doğru inerek devam edildiğinde, vadi tabanında yoğun miktarda taş ve tuğla parçalarının bulunduğu gözlenir. Bu alanda bulunan yoğun miktardaki taş ve tuğlalar burasının yerleşim yeri olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Antik kentin güney batısında yer alan tepeye doğru araştırmaya devam edildiğinde, güney batı köşede yer alan ve araştırmacıların temenos oalark kabul ettiği mekanın yapı izlerine rastlanır³²⁶. Oldukça yoğun bitki örtüsünün görüldüğü bu tepe üzerinde dağınık halde duvarlar görülmektedir. Temenos olması muhtemel olan yapının günümüze, kuzeydoğu köşe duvarı ile güneybatı köşe duvarı ulaşmıştır. Kalan duvar kalıntılarından burasını yaklaşık olarak dikdörtgen bir plana sahip olduğu düşünülebilir.

³²⁵ Cook, 1973, 259.

³²⁶ Stupperich, 1995, 128.

8.1.3.4. Kapılar ve Kuleler

Gargara antik yerleşiminin etrafını çevreleyen savunma duvarlarında kapıların ve kulelerin izlerini bulmak oldukça zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin etrafını çevreleyen savunma duvarlarının yıkılmış bir durumda etrafta dağınık vaziyette bulunmaları dolayısı ile kapıların ve kulelerin yerlerini günümüzde tespit etmek neredeyse olanaksız gibidir. Cook'un yapmış olduğu planda B ile gösterilem bölümde bir ana kapı ve olasılıkla dış savunma duvarında bir kapı daha görülmektedir³²⁷.

8.1.3.5. Tarihleme

Yerleşimi çevreleyen savunma duvarlarını tarihlemesinde duvar tekniğinin yanı sıra yerleşimdeki buluntuların yardımıyla bir tarihleme yapılabilmektedir. Arkaik dönemin kendisine has örgü tekniği olan polygonal taşlardan düzensiz ve dolgu örgülü duvar tekniği buradaki savunma duvarlarında da uygulanmıştır. Ayı zamanda yerleşimdeki mimari yapılara ait parçalar da tarihlemeye göz önünde tutulmuştur. Çevrede yoğun olarak bulunan pişmiş topraktan yapılmış mimari parçalar genel olarak Arkaik Döneme tarihlendirilmektedir. Yerleşimin tarihine de göz önüne tutulduğunda M.Ö. 8. ve 7. yüzyıldan itibaren burasının yerleşime açık olduğu görülmektedir. Buradaki mimari parçalar ve diğer arkeolojik buluntularla birlikte Gargara'nın savunma duvarlarının Arkaik Dönemde inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Daha kesin bir tarih verebilmek için bölgede bilimsel kazı çalışmaları yapılmalı ve bu kazılardaki veriler değerlendirilerek savunma duvarlarının ve yerleşimin tarihi kesin bir şekilde ortaya çıkartılmalıdır.

Arazide yapılan incelemeler sonucunda bahsedilen savunma duvarları ve temel seviyesindeki yapı kalıntıları dışında görünür bir buluntuya rastlanılmamıştır. Bir hayli geniş ve yoğun bitki örtüsüyle kaplı arazide zamanın ve insanın

---

³²⁷ Cook, 1973, 258, fig. 11.

tahribatının boyutları açık bir şekilde izlenebilmektedir. Verimli bir araziye sahip olan Gargara'nın gelir kaynakları hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Sahil önemsenmemiş olduğundan Gargara bir limana sahip değildir³²⁸.

Troas bölgesinin güneyinde aynı adla kurulmuş olan Palai Gargara (Eski Gargara) ve Gargara yerleşimlerinde her ne kadar araştırmacılar tarafından yoğun olarak incelenmiş olsa da günümüze kadar bilimsel anlamda bir kazı yapılmamıştır. Gün geçtikçe artan tahribat sonucunda bir zamanlar bölgenin önemli kentlerinden birisi olan Gargara'dan geriye çok çok az buluntu kalacaktır. Zamanla tümünden yok olup gitmesini önlemek için yerleşim yerlerinde yapılacak bilimsel kazılarla kentler hakkındaki bilgiler daha da artacak ve yapılacak çalışmalar sonucunda buluntular belgelenecek ve korunarak uzun bir süre daha araştırmacılara çalışmalarında yardım edecektir.

8.2. KEBREN³²⁹

Kebren antik yerleşimi, Bayramiç'in yaklaşık 13–14 km. güneyinde, Çaldağ Köyü ile Akpınar Köyü arasındaki Çaldağ'da yer almaktadır. Çaldağ, İda'nın batı ucunda deniz seviyesinden 575 metre yüksekliğinde bir dağdır³³⁰. Kebren ise bu dağın birbirinden yaklaşık 1,5–2 km. uzaklıktaki iki tepesi üzerinde kurulmuştur. Kebren bir görüşe göre Troas'taki akarsuyun ve bu akarsuyu simgeleyen tanrının adıdır. Bu ırmak tanrısı, Kızı Kebrenis (Hesperie)'nin acıklı ölümüne ait bir mythos dolayısıyla anılmaktadır³³¹. Sözcüğün aslı Luvi/Pelagos dilinde K(uwa)-Ebra-(wa) na “güzel-gürsü-sal” öğeleriyle türetilmiş Kebranadır³³². Kebren suyu, (Ezine

³²⁸ Tenger, 1995, 150.

³²⁹ RE XI 1, 1921, 105 vd., Leaf, 1923, 171 vd., Cook, 1973, 327 vd.

³³⁰ Cook, 1973, 327.

³³¹ Ovidius, *Metamorphoses* XI 769.

³³² Umar, 1993, 159.

civarında Kara Menderes/Skamandros ile birleşen Uzunoluk deresi) Kebren kentinin çok yakınındaki bir kaynaktan çıkmaktaydı. Ksenophon'un³³³ kentten bahsederken andığı bu kaynağa günümüzde Akpınar denilmektedir. Bir başka görüşe göre Kebren adlı Troia kralı Priamos'un gayri meşru çocuğu "Kebrianos" ile ilgilidir. Strabon, Homeros'un İlyada'da bahsettiği³³⁴ "Şanlı Priamos'un meşru olmayan oğlu" şeklindeki sözlerinden dolayı bölgenin veya kentin bu adla anılmış olabileceği görüşündeydi³³⁵.

Kebren'e Bayramiç-Ezine anayolundan güneye ayrılan Ağaç köy ve Kutluoba güzergâhındaki yolun Çaldağ köyüne ulaşmasıyla varılır. Akpınar ve Çaldağ köyleri kentin kurulduğu alanın hemen eteklerindedir. Antik kentin kuzeyinde; Gergis, kuzeydoğusunda; Skepsis, güneyinde; Pionia, Gargara, batısında; Neandreia, Alexadreia Troas kentleri yer almaktadır (Resim 10).

8.2.1. Tarihi

Yerleşimin en eski tarihi hakkındaki bilgileri, Calvert Koleksiyonundan ve Çanakkale müzesi envanterlerinde yer alan Çaldağ'dan gelmiş Prehistorik metal mızrak uçlarından elde edebilmekteyiz³³⁶. Bunlardan sonra kronolojik dizgi içerisinde yine envanterlerde yer alan Troia II-IV ile (M.Ö. 2600–2200) çağdaş seramik örnekleri ve ağırşaklar gelmektedir³³⁷. Cook ise kendi bulduğu M.Ö. 3. binlere ait seramik örneklerin herhangi bir yerel özellik göstermediklerini ve gri olanlarının da M.Ö. 8. yüzyıl gri seramiği ile karışık olduğunu belirtmektedir³³⁸.

Yerleşim hakkında yazılı kaynaklara baktığımızda Homeros'un İliada'sında³³⁹ Kebren isminin geçmesi, Troia savaşları sırasında çarpışan Kral

³³³ Xenophon, *Hellanica* 3. I. 17–19.

³³⁴ Homeros, 1997, XVI. 735.

³³⁵ Strabon, 2000, XIII. 1. 33.

³³⁶ Akalın, 1999, 155.

³³⁷ Lamb, 1931, 111–112.

³³⁸ Cook, 1973, 336.

³³⁹ Homeros, 1997, VIII. 317–318.

Priamos'un Kebriones adında meşru olmayan bir oğlundan bahsedilmesi, Strabon'un yerleşimin adının bu kişiden alınmış olabileceğinden söz etmesi göz önüne alındığında, Kebren adında bir kentin ve Kebrenia adlı bir bölgenin, bulunduğunu ya da en azından Homeros çağında Kebren kentinin varlığını söyleyebiliriz. Q. Smyrnaeus ise Troia bölgesinde etnik yapıdan söz ederken Kebriones'in Troia bölgesinde oturan Pelags soylarından birinin oğlu olduğunu belirtmektedir, anlatımın devamında bu soya ait kolların bölgenin çeşitli yerlerine yayılıp yerleşimler kurduklarını ifade etmektedir. Bu gelişmeler M.Ö. 12. yüzyılda olmuştur. Bütün bunları dikkate aldığımızda Kebren'in M.Ö. 3 binden başlayarak Pelags soyundan halkın yaşadığı bir yerli yerleşim olduğu ileri sürülebilir³⁴⁰.

M.Ö. 8. yüzyılda Troas'da Aeollein yerleşmiş oldukları bilinmektedir³⁴¹. Kebren'de bu döneme tarihlenebilecek Aeollere mal edilen gri Buchero seramik parçaları ele geçmiştir³⁴². M.Ö. 8. yüzyıl sonu ve M.Ö. 7. yüzyıl içlerinde ise, Lesbos yerleşimlerinden Mytilene'nin kıyılardaki yerleşimleri kontrol edecek güçlü bir yapıya ulaşarak, iç kesimlere bağlantılarının da bu yerleşimler üzerinden kurduğu bilinmektedir³⁴³. Bu tarihlerde bölge genelinde Mytilene etkisinin Kebren'de ne ölçüde olduğunu bilmemekteyiz. M.Ö. 7. yüzyıl başlarında Lidyalılar Troas'tan uzak olmalarına rağmen Daskyleion'da kurmuş oldukları savunma üssüyle geniş bir alanı kontrol etmişlerdir³⁴⁴. M.Ö. 7. yüzyıl sonlarında Kimmer bozgunundan sonra Lidyalı birliklerden bir bölümü Antandros'ta kalıp buraya yerleşmişlerdir³⁴⁵. Buradan zaman zaman Aeol üslerine karşı harekete girişmişlerdir³⁴⁶. Neandreia, Skepsis ve Kebren gibi iç kesimlerdeki kentlerde erken Arkaik döneme tarihlenen savunma duvarlarının büyük olasılıkla Lidya tehlikesine karşı inşa edilmiş oldukları söylenebilir³⁴⁷. M.Ö. 6. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'daki yerleşimlerin Pers egemenliğine girmeye başladığı görülmektedir³⁴⁸.

³⁴⁰ Akalın, 1999, 155.

³⁴¹ Herodotos, 2004, V. 94.

³⁴² Cokk, 1973, 333.

³⁴³ Judeich, 1898, 231,240.

³⁴⁴ Balcer, 1994, 38.

³⁴⁵ Leaf, 1923, 265.

³⁴⁶ Herodotos, 2004, I. 26–28.

³⁴⁷ Schliemann, 1894, 356–372; Calvert, 1865, 54.

³⁴⁸ Herodotos, 2004, I. 154–156.

Ancak bu dönemdeki Pers hâkimiyeti uzun süreli olmamıştır. Atina, Salamis, Platai ve Mykale savaşlarından sonra bölgede tekrar güçlü bir Pers hâkimiyeti kurulmuştur³⁴⁹.

Attik-Delos deniz birliği vergi listelerine bakıldığında Kebren'in 3 talent vergi ödeyerek M.Ö. 453'de bağımsız bir devlet statüsüyle birliğe üye olduğunu görmekteyiz³⁵⁰. Peloponnesos savaşlarından sonra (M.Ö. 431–404), Persler Anadolu'da tekrar güçlenmişlerdir³⁵¹. Nitekim Ksenophon kentin Persler tarafından kuşatıldığından söz etmektedir³⁵². Şehir Perslerin nüfusu altına girmiş ve kentin idaresi Pharnabazos tarafından Dardanos'a tayin edilen yerli beylerden Zenis'e emanet edilmiştir. M.Ö. 5. yüzyıl sonlarında ise kent, Dardanoslu Zenis ve Mania hanedanlığına bağlı bir uç kale görünümündedir³⁵³. M.Ö. 400 yıllarında ise yönetim Zenis'in dul karısı Mania'ya geçer. Mania'nın, damadı Skepsisli Medias tarafından öldürülmesinden sonra Daskyleion ve Sardes satraplıkları arasındaki yetki çekişmesi, Anadolu genelinde Pers gücünde boşluklar yaratmıştır, böylece Spartalılar bu fırsattan yararlanıp yerleşimleri kendi egemenlikleri altına almışlardır.

M.Ö. 399 yılına gelindiğinde Perslerin egemenliğini kırmak için gönderilen Spartalı komutan Derkylidas, Troas'taki diğer kentlet gibi burasını da kuşatmıştır³⁵⁴. Kebren kuvvetli savunma duvarlarıyla Derkylidas'a başarı ile karşı koyar öyle ki Spartalı komutan dört gün kurbanlar keserek tanrıya zafer ihsan etmesi için dua eder sonunda kenti ele geçirir. Ancak bu Derkylidas'ın gücüyle değil Kebren halkının Perslerle birlikte olmaktansa Hellenlerden yana olmak istemelerinden ötürü kent kapılarını Derkylidas'a açmaları ile gerçekleşmiştir³⁵⁵.

Kent M.Ö. 300 yıllarına doğru Antigonos Monoftalamos tarafından Skepsis, Neandria, Kolonai, Larisa ve Hamaksitos gibi kentlerle birlikte yeni kurulan

³⁴⁹ Mansel, 1999, 285–294.

³⁵⁰ Merrit-Gregor, 1939, 325.

³⁵¹ Thukydides, IV. 45.

³⁵² Cook, 1973, 331

³⁵³ Cook, 1973, 338.

³⁵⁴ Umar, 1999, 382.

³⁵⁵ Xenophon, *Hellenica*, 31. 17–19.

Alexandreia Troas'a taşınmıştır³⁵⁶. Kebren'de herhangi bir arkeolojik kazı yapılmadığı için sözü edilen birleşme olayından sonra şehrin akibeti hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Ancak antik kaynaklar, Alexandreia Troas'a göç ettirilen Kebren halkının burada uzun süre kalmayarak tekrar eski yurlarına döndüklerini dile getirmektedir³⁵⁷. Nitekim kent, I. Aantiokhos'un izniyle M.Ö. 281 yılında eski halkı tarafından ikinci kez kurulmuştur³⁵⁸.

8.2.2. Araştırmalar

Çaldağ ve çevresindeki kalıntıların Kebren'e ait olduğu görüşü, ilk kez 1865 yılında bölgeyi ziyaret eden Frank Calvert tarafından ortaya atılmıştır.³⁵⁹ Yerleşim Calvert'ten sonra Schliemann 1881 ve 1882 yıllarında, H. Kiepert ve Fabricius 1888 de, Dragendorff ve Judeich 1896 da, Hasluck ve Leaf 1911 de ve 1960'lı yıllarda Cook tarafından araştırılmıştır. Yerleşimle ilgili araştırmalarda bulunanlar topladıkları bilgileri daha sonraları yayınlamışlardır³⁶⁰. Calvert civardan toplanan ve Kebren'e ait olan 25 tane sikke gördüğünü, söz konusu sikkelerin kendisinin Çaldağ'daki akropolisten topladıklarıyla aynı olduğunu belirtmiştir. Bunların 11 tanesinin Roma ve Bizans dönemine ait olduğunu vurgulamış, kentin savunma duvarları hakkında bilgi vermiştir³⁶¹. Calvert savunma duvarlarının dışında dağınık olarak mezarların bulunduğunu ama çoğunun açılmış durumda olduğunu da değinmiştir. Kendisini kazdığı bir mezardan arkasında yazıtı bulunan zırhlı bir terracotta baş, hafif renklendirilmiş skyphos ve siyah ya da kestane renginde aryballos ile altın, gümüş ve bronz süsler ve bronz bir phiale bulmuştur.³⁶² Mezarların zirvenin kuzeyinde ve akropolisin altında yer alanlarının erken dönemlere ait olduklarını düşünmüştür.

³⁵⁶ Akarca, 1977, 8.

³⁵⁷ Strabon, 2000, XIII. 1. 33.

³⁵⁸ Akarca, 1977, 9.; Cook, 1973, 339.

³⁵⁹ Calvert, 1865, 51.

³⁶⁰ Calvert, 1865, 51 vd; Schliemann, 1881, 56 vd; 1884, 275 vd; Fabricius, 1898, 912 vd; Judeich, 1898, 536 vd; Leaf, 1923. 171 vd; Cook, 1973, 327 vd.

³⁶¹ Calvert, 1865, 51.

³⁶² Calvert, 1865, 51.

Calvert'in kentle ilgili 1865 yılındaki araştırmalarından sonra, 1881–82 yıllarında Schliemann yerleşimi ziyaret etmiştir. Yerleşimin küçük bir akropolise sahip olduğunu ve bu akropolisin deniz seviyesinden 515 metre yükseklikte yer aldığını belirtmiştir. Yerleşimi çevreleyen savunma duvarlarının 3 km.'den fazla olduğunu, Assos'daki savunma duvarlarıyla aynı karakteri taşıdığını ve savunma duvarlarının üzerinde yerleşime açılan beş giriş olduğunu ifade etmiştir³⁶³. Schliemann işçi tutarak yerleşimin bazı yerlerinde kazı yaptığını, bu kazılarda Gergis ve Ballıdağ'da bulunanlarla çağdaş siyah gri Prehistorik seramikler ile yanmış kırmızı renkli, monokrom benzerlerinin Fuğla tepede bulunduğu Hellenistik Döneme ait seramiklere rastlandığını açıklamıştır. Bunlarla birlikteye yine yerleşime ait iki mezarı kazarak bu mezarlardan bir çift gümüş küpe, üç ayaklı bronz kap, birçok bronz sikke bulduğunu belirtmiştir.³⁶⁴ Antik yerleşim 1888 yılında Fabricius ve H. Kiepert tarafından ziyaret edilmiştir. Fabricius Calvert'in keşfini destekleyerek yerleşimin Çaldağ'da yer aldığını onaylamış, kalıntıların ise Çaldağ'ın güneyinde kalan Fuğlatepe'de bulunduğunu, söz konusu yerin Günümüzde Akpınar köyü yanında yer aldığını belirtmiştir.³⁶⁵ Yerleşim hakkında daha sonraki bilgileri Judeich'in 1896 yılında yapmış olduğu gezinin raporlarından edinmekteyiz. Judeich, Kebren'i Calvert'in belirttiği gibi büyük Pınarbaşı köyünün sınırlarında yer alan Çaldağ'da tarif etmiştir. Dağlık alandaki yerleşimin akropolisini güneydoğu kısmındaki Fuğlatepe'de göstermiştir.³⁶⁶ Cook'tan öğrendiğimiz kadarıyla aynı tarihlerde Dragendorff'da bölgeyi ziyaret edenler arasında yer almaktadır.³⁶⁷ 1911 yılına gelindiğinde bölgede kapsamlı araştırmalar yapan Leaf'in gezi raporları bilinenlere fazla bir katkı sağlamamıştır. Leaf'in çalışmaları sonucunda yerleşimin Çaldağ üzerinde yer aldığını ama yerleşime ait izlerin çoğunlukla Fuğlatepe'de olduğunu belirlemiştir. Leaf, yerleşimi çevreleyen savunma duvarlarının 3 mil olduğu görüşündedir. Savunma duvarlarının farklı dönemlerde inşa edilmiş olduklarını ve düzensiz yontma taşlarla örüldüklerini belirtmiştir. Kendinden önceki

³⁶³ Schliemann, 1881, 56 vd.; 1884, 275 vd.

³⁶⁴ Schliemann, 1884, 311.

³⁶⁵ Cook, 1973, 327.

³⁶⁶ Judeich, 1898, 531.

³⁶⁷ Cook, 1973, 327.

araştırmacıların da üzerinde durduğu gibi savunma duvarlarının beş giriş kapısı olduğunu ve kente ait yapı izlerinin birçok yerde görüldüğünü belirtmiştir.³⁶⁸

Kebren'a ait bilgiler bölgede uzun yıllar araştırmalarda bulunan Cook sayesinde oldukça kapsamlı bir şekilde edinebilmektedir. Cook, Kebren'i Skamandros vadisinin ortasındaki ırmakların bulunduğu alanın yakınındaki Çaldağ'ın güney kesiminde deniz seviyesinden 575 metre yükseklikte bir yerleşim olarak tarif etmiştir³⁶⁹. Çaldağ'ın aşağılarında yer alan Fuğlatepe'yi de antik yerleşimin batısında yer alan akropolü olarak tanımlamaktadır. Cook anlatımlarında kendi gözlemlerini kendinden önce yapılan çalışmalarla karşılaştırarak açıklamaktadır. Çalışmasında, Judeich'in bakış açısıyla yerleşimin küçük bir krokisini sunmuştur (Resim 88).

Calvert toprağın duvarlara doğru yığıldığı not etmiş ve bir noktada ufak bir çukur açarak derinliğin 3 metreye ulaştığını tespit etmiştir.³⁷⁰ Fabricius, duvarları Neandreaia' daki daha geç işçilikle karşılaştırmıştır ve Kebren'in üç İngiliz mili uzunluğunda daire şeklindeki savunma duvarlarıyla aslında büyük bir şehir olduğunu belirtmiştir³⁷¹.

Calvert, kuzeydoğudaki ve vadideki düzenli duvarların daha kaba işlenmiş bölümlerden daha geç döneme ait olduğunu düşünmektedir ve Judeich'te kuzeybatı köşesinin dairenin uzatılmasına ait olduğunu sanmaktadır.³⁷²

Cook yerleşimdeki sivil konutların bulunduğu alanı, Fuğlatepe'nin kuzeyi olarak belirlemektedir. Özellikle bu kesimlerde toplanan Terrakotta mimari parçaların büyük bir grup oluşturduklarını söylemekle birlikte, yerleşimin genelinden arkaik terrakotta figürünler başta olmak üzere Klasik, Hellenistik, Roma

---

³⁶⁸ Leaf, 1923, 169.

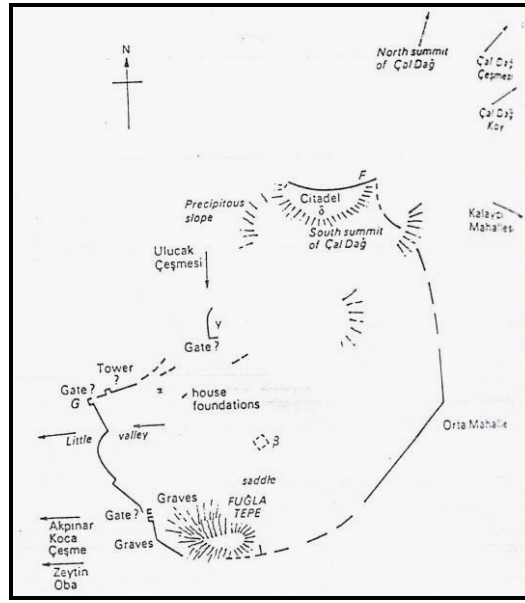
³⁶⁹ Cook, 1973, 327.

³⁷⁰ Cook, 1973, 330.

³⁷¹ Cook, 1973, 330.

³⁷² Cook, 1973, 330.

ve Bizans dönemine kadar uzanan çeşitli dönemlere ait seramiklere de rastladığını belirtmektedir³⁷³.

Resim 88: Kebren Yerleşimi

Bölgede yapılan arazi çalışmaları sonucunda, iki yuvarlak tepe üzerinde kurulan (Resim 89) Kebren’de kalıntıların çoğu kuzeydeki tepe üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Güneydeki tepe ise Fuğla tepe olarak adlandırılmaktadır. Calvert’e göre kentin Akropol’ü kuzeydoğu köşede, Cook’a göre ise Fuğlatepe’dedir. Ancak günümüzde kent gezildiğinde kalıntıların kuzeydoğuda yoğunlaştığı görülmektedir.

³⁷³ Cook, 1973, 332–337.

Resim 89: Kebren Çaldağ ve Fuğla Tepe.

Kentin birçok yerinde mimari parçalara rastlanmaktadır. Zeytinoba köyünde lov taşı olarak kullanılan mimari parçalar ve Pınarbaşı köyündeki çeşme yapısında kullanılan sütunlarda dikkat çekmektedir. Kebren'in kuzey kesiminde planda kale (Citadel) olarak geçen yerde mimari kalıntılar göze çarpar. Bu kalıntıların yanı sıra toprak üzerinde Arkaik Dönem özelliğindeki gri seramiklere sık sık rastlanmaktadır.

Kentin kuzeybatısında hem savunma duvarı içinde hem de savunma duvarlarının dışında mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarların çoğu kaçak kazılar sonucu yağmalanıp tahrip edilmişlerdir. Mezarlarda altın küpeler, cam bilezikler, pipo ve terra kotta figürünler gibi çok sayıda zengin buluntular ortaya çıkmıştır. 1882'de Schliemann'ın kazdığı mezarlarda gümüş süs eşyalarının yanı sıra antefiks, rölyef, aryballos, friz, terra kotta figürünler ve daha birçok buluntu ele geçmiştir.³⁷⁴ Halen Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde Kebren'e ait çok sayıda eser görülebilir.

Kente ait buluntuların çoğunluğunu sikkeler oluşturmaktadır. Kebren'in kesin olmamakla birlikte M.Ö. 6.yüzyılda sikke bastığı tahmin edilmektedir ki; bu Troas'daki sikke basımı için oldukça erken bir tarihtir.³⁷⁵ British Müseum kataloğunun 30 sıra numarasındaki koç başlı, arkası quadratiumlu gümüş sikkeleri

³⁷⁴ Cook, 1973, 334.

³⁷⁵ Leaf, 1923, 172.

M.Ö. 500–400 yılları arasına tarihlenmektedir.³⁷⁶ Kebren sikkelerinde görülen koç başlarından da anlaşılacağı üzere yöre, yünleri ile tanınmış³⁷⁷, koyun yetiştirmek için verimli otlakları, şehir adının kökeninde yatan “Gür su, Bol su” anlamına uygun olarak tarıma elverişli Skamandros nehri kıyısındaki bereketli toprakları, kereste elde edilen zengin ormanları ve olasılıkla Kaz dağında bulunan demir cevheri ile zenginleşmiş, Klasik dönemdeki Anadolu’nun en büyük şehirlerinden biriydi.³⁷⁸

8.2.3. Savunma Duvarları

Güney Troas’ın iç kısımlarında kurulmuş olan Kebren yerleşiminin savunma duvarları Büyüklük olarak güney Troas’ın Tarihi en iyi bilinen ve halen kazısı devam eden Assos’tan yaklaşık olarak 1.5 katı bir büyüklüğe sahiptir. Bununla birlikte Kebren yerleşimine ait savunma duvarları oldukça yoğun tahribata uğramış ve günümüze kadar yaklaşık olarak 2–3 metrelik biri yüksekliği ulaşabilmiştir. 20 yüzyılda bölgeyi gezen ve u arada Kebren yerleşimini de ziyaret eden araştırmacılar tarafından surların uzunluğu 5 km. olarak belirtilmiştir.

8.2.3.1. Malzeme

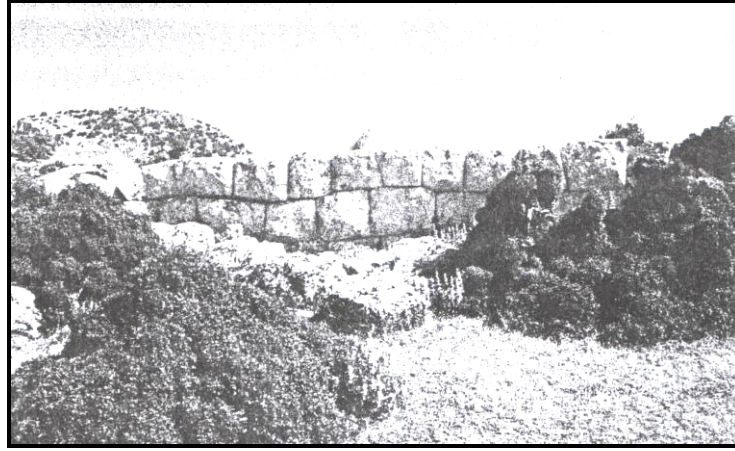
Antik kentin çevresi yaklaşık 5–6 km. uzunluktaki savunma duvarlar ile çevrilidir (Resim 90). Savunma duvarlarının inşasında bölgede yerel olarak bulunan trakit ve granit türü taşlar kullanılmıştır.

---

³⁷⁶ Göktürk, 1995, 83.

³⁷⁷ Cook, 1965, 28.

³⁷⁸ Cook, 1973, 337.

Resim 90: Keleş Savunma Duvarları.

8.2.3.2 Duvar Örgüsü

Leaf, yerleşimi çevreleyen savunma duvarlarının 3 mil olduğu görüşündedir. Savunma duvarlarının farklı dönemlerde inşa edilmiş olduklarını ve düzensiz yontma taşlarla örüldüklerini belirtmiştir³⁷⁹. Cook, savunma duvarlarına değinerek, duvarların iç ve dış yüzeylerinin oldukça sağlam olarak örüldüklerini, özellikle kalenin batısındaki bir noktada kalınlığın 2.20 metre, diğer yerlerde 2.60–2.80 metreye vardığını ve toprak seviyesinin üzerinde ikiden daha fazla duvar örgüsünün görülebilir olduğunu belirtmektedir³⁸⁰.

Calvert, duvar işçiliğinin birçok yerde az veya çok düzenli yontma kare taşlardan ve tropezoidal taşlardan yapıldığını söylemektedir.³⁸¹

Kentin ayakta kalan en önemli kalıntısı savunma duvarlarıdır. Duvarların kalınlığı 2.60–2.80 metre arasında değişmektedir (Resim 91). Bu duvarlar düzenli taşlardan oluşan “çokgen yüzeyli örgü” tekniğinde (Resim 92) yapılmışlardır.³⁸² Kentin tüm çevresi incelendiğinde arazi şartlarının durumuna göre duvarların sağlam olabilmesi için değişik tarzların bir arada kullanıldığı birbirine eklektik

³⁷⁹ Leaf, 1923, 172.

³⁸⁰ Cook, 1973, 330.

³⁸¹ Cokk, 1973, 330.

³⁸² Başgelen, 1993, 42.

duvar tekniğine de rastlanmaktadır (Resim 93–94). Çaldağ köyünde bir evin arka bahçesindeki savunma duvarlarına ait kalıntılar, Kebren'in savunma duvarları hakkında fikir sahibi olunması konusunda önem arz etmektedir (Resim 95- 96).

Resim 91: Kebren Savunma Duvarları

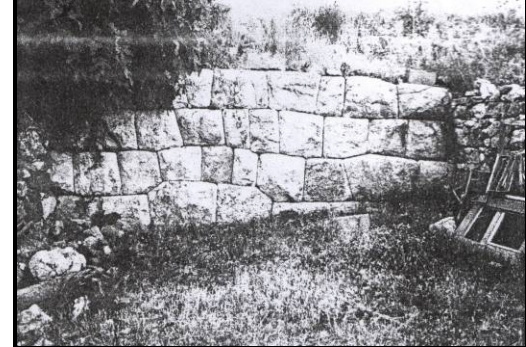
Resim 92: Örgü Tekniği

Resim 93: Eklektik Duvar Tekniği.

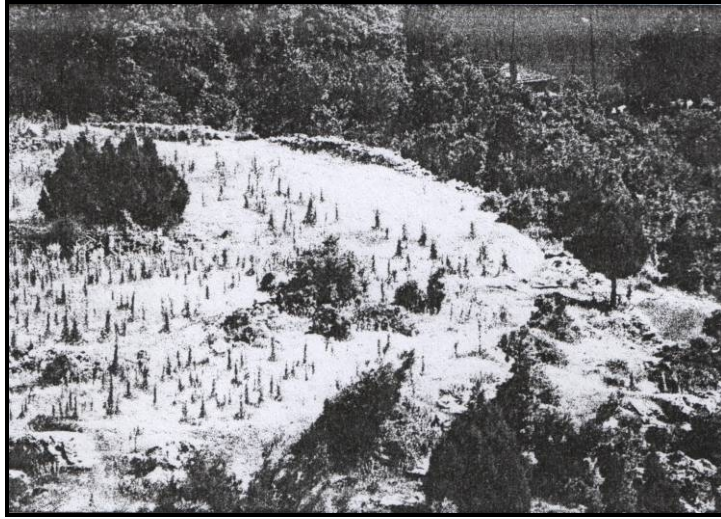
Resim 94: Eklektik Duvar Tekniği.

Resim 95- 96: Çaldağ Köyü'ndeki Savunma Duvarları.

8.2.3.3. Plan ve Özellikleri

İki yuvarlak tepe üzerinde kurulan Kebren'de kalıntıların çoğu kuzeydeki tepe üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kuzeydeki tepenin ismi Çal Dağ'dır. Güneydeki tepe ise Fuğla Tepe olarak adlandırılır. Calvert'e göre kentin Akropol'ü kuzeydoğu köşede, Cook' göre ise Fuğla Tepe'dir. Antik kentin çevresini ve bu tepeleri de içine alacak şekilde 5 km. uzunluğundaki savunma duvarları ile çevrelenmiştir (Resim 97). Bu savunma duvarlarının batı tarafında kapı ve kulelerin olduğu görülmektedir.

Resim 97: Kenti Çevreleyen Savunma Duvarları.

8.2.3.4. Kapılar ve Kuleler

Kebren'in savunma duvarlarının batı tarafında kapılar ve kulelerin (Resim 98) olduğu görülür (Resim 88. Kent, araştırmacı Calvert'in 5 büyük kapıdan bahsetmesine rağmen, Judeich 3 kapı olduğunu ileri sürer ve üç dar odaya sahip giriş kulelerinin varlığından bahseder.

Savunma duvarlarındaki kapılar Cook'un bahsettiği diğer önemli bir konudur. Kapılar hakkında Calvert beş tane olduklarından bahsetmiştir. Aynı zamanda Schliemann da beş tane olduklarını işaret etmiş fakat kişisel incelemesinde

Calvert'in bahsetmiş olduğu savunma duvarı yapısını çok az bir kısmını görmüştür³⁸³. Judeich'te yerleşimin batı tarafında vadide üç kapıyı belirlemiştir. Bu kapılardan iki tanesi Cook'un çıkarmış olduğu planda işaretlenmiş, üçüncüsü de ikisi arasındaki alçak zeminde olduğu kendisine daha uygun görünmektedir. En güney kısımda yer alan kapıyı (Resim 99) şehrin ana batı kapısı olarak tahmin etmektedir³⁸⁴. Bu kapı, Akpınar'la Zeytinoba arasına karşılık gelen yerde Koça Çeşme olarak anılan yükseltide yer aldığını ve bu kapının hemen arkasında yerleşime ait yapıların kalıntıları bulunduğunu açıklamaktadır. Güneydoğuda, şehrin bu kısmından tarım alanlarına doğru açılan bir başka kapı daha olması gerektiği belirtmektedir. Yine aynı şekilde yerleşimin kuzeydoğu kesiminde 5. bir kapı olması gerektiğini söylemektedir³⁸⁵.

Resim 98: Kule Kalıntısı.

Resim 99: Güneybatı Kapısı.

Cook'un planında belirttiği Fuğlatepe'nin batısında kalan güneybatı kapısının kalıntılarına ve bu kapının kuzeyinde yer alan, kentin ise kuzeybatısındaki kapı ve kuleler günümüzde görülmesine rağmen, Ulucak çeşmeyle kule arasında iç kesimlerde yer alan kapı izlerine (planda "y" şeklinde gösterilen yer) gerek bitki örtüsü gerekse zamanın tahribatı sonucunda rastlanılmamaktadır.

³⁸³ Cook, 1973, 330.

³⁸⁴ Cook, 1973, 331.

³⁸⁵ Cook, 1973, 331.

8.2.3.5 Tarihleme

Cook'a göre savunma duvarlarının farklı tarihlerde yapılıp yapılmadıklarını anlamak güçtür. Ancak bununla birlikte ev kalıntılarının bulunduğu bölümdeki arkaik gri seramikler, aynı zamanda Fuğla tepe ve onun batı yamaçlarında klasik ve gri seramiklerde ele geçirilmiş ve dağın zirvesindeki kalenin en azından arkaik zamana kadar gittiğini belirtebiliriz. Bütün bunlardan dolayı savunma duvarlarının, Arkaik dönem öncesine değin varabileceği söylenebilmektedir.³⁸⁶

19. yüzyılda birçok araştırmacının gezmiş olduğu kentte o günlerde var olan, yine onlar tarafından tespit edilen çeşitli mimari kalıntıların günümüzde görülememesinin yanı sıra kule, kapı gibi öğelerin ancak temel seviyesinin tespit edilmesi o zamandan günümüze değin süren tahribatın boyutunu göstermektedir. Kebren günümüzde meşe palamudu ve yer yer çam ağaçlarıyla kaplı, içinde taş yığınlarının bulunduğu bir harabe görünümündedir.

8.3. NEANDREIA³⁸⁷

Neandria konusu sınırlandırılırken; Neandria halkının M.Ö. 310 yılında yeni kurulan bir şehir olan Aleksandria Troas'a göç etmesi ve bu sebeple burada ele geçen yapı kalıntılarının çoğunlukla arkaik ve klasik devirlere ait olması göz önünde bulundurulmuş ve Neandria antik kentinin, çalışmamızın kapsamında arkaik dönemleri incelenmeye çalışılmıştır. Neandria kentinde ilk bakışta göze çarpan savunma duvarı kalıntıları hiç şüphesiz konunun odak noktasını oluşturmuştur

³⁸⁶ Cook, 1973, 330.

³⁸⁷ Koldewey, 1894; Akarca, 1977; Winter, 1989; Schulz, 2000.

Anadolu'nun kuzeybatısında Troas Bölgesi'nin batısında antik bir kenttir.³⁸⁸ Kentin yeri, Çanakkale ile ilgili Ezine ilçe merkezi Ezine'ye 20 km. uzaklıktaki Kayacık köyü kuzeydoğu yakınında, Çığırı Dağı üzerindedir (Resim 10). Şehre ait kalıntıların bulunduğu alan, Kayacık ile onun kuş uçuşu 6 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan Yavaşlar köyü arasına düşmektedir³⁸⁹.

Neandria'ya, Ezine yönünden gelmek olanağı bulunduğu gibi diğer yönden (Ayvacak ilçesine bağlı bucak merkezi) Gülpınar yakınındaki ilkçağ kenti yerlerine uğradıktan sonra, kıyıda biraz içeride, kuzeye uzanan yolu izleyerek gelme olanağı da vardır³⁹⁰.

Ezine'den Yavaşlar köyüne 8 km. stabilize yoldan gelmek daha kolay ise de oradan Çığırı Dağı'na çıkmak hayli zordur ve uzun sürer. Kalıntılar hayli yüksekte olan Kayacık köyünün 1,5 km. kadar kuzeydoğusundadır.

Troas bölgesindeki Neandria'nın adı, görünüşteki Hellen dilindeki *neandros* (delikanlı) sözcüğünden türetilme, "delikanlı yurdu" anlamında ise de gerçekte tıpkı Hellen ağzında Troia, Antandros, Adramytteion biçimini almış, yakın yörede rastlanan adlar gibi, Luwi/Pelasgos tanrısı Adra'nın (Erkek; ana tanrıçanın erkeği) adıyla bağlantılıdır³⁹¹.

Adına Attika-Delos Deniz Birliği listelerinde M.Ö. 454–431 yıllarında rastlanmaktadır. M.Ö. 310 tarihinde halkı Antigonos tarafından Antigoneia'ya (daha sonra Aleksandria Troas adını almıştır) aktarılmıştır. Alman arkeolog Robert Koldewey tarafından 1889 yılında kazılan kent 1400 x 450 m. genişliğinde bir alanı kaplamaktadır. 3200 m. uzunluğundaki kent duvarları kimi bölümlerde 3 metre

³⁸⁸ Umar, 1993, 599.

³⁸⁹ Umar, 1995, 81.

³⁹⁰ Umar, 2002, 15.

³⁹¹ Umar, 1995, s: 81

kalınlığındadır. M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen duvarlar çok köşeli taşlardan örülmüştür. Kentin en önemli anıtı M.Ö. 6. yüzyılda yapılmış olan Aiol düzenindeki tapınaktır. Apollon'a adanan bu tapınağın dışında Zeus kutsal alanı, Arkaik ve Klasik dönemlerden evler, nekropoliste yer alan pithoslar, lahitler, anıt mezarlar başlıca kalıntılardır.

Neandria tüm Anadolu'da sadece Arkaik ve Klasik Dönemleri yaşamış ve bu dönemlerin sonunda terk edilmiş, eşine az rastlanır bir şehir örneğidir. Ne Hellenistik dönemde ve Roma döneminde, ne de Bizans döneminde burada oturulmamıştır. Önemi de bundan ileri gelir. Anadolu'da böyle sırf Arkaik ve Klasik dönem kalıntılarına sahip başka bir şehir yok gibidir. Batı ve güneybatı Anadolu'nun ünlü şehirleri Lykia şehirlerini saymazsak eğer yüzeydeki kalıntıları ile ya Hellenistik ya da Roma dönemlerine aittir. Bu şehirde ise her şey Arkaik ve Klasiktir. Neandria'da Klasik dönemden sonra oturulmamış olması, bu döneme ait yapı kalıntılarının zamanımıza kadar gelmesini mümkün kılmıştır. Duvarları yıkılmış, taşları aşınmış olmasına rağmen, daha sonraları şehir üzerinde önemli bir yerleşme kurulmadığı için, yapıların temelleri yerli yerinde kalmıştır. Öyle ki bugün yapı temelleri arasında, eski çağ yolları üzerinde yürünebilmektedir. Savunma duvarları ise üst kısımları yıkık olmakla beraber, çepeçevre bugüne gelmiş Anadolu'daki nadir örneklerden biridir. Bu savunma duvarlar aynı zamanda, yalnız Anadolu'nun değil, bütün Yunan kültür çevresinde Arkaik ve Klasik savunma duvarlarına dair bize kaynaklık eden, az bilgi sahip olduğumuz bir konuda bilgi edinmemizi sağlayan bir örnektir. Neandria antik bir şehrin bir tepe yamacı üzerinde ilk yerleşme alanından nasıl gittikçe büyüüp savunma duvarları dışına taşıdığını ve 4. yüzyılda ikinci bir tepiyi de içine alarak burada nasıl zamanın zevkine uygun ızgara planlı yeni bir mahallenin kurulduğunu da göstermektedir.

Neandria'da ilk göze çarpan kalıntı savunma duvarlarıdır. Bu savunma duvarları Çığı'ya çıkan herkes üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. 1865'te C.T. Newton, Çığı savunma duvarlarını "*kapladığı alanın genişliği ve iyi durumda*

korunmuş olmaları ile askeri mimarlığın en ilginç eski örneklerinden biri” olarak nitelemiştir. 1880’de A. Saayce “bütün dünyada Yunan savunma duvarlarının en mükemmel örneği” olduğunu yazmıştır. J.Th. Clarke ise 1886’da “Küçük Asya’daki Yunan askeri mimarlığının en güzel anıtı” olarak değerlendirmiştir. Bu savunma duvarları bugün, Arkaik ve Klasik Dönem savunma duvarları için eşsiz bir bilgi kaynağıdır.³⁹²

Şehir tarihi boyunca sürekli olarak büyümüş, Arkaik dönemde de, Klasik dönemde de savunma duvarları dışına taşmıştır. Hem savunma bakımından elverişli noktalar, hem de şehrin ileri ki gelişmesi göz önüne alındığı için, Klasik dönem savunma duvarları geniş bir alanı çevirir. Fakat ikinci tepenin küçük bir bölümünde oturulmuştur. Eğer şehir M.Ö. 4. yüzyıl sonunda terk edilmeyip, doğal yaşantısını sürdürseydi, yerleşme kuşkusuz bu tepenin büyük bir kısmını kaplayacaktı. Sadece paralel caddelerden oluşan yeni mahalle doğuya ve güneye doğru yayılacak, bunları dikey kesecek olan cadde ve sokaklar geçirilecek ve ikinci tepe ızgara planlı olarak gelişecekti.

Arkaik şehir ile yeni mahalle arasında, şehircilik yönündeki zıtlık somut bir şekilde belirlemektedir. Arkaik yerleşme yoğun ve sıkışıktır; sokaklar dar ve düzensizdir. İki tepe arası ile ikinci tepenin kuzey yamaçlarındaki yeni mahalle paralel ve geniş caddeler üzerindedir.

Güneybatıda, Klasik dönem savunma duvarları dışında, düzenli planlı olmayan bir mahalle vardır. Bu mahalle ya klasik dönem savunma duvarlarının inşasından önce kurulmuş, ya da poyraza karşı korunmuş olmasından dolayı, yeni mahalle planlandığı halde, bu mahalleye rağmen, tercih edilmiştir. Hava etkilerine açık bir dağ şehrinde yerleşme için kuytu bir yer aranması olağandır. Önünde koruyucu bir doğal savunma duvarı bulunmayan yeni mahallede evlerin kuzey duvarları, kalıntılara bakarsak, tamamıyla sağırdır.

---

³⁹² Akarca, 1977, 2.

Neandreaia'da bulunan yapıların başında, Yunan dünyasının başka hiçbir yerinde örneği zamanımıza kadar gelmemiş, sadece yuvarlak bir "orkhestra"dan ibaret bir tiyatro, ya da toplantı yeri kalıntısı gelmektedir. Dar bir arastanın iki tarafına dizilmiş odalardan meydana gelen 4. yüzyıla ait bir gymnasium kalıntısı da yer almaktadır. Yapı tekniği ve planı ile 4. yüzyıla tarihlenen kare planlı bir bouleuterion kalıntısı aşağı yukarı 10 x 10 m. kalıntısı ile, bugüne kadar bilinen bu tip bouleuterionların en küçüğüdür. Bir yamaç ile önündeki uzun düzlükten oluşan toprak bir stadion Anadolu'da zamanımıza gelen nadir örneklerden biridir.

Neandreaia Ezine'nin güneybatısında, o bölgenin en yüksek dağı olan Çığırı'nın üzerindedir. Çığırı denizden 500 m. yükseklikte, yalçın, granit bir dağdır.³⁹³ Kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda, alçalarak uzanır. Şehir yüksek kuzeybatı tarafına kurulmuştur. Kuzeyinde, içinde Koçali ve Yavaşlar köylerinin bulunduğu vadi vardır. Güneyindeki dalgalı arazi 10–13 km. de denize ulaşır. Mor rengi ile Çığırı, çevresindeki makilerle örtülü, daha alçak dağlardan ayrılır. Kuzeybatı yüzü tamamıyla kayalıktır; burada yürümek ve buradan dağa çıkmak oldukça zordur. Kuzeyi de diktir; fakat bu taraftan vadiden iki ayrı yönde şehre ulaşan, eğimli yanı kaba taşlarla beslenmiş iki eski yol kalıntısı vardır. Kuzeydeki yol Koçali köyü yakınlarından geriye doğru yer yer izlenebilmektedir. Diğeri kuzeydoğuda Yavaşlar'dan doğu kapısına çıkıyor, bir kolu savunma duvarı boyunca izleyerek kuzeyde Güngörmez kapısına ulaşmaktaydı.

Dağın doğu, güney ve güneybatı yönleri daha diktir; bu kesim baştan başa kayalık, sivri tepelerle çevrilidir. Öyle ki, güneydeki Kayacık köyünden Çığırı'ya çıkarken bu tepeler birbirine bağlı bir duvar gibi görünmekte, kuşkusuz şehrin önünde bir savunma hattı yapmaktaydılar.

Günümüzde dağ çıplaktır. Güneyden ve güneydoğudan dağa çıkarken insan kendini bir kaya denizi içinde bulur. Dağılma halindeki granit kayalar her yere

---

³⁹³ Bilgin, 1969, 55.

serpilmiştir. Şurada burada pınar ve ahlât çalıkları vardır. Dağda keçi sürüleri otladığından bu seyrek bitkiler bodur halde kalmıştır. Taze sürgünleri sürekli yenen pınar çalıkları sanki makasla kırılmış gibi, bazen bezeyici şekiller almıştır. Vaktiyle Çığrı'nın ağaçlık olduğu söylenmekteydi. Bugün dik kuzey yüzü oldukça ağaçlıktır. Güneyde Kayacık Köyü ile harabe arasında, yalnız bir tek tepenin üzerinde, bu yörede kaba ağaç denen, büyük palamut ağaçları kalmıştır. Bu, üzerinde bir yatır bulunan "Dedetepe"dir. Buradan ağaç ve dal kesmenin uğursuzluk getirdiğine inanıldığı için kuzey ve doğu yönündeki palamut meşeleri koca yüce ağaçlar olmuştur. Dedetepe'nin güney yarısı ahlâtlıktır. Şimdi bunlar da armut aşılacak üzere, korunmaktadır. Dağın bu çıplaklığı, her tarafa serpilmiş kayalar, yer yer yükselen granit tepeler, her yana hâkim olan kurşun rengi Çığrı'ya yalnızlığa, unutulmuşluğa ve ilkelliğe boğar³⁹⁴.

Fakat havası güzel ve pınarları boldur. Neandrea'nın Çığrı'da kurulmasının başlıca sebebi, savunma kaygıları yanında bu pınarlardır. Bugün alt eteklerindeki köyler içme sularını Çığrı'dan alırlar. Kireçsiz, nefis içimli sulardır. Harabe içinde, günümüzde, kuzeyde, buradaki ana kapının gerisindeki yamaçta, yazın sızıntı halinde akan bir pınar vardır.

Günümüzde Neandrea antik kentinin alanı Kayacık ile Yavaşlar köyünün otlağıdır. Keçi sürülerinden başka, tepede kendi hallerinde yayılan sığır ve atlara rastlanmaktadır.

Çevresinin en yüksek dağı olduğu için, Çığrı'nın geniş bir görüş alanı vardır. Batısı denize ve Bozcaada'ya bakar. Kuzey doğrultusundan aşağı Kara Menderes ovası, Gelibolu yarımadası ve Seddülbahir burnu seçilebilir. Kuzeydoğusunda Ezine ve orta Kara Menderes vadisi uzanır. Burada Çaldağı üzerinde antik Kebren kenti vardır. İki şehir karşı karşıya kurulmuşlardır. Güneyi dağlarla çevrilidir. Güneydoğudaki tepelerin ardından Tavaklı köyünün minaresinin ucu ile günümüzde

³⁹⁴ Akarca, 1977, 4.

Beşiktepe olarak bilinen Kolonai'nin üstü görülebilir. Bazı günler gün batımında, ışıklar kuzey Ege adalarına vurunca, bu adalar ve daha gerideki Athos dağı da denilen Aynaroz dağı sivri tepesi ile ufukta belirir ve eşsiz bir görünüm yaratır.

8.3.1.Tarihi

Yunanistan'ın M.Ö. 2. bin yılın başında (aynı zamanda Orta Tunç Çağı'nın başlangıcı), bir görüşe göre Karadeniz'in kuzeyinden, bir görüşe göre ise doğudan, yani Anadolu'dan gelen Akhalar (Akhaioi) olarak adlandırılan, Yunanca konuşan Hind Avrupa bir halkın istilasına uğradı. Hint - Avrupa dil grubunu oluşturan halkların Ari ırktan olduğu ve kökenlerinin Karadeniz'in kuzeyinde Orta Asya steplerinde bulunduğu ileri sürülüyordu. 19. yüzyılın bu ırk varsayımlarının geçerliliğini yitirdiği ve artık kabul görmediği anlaşılmıştır. Akhaların konuştuğu Yunanca, Aiol ve İon lehçelerinden oluşuyordu. O dönemde Yunanistan'da yaşayan Pelasglar, yeni gelenlere boyun eğmek zorunda kaldılar. Akhaların istilası M.Ö. 2000 – 1700 yılları arasındaki dönemde, Yunanistan'ın içine yavaş yavaş nüfus ederek oldu. Yunanistan, ülkenin o dönemdeki sakinlerinden dolayı Akhaia olarak anılmaya başlandı. Hint-Avrupalı kavimlerin Yunanistan'ı istilası üç ayrı koldan olmuştur. Akhalar M.Ö. 2. bin yılın başlarında ilk ve en erken gelenlerdi. Yine aynı sıralarda belki biraz daha geç bir tarihte İonlar Yunanistan'a girdiler. Üçüncü ve son istilayı Dorlar M.Ö. 2. bin yılın sonunda gerçekleştirdiler. Fakat son gelen Dorlar'ın Balkanlar'dan güneye doğru yaptıkları baskı sonucu, daha önce kabaca Teselya Bölgesi'nde yerleşmiş topluluklar olan Aioller Ege Denizi'ni aşarak Lesbos adası ile Anadolu'nun kuzeybatı köşesine yerleştiler ve yörenin Aeolis olarak adlandırılmasına neden oldular³⁹⁵.

---

³⁹⁵ Tekin, 1997, 29–30.

Çanakkale yarımadası eski çağların Troas'ını kapsar. Troas, Marmara ile Ege arasında bir geçit durumundadır; kuzeyi tamamıyla Marmara karakterindedir, güneyi Ege'yi andırır. Bu coğrafi farklılığa uygun olarak M.Ö. 1. bin yılda Troas lehçe bakımından ikiye ayrılmaktaydı. Çanakkale şehrinin güneyinden Edremit körfezi içine çekilecek bir çizginin altında kalan kısım genellikle Aeol lehçesi, kuzeyindeki kesim İon lehçesi konuşuyordu³⁹⁶. Yunanlılar üç ana lehçeleriyle bağlantılı olarak, soylarının üç kolunu tanıyorlardı. Aeoller Thessalia'ya, Boiotia'ya ve Anadolu kıyısındaki Aiolis'e yerleştiler Heredotos 12 Aeol kentinden söz etmektedir³⁹⁷.

Neandreaia eski yazarlardan öğrendiğimize göre bir Aeol şehri idi. Aeollerin Troas'a, Troia kazılarına dayanılarak, M.Ö. 8. yüzyılda yerleşmeye başladıkları kabul edilir. Kazılmış mezarlardan çıkan en eski malzeme de M.Ö. 700 yıllarına tarihlenmektedir. Kentin tarihçesi hakkında fazla bir bilginiz yoktur ancak Ksenophon, M.Ö. 399'da bu yöreye gönderilen Spartalı komutan Derkylidas'ın başarılarını anlatırken, kenti anar³⁹⁸. Neandreaia'nın en fazla 400 yıllık bir tarihi olmuştur. Neandreaia'nın 400 yıllık tarihi hakkında pek fazla bilginiz yoktur. Bütün Troas şehirleri gibi, önce Lydia krallarının nüfusu altında idi. Heredotos Aiollerin bir dönem Lydia egemenliği altında kaldığını şu sözlerle dile getirir: "*Kroisos doğuştan Lydialıydı, güneyden sirip Syria ve Paphlagonia arasında akan ve karadeniz denilen denizdeki Boreas rüzgarı yöresinde son bulan Halys ırmağının beri yakasındaki ulusların tyranı olan Alyattes'in oğluydu. İşte kimi Yunanlılar'ı haraca bağlarken, kimilerini de dost edinen ilk barbar, bizim bildiğimiz bu Kroisos'tur. İonları, Aiolialıları, Asya Dorlarını haraca bağlamış, Lakedaimonlularla dost olmuştur. Kroisos'un ortaya çıkışında önce bütün Yunanlılar özgürdürler, çünkü Kimmerler'in açtıkları sefer, ki İonia üzerine yapılmıştır ve daha eskidir, kentleri boyunduruk altına alamamış ve bir çapulcu akınından öteye geçememişti.*"³⁹⁹

³⁹⁶ Akarca, 1978, 1.

³⁹⁷ Herodotos, 2004, I. 149,

³⁹⁸ Xenophon, *Hellenika*, III. 1,16,

³⁹⁹ Herodotos, 2004, I. 6.

M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Lydia kralı Kroisos'un Persler'e yenilmesinden sonra Pers egemenliği tanınmış olmalıdır. Aiol şehirlerinin Pers egemenliğine girmesi Herodotos tarafından şu cümlelerle anlatılmıştır; "*Lydia'luların Pers'lere boyun eğmesinden hemen sonra, İon'lularla Aiol'lar Sardes'e, Kyros'a elçiler gönderdiler, Kroisos'la nasıl bağlı idilerse, kendisinin egemenliğini de aynı koşullarla tanımaya hazır olduklarını bildirdiler.*"⁴⁰⁰

M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında Atina nüfus alanı içine girmiştir. M.Ö. 444 – 431 yılları arasında adı Attik vergi listelerinde geçmekte; talentin üçte birini ödemekteydi. M.Ö. 431'de Peloponnesos savaşlarının çıkması üzerine Neandrea ve diğer Troas şehirleri, Atina ile bağlarını koparmışlardır. Bu savaşlarda Spartalıları mali yönden desteklemiş olan Persler, Batı Anadolu'da yeniden egemenliklerini kurmaya başlamışlardır. Troas, Daskyleion'da oturan satrap Pharnabazos'un Troas'ı idaresi altındaki bölgenin içine giriyordu. Pharnabazos'un Troas'ı bir yerli beyin eli ile idare ettiği anlaşılıyor.⁴⁰¹ Bu bey, Dardanoslu Zenis idi. Ölünce yerine karısı Mania geçmiştir. Mania M.Ö. 399 yılında damadı Skepsisli Meidias tarafından öldürülmüştür.⁴⁰² Ksenophon'un anlattıklarından idare merkezinin Skepsis olması gerekir. Bir dağ şehri olan Gergis de bu ailenin idaresinde önemli bir merkezdir. Mania zamanına kadar güneybatıdaki kıyı şehirlerinin henüz Pers idaresine geçmediği anlaşılmaktadır; çünkü bu şehirleri ücretli asker kullanarak Mania zaptetmiştir.

Peloponnesos savaşları son bulduktan sonra, bu savaşların galibi Sparta, Anadolu'daki Yunan şehirlerinin koruyucusu olarak, bu şehirlerin çağrısı üzerine, M.Ö. 400 yılında İonia'ya bir ordu göndermiştir. M.Ö. 399'da Spartalı kumandan Derkilidas, güneybatın Troas'a çıkınca, Mania'nın zaptettiği üç şehir – Larissa, Hamaksitos ve Kolonai – kendi istekleri ile teslim olmuşlardır. Arkadan Neandrialılar, İlionlular ve Kokilionlular kapılarını açmışlardır. Sparta kralı

⁴⁰⁰ Herodotos, 2004, I. 141.

⁴⁰¹ Xenophon, *Hellenika*, I, 13–16.

⁴⁰² Xenophon, *Hellenika*, III, 10–15.

Agesilaos M.Ö. 396'da büyük bir ordu ile yeni bir çıkarma yaparak Anadolu içlerine kadar ilerlemiştir. İki yıl sonra M.Ö. 394'te Atinalı Konon idaresindeki Pers donanması Sparta'yı Knidos açıklarında ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgiden sonra Agesilaos ülkesine dönmüş, Anadolu'daki Yunan şehirleri Pers egemenliğini yeniden tanımışlardır.

M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında şehir terk edilmiştir. M.Ö. 310 yıllarında İskender'in haleflerinden Antigonos kıyıda, sonradan Aleksandreia Troas adını alacak olan ünlü şehri kurmuştur. Çevredeki diğer şehirler gibi Neandreialılar da dağdaki yerleşimlerinin terk ederek yeni şehre göçmek zorunda bırakılmışlardır. Antik yazarlardan Strabon bu durumu açıkça belirtmektedir⁴⁰³. Bu şehirler orta ve yukarı Kara Menderes vadisindeki iki dağ şehri – Kebrene ve Skepsis – ile güneybatı kıyı şehirleri – Kolonai, Larissa ve Hamaksitos - idi. Skepsis M.Ö. 301'de Lysimakhos'un, Kebrene M.Ö. 285'te I. Antiokhos'un izni ile siyasi özgürlüklerini yeniden kazanmışlardır.

Yeni şehirde Neandreialıların çok önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Neandreia sikkelerinde otlayan at, Aleksandreia Troas'ın sikke tiplerinden biri olmuştur. Hatta şehir ilk kurulduğunda, Neandreia sikkeleri yeni şehrin adının ilk harfleri ile damgalanarak geçer akçe olarak piyasaya sürülmüşlerdir. Otlayan at tasviri Aleksandreia Troas'ın vezi ağırlıkları üzerine de basılmışlardır. Neandreia'nın sikke tipi yeni şehrin sembolü ve damgası olmuştur. Sanki Neandreia Hellenistik ve Roma dönemleri Aleksandreia Troas'ta sürdürmüştür; değişen siyasi ve iktisadi şartlara uyarak dağdan ovaya ve kıyıya inmiştir.

M.Ö. 4. yüzyıldan sonra Çığırı'da ancak kırsal bir yaşantı devam etmiştir. Aynı durum Kolonai içinde söylenebilir. Bu tepe üzerinde M.Ö. 4. yüzyıldan sonraya ait çanak çömlek kırıkları bulunmamaktadır. Çığırı'da da Hellenistik döneme ait bir ize rastlanmamıştır. Fakat 1879'da H. Schliemann Çığırı'ya çıktığında Roma

⁴⁰³ Strabon, 2000, 103–105,

dönemi seramiği bulmuştur, 1969 da ise Aşkidil Akarca'da pek seyrek olsa dahi bu döneme ait keramik toplamıştır. Bu durum Çığırı'da Roma çağında çok zayıf bir yerleşme olduğunu göstermekle birlikte bu durum tam olarak belli değildir.

8.3.2. Araştırmalar

Çığırı Dağı'nın kuzey tarafında haritalarda 520 metre yükseklikte işaretli olan antik yerleşim 19 yüzyıldan itibaren Troas bölgesinde araştırma yapan seyyahların ve araştırmacıların ilgilendiği bir yer olarak karşımıza çıkar. Pococke ve Wood burasını Chigur adı altında bilmektedirler⁴⁰⁴. Choiseul Gouffier isim benzerliğinden dolayı Çığırı'yı Kenchreai olarak adlandırmıştır⁴⁰⁵. 1853 yılında antik yerleşimi Calvert'le birlikte ziyaret eden Lord Carlisle, burasını antik Dardania olarak tahmin etmiştir⁴⁰⁶. Daha sonra Eduard Meyer burasını Kolonai olarak konumlandırmıştır⁴⁰⁷. Calvert ise burasının Neandreia olduğunu söylemektedir⁴⁰⁸.

Neandreia'nın tarih ve arkeolojisine dair bilgilerimiz özellikle burasını ilk olarak doğru bir şekilde adlandıran ve konumlandıran Frank Calvert'in 1865 yılındaki çalışmalarına, 1880–1882 yıllarında J.T. Clarke'ın ve daha sonra da R. Koldewey'in 1889 yılında incelemelerine ve çalışmalarına dayanmaktadır. Bu ilk araştırmacıların dışında yerleşimle ilgili olarak 1969 yılında Akarca da çalışmalarda bulunmuş ve yerleşim hakkında önemli bilgiler vermiştir⁴⁰⁹.

---

⁴⁰⁴ Cook, 1973, 204.

⁴⁰⁵ Cook, 1973, 204.

⁴⁰⁶ Cook, 1973, 204.

⁴⁰⁷ Cook, 1973, 204.

⁴⁰⁸ Calvert, 1865, 53.

⁴⁰⁹ Akarca, 1977, 1- vd.

1985 yılında yerleşimle ilgili olarak Winter de araştırmalar yapmış ve bu araştırmaların sonuçlarını Neandreia notları altında sunmuřtur⁴¹⁰. Bu araştırmalardan sonra yerleşim daha kapsamlı olarak ve kendinden önceki araştırmaları da derleyen bir biçimde Münster Üniversitesi'nden Alman bir ekip tarafından 1994 yılından sonra incelenmiştir. Yerleşim hakkında detaylı çalışmalarda bulunulmuş ve kentin ve mimari unsurlarının planları da çıkarılmıřtır⁴¹¹.

Calvert, Neandreia'nın Çığrı üzerindeki harabe olduğunu Strabon'un tarifine dayanarak ortaya atmıştır. Strabon, Neandreia'nın Hamaksitos'un yukarisına düştüğünün ve Troia'ya 130 stadion uzaklıkta olduğunu söylemektedir⁴¹². Yine onun anlatımlarından Hamaksitos'un Lekton'a, Khrişa'ya ve Larissa'ya yakın olduğunu bilmekteyiz⁴¹³. Strabon Assos ile bu şehrin kurmuş olduğu Gargara'nın Antandros, Kebrene, Neandreia ve Hamaksitos toprakları ile çevrili olduğunun da yazmaktadır⁴¹⁴.

J.Th. Clarke, eski kaynaklardan, Neandreia'nın Çığrı'da olduğunu gösteren başlıca deliller de ortaya koyarak, o güne kadar Neandreia'ya dair ne biliniyorsa toplamıştır. 1882 güzünde Çığrı'ya çıktığında şehrin güneybatı kesiminde, Kırtıl yamaçlarında yapı taşı olarak kullanılmış bir Aiol sütün başlığı bulmuştur. Bu başlık günümüzde R. Koldewey'in tamamladığı şekliyle, İstanbul Arkeoloji Müzelerindedir. R. Koldewey 1889 tarihinde üç ay Çığrı'da çalışmış ve şehrin genel bir planını meydana getirmiştir. Savunma duvarlarının planını çizmiş, tapınağı kazmış, yapılarda ve mezarlıklarda araştırmalar yapmıştır. Koldewey'den önce Frank Calvert de, bugün "Kocakapı" denen doğu kapısı dışında bazı mezarlar

⁴¹⁰ Winter, 1989, 680 - vd.

⁴¹¹ Schulz, 2000, 33- vd.

⁴¹² Strabon, 2000, XIII. 1-51.

⁴¹³ Strabon, 2000, XIII 1, 47- 48.

⁴¹⁴ Strabon, 2000, XIII 1, 51.

Doruk çevresinde ve kuzeybatıda burunda yerleşme yoktur. Arkaik kent bir iç kale ile omuzlardan geçen bir savunma duvarı halkası ve savunma duvarı dışı yapılardan meydana gelmiştir.

8.3.3.1. Malzeme

Neandreaia savunma duvarlarında malzeme olarak yerli granit taş kullanılmıştır. Bu taş bölgede oldukça yoğun olarak bulunduğu için hem doğal olarak hemde işlenerek savunma duvarlarının yapımında kullanılmıştır. Savunma duvarları yer yer bu granit kayalıklara eklenerek de inşa edilmişlerdir. Tepenin kuzey ve güneyinde, az işlenmiş kaba granit taşından yapılan bu ilk savunma duvarı bulunmaktaydı.

8.3.3.2. Duvar Örgüsü

Çığır Dağı'nın batı kısmında kurulmuş olan Arkaik yerleşmenin etrafını çevreleyen savunma duvarlarında polygonal örgü tekniği kullanılmıştır⁴¹⁷. Çok köşeli kaba taşlardan örülen bu ilk savunma duvarları kentin batı, kuzeybatı tarafını çevrelemektedir. Arkaik savunma duvarları Neandreaia'da M.Ö. 5. ve 4. yüzyıl savunma duvarlarına göre küçük ve şekilsiz taşlardan, kuru duvar tarzında yapılmıştır⁴¹⁸. Duvar kalınlığı 2.10–2.25 metre arasında değişmektedir. Taşlar eğimli, düz ya da dikine yerleştirilmiştir. Tefsiye amacıyla ince dikdörtgen ve sıralar yapan taşlar kullanılmıştır.

---

⁴¹⁷ Cook, 1973, 2005.

⁴¹⁸ Akarca, 1977, 21.

Güneydoğudaki kapı kulesinde de sıra gözetilmiş ve dörtgen taşlar kullanılmıştır. Örgüde tek düzelik bulunmamaktadır. Güney tarafında kayalar üzerine oturtulan büyük duvarda taşlar az şekillendirilmiştir (Resim 101). Taşlar düz olarak oturtulmuştur. Savunma duvarının başka parçalarında köşeli taşlar daha çok kullanılmıştır. Kuzey savunma duvarlarında dikkati çeken bir özellik, taşları bağlamak için uzun ya da dikdörtgen iki veya üç taşın yan yana kılıcın oturtulmasıdır (Resim 102). Bu düz yüzlü taşlar yuvarlak olan yanlardaki taşların kaymasını önlemekteydi.

Resim 1001: Arkaik Savunma Duvarı. Güney Kesimi, Kayalar Üzerindeki En Yüksek ve Uzun Parça.

Resim 102: Kırtıl Burnu. İki kayalık Arasındaki Savunma Duvarlarının Ayakta Kalan Orta Parçası.

Savunma duvarı dolgu tekniğinde yapılmıştır. Bu teknikte karşılıklı iki duvar örülmekte ve duvarların arası döküntü taşla doldurulmaktadır. Duvara sağlamlık kazandırmak için, üst yüzleri yuvarlak atkı taşları kullanılmıştır⁴¹⁹.

8.3.3.3. Planı ve Özellikleri

Antik dönemde savunma duvarları planlanırken göz önünde tutulan en önemli husus mümkün olduğu kadar araziden yararlanmak olmuştur. Kentler kurulmuş oldukları coğrafyaya göre topoğrafyalarının ortaya koymuş olduğu şartlarla savunma duvarlarını planlamışlardır. Neandrea'da da konumu ve topoğrafyası gereği bu izlenmiştir. Belirli bir sınır içinde kalmak şartı ile surlar arazinin yükseltilerinden ve kayalardan geçirilmiştir. Arkaik dönemde de, M.Ö. 4. yüzyılda da bu böyle olmuştur. Büyük kayalıklar duvar gibi kullanılmış, surlar bu kayalıklara dayatılmıştır. Sur önüne çıkan küçük kayalar yapı taşı gibi duvar örgüsü içine alınmıştır.

Savunma duvarları Arkaik dönemde, Klasik ve Hellenistik dönemlerde olduğu gibi fazla girintili çıkıntılı değildir. Düşük arazide surlar (V) şeklinde ya da kavis şeklinde içe çekilmiştir. (V)'nin kollarının birleştiği yerde surlar açığı ile değil, kavisle döndürülmüştür.

Arkaik savunma duvarları Kırtıl'ın güney ve kuzey tarafında parçalar halinde kalmıştır. Kuzeybatıda burunda ise olduğu gibi durmaktadır. Güneydoğuda ve doğuda kaybolmuşlardır, fakat arazi üzerinde geçtikleri yerler bellidir. Kuzeydoğuda M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarı halkası içinde iki küçük parça ayakta kalmıştır (Resim 103).

---

⁴¹⁹ Akarca, 1977, 22.

Resim 103: Arkaik Savunma Duvarı: Doğu Kesimi

Güneyde oldukça büyük ve birbirini izler şekilde birkaç parça vardır (Resim 104–105) . Bunların en büyüğü ve kaya üzerinde olduğu için en muhteşemi 16.50 metre uzunlukta ve 2.50 metre yüksekliktedir (Resim 106). Böylece Arkaik savunma duvarları çepeçevre izlenebilmektedir.

Resim 104: Kapı Kulesinden Batıya Doğru. Resim 105: Güney Kesimden.

Savunma duvarları güneydoğu, doğu ve kuzeyde arazinin omuz yaptığı yerlerden geçirilmiştir. Arazi güneyde dere ağızlarına açılmaktadır. Bu yüzden burası bu çağda savunma duvarlarının en zayıf olduğu yerdir. Nitekim kulelerle güçlendirilmiştir.

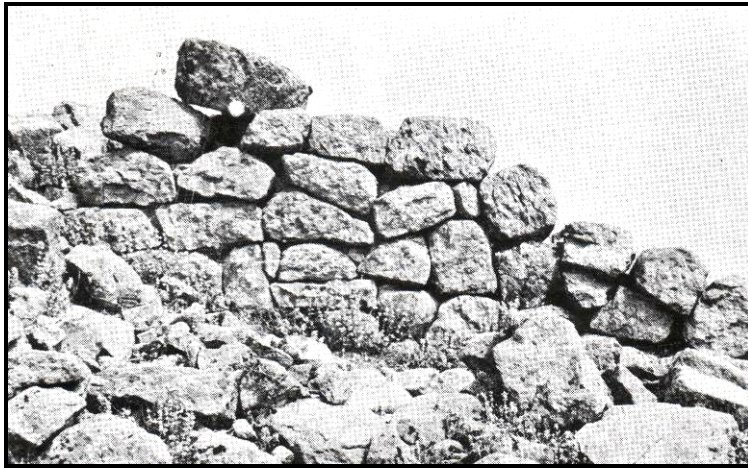
Resim 106: Arkaik Savunma Duvarı. Güney Kesimi, Kayalar Üzerindeki En Yüksek ve Uzun Parça.

Güney kesimi şehrin dışarıyla en çok irtibatı olan kesimdir, burada iki kapı bulunmaktadır. Güneydoğuda olan kapı şehrin bu yüzdeki ana kapısı idi. Bir iç kule ile korunan bindirmeli tipte bir kapı idi. Kulenin ölçüsü 13.00 x 6.30 metredir. İnce dikdörtgen taşlardan yapılmıştır. Günümüze sadece üç dört sırası kalmıştır. Güneyden gelen ana yol hafif bir yokuşla bu kapıya ulaşmaktaydı. Daha batıda yine bindirmeli, fakat ana kapıdan küçük, kulesiz ikinci bir kapı daha vardı. Bu kapının korunması doğudaki savunma duvarı ile sağlanmıştır.

Ana kapı ile 2. kapı arasında iyi korunmuş iki savunma duvarı vardır (Resim 104, Resim 106). Biri bütün arkaik savunma duvarlarının en dikkati çeken parçasıdır; yukarıda da işaret edildiği gibi, kaya üstüne inşa edilmiş, 2.50 m. yüksekliği 16.50 m. uzunluğu olan bir duvardır (Resim 106). Alt taraftaki kayalar boyunu arttırdığı için çok haşmetli bir görünüşe sahiptir. 2. kapıdan batı yönüne doğru kısa, fakat yüksekçe iki parça gelir. Aynı doğrultuda II. kuleden sonra bu kuleye bitişik, uzunca alçak bir parça kalmıştır. Buradan başlayarak savunma duvarları kesik kesik izlenir, sonra toprak yüzünde ancak geçtikleri yerler seçilebilir. M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarının kesildiği noktadan sonra dik bir şekilde Kırtıl burnunu tırmanmaktadır (Resim 107-108)

Resim 107: Arkaik Savunma Duvarı Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu'na Çıkarken İlk Büyük Parça.

Resim 108: Arkaik Savunma Duvarı Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu'na Çıkarken Son Parça.

Kırtıl burnu Arkaik savunma duvarlarının en sarp olduğu yerdir. Burada uzaklardan da görülebilen ve Çığrı'yı simgeleyen iki büyük kayalık vardır (Resim 109).

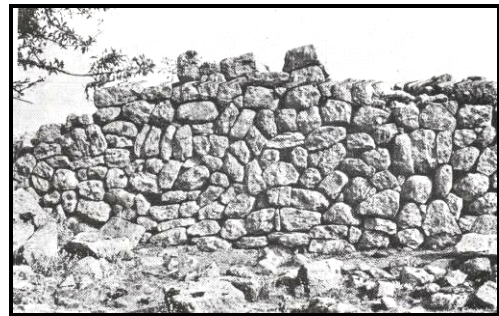

Resim 109: Arkaik Savunma Duvarı Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu Batı Kayalıkları.

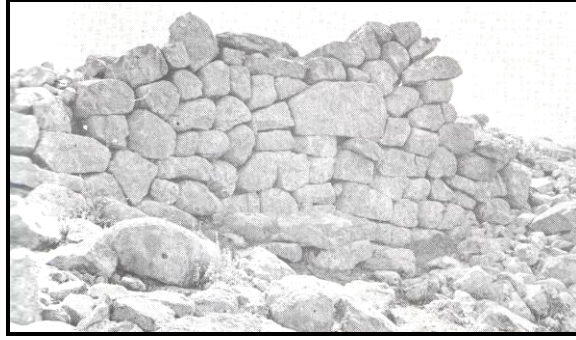
Doğudaki iki parçalıdır, yani çatallıdır. Güneyden ve kuzeyden gelen savunma duvarları bu kayalara dayanır. İki kaya arasındaki alan savunma duvarları ile kapatılmıştır; burada savunma duvarı iki yerinde yıkılmıştır. Bu yıkık yerler kuzeybatıda tarafındaki oviden da seçilebilir. Güneyden burun kayalıklarına doğru dik bir şekilde çıkan savunma duvarları yıkıntı halindedir. Yalnız buruna yakın üç parça ayakta kalmıştır (Resim 110-112). Bu parçaların yüksekliği 2.15 – 2.30 metredir. Buradan aşağıya doğru üçüncü parçanın uzunluğu 8.00 metredir.

Resim 110: Birinci Parça

Resim 111: İkinci Parça

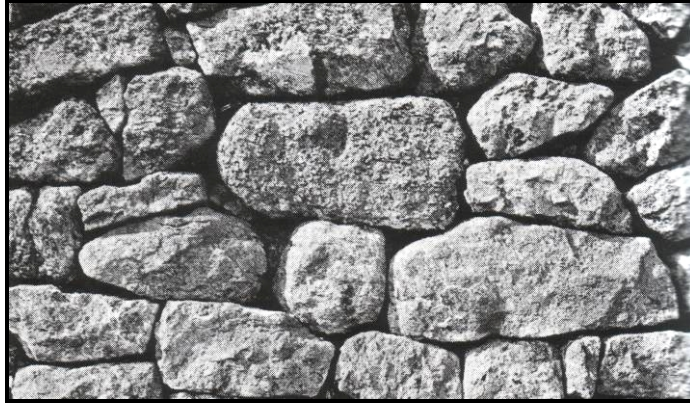
Resim 112: Üçüncü Parça

Savunma duvarlarının önüne çıkan kayalar büyük olsun, küçük olsun savunma duvarı içine örülmüştür (Resim 113). Batı taraftaki kayadan 21.50 m. aşağıda Koldewey'in planına alınmış yıkık bir kapı vardır. 2.10 m. uzunluğundaki üst söve taşı kapı önünde yatmaktadır. Yan söve olması gereken ikinci bir taşın uzunluğu 1.70 metredir. Bu uç kesimi, şehrin sonraki devrelerde de olduğu gibi askeri bölgesi idi. Yakınlarında evler yoktur. Çatal kayanın önünde, M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilmiş olması gerekli, hangar gibi, çok büyük bir yapı kalıntısı vardır. Fakat arkaik çağda da burada askeri yapıların bulunması olası idi. Batıdaki küçük kapı, kuşkusuz bu tesislerden savunma duvarı dışına çıkmaya yarıyordu.

Resim 113: Arkaik Savunma Duvarı: Güneybatı Kesimi Kırtıl Burnu'na Çıkarken Duvar İçine Alınmış Kaya Parçası.

Kuzeyde çatal kayadan doğuya doğru savunma duvarları bir süre düz gider. Arkaik savunma duvarlarının en yüksek ve en uzun parçası buradadır (Resim 114). Önündeki vadiyi kapsayacak şekilde hafifçe kavis yapan bu duvarın 17.50 metre uzunluğu ve 2.80 metre yüksekliği vardır. Bundan sonra M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarları ile bu savunma duvarlarının dış yüzü başa baş birleşir (Resim 115). Bu birleşme yerinden itibaren doruğun kuzeyindeki düzlüğü çevirmek üzere kuzeye döndükleri anlaşılmaktadır. Düzlüğün omzunda toprağın içinde ancak izlenebilmektedir.

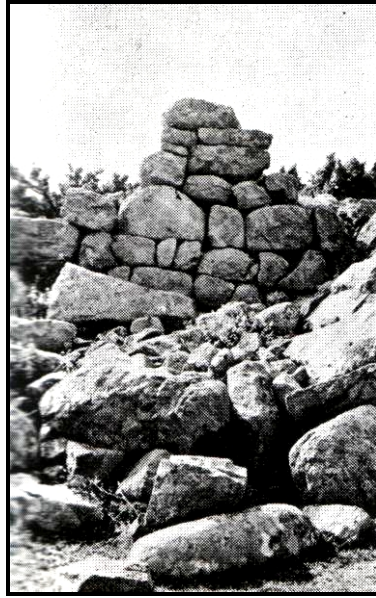
Resim 114: Arkaik Savunma Duvarı Kırtıl Burnu Kuzeyi Buradaki En Sağlam ve En Uzun Parçanın Taş Örgüsü.

Resim 115: Erken ve Geç Dönem Savunma Duvarlarının Konumları

M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarlarının 1. kapısından sonra üç büyük parça kalmıştır. İlk parçanın yüksekliği 1.89 m., ikincisinin 1.20 metredir (Resim 116. Güneye dönmeden önceki en büyük parça 5–6 metre uzunlukta ve 1.75 metre yüksekliktedir. Bu duvar, gerideki M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarının 5 metre önündedir (Resim 117). Bu üç parça aynı üsluptadır; aynı zamanda yapılmış, hatta aynı yapıcıların elinden çıkmıştır.

Resim 116: Arkaik Savunma Duvarı Doruktan Üç Pınarlar Kapısına İnerken.

Resim 117: Arkaik Savunma Duvarı Doruktan Üç Pınarlar Kapısına İnerken Geride 4. Yüzyıl Savunma Duvarları.

Doğuda M.Ö. 4. yüzyıl savunma duvarının içinde iki küçük parça savunma duvarlarının doğuda yönünü kesin olarak gösterir (Resim 118). Bu parçalardan güneydoğudaki ana kapıya kadar yüzeyde kalıntı yoktur, fakat arazi üzerinde geçtikleri yer bellidir. Kırtıl tepesinin omuz yaptığı yerden geçiyorlardı. Şehrin ikinci ana kapısı burada idi; arazinin durumu kapı geçidini belli etmektedir. Bu kapı belki tek kuleli bir kapı idi, fakat bindirmeli olmadığı kesindir.

Resim 118: Arkaik Savunma Duvarı Doğu Kesimi.

Çığırı dağının batı tepesi polygonal bir savunma duvarı ile çevrilmiştir. Savunma duvarı oluşumu keskin kaya sırtlarından ve yarlardan oluşur. Savunma duvarının genişliği 2.00 – 2.50 metredir ve bazı yerlerde 2.60 m. yüksekliğe ulaşır. Savunma duvarı 1400 metre uzunluğunda ve yaklaşık 450 metrelik bir genişliğe sahiptir. Daha sonraki zamanda şehir alanının genişletilmesi söz konusu olduğunda eski kentin savunma duvarının alanı, yeni kentin alanına göre değiştirilmiştir.

Daha eski olan kent savunma duvarının tarifi, dağın batı yamacında ve daha yeni olan kent savunma duvarının kuzeyinde bulunan tarla savunma duvarı ile gerçekleşir. Savunma duvarının bu bölgede, iki taş kütleyle çevrelenen batı dağ sırtından, izleri kaybolan güneydoğuya doğru uzandığı izlenebilmektedir. Yeni güney savunma duvarının kuzeyinde yeniden kentin iç kısmında izlerine rastlanmaktadır. Çıkış noktasına kadar birkaç boşlukla eski ve yeni savunma

duvarının kesişme noktasına kadar uzanır. Buradan eski kent savunma duvarına dair, yeni kent savunma duvarının oluşumundan önceye ait üç değişik sonuç elde edilir; bunların da kademeli olarak yapıldığı düşünülebilir.

8.3.3.4. Kapılar ve Kuleler

Kalıntılar, kapıların çoğunun Eğri kapı gibi, küçük dikmeler ve büyük yassı taşlardan yapıldığını, dış yüzlerinde büyük bir üst söve taşı bulunduğunu göstermektedir. Kapıların iç tarafının yalancı bir tonoz şeklinde olduğunu düşünebiliriz. Yalnız bir kapının, 2. kapı, iki tarafı da söveli olarak yapılmıştır. Güney ana kapısının yan söveleri ise bütün bir taştan yapılmıştı. Bunu aşağı yukarı yüzyıl önce bu kapıyı görmüş olan J.T.Clarke ve R.Koldewey'den bilmekteyiz⁴²⁰.

Kapılar kulelerden ya da dirsek yapan duvarlardan savunulmak için planlanmıştır. Kuzeybatıda birbiri ardınca V şeklinde geri çekilmiş olan savunma duvarlarının iç taraflarında açılmış olan iki kapı, 9. ve 10. kapılar, eğimli olan bu duvarların himayesine verilmiştir.

Büyük kapıların iç genişlikleri genellikle 2.70 metredir. 0.35 – 0.50 metre arasında değişen yan söve kalınlıkları kapı geçidini 1.80 ile 2.30 metreye düşürür.

İki kapıda sürgü ile ilgili izler görülür. Eğri kapı 10 – 15 cm. genişliği olan bir kalasın bir ucunun duvar içinde açılmış bir deliğe sokulması ile kapatılmaktaydı. Kalası yerine oturtabilmek için deliğin karşısına gelen taş yarım daire şeklinde 15 cm. derinliğinde oyulmuştur. Kalasın başı deliğe yaklaştırılınca, öbür ucu yukarıdan

---

⁴²⁰ Koldewey, 1894, 18.

aşağıya itilmek suretiyle bir oyuğa oturuyor ve diğer tarafı da bunun sonucu deliğe giriyordu.

Koca kapıda başka çeşit bir sürgü vardı. Taştaki yatay oyuntunun küçük oluşu bu kapının demir bir dayakla kapatıldığını gösterir. Kapının yan dikmeleri eski yerlerinde durmaktadır. Dışarıdan bakılınca soldaki dikmenin iç yüzünde, boydan boya 5 cm. derinliğinde, yatay bir yuva açılmıştır. Dayak demirinin bir ucu bu oyuntuya yerleştirilince öbür ucu soldaki uzun yiv içine sokulur, oyuntu hizasına gelene kadar ileri sürülerek oturtulurdu.

Arkaik Neandreaia savunma duvarlarına ait kulelerden günümüze üç kule gelmiştir; fakat hayli yıkık olan güneybatıda, bir ya da iki kule daha var olduğu düşünülmektedir. Belirli olan iki kule de ancak birkaç sıra halinde kalmıştır. Doğudakinin ölçüsü 7.35 x 6.30 metredir; çok harap olan batıdakinin ancak cephe ölçüsü alınabilmektedir. 8.25 m. ölçüsüne sahiptir. Dikkati çeken kulelerin büyük ve dikdörtgen biçimli oluşlarıdır.

Kulelerin tek odalı olduklarını söyleyebiliriz. Alt katları tamamıyla dolgulu idi. Günümüze kalan bu alt kısımlardır. Kule içine seyirdim yerinden ve merdivenlerden çıkmak suretiyle girilmekteydi.

Görevleri bakımından iki çeşit kule vardı. Bunlar; kapı kuleleri ve hakim noktalar üzerine inşa edilen gözetleme kuleleridir. Güney ana kapısını, avlunun iki ucundaki biri büyük, biri küçük iki kule koruyordu. Bu kapının iki yanı ayrıca, 12 m. uzaklıktan, yanlarda birer çıkış kapısı bulunan iki kule olan VIII. ve XI. Kule tarafından savunuluyordu. Bu kuleler aşağı yukarı 7 x 6 m. ölçüleri ile orta boy kulelerdi. Doğu kapısı olan Koca kapının huni şekilli avlusunun bir ucunda orta boy bir kule olan III. Kule vardı. Bu kapı ile avlusu geniş bir kavisin ortasında idi.

Kavisin bir başını hisar, öbür başını 8.40 x 7.80 metre. ölçüsünde bir kule tutuyordu.

Kulelerin çoğu bugün patlaklır. Dolgulu kulelerin patlayıp yıkılmasını F.E.Winter bu kulelerin üst katları ve çatıların tahrip edilmesinde görmüştür⁴²¹. Şöyle; eğer bu kulelerin sağlam zemin üzerine de oturtulmuşlarsa yağmur suları dışarı sızamayacak, böylece dolgu toprağı şişip pek de kalın olmayan kule duvarları üzerine basınç yaparak bunları patlatacaktır.

8.3.3.5. Tarihleme

Troas bölgesindeki bu önemli antik kentin mimarlık tarihi için bizlere önemli bilgiler veren savunma duvarlarının tarihlendirilmesi için elimizde fazla bilgi mevcut değildir. Yerleşim yerinde günümüze kadar bilimsel bir kazı çalışması yapılmadığı için karşılaştırmalı tarihlendirme yapabileceğimiz bir veri de elimizde yoktur. Antik yerleşimde savunma duvarları dışında bazı yapıların temelleri dışında da bir kalıntı bulunmamaktadır. Savunma duvarlarının tarihlendirilmesinde kullanabileceğimiz tek veri duvar yapım tekniğidir. Yerleşimin bu bölümünü çeviren duvarları Arkaik olarak nitelenmemiz duvarların karakterine, kentin topografyasına ve gelişimine dayanmaktadır. Bununla birlikte Çığrı Dağı'nın batısında yer alan savunma duvarlarının içindeki yerleşimin dışına inşa edilen ve M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen tapınak da bizlere bazı bilgiler verebilmektedir. Bu yapının da temelleri günümüze ulaşabilmiştir. Tapıktan günümüze sadece iki basamaklı krepis kalmıştır.

Eski yerleşim etrafını çeviren savunma duvarlarında masif çokgen taşlar kullanılmıştır. Her ne kadar taş örgüsü tarihlendirme açısından kesin bir veri olarak

---

⁴²¹ Winter, 1985, 692.

kabul edilmese de burada elimizde sadece tekniğe dayanarak bir tarihlendirme yapma imkanımız bulunmaktadır. Granit çokgen blok taşlardan yapılan eski yerleşimin savunma duvarları M.Ö.6. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴²². Tapınağın tarihlendirilmesiyle birlikte buradaki savunma duvarlarını tarihlendirmemize yardımcı bir faktörde yine Troas bölgesinde yer alan diğer bir yerleşim olan Achilleion'un savunma duvarlarıdır. Burası kazılardaki buluntular doğrultusunda M.Ö. 6. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlendirilmiştir. Buradaki duvarlarda çokgen taşlardan inşa edilmişlerdir⁴²³. Bu iki veri eşliğinde ve duvarların yapım tekniğine dayandırılarak Neandrea'nın arkaik savunma duvarları M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilebilir.

8.4. LAMPONIA⁴²⁴

Antik yazarlarca adı çeşitli şekillerde yazılan Lamponia, (Λαμπωνία⁴²⁵, Λαμπωνιον⁴²⁶, Λαμωνεια⁴²⁷) Assos ve Gargara gibi bir Aiol kolonisidir. Yerleşimin yerinden biraz kapsamlı olarak bahseden kişi Strabon'dur. Kendisi Edremit Körfezi'nin kuzeyindeki kentleri tarif ederken Assos, Gargara ve Lamponia gibi bir sıralamada bulunmuştur.

Yerli dilinde “Geçit/Boğaz - halkının - Yurdu” anlamındaki adı Hellen diline “Lampon Yurdu” olarak geçmiş⁴²⁸, Ayvacık İlçesine bağlı Kozlu Köyü yakınındaki “Kozlu Dağ” üzerinde yer aldığı tahmin edilen ve hakkında çok az şey bildiğimiz bir yerleşimdir (Resim 10). Kozlu Dağı, İda Dağı'nın güney batı yamaçlarında uzanan denizden yüksekliği 565 metre olan bir dağdır. Güney tarafı boyunca dolaylı olarak

⁴²² Wokalek, 1973, 103.

⁴²³ Schulz, 2000, 112.

⁴²⁴ Clarke, 1888, 299 vd., Judeich, 1901, 124., Büchner, *RE* XII, 1924, 582 vd., Cook, 1973, 261 vd.

⁴²⁵ Heredotos, *Hellanikas*.

⁴²⁶ Hekataios.

⁴²⁷ Strabon.

⁴²⁸ Umar, 1993, 503.

sahile bakan açık bir vadi bulunmaktadır. Vadinin başında Sazlı yer almakta ve Kozlu onun kuzey yanında bulunmaktadır. Yerleşim dağın zirvesinden güney batıya doğru alçalan bir plan göstermektedir. Güneyde sahil tarafında Lesbos'a bakmakta, kuzeyde ise Ayvacık vadisine ve Tuzla Çayı boğazına bakan bir görünümü bulunmaktadır.

8.4.1. Tarihi

Yerleşim hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Şehirden ilk bahseden Herodotos'a göre M.Ö. 506 yılında Pers kralı Dareios'un komutanı Otones tarafından Antandros ile birlikte ele geçirilmiştir⁴²⁹. Strabon'dan ise Gargara ile beraber bir Aiol yerleşimi olarak kurulduğunu öğrenmekteyiz⁴³⁰. M.Ö. 454–426 dönemindeki Atina vergi listelerinden her sene 1000 ve daha sonraki yıllar 1400 drahmi ödediklerini görmekteyiz⁴³¹.

Strabon'un naklettiklerinden Lamponia ile Assos'un kardeş şehir oldukları anlamı çıkmasına rağmen kesin bir ifade yoktur. Ancak Kozlu dağ çevresinde bulunan Lamponia sikkelerinin arka yüzündeki boğa başı tasvirinin, Assos'un sikkelerindekilerle aynı benzerlikler göstermesi, bu iki şehir arasında bir ilgi olduğunu ve hatta Hellenistik dönem başında Assos ile birleştirdiği tahminini kuvvetlendirmektedir⁴³². Strabon'un anlattıklarına göre Lamponia'nın Assos'un kardeş şehri olarak kurulduğunu söyleyebiliriz. Fakat kendisi de bunu açıkça söylememektedir⁴³³. Pers hakimiyeti altında Antandros ve Lamponia aynı kaderi paylaşmışlardır, fakat M.Ö. 5. yüzyılda Lamponia, Atina ligine dahil otonom bir kent olarak gözükmemektedir⁴³⁴.

Kent hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan en önemli buluntulardan birisi de yerleşime ait sikkelerdir. Yaklaşık M.Ö. 420 yılına doğru başladığı ve M.Ö. 350

⁴²⁹ Herodotos, 2004, V 26.

⁴³⁰ Strabon, 2000, XIII 611 58.

⁴³¹ BMC, xxxviii.

⁴³² Cook, 1973, 263.

⁴³³ Strabon, 2000, XIII 611 58.

⁴³⁴ Cook, 1973, 264.

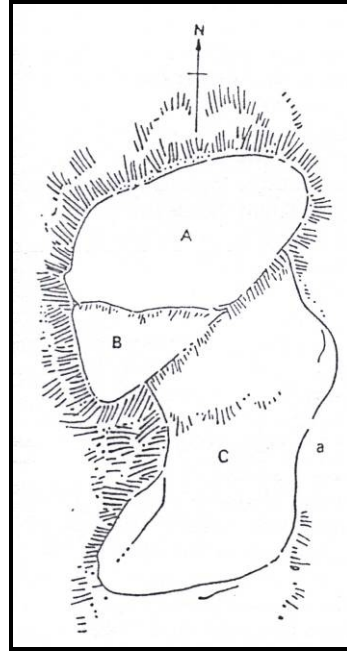
yılından sonra sona erdiği tahmin edilen sikke basımının, bulunan son örneklerle biraz daha ileri bir tarihe çekildiği görülmektedir. En az M.Ö. 5.yüzyılın başı belki de M.Ö. 6.yüzyıla ait olabileceği öne sürülen bu örneklerde, ön yüzü cepheden boğa başı ve arkası quadratiumlu bu gümüş sikkelerde devrinin gereği üzerinde şehir lejandı olmamasına rağmen, büyük bir olasılıkla Lamponia'ya ait olmalıdır. Zira Lamponia ile beraber boğa başı kullanan Assos'un bu tarihlerdeki sikkelerinde griffon veya arslan başı kullandığını bilmekteyiz. Buna göre diğer bir deyişle; Lamponia'nın sembolü olan boğa başı M.Ö. 5.yüzyılın sonunda kardeş şehir Assos tarafından da kullanılmıştır.

Sikkelerin ön yüzünde bulunan sakallı Dionysos başı bulunan ve M.Ö. 4. yüzyıl ortalarından sonra sikke basmadığı kabul edilen Lamponia'nın araştırmacıların genel kanısına göre Büyük İskender ve ondan sonra gelenlerin dönemindeki Troas'ın genel göç kargaşası içinde terk edildiği sanılmaktadır.

8.4.2. Araştırmalar

Yerleşim yeriyle ilgili olarak araştırmalar 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. 1849 yılında Tchihatcheff, antik yerleşimi Tuzla'nın doğusuna doğru yapmış olduğu seyahatte görmüştür. Assos'u geçtikten sonra yüksek bir yerde antik kalıntıların varlığını tespit etmiş fakat neresi olduğunu kestirememiştir. 1896 yılında Judeich antik yerleşimi incelemiş ve oldukça eski bir yerleşim yeri olabileceğini düşünmüştür. Burasının Lamponia olabileceğini belirtmiştir. Yerleşimle ilgili olarak daha kapsamlı ve tek tanımlama 1882 yılında Th, J. Clarke tarafından yapılmıştır (Resim 119). Clarke yerleşimin etrafının çeviren savunma duvarlarının planını çıkararak ilk çalışmayı yapmıştır⁴³⁵. Daha sonra Troas bölgesinde araştırmalarda bulunan Leaf'de burasını incelemiştir. Bu ilk çalışmalardan sonra 20. yüzyılın ikinci yarısının başlarında bölgede oldukça önemli çalışmalarda bulunan Cook'da burasını inceleyerek önemli bilgiler elde etmemizi sağlamıştır.

⁴³⁵ Clarke, 1888, 299 vd. res 10.

Resim 119: Kozlu Dağındaki Lamponia Yerleşimi.

8.4.3. Savunma Duvarları

Antik kenti çevreleyen savunma duvarları hakkında günümüze kadar detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Troas Bölgesi'nde Assos, Neandria ve Troia'daki savunma duvarlarından sonra günümüze kadar en iyi korunarak gelmiş duvarlar biridir duvarların orijinal yüksekliğinin ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte antik yerleşimin savunma duvarlarından günümüzde temel seviyesinden yaklaşık 7 metrelik bir yükseklik kalmıştır (Resim 120).

8.4.3.1. Malzeme

Antik Lamponia yerleşiminin üzerinde yer aldığı Kozlu Dağ'ın alışılmadık bir biçimde olmasının jeolojik oluşumundan kaynaklandığını Diller belirtmiştir⁴³⁶.

⁴³⁶ Diller, 1882, 6.

Kozlu Dağ, İda (Kaz) Dağı'nın sivri tepelerinden biri olup andezit ve konglemeradan oluşmuştur. Yerleşimin etrafını çeviren savunma duvarlarında da yerel taş olan andezit ve konglemera kullanılmıştır.

Resim 120: Kozlu Dağ'daki Lamponia Yerleşimi

8.4.3.2. Duvar Örgüsü

Antik Lamponia yerleşiminin etrafını çevreleyen savunma duvarları çokgen taşlardan düzensiz olarak örülmüştür. Duvarlarda büyük boyutlu taşlarda kullanılmıştır. Bununla birlikte büyük bloklar duvara oldukça düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir. Duvarlarda büyük boyutlu taşları kullanılması duvarın oldukça değişik bir duvar işçiliği göstermesine neden olmuştur⁴³⁷. Bu devasa boyuttaki bloklardan bazıları bir metre ve daha fazla bir kalınlıktadır ve kapladıkları alan iki metrekareden daha az değildir. Duvarlar bazı yerlerde 7 metrelik bir genişliğe ulaşabilmektedir⁴³⁸. Duvarda kullanılmış taşların düzgün yüzleriyle temiz bir yüzey elde edilmiş, bunların arasında dikkatsizce doldurulmuştur. Herhangi bir bağlayıcı sistem kullanılmadığı görülmektedir. Taşların büyük bir kısmının iri kaya parçaları olduğu açıktır ve duvar örgüsünün içerisine yerleştirilmiştir. Gerek bu düzensiz kaya

⁴³⁷ Clarke, 1888, fig 11.

⁴³⁸ Clarke, 1888, 301.

parçaları gerekse biraz daha düzgün taşlar yerel kayalardan elde edilmiştir. İstikhamın uzun duvarları tamamen yıkıntı halindedir ve 10 ile 12 metre arasında bir çöküntü formunu almıştır. Bununla birlikte yerleşimin etrafını çevreleyen savunma duvarı halkası izlenebilmektedir. Aşağı şehrin olduğu bölüm modern zamanlarda bir keçi ağılı şeklinde kullanılmıştır. Antik yerleşimin savunma duvarına ait yıkılmış parçalarla daha alçak bir duvar meydana getirilmiştir. Bölgede çok yaygın olan depremler savucunda tahrip olmuş bu duvar az ya da çok dikey bir konumdadır.

8.4.3.3. Planı ve Özellikleri

Lamponia yerleşimini etrafını çevreleyen savunma duvarları kuzey – güney doğrultusunda uzamaktadır. Savunma duvarları, kentin ortasından doğu-batı doğrultusunda geçen aşınarak açılmış sığ ve geniş bir dere ile iki ana parçaya bölünmüştür. Alçak bölümden hemen hemen dikey kaya duvarlarıyla yükselen daha yüksek kısım akropolisi oluşturmaktadır. Bu kısımda teraslar halinde iki bölüme ayrılmıştır (Resim 119). Bu kısım A ve B olarak adlandırılmıştır ve daha kuzeydeki daha yüksektir. Planda C olarak gösterilen bölümde güneye doğru yayılan alanda alt şehir bulunmaktadır. Yerleşimin etrafını çevreleyen duvarlar Assos'un savunma duvarlarına yakındır⁴³⁹. Yaklaşık 3000 metrelik bir savunma duvarı uzunluğuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Clarke kuzey-güney arasındaki mesafenin maksimum 800 metre olduğunu belirtmektedir⁴⁴⁰. Kentin etrafını çevreleyen savunma duvarlarının 8 metre gibi oldukça yüksek bir ölçüye sahip olduğunu Clarke söylemektedir⁴⁴¹. Yerleşimin akropolisi aşağı şehirden 6 metre yüksekliğindeki bir duvarla ayrılmıştır. Akropolis ile aşağı şehri birbirinden ayıran derenin kuzeyinden geçen bu duvarla birlikte uçurum doğal bir savunma duvarı işlevi görmektedir. Bu bağlamda akropolisteki iki terasta birbirinden alçak duvarlarla ayrılmıştır. Buradaki

⁴³⁹ Clarke, 1888, 299.

⁴⁴⁰ Cook, 1973, 262.

⁴⁴¹ Cook, 1973, 262.

duvar işçiliği de dış savunma duvarı ile aynı karakterdedir görünüşe göre onunla çağdaştır⁴⁴².

8.4.3.4 Kapılar ve Kuleler

Clarke'nin yapmış olduğu çalışmalara göre kentin etrafını çevreleyen savunma duvarlarının ana kapısı batı tarafında olabilir⁴⁴³. Arkaik dönemden sonra duvarlar kulelerle güçlendirilmeden önce Clarke bunların yaklaşık olarak 2.70 metrelik bir genişlikte olabileceğini belirtmiştir⁴⁴⁴.

8.4.3.5. Tarihleme

Lamponia antik yerleşiminin etrafını çevreleyen savunma duvarlarının tarihlendirmesinde kullanılabilecek arkeolojik buluntulardan burada henüz kapsamlı bir bilimsel kazı yürütülmediği için yoksunuz. Bununla birlikte Kozlu Dağı'ndaki bu yerleşimin M.Ö. 6. yüzyılı öncesi hakkında da antik yazarların bahsetmemiş olması dolayısı ile de bilgilerimiz sınırlı durumdadır. Duvarları tarihlendirmede kullanabileceğimiz tek yöntem, duvarların yapım tekniklerine bakarak olmuştur. Genellikle bölgedeki yerleşimlerin Arkaik Dönem duvarlarıyla yapım tekniği olarak benzerlik gösteren Lamponia savunma duvarları da oldukça değişik boyuttaki çokgen taşlardan düzensiz olarak örülmüştür. Yapım tekniği bakımından duvarların Arkaik Dönemin başlarına mı yoksa sonlarına mı tarihlendireceğimizi başka verilerle şu anda destekleyemediğimiz için genel olarak buranın savunma duvarlarını Arkaik Dönem olarak tarihlendirebilmekteyiz.

---

⁴⁴² Clarke, 1888, 301.

⁴⁴³ Cook, 1973, 262.

⁴⁴⁴ Cook, 1973, 262.

8.5. ASSOS

Günümüzde Behramkale- Behramköy adını taşıyan Assos, ilk iskân edildiği M.Ö. 1000’li yıllardan günümüze kadar birçok değişiklik geçirerek yaşamını kesintisiz olarak sürdüren bir yerleşim yeridir (Resim 10).

Köye kuzeyden, Çanakkale yönünden, Ayvacık ilçesini kıyıya bağlayan 17 km. dar ve dönemeçli bir asfalt yolla ulaşılır. Güneyden ise İzmir yönünden, Küçükkuşyuda kıyıya inen ve deniz kıyısını izleyen bir asfalt yolla ulaşılmaktadır.

Assos’un en önemli eseri, akropolün en yüksek düzlüğünde M.Ö.530–525 tarihlerinde inşa edilen Athena Tapınağı’dır⁴⁴⁵. Tapınak dikdörtgen planlı bir içyapı ile dışta onu çevreleyen sütun sırasından oluşmaktadır. Doğu yönünde eski Hellen tapınaklarında bulunması adet olan altara rastlanmamıştır. Tapınak iki basamaklı bir krepise oturmaktadır. Bu iki basamaklı yükselti batı uçta bir podium biçimini alır. Basamaklar 28 cm. yüksekliğindedir ve yüzeyine, özenle kabartma şeklinde polygonal desen yapılmıştır. Yapıyı dıştan çeviren sütun sırası dar kenarlarda 6, uzun kenarlarda 13 adettir. Çevresinde toplam 34 sütun yer almaktadır.

Yapı mimarlık tarihi açısından oldukça önemlidir. Önce Anadolu’daki ilk ve tek Arkaik dönem Dor mimari örneğidir. Bunun yanı sıra Dor mimari üslubuna kabartmalı friz ve süsleme elemanları ile İon mimari öğelerinin katıldığı ilk örnektir. Frizlerdeki konular içinde en çok vurgulanan kentaurosarla ilgili olanıdır.

Heykeltraşlık eserlerine göre yapı M.Ö. 525 tarihlerinde bitirilmiştir⁴⁴⁶. Günümüzde bu yapıdan yerinde az şey kalmıştır. Assos Tapınağı’nın kabartmaları Paris, Boston ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenmektedir.

Akropol düzlüğünde yapılmış olan savunma duvarları, her istiladan sonra yerle bir olmuştur. Şehrin hiçbir yerinde savunma duvarları buradaki kadar tahrip olmamıştır. Günümüzde Akropolü alçak Ortaçağ kuleleri kaplamıştır. Erken dönem

⁴⁴⁵Yavaş, 1983, 45.

⁴⁴⁶Richter, 1950, 126.

savunma duvarlarının taşları yamaçlarda büyük enkaz yığınları oluşturmaktadır. Bu çok köşeli duvarlar, genellikle kayalıklar arasında istinad duvarları durumundadır. Akropol saldırılarının kanıtları, güneydoğu eteklerini kuşatan duvar kalıntısı içindeki insan iskeletlerinde görülebilir. Bu iskeletlerin ölüm tarihleri, çevrede bulunan silahların karakterine göre, yaklaşık olarak Assos'un M.Ö. 6. yüzyılda Persler tarafından işgaline rastlamaktadır⁴⁴⁷.

Akropolün doğusunda Bizans garnizonunun mezarlığı vardır. Mezarlardan birkaçı kazılmış ancak tarilemeye yarayacak bir buluntu elde edilememiştir.

Savunma duvarlarının içinde kuzeyde, sarnıçlar bulunmaktadır. Bunların yapım tarihleri bilinmemektedir. İki bölümlü olan sarnıçların yan duvarları ve merdivenleri Ortaçağ'a aittir⁴⁴⁸.

Akropolün kuzeyinde, Ortaçağ kulesinin hemen önünde kayalık bir teras üzerinde M.S. 14 yüzyılda I. Murad döneminde Hüdavendigâr Camii yapılmıştır. Olasılıkla kendinden önceki bir yapının üzerine devşirme malzeme kullanılarak yapılmıştır. Bu caminin doğusunda mezarlık bulunmaktadır.

Akropol'de Selçuklulardan Osmanlılar'a geçen süre içerisinde, küçük konutlar ve ambarlar yapılmıştır. Güneydeki teras, bu dönemde küçük taş ve seramik parçaları içeren harçla yapılmış zeminle kaplanmıştır⁴⁴⁹. Zemin, tapınağın stylobatı ile aynı seviyededir. Tapınak blokları, ahır ve depo temellerinde kullanılmıştır. Kuzeydoğuda harçsız moloz duvarlarından oluşan benzer yapılar, doğrudan ana kaya üzerine oturtulmuştur.

Tapınağın batısında büyük olasılıkla Bizanslıların yaptığı küçük bir kilisenin kalıntıları bulunmuştur⁴⁵⁰. Tapınağın çevresindeki Türk duvarlarının batısında saçaklı blokların güneyinde sütun başlıklarının abakusları kullanılmıştır.

⁴⁴⁷ Clarke, 1898, 43–44.

⁴⁴⁸ Clarke, 1898, 42.

⁴⁴⁹ Clarke, 1898, 46.

⁴⁵⁰ Clarke, 1898, 46.

Kabartmaların büyük çoğunluğu bu duvar içinde bulunmuştur. Batıdaki girişte iç epistilin dikey kirişleri kullanılmıştır. Doğu savunma, Erken Ortaçağ duvarları ile sağlanmıştır. Kuzeydeki sarp kayalıklar yalnızca alçak parapet ile çevrilmiştir.

Agora, gymnasion ve tiyatro tapınağın yer aldığı akropolün güney eteklerindeki teraslar üzerine inşa edilmiştir. Agoranın kuzeyinde 111,52 m. uzunluğunda ve 12,42 m. genişliğinde iki katlı, Dor düzeninde bir stoa bulunmaktadır⁴⁵¹. Güneydeki üç katlı stoanın en üst katı, kuzey stoanın birinci katı ile aynı seviyededir⁴⁵². Orta ve bodrum katlar güneye açılmakta, üst kat ise hem agora meydanına hem de denize bakmaktaydı⁴⁵³. Güney stoanın orta katında kapalı bir çarşı oluşturan on üç dükkan vardı. Orta katın güney yüzünde pencereler bulunuyordu.

Agora alanının güney batısında sokağa bakan ve günümüzde temellerinin bazı kısımları görünen dükkânlar yer almaktaydı. Yine agora dışında kalan başka dükkanlar da kuzey stoanın batısında bulunmaktadır. Agoraya batı yönden, kemerli geniş bir kapıdan giriliyordu. Hemen sağda bugün yalnız temelleri görünen prostylos agoranın tapınağıdır⁴⁵⁴. Ancak yapı sonradan kiliseye dönüştürüldüğü için tapınak hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz⁴⁵⁵. Bu tapınak, planı ve agora içindeki konumu bakımından Bergama'daki yukarı agora tapınağını anımsatmaktadır.

Agoranın resmi yapıları, doğu kısmındaki dar alanda toplanmıştır. Burada bir bouleterion, hemen onun önünde konuşmacılar için bir bema, diğer bazı yapılar heykeller ve diğer küçük yazıtlı anıtlar yer almaktaydı.

Agora ile büyük batı kapısı arasında gymnasium kalıntıları yer alır. Burası dört bir yanında kolonatlara olan 32 x 40 metre ölçüsünde döşemeli bir avludur.

---

⁴⁵¹ Serdaroğlu, 1996, 64.

⁴⁵² Serdaroğlu, 1996, 65.

⁴⁵³ Serdaroğlu, 1996, 65.

⁴⁵⁴ Serdaroğlu, 1996, 73.

⁴⁵⁵ Serdaroğlu, 1996, 73.

Avlunun kuzeydoğu kısmında Bizans çağında inşa edilmiş kilise⁴⁵⁶, güneybatı köşesinde de bir sarnıç görülmektedir. Assos gymnasiumu Hellenistik dönemde yapılmış bir eserdir.

Agoranın batı kapısından aşağı inen taş yol önce hamamlara oradan da tiyatroya ulaşmaktadır. Yüzünü denize ve Lesbos adasına dönmüş olan tiyatro, kent merkezinin güneyinde doğal bir kaya oyuğuna inşa edilmiştir. Yapım tekniği ve plan özellikleri açısından Bir Roma dönemi tiyatrosudur⁴⁵⁷. Görünenlere göre kayanın yüzeyindeki boşluklar toprak ve moloz doldurduktan sonra oturma yerinin (*Theatron*) iki ucu birer tonozla tamamlanmış, böylece yarım daire elde edilmiştir⁴⁵⁸. Seyirci oturma yerlerine sahne binası (*Skene*) ile döşeli yolun sona erdiği theatron arka duvarındaki iki tonozlu alt geçitten de doğrudan oturma yerlerine ulaşılmaktadır. Oturma yerinde, on üç oturma sırasından sonra bir koridor (*Diazoma*), sonra tekrar on beş oturma sırası vardır. Burayı çevreleyen ikinci diazomadan sonra dar ve dik sekiz sırayla oturma yerleri sona ermektedir⁴⁵⁹.

Büyük olmayan sahne binası zamanla biraz genişletilmiştir. 19.14 metre genişliği vardır ve iki katlıdır. Birinci katın temel duvarları oldukça sağlam kalmıştır. Sahne yapısı üç odaya bölünmüş ve birbirine kapılarla bağlanmıştır⁴⁶⁰. Oyuncuların yer aldığı platform (*Proskene*) 2.50 metre genişliğindedir. Bu oyun alanını önde 12 adet yarım sütun taşımaktadır⁴⁶¹.

5000 seyirciye oturarak oyun izleme olanağı veren yapı, deprem sonucu kaymış ve büyük ölçüde harap olmuş sonraki yüzyıllarda da taş ocağı olarak kullanılarak taşlarından çoğu sökülüp götürülmüştür⁴⁶².

---

⁴⁵⁶ Serdaroğlu, 1996, 63.

⁴⁵⁷ Serdaroğlu, 1996, 75.

⁴⁵⁸ Serdaroğlu, 1996, 75.

⁴⁵⁹ Serdaroğlu, 1996, 76.

⁴⁶⁰ Serdaroğlu, 1996, 76.

⁴⁶¹ Serdaroğlu, 1996, 78.

⁴⁶² Serdaroğlu, 1996, 78.

Günümüze kadar Assos'da konutların yoğunlaştığı iki alan bulunmuştur. Bunlardan biri gymnasium'un güneyindeki diğeri ise doğu yamacındaki konut alanlarıdır.

Gymnasium'un güneyinde yapılan 1992–93 ve 1994 kazılarında burada bir konut alanı olduğu kesinleşmiştir. Kazılan 1000 m² lik alanda sokağın her iki tarafında 90–110 m² genişliğinde konutlara rastlanmıştır⁴⁶³. Bu konutlar devşirme taşlardan ve çamur harcından yapılmış yaklaşık 60 cm genişliğinde duvarlardan oluşan ve M.S. 1. ve 3. yüzyıllara tarihlenen konutlardır⁴⁶⁴. Bu alandaki konutlar oldukça düzenli kanalizasyon sistemi olan ve birbirini dik kesen sokaklardan oluşmaktadır.

Şehrin doğu yamacındaki konut alanlarında gerçekleştirilen kazılarda bir Hristiyan mahallesine rastlanmıştır. Burada M.S. 6. yüzyıla tarihlenen seramikler ele geçirilmiştir. Kare planlı iki ev ortaya çıkarılmıştır⁴⁶⁵. Bir başka konutta yine M.S. 6. yüzyıla tarihlenen bir sarnıç ve şehirde ayakta kalan diğer sarnıçlar o çağlarda su sıkıntısı çekildiğini belgelemektedir. Bu bölümde yapılan sondaj kazıları sonucunda ortaya çıkartılan Bizans evleri düzenli bir plan göstermemekte ve evler değişik zamanlarda tekrardan yapılmıştır. Bu değişim çeşitli seviyelerde inşa edilmiş çamur harçlı duvarlardan anlaşılmaktadır⁴⁶⁶.

Bu örnekler dışında akropoliste Athena Tapınağı çevresinde yapılan çalışmalarda hem kuzey hem de güney kenarda tapınağın *stylobat*'ını çevreleyen ve onu orta avlu gibi kullanan bir dizi konutun varlığı ortaya çıkarılmıştır⁴⁶⁷. Taş duvarlı, döşemesi kireç harçlı ve tek kat olan bu konutlar kentin küçüldüğü ve artan korsan saldırıları nedeni ile savunma duvarları içine çekilip akropolisi bir iç kale gibi savunmaya hazırladığı bir evreye aittir⁴⁶⁸.

⁴⁶³ Serdaroğlu, 1996, 80.

⁴⁶⁴ Serdaroğlu, 1996, 80.

⁴⁶⁵ Serdaroğlu, 1996, 82.

⁴⁶⁶ Serdaroğlu, 1996, 83.

⁴⁶⁷ Serdaroğlu, 1996, 82.

⁴⁶⁸ Serdaroğlu, 1996, 82-83.

8.5.1. Tarihi

Assos'un ilk sakinlerinin kimler olduğu tam olarak bilinmemektedir. Kentin İlk Tunç Çağı'ndan beri iskân edildiği bilinmektedir⁴⁶⁹. Homeros, Troas'ın güney kıyılarında yaşayanların Lelegler olduğunu, Troia savaşları sırasında bu bölgede denizcilik ve korsanlık yaptıklarını anlatır⁴⁷⁰. Bu bilgiyi Strabon'da doğrular ve Leleg'lerin yaşadığı bölgenin Lekton'dan (Baba Burnu) İda Dağı'na (Kaz Dağı) kadar uzandığını ve Assos'un çevresindeki toprakları kapsadığını belirtir⁴⁷¹.

İliada'da Assos'dan bahsedilmemesinin nedeni Clarke⁴⁷² tarafından Assos'un eski adının Pedasos olmasıyla açıklanmıştır. Bunu İliada'daki⁴⁷³ Pedasos'un topografik anlatımına dayandırmıştır. Ancak Strabon'un bölgeyi gezdiğinde aldığı notlara göre Pedasos ve Assos aynı yer değildir. Çünkü bu bölümde Assos'u gezip gördüğünden fakat Pedasos'un bir harabe halinde olduğundan bahseder⁴⁷⁴.

En eski adının *Pedasos* olduğu ve *Assos* adının ondan geldiği de ileri sürülmektedir. Fakat Strabon, bir Leleg kenti olan Pedasos'un kendi çağında terk edilmiş olduğunu, artık var olmadığını söyler⁴⁷⁵. Bu nedenle iskânı kesintisiz devam eden Assos ile Pedasos olasılıkla aynı yer değildir.

Önce Thrakialı Mysialılar'ın yerleştiği Güney Troas, M.Ö. 7. yüzyılda Lesbos üzerinden gelen Aioller tarafından iskân edilmiştir. Mysilos ve Hellanikos'a atfen Strabon'un bildirdiğine göre, bu arada, Methymnalı göçmenler Assos'a yerleştiler⁴⁷⁶. Assos bu tarihten sonra gelişmiş ve 20 km. kadar doğusuna düşen Gargara'da bir uydu kent kurmuştur. Ancak Strabon, Skepsisli Demetrios'a dayanarak Gargaralılar'ın yarı barbar ve Assoslular'dan farklı olduklarını söyler⁴⁷⁷.

⁴⁶⁹ Serdaroğlu, 1996, 11.

⁴⁷⁰ Homeros, 1997, X 428.

⁴⁷¹ Strabon, 2000, XIII I, 2.

⁴⁷² Clarke-Bacon-Koldewey, 1902–21, 163.

⁴⁷³ Homeros, 1997, VI 34, XXI 87.

⁴⁷⁴ Strabon, 2000, XIII I, 50.

⁴⁷⁵ Strabon, 2000, XIII I, 50.

⁴⁷⁶ Strabon, 2000, XIII I, 58.

⁴⁷⁷ Strabon, 2000, XIII I, 58.

M.Ö. 560 tarihinde Lydialılar'ın eline geçtiği sırada, Edremit Körfezi kuzeyindeki en güçlü ve en önemli kent Assos idi.

Lydialılar, kıyılardaki gittikçe artan ekonomik ve politik Grek gücünden korktukları için olsa gerek, Mysia ve Hellespontos'un büyük bir kısmını ele geçirip, egemenlikleri altına almışlardır. Öyle ki Küçük Asya'daki en güçlü Grekler olan Miletoslular bile, Troas bölgesinde Abydos koloni şehrini kurmak için izin almak zorunda kalmışlardır⁴⁷⁸.

Lidya döneminde Gyges ile başlayan Alyattes ve Kroisos ile devam eden bir refah durumu görülmektedir. Grek sanatçılarının Küçük Asya'daki sanatsal etkinlikleri M.Ö. 6. yüzyılda önemli bir şekilde artmıştır. Bunun en önemli sebebi Lydia hanedanlarının, özellikle Kroisos'un ilgi ve destek göstermesidir.⁴⁷⁹

Lydia egemenliği M.Ö. 546 yılına dek sürmüştür. Bu dönemde, Batı Anadolu'daki öteki kentler gibi Assos da Pers İmparatorluğunun yönetimi altına girmiştir. Bölge, Persler tarafından Hellespontos Phrygiası adı altında satraplık durumuna getirilmiştir. M.Ö. 546'dan sonra Batı Anadolu'daki Pers egemenliği döneminde kent, satraplık sınırları içinde kalmıştır. Böylece gerek kentin, gerek Troas'ın tabi olduğu güç değişmiştir.

M.Ö. 5. yüzyılda Atina kentinin liderliğinin güçlenmesi ve ardından deniz birliğinin kuruluşu, Kuzeybatı Anadolu kent devletlerinin ve özellikle kıyı kentlerinin bu birliğe katılmasını sağlamıştır. Bu birliğin amacı, Perslere karşı olan savaşı sürdürmektir. Nitekim Persler M.Ö. 499 yılında barış yapmak zorunda kalmışlardır⁴⁸⁰. Peleponessos savaşından önce, Lakedonyalılar'ın Darius II ile M.Ö. 412 yılında yaptıkları anlaşma ile Pers egemenliğini Anadolu kıyılarında yeniden sağlamışlardır.

⁴⁷⁸ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902-21, 1.

⁴⁷⁹ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902-21, 1.

⁴⁸⁰ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902-21, 2.

Kurucu üye olan Assos, yılda 1 talent vergi ödemekteydi. M.Ö. 405'teki Aigospotomos yenilgisi Batı Anadolu kıyılarını, tekrar Pers egemenliğine soktu. M.Ö. 387'de Antalkides Barışından sonra, bir banker olan Eubolos kendini Assos'un ve Aterneos'un, Pers kralı Artaxerxes'ten bağımsız olarak, hâkimi ilan eder⁴⁸¹.

M.Ö. 365 yılında Phrygia satrabı Ariobarzanes'in Pers kralı Artaxerxes'e karşı ayaklanmasında Assoslu banker Eubolos Ariobarzanes ile işbirliği yaparak kenti kendi yönetimi altına alır. Bu yıllarda Eubolos hadım kölesi Hermeias'ı Atina'ya göndererek Platon'dan ders almasını sağlar. Bu dersler sırasında kendisi gibi öğrenci olan Aristoteles ile tanışır ve onunla sıkı dost olur. M.Ö. 350 yılında Eubolos'un ölümü üzerine Hermeias miras yoluyla Assos'a sahip olur ve arkadaşı Aristoteles'i Assos'a davet eder.

M.Ö. 348/345 yılları arasında üç yıl kentte ders veren Aristoteles Assos'un bir felsefe merkezi olmasında büyük katkı sağlar. Kendisinden sonra stoadaki (stoacılık) felsefe okulunun başına, Kitionlu Zenon'un, Assoslu Kleanthes ve Solili Khrysspos'a geçer⁴⁸². Hermeias'ın bağımsızlığı M.Ö. 345 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihte Artaxerxes III ile yapılacak bir anlaşmada hazır bulunma bahanesiyle Persli bir general tarafından Persepolis'e gönderilip öldürülür. Bunun üzerine Persli general Hermeias'a bağlı kentlere Hermeias'ın mührünü taşıyan mektuplar göndererek hükümdarlığını Artaxerxes'e dostane biçimde devrettiğini bildirir⁴⁸³. Assos ve çevresi böylece hiçbir direniş göstermeden yeniden Pers yönetimine girer. M.Ö. 334 tarihindeki Granikos Çayı kenarında yapılan savaşta B. İskender'in Persleri yenilgiye uğratması ile tüm bölge kurtulmuştur.

Ancak Troas ve Mysia'nın kaderinde İskender sonrasında, halefleri arasındaki mücadelede elden ele geçmek şeklinde devam etmiştir.

⁴⁸¹ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902–21, 2.

⁴⁸² Strabon, 2000, XIII,1,57.

⁴⁸³ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902–21, 2.

Diadokhlar döneminde Assos'un, Troas'ı işgal eden Galyalılar'ın eline geçtiği görülür. Galyalılar'ın bölgeden atılışı Bergama krallarının güçlenmesiyle mümkün olabilmiştir. M.Ö. 241 yılında Assos, Bergama Krallığı yönetimine girmeyi ve vergi ödemeyi kabul eder. Eumenes ve Attalos ile birleşen Assos, haraç ödemeyi reddeden Galyalılar'ı M.Ö. 216 yılındaki Arisbe Savaşında yenerek bölgeden çıkarırlar⁴⁸⁴. Bergama Krallığının egemenlik alanına giren Assos, M.Ö. 133'te, III. Attalos'un vasiyeti ile Bergama krallığı Roma'ya geçince, bu kaderi paylaşmıştır.

Assos'un kent olarak asıl gelişmesi Roma yönetimi dönemidir. Özellikle Pax Romana dönemi, pek çok Anadolu kenti gibi Assos'un da zenginleşmesini sağlamıştır. Kentteki kalıntıların pek çoğu bu döneme aittir⁴⁸⁵.

Roma döneminde, yargı açısından eyaletler arasında gruplar oluşturulduğunda Assos, Adramyttion ile aynı grupta yer alır. Diokeseis ve Conventus adı verilen bu grup içinde Mysia ve Troas da vardır. Daha sonra Bizans çağında Adramyttion Conventus'u başka eyaletler ile paylaştırdığında, Assos, Gargara, Antandros, Adramyttion Asya eyaletine bağlandılar.

Assos, Hristiyanlığı en erken kabul eden Batı Anadolu kentlerinden biridir. Bunda en büyük etken St. Paulus ve St. Lukas'ın Makedonya'dan Aleksandreia Troas'a geçmesi oradan da karayolu ile Assos'a uğramalarıdır. St. Peter, St. John ve St. Ignatius'un taraftarları da Troas'ta belli bir süre kalmışlardır. Troas piskoposlarından Marimus, Nikaea'da M.S. 325 yılındaki ilk konsüle katılmıştır. Assos piskoposu Maksimus'un adına ise M.S. 431 yılındaki Ephesos'taki üçüncü konsüle katılanların listesinde rastlanmıştır.

Assos, M.S. 4. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde talihsiz dönem yaşayan pek çok Anadolu kentinden biridir. Çünkü M.S. 381–390 yılları arasındaki imparatorluk emirleri, bütün tapınakların kapatılması ve yıkılması

⁴⁸⁴ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902–21, 2.

⁴⁸⁵ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902–21, 2.

şeklinde olmuştur. Her birinin mimari elemanları kesilip yontularak kilise ve evlerin yapımında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Bizans kiliselerinin heykel, sütun gibi mimari ve plastik eserleri, yapıların harç gereksinimini karşılayabilmesi için agora yakınında bulunan kireç ocaklarında eritilmişlerdir⁴⁸⁶. Bu bize Assos'daki mermer kalıntılarının az olmasını nedenini açıklamaktadır.

Roma döneminde önemli bir merkez olan Assos, dışarıya sattığı lahitlerle ün yapmıştır. Limanın yoğun bir ticaret trafiğine sahne olduğunu Clarke belirtir⁴⁸⁷. Bizans döneminde de piskoposluk merkezi olarak önemli bir konumdadır.

İmparatorluğun doğu kanadındaki gerilemesi sebebiyle korumasız kalan Troas bölgesi saldırılara açık kalmıştır. Latinler, Bizans Yunanlıları, Frenkler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde Assos Akropolü pek çok saldırıya hedef olmuştur. Akropolde değişik devirlere ait istihkâmların bulunmasının nedeni budur.

Anadolu, uzun süre müslümanların saldırılarına uğramıştır.1080 yılında Süleyman Şah, tüm Troas'ı ele geçirerek Bizans yönetimini sona erdirir. I. Haçlı ordusu, komutan Hermit Peter yönetiminde 1097 yılında bölgeden geçerken, Selçukluları da bölgeden uzaklaştırır. Bölge 1189 yılındaki III. Haçlı seferinden çok olumsuz etkilenmiştir. Bunu izleyen oldukça uzun süreli sakin dönem, hristiyan yerlileri tarafından terk edilen güney Troas'a eski parlak günlerinin geri getirememiştir.

1288'de I. Osman'ın Lemnos'taki zaferinden sonra, Osmanlı baskısı 1359'da kesin bir egemenliğe dönüşmüş, bu tarihte Sultan I. Murat'ın Troia ve Çanakkale'yi Karesilerden satın almasıyla bölge sürekli olarak Osmanlılar'ın yönetimine girmiştir

⁴⁸⁶ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902-21, 2.

⁴⁸⁷ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902-21, 2.

8.5.2. Araştırmalar

Assos, güney Troas'taki en önemli yerleşim yerlerinin başında gelmektedir. 18. yüzyıldan bu yana Troas bölgesine gelen gezginlerin ve araştırmacıların uğrak yeri olmuştur. Assos'la ilgili ilk ciddi yayın, Cloiseum - Gouffier tarafından 1785 yılındaki ziyaretine dayanarak Voyage Pittoreque de la Grece II. (1809) adlı eserde yapılmıştır. Bunu, 1800 yılında Dr. Hunt, 1816 yılında Richter, 1826 yılında Prokesch von Osten ve diğerlerinin gezileri izlemiştir. 1833 yılında Charles Texier'in Anadolu'ya ve bu arada Assos'a yaptığı gezi araştırma üç ciltlik bir yayınlı tanıtılmıştır. Bu yayınlı Sultan II. Mahmut'un Assos tapınağına ait kabartmalılı arşitrav bloklarını Louvre Müzesine hediye etmesiyle ödüllendirilmiştir.

1879 yılında Clarke ve Bacon'un Assos'u ziyareti 1881'de Osmanlı devletinden alınan izinle kazılara başlanması ile sonuşlanmıştır. 1884 yılına kadar süren çalışmalarda, Athena Tapınağı, nekropol, agora ve tiyatro alanında yoğunlaştırılmış ve gerek buluntular gerekse kalıntılar belgelenmiştir. 1884 yılında devletten alınan izinle kazılarda çıkan mimari parçalar ile nekropol buluntuları paylaştırılmış ve Amerikan kazı heyetinin payına düşenler Boston Müzesi'ne taşınmıştır. Böylece Anadolu'daki ilk Amerikan kazısı sona ermiştir. Kazıların sonuşları ise 1902 yılında "Investigations at Assos" adlı eserde yayınlanmıştır.

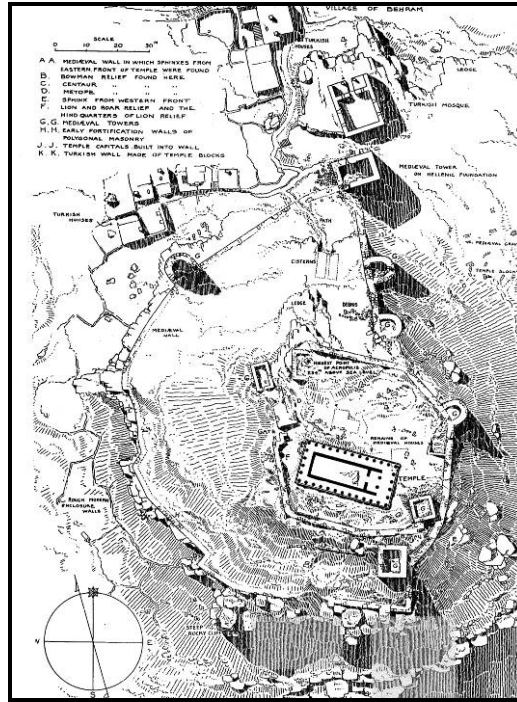
Bu ilk ciddi ve bilimsel kazıdan 100 yıl sonra . Serdaroğlu başkanlığında Kültür Bakanlığı adına kazı ve restorasyon çalışmalarına tekrardan başlanmıştır. Aradan geçen zaman içinde bir yandan nekropol alanındaki kazılar genişletilirken diğer yandan mimarlık tarihi açısından özel bir önemi olan akropoldeki Athena tapınağının restorasyonuna başlanmıştır

Serdaroğlu'nun 2005 yılındaki kazı sezonunda ani ölümünden sonra, aynı sezon içinde Çanakkale Onsekiz Mart niversitesi'nden Doç. Dr. Nurettin Arslan vekleten kazıyı devam ettirmiştir. 2006 sezonunda Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile Nurettin Arslan kazı başkanlığına getirilerek, kendisinin başkanlığında Assos kazıları devam etmektedir.

8.5.3. Savunma Duvarları

Kent kuzeyde ve güneyde sarp ve kayalık olan koni biçiminde bir tepe üzerinde ve eteklerinde kurulmuştur. Denizden 236 m. yükseklikteki kayalık tepeyi güçlü savunma duvarları çevirmektedir. 3200 m. uzunluktaki savunma duvarları güneyde denize bakan yarım üzerinde zayıftır. Doğuda ise bir vadiyle ayrılan kayalık üzerinde güneye iner ve yarlarda sona ermektedir (Resim 121).

Assos, tahi boyunca, gittikçe daha geniş alanları içine alan dört savunma duvarı halkası ile çevrilmiştir. İlk savunma duvarları iki kademeli akropolis'in alt kademesini izlemekteydi. Çok köşeli taşlardan yapılmış olan bu savunma duvarının izlerini günümüzde tek ya da çift sıra halinde yer yer görmek mümkündür.

Resim 121: Assos Akropolünün Planı

8.5.3.1 Malzeme

Assos'un savunma duvarlarının yapımında malzeme olarak yerel andazit taşı kullanılmıştır. Bu taşlar akropolisteki kayalıklardan kesilerek savunma duvarlarında kullanılmıştır. Savunma duvarlarının iç ve dış yüzlerinde büyük blok taşlar kullanılmış, bunların arasındaki boşluklar çeşitli boyutlardaki taşlarla doldurulmuştur. Savunma duvarları dolgulu olarak inşa edilmişlerdir.

8.5.3.2. Duvar Örgüsü

Batı nekropolünün kuzey sınırını oluşturan savunma duvarı boyunca iç içe 3 sıra halinde birbirinden değişik teknikte ve görünümde duvar görülmektedir. Çok kenarlı (Polygonal) taşlarla kenetsiz ve harçsız örülmüş olan duvar en eskisidir ve M.Ö. 6. yüzyılda yapılmıştır. Aynı polygonal duvara çeşitli yerlerde parçalar halinde rastlanmaktadır.

Kentin batısındaki savunma duvarlarında biri ana giriş olmak üzere 6 kapı bulunmaktadır. Aslında iki ana kapı vardır. Biri batıda, diğeri yine çift kuleli olarak doğuda yer almaktadır. Assos savunma duvarlarında kuleler genelde dört köşelidir. Assos'un bugün ayakta duran savunma duvarlarının büyük kısmı M.Ö. 4. yüzyılda yapılmıştır. Kuleler genelde 13–14 m. yüksekliğindedir. Savunma duvarlarının kalınlıkları 3 ile 5 metre arasında değişmektedir.

İç içe geçmiş olan dış savunma duvarları tepenin yamaçlarını izlemektedir. Güney ve güneydoğudaki dik yamaçlarda 50 ile 100 metre ara ile geçtikleri arazi üzerinden izlenebilmektedir. En eskisi (2. savunma duvarı), çok köşeli taşlardan yapılmıştır. 1881–1883 yılları arasında Assos'da çalışan Amerikalılar, Hellenistik Döneme tarihlenen 4. savunma duvarı halkasının 2 no'lu kapısının batısında uzunca

bir parçasını tespit etmişlerdir⁴⁸⁸. Burada zigzaglı olarak kuzey-güney yönünde uzanmakta ve Hellenistik savunma duvarına kadar dayanmaktadır.

2 no'lu kapının yanında, 3. savunma duvarının kalıntılarından, 6–7 sırası ayakta duran, keskin şevli, oldukça uzun bir bölüm bulunmaktadır. Burada iki çeşit örgü kullanılmıştır. Hemen hemen düz yatay sıralar yapan, kareye yaklaşan yamuk taşlardan yapılan örgü ve aynı biçim yamuk taşların, aralarına üçgen ve başgen taşlar eklenerek kemerli diziler meydana getirecek şekilde yapılan örgü. Bu son örgü türü iki yarım ve birtam kemer yapmaktadır. İki örgü türü de aynı şekilde çekiçlenmiştir. Bu tip örgü Neandreaia savunma duvarlarında da kullanılmıştır.

8.5.3.3 Plan ve Özellikleri

Troas bölgesinin güney kesiminde yer alan Assos yerleşiminin Arkaik Dönem savunma duvarları Akropolisin alt kademesini izlemektedir (Resim 121). Çokgen taşlardan örülmüş olan bu duvar batıda ve güneyde kenti çevrelemektedir. Bu savunma duvarından kalan bölümleri günümüzde tek ya da çift sıra halinde tespit etmek olasıdır. İç içe geçmiş olan bu dış savunma duvarları Akropolisin ve onun üzerinde yapılmış olan Athena Tapınağı'nı çevrelemektedir. Tepenin yamaçlarını izleyerek araziye uyumlu bir şekilde inşa edilmiştir (Resim 122).

⁴⁸⁸ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902–21, 189 vd.

Resim 122: Assos. Akropol ve Batı Savunma Duvarları.

8.5.3.4. Kapılar ve Kuleler

Assos'un Arkaik Dönem savunma duvarlarından günümüze çok fazla bilgi sahibi olabileceğimiz şekilde bir kalıntı ulaşamamıştır. Dolayısı ile bu savunma duvarlarının nerelerinde kapılar ve kuleler bulunduğunu söyleyebilmemiz oldukça zordur.

8.5.3.5. Tarihleme

Assos'un bu en eski savunma halkasını oluşturan Arkaik Dönem savunma duvarları M.Ö. 6. yüzyılın sonları ile M.Ö. 5. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir⁴⁸⁹. Bu tarihlendirmenin yapılmasında göz önünde tutulan faktör teknik yani savunma duvarını örgüsü olmuştur. Örgüden dolayı bu en eski hat bu şekilde tarihlendirilmiştir.

⁴⁸⁹ Clarke-Bacon-Koldewey, 1902-21, 189.

9. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Troas bölgesinde yapmış olduğumuz bu mimari içerikli çalışmada bölgenin özellikle güneyinde kurulmuş olan kentlerin Arkaik Dönem'lerindeki savunma amacıyla yerleşimlerin etrafını çevreleyen savunma duvarları incelenmiştir.

Her ne kadar bütün şehirler, kendine özgü şartlar içerse de belli başlı bazı ortak özellikler sergilerler. Bu özelliklerin en başında kentlerin savunma ihtiyaçları gelmektedir. Troas Bölgesi'nde tarihsel süreç incelendiğinde bölgenin kendine has bir özelliği olan stratejik konumu dikkate değer bir önem arz etmektedir. Tarihin her döneminde bu özelliğinden dolayı burası birçok halkın ve devletin ele geçirmek istediği bir yer olmuştur. Anadolu'yu Trakya'ya ve oradan Avrupa'ya bağlayan ve bu bağlamda önemli bir yer teşkil eden (Hellespontos) Çanakkale Boğazı bölgede geçişi sağlayan bir konumdadır. Özellikle 1. binden sonra Yunan anakarasından ve adalardan yapılan göçler sonucunda bölgede nüfus artmış ve var olan yerleşmelerin yanında yeni yerleşmeler de kurulmuştur.

Bölgenin güneyinde incelediğimiz kentlerinde bu devirden sonra kurulmuş oldukları görülmektedir. İncelediğimiz kentlerden Assos dışında diğerlerinde henüz bilimsel anlamda bir kazı çalışması yapılmadığı için elde ettiğimiz sonuçlar kesinlik arz etmemektedir. Bununla birlikte görülmektedir ki Troas Bölgesi, özellikle M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda ve takip eden dnemlerde oldukça hareketli bir durum göstermektedir. Bölgenin bu özelliği aslında her dönem için geçerlidir. Arkaik Dönemde bölge Atina ve yandaşları ile Persler arasında sürekli bir hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu hâkimiyet mücadelesi B. İskender'in Granikos zaferinde galip gelmesi ve Persleri tamamen Anadolu'dan ortadan kaldırmasına kadar sürüp gitmiştir. Bölgede yer alan kentler, bu devletler arasında geçen savaşlardan korunmak için etraflarını güçlü savunma duvarları ile çevirmişlerdir.

Bölgenin güneyinde kurulmuş olan incelediğimiz kentlerin hepsi birer tepe yerleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Assos'un denizle yakın bir bağlantısı bulunmaktadır. Bununla birlikte Eski Gargara'da denizden o kadar uzak bir

konumda yer almamaktadır. Bunların dışında kalan Neandreia, Kebren ve Lamponia yerleşmeleri iç kısımda bulunmaktadır. İç bölgelerde kurulmuş olan bu kentlerde halk geçimlerini hayvancılık ve orman ürünlerinden sağlamakta idi. Bu durum kentlere ait sikkelerin betimlemelerden anlaşılmaktadır. Bu bölgede öne çıkan bu kentler önemli yol kavşaklarında yer almalarından dolayı gelişimlerini devam ettirebilmişlerdir. Özellikle bölgenin güneyinde Aleksandreia Troas'tan başlayan ve Assos ve Gargara'dan geçerek Antandros'a ulaşan yol önemlidir. Bu yol aynı zamanda kutsal bir yol olarak da nitelendirilebilir.

Kentlerin kurulmasında ve gelişmesinde rol oynayan önemli faktörler, savunmaya elverişli konumları, kendilerini besleyecek tarımsal araziye ya da deniz yoluyla elde edilebilecek kazanımlara sahip olması, önemli yol kavşaklarında bulunması ve kenti besleyecek doğal maden yataklarına yakınlık ve bunları işleyebilecek insan gücüne sahip olabilmesini sayabiliriz. Bu faktörlerden özellikle ilk ikisi yaşamsal bir önem arz etmektedir. Yukarıda sayılan faktörlerin birçoğunu bünyesinde toplayan kentler, hem kuruldukları bölgenin hem de yakın yerleşmelerin üzerinde hâkimiyet sahibi olabilmektedir.

Arkaik dönem kentleri için söyleyebileceğimiz veriler sınırlı olsa da, ki bu özellikle bu bölge için de geçerli bir durumdur. Literatür taraması ve eski yazarların eserleri incelendiğinde aslında bu bölgede azımsanmayacak bir yoğunlukta irili ufakli birçok yerleşimin olduğu sonucuna varmaktayız. Fakat ne yazık ki bu yerleşimlerin birçoğu hakkında elimizde somut sayılabilecek veri son derece azdır. Bölgede kazısı yapılan yerleşimler; Assos, Aleksandreia Troas, Parion, Troia, Gökçeada (İmbroz) ve Apollon Smintheion kutsal alanıdır. Bunların dışında yer yer Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin yapmış olduğu kurtarma kazıları da yapılmaktadır. Aslında bölgenin önemine bakılırsa, bu kadar önemli bir bölgede bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki kazılar oldukça az kalmaktadır. Bir de bu kazıların yayınları da düzenli olarak yapılmamışsa sonuçta elimizde bilgi sağlayabilecek veri kaynakları da oldukça kısıtlanmaktadır.

Bütün bu eksikliklere rağmen bölgede incelediğimiz kentlerdeki savunma sistemleri Arkaik Dönem için benzer özellikler göstermektedir. Tepe yerleşmelerinde kurulan bu kentlerin çevresini, yerleşim yerlerinde bulunan doğal yerel taşlardan inşa edilmiş savunma duvarları çevirmektedir. Savunma duvarlarında çokgen taşlardan yapılmış örgü tekniği kullanılmıştır. Bu örgü tekniğinde taşlar fazla işlenmez ve savunma duvarlarında kolaylıkla kullanılmaktadır. Bu örgü tekniğinde yapılan duvarların kente ve araziye bakan her iki tarafları büyük blok taşlarla örülmekte, içleri ise çeşitli ebattaki moloz taşlarla doldurulmaktadır. Böylelikle dolgu örgülü şekilde yapılan savunma duvarları bölgede Arkaik Dönemde hemen hemen incelediğimiz kentlerin tamamında kullanılmıştır. Bu örgü tekniğinde yapılan savunma duvarları bölgede Arkaik Dönem için 2. 00 ile 2. 70 metre arasında değişmektedir. Günümüze özellikle İncelemiş olduğumuz kentlerin Arkaik Dönem savunma duvarlarını yükseklikleri tam olarak ulaşmadığı için bunların ne kadar bir yükseklikte inşa edildiğini de söyleyememekteyiz. Fakat Clarke, Lamponia savunma duvarlarının 7.00 mertelik bir yükseklikte olduğunu belirtmiştir⁴⁹⁰. Bu duvarların taş temel üzerine tamamen taş kullanılarak mı yoksa belli bir yükseltiden sonra kerpiç ile mi örüldüğü söyleyebilmemiz içinde elimizde yeterli bir kanıt da bulunmamaktadır.

İncelemiş olduğumuz kentlerde savunma duvarları yerleşimin etrafını tamamen çevrelemektedir. Fakat zamanla nüfus arttığı için sonradan inşa edilen yapılar bu duvarların dışında kalmışlardır. Özellikle Hellen mimarisi incelendiğinde Orientalizan Dönem ve bunu takip eden Arkaik Dönemin başlarında Savunma duvarları içinde Orientalizan Dönem ve bunu takip eden Arkaik Dönem'in başlarında savunma duvarları içinde özellikle yönetici kesime ait mekanların ve kutsal alanların bulunduğu bölgenin ikinci bir savunma duvarı ile çevrilmesi çok yaygın bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁹¹. Bu özellikleri bölgede inceldiğimiz kentlerin bazılarında da tespit edebilmekteyiz. Gargara ve Lamponia'da da bu şekilde çevrilmiş iç savunma duvarlarının varlığı yapılan arazi çalışmaları sonucunda tespit edilmiştir. Savunma duvarlarının planlarını yerleşimin topografik

---

⁴⁹⁰ Cook, 1973, 262.

⁴⁹¹ Lang, 1991, 21.

özellikleri belirlemektedir. Neandreaia'da (V) şeklinde olabileceği gibi, Kebren'deki gibi tam bir daire olmasa da daireye yakın şekilde de olabilmektedir. Lamponia da ise elips bir plana sahip savunma duvarlarını görmekteyiz. Savunma duvarlarının uzunlukları yerleşimin yayılı olduğu alana göre farklılıklar göstermektedir. Kebren'in savunma duvarları yaklaşık 5 km uzunluğundadır. Neandreaia ise yaklaşık 1 km.'lik bir Arkaik duvarla çevrilmiştir. Lamponia ise güney kuzey doğrultusunda 800 metredir. Assos'un Arkaik savunma duvarlarının ne kadarlık bir alana yayıldığını söyleyebilmemiz oldukça güçtür. Neredeyse tamamı yok olmuştur.

Bölgedeki savunma duvarlarını tarihlerken Antik yazarların anlatımları ve yapım teknikleri göz önünde tutulmuştur. Bunlarla birlikte daha önce göreceli olarak daha doğru bir şekilde tarihlenen yapılarla karşılaştırarak da tarihleme yapılmıştır. Neandreaia ve Assos'u buna örnek gösterebiliriz. Her iki yerleşimde de tapınaklar Arkaik döneme tarihlendirildikleri için savunma duvarları da bu yapılar göz önüne alınarak tarihlendirilmiştir. Diğer yerlerde ise yapım teknikleri ve diğer arkeolojik buluntular tarihlemelerde kullanılmıştır. Yerleşimlerdeki çeşitli seramik ve mimari buluntulara göre yapılan tarihlendirmeler ve bu buluntular yerleşimin her yerde olduğu gibi genel tarihlendirilmesinde kullanılmıştır. Savunma duvarı planından bir tarih çıkarmak oldukça güçtür, fakat yine de bazı devirler için belli planlar kullanılmış olabilir. Fakat başta da belirttiğimiz gibi her yerleşimin kendine has bir topografik özelliği olduğundan savunma duvarı planları da oldukça çeşitlilik gösterir. Bu yüzden plana göre tarihleme yapabilmek için diğer verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

Güney Troas'ta incelemiş olduğumuz kentlerin Arkaik Dönemde birer kale yerleşimi şeklinde olduklarını ve bu nedenle de savunmaya elverişli yüksek ve etrafa hakim noktalara kurulmuş olduklarını söyleyebiliriz.

Arkaik Dönem kentlerinde, kent planlamasında ileriye dönük bir tasarı ender olarak görülmekte, siyasî yapıları kesin bir yeri olmamakla birlikte genelde agora çevresine inşa edilmektedir. Kent merkezlerini akropol ve onun hemen yanında yer alan agora oluşturmaktadır. Akropol ve agora bir tür çekirdeği meydana

getirmektedir. Bu dönemde kentlerin savunma duvarları topografyaya bağımlı olarak inşa edilmekte ve yalnızca akropol ve çevresini korumak amacını taşımakta idi. Artan nüfusa bağlı olarak halkın yaşadığı evler, aralarından dar sokaklar geçen, çoğunlukla düzensiz gruplar halinde bir araya toplanmaktaydı. Arkaik Dönem kentinde mimari görkem iddiasında olan tek yapı tapınaktır. Tapınaklar akropolde ve agoranı çevresinde yoğunlaşmaktadır.

Arkaik dönem kentlerinin bazıları karalardan kilometrelerce içeride, onları korsan akınlarından koruyan bir akropolün çevresinde kurulmuştur. Troas Bölgesi'nin güneyinde incelemiş olduğumuz kentlerden Assos dışındaki Gargara, Lamponia, Kebren ve Neandrea bu şekilde kıyıda oldukça uzak mesafede ve yüksek bir noktada ve etraflarını çevreleyen bir savunma duvarına sahip olarak kurulmuştur. Assos'un Arkaik Dönem yerleşimi ise görece kıyıya yakın bir noktada fakat ele geçirilmesi zor bir yükseltide kurulmuş ve bu ilk dönem yerleşiminin etrafı savunma duvarlarıyla çevrilmiştir.

KAYNAKÇA

a) Antik Kaynaklar

Grekçe Kaynaklar; Thesarus Linuae Grace (TLG) CD Rom, California 1990 üzerinden kullanılmıştır.

Latince Kaynaklar; Packard Humanitie Institute Library of Latin Text (PHI 5) CD Rom, Berkeley 2002 üzerinden kullanılmıştır.

Apollonius, *Lexicon Homericum*.

Aritoteles, *Politica*.

Ariannos, *Anabasis*.

Diaderus Sicullus, *Bibliotheca Historica*.

Etymologicum Magnum.

Etmologicum Gudianum

Hekataios, *Periegesis*.

Heredotos, *Historiae*.

Hesychios, *Lexicon*.

Homeros, *Ilias*.

Lukianus, *Diologia deorum Nymphis*.

Ovidius, *Metamorphoses*.

Ovidius, *Heroides*

Plinius, *Naturalis Historia*.

Pomponius Mela, *De Chorographia*.

Pseudo Plutarkhos

Scholia in Dionysium Periegetam, *Vita-verse, orbis descriptio*.

SNG von Aulock 1958 Syllloge Nummorum Graecorum Kataloge von
Aulock (Troas) 5, 1959.

Stephanos Byzantion, *Ethnika*.

Strabon, *Geographika*.

Thukydides, *Historiae*.

Vitruvius Pollio, *De Architectura*.

Xenophon, *Hellenica*.

Xenophon, *Anabasis*.

b) Modern Kaynaklar

- Akalın 1991 AKALIN, A.G., “Larisa und der Limantepe in der Troas”, Studien zum Antiken Kleinasien, *Asia Minor Studien* 3. 1991, 63-69.
- 1992 AKALIN, A.G., “Limantepe Larisa’sının Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* XV-26, 1992, 6-25.
- Akarca 1970 AKARCA, A., “Çanakkale’de Kara Menderes Çevresindeki Eski Köy Yerleşmeleri”, *Tarih Dergisi* 9, 1970, 119–133.
- 1977 AKARCA, A., *Neanderia*, 1977.
- 1978 AKARCA, A., “Troas’ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler”, *Bulleten* 42, 1978, 1-52,
- 1998 AKARCA, A., *Şehir ve Savunması*, 1998.
- Akurgal 1998 AKURGAL, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, 1998.
- Anadolu 1965 ANABOLU, M., “Kedreia”, *Bulleten*, XXIX 1, 1965, 34-52.

- Arik 1953 ARIK, R.O., *Truva Kılavuzu*, 1953.
- Arslan 2003 ARSLAN, N., “Lapseki – Çan Yüzey Araştırmaları”, *Çanakkale-Troas Arkeoloji Buluşması II*, 2003, 81-83.
- Aslan 2002 ASLAN, R., “Bir Kentin Bitmeyen Efsanesi. Büyük İskender’den Heinrich Schliemann’a Troia Yollarında”, *Çanakkale-Troas Arkeoloji Buluşması*, 2002, 19–41.
- Bacon-Koldewey-Clarke 1902-21 BACON, F.H., R. KOLDEWEY, J.Th. CLARKE, *Investigations at Assos*, 1902–1921.
- Bakhuizen, 1994 BAKHUIZEN, S.C., “The Study of Greek Fortifications”, *Bulletin Antieke Beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology* 69, 1994, 28-46.
- Balcer 1994 BALCER, J.M., *Sparda and Bititertsea*, 1994.
- Başgelen 1993 BAŞGELEN, N., *Çağlar Boyunca Anadolu’da Duvar*, 1993.
- Bean 1966 BEAN, G.E., *Aegean Turkey*, 1966.
- 1998 BEAN, G.E., *Eski Çağlarda Likya Bölgesi*, 1998.

- Bean-Cook 1957 BEAN, G.E.- J.M. COOK, “The Carian Coast III”, *Annual of the British School at Athens* 52, 1957.
- Bellinger 1961 BELLINGER, A.R., Troy. The Coins *Supplementary Monograph II*, 1961.
- Bieg 2002 BIEG, G., “Troas und Gallipolulandschaft und Geschichte”, *Festschrift für Manfred Korfmann Mauerschau Band I*, 2002, 377-399.
- 2006 BIEG, G., “Archaologie und Geschichte einer Landschaft. Die Troas von der griechischen Kolonisation bis in die byzantinische Zeit”, *Troie: Archaologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*, 2006, 361–372.
- Bilgin 1969 BİLGİN, T., *Biga Yarımadası Güneybatı Kısmının Jeomorfolojisi*, 1969.
- Binan 1961 BİNAN, M., *Tabii Taş Duvar*, 1961.
- Bingöl 1973 BİNGÖL, E., *Biga Yarımadasının Jeolojisi ve Karakaya Formasyonunun Bazı Özellikleri*, 1973.
- 1994 BİNGÖL, E., “Magmatizm of Nortwestern Anatolia”, *Uluslararası*

- Volkanoloji Kongresi Gezi Kitabı*, 1994, 21-68.
- Bisbee 1937   BISBEE, H.L., "Samikon", *Journal of the American School of Classical Studies at Athens* VI, 1937, 525-538.
- Boardman 1964   BOARDMAN, J., *Greek Overseas*, 1964.
- Böchleu-Schefold 1940   BOCHLEU, J-K. SCHEFOLD, *Larisa am Hermos* I, 1940.
- Broneer 1966   BRONEER, O., "The Cyclopean Wall on the Isthmus of Corinth and its Bearing on late Bronze Age Chronology", *Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 35, 1966, 346-362.
- Bürchner, 1895   BURCHNER, L., "Assos", *Real Encyclopädia der Klassischen Altertumswissenschaft* II 1, 1895,1748-1795.
- 1921   BURCHNER, L., "Kebren", *Real Encyclopädia der Klassischen Altertumswissenschaft* XI 1, 1921, 105-139.
- 1924   BURCHNER, L., "Lamponeia" *Real Encyclopädia der Klassischen*

Altertumswissenschaft XII 1, 1924,
582-611.

Calvert 1861

CALVERT, F., "Contributions to the Ancient Geography of the Troad on the Site and Remains of Larisa", *American Journal Of Archaeology* 18, 1861, 253-255.

1864

CALVERT, F., "Contributions Towards the Ancient Geography of the Troad. On the Site of Gergithe", *The Archaeological Journal* 21, 1864, 48-53.

1865

CALVERT, F. "Contributions to the Ancient Geography of the Troad on the Site and Remains of Cebrene", *American Journal of Archaeology* 22, 1865, 51-57.

Calvert - Thirsch, 1902

CALVERT, F., H. THIRSCH, "Beitrage zur Topographie der Troas", *Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts* 27, 1902, 239-256.

Camp 2001

CAMP, J.M., *The Archaeology of Athens*, 2001.

- Caskey 1910 CASKEY, J.L., "The Roofed Gallery on the Walls of Athens", *American Journal of Archaeology* 14, 1910, 293-309.
- Chandler 1971 CHANDLER, W.R., *Travels in Asia Minor (1764-1765)*, 1971.
- Clarke 1882 CLARKE, J. Th., *Report on the Investigations at Assos 1881*, 1882.
- 1886 CLARKE, J. Th., "a Proto-Ionic Capital From the Site of Neandreia", *American Journal of Archaeology* 2, 1886, 136-148.
- 1888 CLARKE, J. Th., "Gargara, Lamponia and Pionia Towns of the Troad", *American Journal of Archaeology* 4, 1888, 291-319.
- Cook 1958-59 COOK, J.M., "Old Smyrna 1948-51", *The Annual of the British School at Athens* 53-54, 1958-59, 1-34.
- 1965 COOK, J.M., *The Greeks in Ionia and the East*, 1965.
- 1973 COOK, J.M., *The Troad. An Archaeological and Topographical Study*, 1973.

- 1988 COOK, J.M., "The Cities in and around the Troad", *Annual of the British School at Athens* 83, 1988, 8-19.
- Cook 1961 COOK, R.M., *The Greeks till Alexander*, 1961.
- 1972 COOK, R.M., *Greek Art*, 1972.
- Cooper 1986 COOPER, F.A., "Epiaminondas and Greek Fortifications", *American Journal of Archaeology* 90, 1986, 195-204.
- Coulton 1977 COULTON, J.J. *Greek Architects at Work*, 1977.
- Dallam 1893 DALLAM, T., *Early Voyages and Travels in the Levant*, 1893.
- De Mire-Villard 1955 DE MIRE- F. VILLARD, *Sicile Grecque*, 1955.
- Diller 1882 DILLER, J.S., *Notes upon the Geology of the Troad*, 1882
- Dinsmoor 1950 DINSMOOR, W.B., *The Architecture of Ancient Greece*, 1950.
- Dörpfeld 1902 DORPFELD, W., "Pergamon", *Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts, Athenische Abteilung* XXVII, 1902, 10-14.

- Drachmann, 1963 DRACHMANN, A.G., *The Mechanical Technology of Grek and Roman Antiquity*, 1963.
- Drerup 1962 DRERUP, H., "Architektur zur Zeit Homers", *Archaeologie Anzeiger*, 2, 1962, 181-198.
- Durm 1910 DURM, J., *Die Baukunst der Griechen (Handbuch der Architectur I-II)*, 1910.
- Ehrenberg 1969 EHRENBURG, V., *The Greek State*, 1969.
- Ercan 1996 ERCAN, T., *Biga ve Gelibolu Yarımadaaları ile Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adalarının Jeolojik, Arkeolojik ve Tarihi Özellikleri*, 1996.
- Erhard 1988 ERHARD, N., *Milet und seine Kolonien*, 1988
- Erhat 1999 ERHAT, A., *Mitoloji Sözlüğü*, 1999.
- Erğuranlı - Sayar 1962 ERĞURANLI, K., M. SAYAR, *Türkiye Mermerli ve İnşaat Taşları*, 1962
- Erol 1972 EROL, O., "Truva Çevresinin Foto-Jeomorfolojik Haritası". *Jeomorfoloji Dergisi* 4, 1972, 1-28.

- Erzen 1994 ERZEN, A., *Eskiçağ Tarihi Hakkında Dört Konferans*, 1994.
- Fabricius 1894 FABRICIUS, E., “Die alten Ortslagen am Südfloss des Idagebirges”, *Sitzungsberichte Berlin Akademie*, 1894, 904-917.
- 1929 FABRICIUS, E., “Staedtebau der Griechen”, *Real Encyclopädia der Klassischen Altertumswissenschaft III A, 2*, 1929, 1982-2016.
- Fellows 1852 FELLOWS, C., *Travels and Research in Asia Minor*, 1852.
- Fields 2006 FIELDS, N., *Ancient Greek Fortifications 500-300 BC*, 2006.
- Frisch 1975 FRISCH, P., *Die Inschriften von Ilion, IK Illion*, 1975.
- 1978 FRISCH, P., *Die Inschriften von Lampsakos*, 1978.
- Forbes, 1966 R.C. FORBES, *Studies in Ancient Technology VII*, 1966.
- Fougeres 1898 FOUGERES, G., *Mantinee*, 1898
- von Gerkan 1924 von GERKAN, A., *Griechische Stadteanlagen*, 1924.

- Göktürk 1995 GÖKTÜRK, M.T., “Troas Bölgesinde Sikke Basan Kentler”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı*, 1995, 65-120.
- Gözler 1986 GÖZLER, “Kazdağı Batısı Mıhlıdere Vadisinin Jeolojik ve Petrografik İncelemesi”, *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* 29, 1986.
- Grant 1983 GRANT, M., *Atlas of Ancient History*, 1983.
- Gregor 1939 GREGOR, G., *The Athaenian Tribute List*, 1939.
- Harding 1988 HARDING, P., “Athenian Defensive Strategy in the Fourth Century”, *Phoenix* 42, 1988, 61-71.
- Heuck Allen 1999 HEUCK ALLEN, S., *Finding the Walls of Troy. Frank Calvert and Heinrich Schliemann at Hisarlık*, 1999.
- Jenkins 1972 JENKINS, G.K., *Ancient Greek Coins*, 1972.
- Jones 1971 JONES, A.H.M., *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, 1971.

- Jouguet 1996 JOUGUET, P., *Macedonian Imperialism*, 1996
- Judeich 1892 JUDEICH, W., *Kleinasiatische Studien*, 1892.
- 1898 JUDEICH, W., "Skepsis", *Festschrift Heinrich Kiepert*, 1898.
- 1901 JUDEICH, W., "Gargara und der Atlas des Idaischen Zeus", *Jahreshefte des Österreichischen archaologischen Instituts in Wien* 4, 1901, 111-125.
- 1931 JUDEICH, W., *Topographie von Athens*, 1931.
- Kern 1999 KERN, P.B., *Ancient Siege Warfare*, 1999.
- Kraeling 1962 KRAELING, C.H., *Ptolemais I*, 1962.
- Krischen 1922 KRISCHEN, F., Herakleia, *Milet III*, 2, 1922.
- Koldewey 1884 KOLDEWEY, R., "Das Bad von Alexandria Troas", *Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Instituts IX*, 1884, 36-48.
- 1894 Koldewey, R., *Neandria*, 1894

- Kossatz-Pompe 1992 KOSSATZ-POMPE, A., "Ballı Dağ, der Berg von Pınarbaşı. Eine Siedlung in der Troas". *Studia Trioca* 2, 1992, 171–186.
- Kostof 1993 KOSTOF, S., *Geschichte der Architektur* I, 1993.
- Koşay - Sperling 1936 KOŞAY, H.Z., J. SPERLING, *Troad'da Dört Yerleşme Yeri*, 1936.
- Lamb 1931 LAMB, W., "Schliemann's Prehistoric Cities in the Troad", *Papyriologische Zeitschrift* 1-2, 1931, 111-131.
- Lanckoronski 1890 LANCKORONSKI, K.G., *Stadte Pamphiliens und Psidiens* I, 1890.
- Landels 2000 LANDELS, J.G., *Engineering in the Ancient World*, 2000.
- Lang 1991 Lang, F., *Archaische Siedlungen in Griechenland Struktur und Entwicklung*, 1991.
- Latacz 2002 LATACZ, J., "Homeros İlyada ve Troia'nın Hikayesi: Avrupa'nın Kök Arayışı", *TROYA, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, 2002, 32-45.
- Lawrence 1957 LAWRENCE, A.W., *Greek Architecture*, 1957.

- 1979 LAWRENCE, A.W., *Greek Aims in Fortification*, 1979
- Leaf, 1910/11 LEAF, W., "The Topography of the Scamander Valley I", *Annual of the British School at Athens* 17, 1910/11, 270-295.
- 1912 LEAF, W., *A Study in Homeric Geography*, 1912.
- 1916-18 LEAF, W., "Strabo and Demetrias of Skepsis", *Annual of the British School at Athens* 22, 1916-18, 23-35.
- 1923 LEAF, W. *Strabo on the Troad*, 1923.
- Lechevalier 1791 LECHEVALIER, J.B., *Description of the Plain of Troy*, 1791.
- Levi 1961-1962 LEVI, D., "Le Due Campagne di Scavo Iasos 1960-1961", *Annuario* XXXIX-XL, 1961-1962.
- Magie 1950 MAGIE, D., *Roman Rule in Asia Minor*, 1950.
- Maier 1959 MAIER, F.G., *Griechische Mauerbauinschriften*, I, 1959.

- 1961 MAIER, F.G., *Griechische Mauerbauinschriften*, II, 1961.
- Mansel 1963 MANSEL, A.M., *Die Ruinen von Side*, 1963.
- 1964 MANSEL, A.M., "Pamphylia Şehir Surları ve Şehir Kapıları", *Atatürk Konferansları*, 1964, 215-234.
- 1999 MANSEL, A.M., *Ege ve Yunan Tarihi*, 1999.
- Mardsen 1968 MARDSEN, E.W., *Greek and Roman Artillery*, 1968.
- Mark, 1993 MARK, R., *Architectural Technology*, 1993.
- Martin 1965 MARTIN, R., *Manuel d'architecture grecque I. Matériaux et techniques*, 1965.
- Merrit 1939-53 MERRIT, B.D., *The Athenian Tribute List*, I-IV, 1939-53.
- Mosse 1969 MOSSE, C., *The Ancient World at Work*, 1969.
- Müller 1994 MULLER, D., *Topographischer Bildkommentar zu Den Historien Herodots*, 1994.

- Munn 1993 MUNN. M., *The Defence of Attica*, 1993.
- Naumann, 1971 NAUMANN, R., *Architectur in Kleinasiens*, 1971.
- Nicholls 1958/59 NICHOLLS, R.V., "Old Smyrna. The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter", *Annual of the British School at Athens* 53/54, 1958/59, 128-144.
- Noack 1906 NOACK, F., *Die Baukunts des Altertums*, 1906.
- Ober 1985 OBER, J., *Fortress Attica. Defence of the Athenian Land Frontier 404-322 BC*, 1985.
- 1987 OBER, J., "Early Artillery Towers", *American Journal of Archaeology* 91, 1987, 569-585.
- Okay 1990 OKAY, A.L., *Biga Yarımadasının Jeolojik ve Tektonik Evrimi*, 1990.
- 1995 OKAY, A.L., "Paleo and Neo Tethyan Events in Nortwest Turkey Geological and Geochronological Contrast.", *Tectonics of Asia*, 1995, 48-81.

- Orlandos 1926 ORLANDOS, A., *Praktika Archaiologikes Etairias*, 1926.
- 1966 ORLANDOS, A., *Les Matériaux de Construction et la Technique Architecturale des Anciens Grecs*, 1966.
- Pedley 1967 PEDLEY, J.G., "Excavations at Apollonia Cyrenaica, Second Preliminary Report", *American Journal of Archaeology* 71, 1967, 141-153.
- Plommer 1956 PLOMMER, W.H., *Ancient and Classical Architecture*, 1956.
- Pouilloux 1954 POUILLOUX, J., *La Fortresse de Rhamnonte*, 1954.
- Powell 1904 POWELL, B. "Oiniadai I-IV", *American Journal of Archaeology* 8, 1904, 137-152.
- Ppadreou 1920 PPADREOU, H. *Praktika Archiologikos Etaireios*, 1920.
- Prichett 1985 PRICHETT, W.K., *The Greek State at War*, 1985.
- Ramsay 1960 RAMSAY, W.M., *The Historical Geography of Asia Minor*, 1960.

- Robert 1957 ROBERT, L., “Monnaies et villes de Troade”, *Etudes de Numismatique Frecque*, 1957.
- 1966 ROBERT, L., *Monnaies antiques en Troade*, 1966.
- Robertson 1945 ROBERTSON, D.S., *A Handbook of Greek and Roman Architecture*, 1945.
- Rose 2001a ROSE, B, C., “Bizans Döneminde Ilion, Constantinus’tan Mehmet!e Kadar”, *Düş ve Gerçek Troia*, 2001, 280-281.
- 2001b ROSE, B, C., “Yunan ve Roma Döneminde Ilion”, *Düş ve Gerçek Troia*, 2001, 180-187.
- Ruge 1935 RUGE, W., “Neandreaia”, *Real Encyclopädia der Klassischen Altertumswissenschaft* XVI 2, 1935, 2106-2145.
- 1939 RUGE, W., “Troas” *Real Encyclopädia der Klassischen Altertumswissenschaft* VII A 1, 1939, 525-563.
- Runciman 1982 RUNCIMAN, W.G., “Origins of State: the case of Archaic Greece”, *Comparative Studies in Society and History*, 1982, 351-377.

- Saltuk 1993 SALTUK, S., *Arkeoloji Sözlüğü*, 1993.
- Schliemann 1881 SCHLIEMANN, H., *Ilios. The City and Country of Trojans*, 1881.
- 1881 SCHLIEMANN, H., *Reise in der Troas*, 1881.
- 1882 SCHLIEMANN, H., *Ilios. Stadt und Land der Trojaner. Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troja*, 1882.
- 1884 SCHLIEMANN, H., *Troja*, 1884.
- Schmitz 1966 SCHMITZ, L., "Neandria", *Dictionary of Grek and Roman Geography II*, 1966, 406-423.
- Schulz 2000 SCHULZ, A., "Die Stadtmauern von Neandria in der Troas", *Asia Minor Studien*, 38, 2000, 1-139.
- Schwertheim 1994 SCHWERTHEIM, E., "Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas", *Asia Minor Studien* 11, 1994, 39-56.
- 1999 SCHWERTHEIM, E., "Die Troas, Neue Forschungen", *Asia Minor Studien* 33, 1999, 68-102,

- Scranton 1941 SCRANTON, R.L., *Greek Walls*, 1941.
- 1950 SCRANTON, R.L., Greek Arts in Greek Defences, *Archaeology* 3, 1950, 4-11.
- 1962 SCRANTON, R.L., *Greek Architecture*, 1962.
- Sekunda 1988 SEKUNDE, N.V., "Persian Settlement in the Hellespontine Phrygia", *Achamenit History* III, 1988.
- 2001 SEKUNDA, N.V., "The Sarissa", *Acta Universitatis Lodziensis* 23, 2001, 13-41.
- Serdaroğlu 1996 SERDAROĞLU, Ü., *Assos*, 1996.
- Sevin 2001 SEVİN, V., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 2001.
- Seyrig 1927 SEYRIG, H., "Sur l'Antiquite des Remparts de Samothrace", *Bulletin de Correspondance Hellenique* LI, 1927, 353-368.
- Siyako 1989 SIYAKO, M., "Biga ve Gelibolu Yarımadalarının Tersiyer Jeolojisi ve Hidrokarbon Olanakları", *TPJD Bülteni*, 1/3 1989, 183-199.

- Snodgrass 1977 SNODGRASS, A.M., *Archaeology and the Rise of the Greek State*, 1977.
- Stupperich 1995 STUPPERICH, R., Ein Archaisches Kriegerrelief aus Gargara”, Studien zum antiken Kleinasien III, *Asia Minor Studien 16*, 1995, 127-138.
- Swoboda-Keil-Knoll 1935 SWOBODA, H., J. KEIL, F. KNOLL, *Denkmaler aus Lykanonien, Pamphylien und Isaurien*, 1935.
- Şentürk 1984 ŞENTÜRK, K., “Saros Körfezi Dogusunda Yüksek Basınç Metamorfizması” *Maden Teknik Arama Dergisi 97/98* ,1984, 152-155.
- Talbert 2000 TALBERT, A., *Barrington Atlas of The Greek and Roman World*, 2000.
- Tekin 1997 TEKİN, O., *Eski Yunan Tarihi*, 1997.
- Tenger 1995 TENGER, B., “Phoroshöhe und Bevölkerung-zahl”, Studien zum antiken Kleinasien III, *Asia Minor Studien 16*, 1995, 139-161.
- 1999 TENGER, B., “Zur Geographie und Geschichte der Troas”, Die Troas. Neue Forschungen III, *Asia Minor Studien 33*, 1999, 103–180.

- Texier 1863   TEXIER, C.H., *Asie Mineure*, 1863.
- Tomlinson 1961   TOMLISON, R., “Emplekton Masonary and Structure”, *Journal of Hellenic Studies* LXXXI, 1961, 133-140.
- Treziny-Leriche 1986   TREZINY, H., P. LERICHE, *La fortification dans l’histoire du monde grec*, 1986.
- Toy 1955   TOY, S., *A History of Fortifications from 3000 B.C. to A.D. 1700*, 1955.
- Umar 1993   UMAR, B., *Türkiye’de Tarihsel Adlar*, 1993.
- 1999   UMAR, B., *İlkçağda Türkiye Halkı*, 1999.
- 2002   UMAR, B., *Troia*, 2002.
- Vittinghoff 1951   VITTINGHOFF, F., *Romische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik*, 1951.
- Wallace-Williams 1999   WALLECE, R., WILLIAMS, W., *Tarsuslu Paulus’un Üç Dünyası*, 1999.
- Welles 1934   WELLES, C.B., *Royal Correspondence Hellenistic Period*, 1934.

- Westlake 1983 WESTLAKE, H.D., "The Progress of Epiteichimos", *Classical Quarterly* 33, 1983, 12-24.
- Winter 1953 WINTER, F.E. "Philo of Byzantion and the Study of Hellenistic Fortifications", *American Journal of Archaeology* 57, 1953, 112-116.
- 1959 WINTER, F.E., "Ikaria and Katastegasma in the Walls of Athens", *Phoenix* 13, 1959, 161-183.
- 1963 WINTER, F.E., "The Chronology of the Euryalo Fortress at Syrakus", *American Journal of Archaeology* 67, 1963, 363-375.
- 1966 WINTER, F.E., "Notes on Military Architecture in the Termessos Region", *American Journal of Archaeology* 70, 1966, 1-32.
- 1971 WINTER, F.E., *Greek Fortifications*, 1971.
- 1985 WINTER, F.E., "Notes on Neandria", *American Journal of Archaeology* 89, 1985, 680-693.
- Wrede 1933 WREDE, W., *Attische Mauern*, 1933.

- Wycherley 1949 WYCHERLEY, R.E., *How the Greeks Built their Cities*, 1949.
- 1951 WYCHERLEY, R.E., "Hellenic and Hellenistic Cities", *Town Planning Review* XXII, 1951, 2-3.
- Yavaş 1983 YAVAŞ, Ö., *Assos Athena Tapınağı Üzerinde Tarihsel Araştırma ve Restorasyon İlkeleri*, Yüksek Lisans Tezi, 1983.